

ЎЗБЕКИСТОН ХАЛҚ ТАЪЛИМИ ВАЗИРЛИГИ
—
РЕСПУБЛИКА ЎҚУВ-МЕТОДИКА МАРКАЗИ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАҢЛАР АКАДЕМИЯСИ
АЛИШЕР НАВОИЙ НОМИДАГИ АДАБИЁТ ИНСТИТУТИ

ДУРДОНА

Боқчалар учун бадиий адабиёт хрестоматияси

ТОШКЕНТ
ЧЎЛПОН НАШРИЯТИ

83. ЗЎз

Д 89

Тузувчи
филология фанлари номзоди
Замира ИБРОҲИМОВА

Муҳаррир
филология фанлари номзоди, Беруний номидаги
Республика давлат мукофотининг лауреати
Мурод ИБРОҲИМОВ

Наширёт муҳаррири
Ҳ. Имонбердиев
Тақризчилар:

Ўзбекистон Республикаси Фанлар академиясининг мухбир аъзоси, филология фанлари доктори, профессор, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган фан арбоби, Ҳамза номидаги Республика Давлат мукофотининг лауреати С. М. Мамажонов; филология фанлари номзоди, Низомий номидаги Тошкент Давлат Педагогика институтининг доценти Қ. Қаҳрамонов; Тошкент шаҳаридаги I-сон «Гунча» болалар боқчасининг мудираси Э. К. Комилова ва мазкур боқча методисти Х. А. Мирзамухамедова.

Дурдона: Боқчалар учун бадий адабиёт хрестоматияси: Тўп-лам: Мактабгача тарбия ёшидаги болалар учун (Тузувчи З. Иброҳимова). — Т.: Чўлпон, 1995. — 256 б.

I. Иброҳимова З., тузувчи.

Хрестоматия Ўзбекистон Фанлар академияси Алишер Навоий номидаги Адабиёт институтининг илмий кенгаши ва Республика ўқув-методика маркази мактабгача тарбия методик кенгашида муҳокама қилиниб, нашрга тавсия этилган.

Тўп. $\frac{4803620205}{360(04)-95} = 105$ — Қўш. 95.

ISBN 5—8250—0412—2

© Чўлпон нашриёти, 1995

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ДАВЛАТ МАДҲИЯСИ

Абдулла Орипов сўзи .

Мугал Бурҳонов мусиқаси

Серқуёш, ҳур ўлкам, элга бахт, нажот,
Сен ўзинг дўстларга йўлдош, меҳрибон!
Яшнагай то абад илму фан, ижод,
Шухратинг порласин токи бор жаҳон!

НАҚОРАТ

Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
Оламни маҳлиё айлаган дпёр!

Бағри кепг ўзбекининг ўчмас иймони,
Эркин, ёш авлодлар сенга зўр қанот!
Истиқлол машъали, тинчлик посбони,
Ҳақсевар, она юрт, мангу бўл обод!

НАҚОРАТ

Олтин бу водийлар — жон Ўзбекистон,
Аждодлар мардона руҳи сенга ёр!
Улуғ халқ қудрати жўш урган замон,
Оламни маҳлиё айлаган дпёр!

БОЛАЛАР БОҚЧАСИДА БАДИИЙ АДАБИЁТ

(Муқаддима ўрнида)

Ўзбекистон жумҳурияти мустақилликка эришган ҳозирги даврда ёш авлодни ҳар томонлама камол топган, ижтимоий фаол шахслар қилиб тарбиялаш энг муҳим вазифалардан бири бўлиб қолди. Бу — гоят масъулиятли ва мураккаб масала. Уни юзаки ишлар, тадбирлар, хатти-ҳаракатлар билан амалга ошириб бўлмайди. Бу муаммони кутилгансидек ижобий ҳал этиш учун, биринчидан, болаларнинг соғлом ҳолда дунёга келиши билан боғлиқ масалалар ҳал этилмоғи лозим... Иккинчидан эса, чақалоқ — гўдакларнинг етти ёшгача бўлган даврига махсус аҳамият бериш керак. Чунки инсон боласининг етти йиллик ҳаётини алоҳида бир дунё, дейиш мумкин. Ана шу дунё ичида унинг илк ҳолати, қиёфаси, ақли, тафаккури... бутунлай ўзгаради. Шунинг учун бу дунё ҳамманинг, мамлакатнинг ҳам, давлатнинг ҳам диққат марказида туриши шарт.

Боланинг баркамол шахсга айланишида, хусусан, унинг ақлий ва ахлоқий камолатида халқ, Ватан олдидаги бурчини тушунишида, гўзалликни ҳис қила олишида, ёмонлик ва ёвузликдан нафратланишида уларга оилада, боқчада ўқиб ва сўзлаб бериладиган бадий асарларнинг аҳамияти ниҳоятда каттадир. Шунинг учун «Болалар боқчалари учун дастурлар»да кичкинтойлар тушунчаси, руҳи, тафаккурига мосу хос тарзда ижод этилган бадий асарларга кенг ўрин ажратилган.

Собиқ СССРда, деярли, ҳамма нарса, жумладан, мактабгача тарбия муассасалари учун дастурлар ҳам Марказда яратилиб, жумҳуриятларга тарқатилар, улар «маҳаллий шароит»га бир оз мослаштирилиб, бажарилиши қатъий талаб қилинар эди. Бундай қўпол сиёсат қўпгина салбий оқибатларга олиб келди. Энг ачинарлиси шундаки, ёш авлод ўз Ватани, халқи тарихи, миллий анъаналари, урф-одатлари, санъати, адабиётидан хўжа-

кўрсингагина маълумот олди. Ўз она тилини эса, деярли, унута бошлади.

Тўғри, аввалги дастурлар медицина, психология, педагогика соҳаларида эришилган ютуқлар асосида тузилган эди. Уларда болаларни жисмоний, ахлоқий, эстетик тарбиялаш масалалари аниқ тизим асосида, кичкинтойларнинг ёш хусусиятига кўра бир неча гуруҳларга бўлинган тарзда олиб бориш қайд этилган. Шунингдек, ҳар бир гуруҳга мансуб болаларнинг ёш хусусиятлари, руҳияти, ўзига хос хислатлари, қизиқиш доиралари ҳам қисқа шарҳланган. Лекин асосий машғулотлар, айниқса, бадний адабиёт бўлимининг моҳияти ва заминига назар ташласак, бутунлай ўзгача манзарага дуч келамиз. Уларда ўзбек халқ оғзаки адабиёти намуналарига жуда кам эътибор берилган. Кўп асрлик ўзбек мумтоз адабиёти эса бутунлай унутилган. Ваҳоланки, болаларни миллий урф-одатлар, анъаналар руҳида тарбиялаш, авлод-аждодлари билан фахрланиш, яъни миллий ифтихор туйғуларини таркиб топтиришдек буюк ишни гўдақликдан бошлаш кераклиги ҳеч кимга сир эмас. Масалан, «Болалар боқчасида таълим-тарбия программаси» (Тошкент, 1988) да бир ярим ёшли болаларга кичик-кичик асарлар тавсия этилади. Улар қуйидагилар: «Айиқчам», «Қоптоқ» (А.Барто), «Улоқчам» (Абдурахмонов), «Паровоз» (Т.Волгина); 1 ёшу 7 ойлик болалар учун: «Ойи-ойи, опам келди», «Оймома», «Эсонмисиз-омонмисиз» (Ўзбек халқ эрмак ўйинларидан), «Байроқча» (А. Барто), «Менинг отим» (М. Клокова), «Катя-катя», «А, баньки-баньки», «Нима қандай қичқиради?», «Самолётни ўзимиз қурамиз» (А. Барто), «Байрам» (Я.Тайц); 3 ёшли болалар учун: «Бўри ва эчки болалари» (рус халқ эртаги), «Ай, тюшки-тюшки» (ритмик ўйин), «Травка-муравка» (эрмак), «Солнечные зайчики» (А.Бродский), «Ўроқчи-кетмончи» (халқ ўйини), «Байроқча» (Э. Висотский), «Байрам» (Я. Тайц); 4 ёшли болалар учун: «Уч айиқ» (Л.Толстой), «Мущук, хўроз ва тулки» (рус халқ эртаги), «Ўйинчоқлар» (А.Барто), «Айиқчам» (Э.Александрова), «Қўл-қоп» (С.Маршак), «Мойдодир» (К.Чуковский), «Машенька» (А.Барто), «Дилора», «Хулқар» (Мирмуҳсин) ва бошқалар.

Аввалги Дастурдан келтирилган бу рўйхатдан кўриниб турибдики, мактабгача тарбия ёшидаги ўзбек халқи болаларининг қулоғи, эстетик диди ўзга халқ адабиёти, санъати намуналари воситаларида очиб келинган, уйғотилган. «Йўқдан кўра, бор», дегандек, миллий адабиёт, санъатдан ҳам битта-яримта асарлар рўйхатга тиркаб қўйилган.

Таълим-тарбиядаги миллийликдан чекинмиш, уни менсимаслик фарзандларимиз мактаб остонасига қадам босмасданоқ ўзининг салбий натижаларини кўрсата бошлайди. Халқимизда «Жўжани кузда сана», деган гап ҳам бор. Кичик, ўрта мактаб

ёшидаги, айниқса, ўспиринлик давридаги йигит-қизларимизда бу кўсур янада кучая боради. Жисмоний жиҳатдан ҳам, ақлий жиҳатдан ҳам анча шаклланган бола ўз халқи ўтмишидаги миллий адабиётини, санъатини, маданиятини яхши билмайди, унга қизиқмайди ҳам. Ўзбек мумтоз адабиётида яратилган асарларга етарли даражада тушунамайди, улардаги бадийлик қудратидан баҳра ололмайди, бахшнинг дostonи, хонанданинг овози уни зериктиради, қалбида завқ-шавқ тўлақилларини жўш урдирмайди. Бунинг учун фарзандларимизни айблашимиз мумкинми? Ахир, кичкинтойнинг қалби ҳали «экилмаган ер» эканлигида биз, катталар, шу ерга қандай уруғлар оқдик. Доно халқимиз тажрибасидан чиққан тўлоса: «Нима эксанг, шунини ўрасан».

Ўзбекистон мустақилликка эришгач, бу каби қўпол хатоларни тузатиш, яъни болалар боқчасида таълим-тарбия Дастурини миллий анъаналар, тарих, маданият, санъат, адабиёт нуқтаи назаридан тубдан қайта ишлаш имконияти яратилди. Бу масъулиятли вазифани Республика Халқ таълими вазирлиги ўқув-методика Марказининг мактабгача тарбия бўлими ходимлари баҳоли қудрат амалга оширдилар.¹

Янги Дастурда мактабгача тарбия ёнидаги болаларни миллий руҳда тарбиялашнинг асосий йўлларида бири — улар қалбида ўз халқининг урф-одатлари, анъаналарига нисбатан ҳурмат, халқнинг шон-шарафли ўтмишини билан фахрланиш, гурурланиш, ифтихор туйғуларини уйғотиш ва шакллантиришга алоҳида аҳамият берилди.

Шу мақсадда дастурнинг «Бадий адабиёт» бўлими ҳам жиддий қайта ишланди. Ушбу хрестоматия ана шу янги Дастур асосида тузилди. Унда бадий асарларни тавсия этиш ҳам Дастур талабларига риоя қилинади. Яъни, асарлар кичик, ўрта ва катта гуруҳ болаларига тақсимланади. Шунингдек, хилма-хил жанрларга мансуб асарлар болалар гуруҳлари бўйича, Дастурда қайд этилганидек, ярим йилликларга ажратилди. Бадий асарлар «Ўқиб бериш учун» ва «Ҳикоя қилиб бериш учун» тарзда иккига ажратилмай, бир умумий сарлавҳа — «Ўқиб, ҳикоя қилиб бериш учун» шаклида берилди. Бундан тавсия этилаётган ҳамма асарларни аввал ифодали ўқилиб, сўнгра ҳикоя қилиб берилиши керак, деган фикр келиб чиқмайдиган, албатта. Бундан асосий мақсад тарбиячига мумкин қадар эркинлик яратишдир, яъни у бадий асарларни болалар савияси, тушуниш доирасига қараб, истаса, ўқиб бериши, лозим топса, сўзлаб бериши мумкин.

Тарбиячи хрестоматиянинг «Ёд олиш ва ифодали ўқиш учун» қисмларида берилган асарларга ҳам эркин ёндошиши лозим.

¹ Болалар боғчалари учун дастурлар. Тошкент. 1992 йил.

У ўзига ва болаларга маъқул келган хоҳлаган шеърый асарларни ифодали ўқиб бериши ва ёдлатиши мумкин.

Шу ўринда Дастур ва хрестоматияга киритилган асарларнинг баъзи томонлари ҳақида қисқача мулоҳазаларимизни айтиб ўтишни жоиз деб биламиз.

Дастур, демакки, хрестоматия учун бадий асарлар танлашда, биринчи навбатда, мактабгача тарбия ёшидаги болалар адабиётининг ўзига хос хусусиятларига риоя қилинди.

Мактабгача тарбия ёшидаги болалар адабиётининг ўзига хослиги, аввало, унинг адреслигида, яъни ўқувчиларга эмас, асосан, эшитувчи, тингловчи — болаларга мўлжалланганлигида кўринади. Маълумки, кичкинтойлар ҳар бир ёш даврида ўзига хос хусусиятларга эга бўлади, шу маънода уларга тавсия этиладиган асарлар ҳам бир-биридан фарқ қилади. Масалан, кичик гуруҳдаги болалар учун теварак-атрофдаги ҳамма нарса янгилик бўлиб туюлади. Шунинг учун уларнинг фикри бир дақиқада чалғиб кетади. Уларда диққат, идрок этиш, тафаккур, хотира, хаёл каби муҳим руҳий жараёнлар ҳали яхши ривожланмаган бўлади. Шу сабабли улар узоқ вақт ўтириб, каттароқ асарларни тинглай олмайдилар. Демак, бу гуруҳдаги болаларга тавсия этиладиган барча жанрдаги асарлар сюжетининг кичик воқеа асосига қурилганлиги, ниҳоятда ихчамлиги, оз персонажлиги, тилининг содда ва раволиги (масалан, ўзбек халқ эртакларидан «Қизганчиқ ит», «Фил билан Хўроз», «Фаросатсиз эшак»; М.Муродовнинг «Тўп» в.б.) билан характерланади.

Ўрта гуруҳ болаларида воқеа-ҳодисаларнинг содир бўлиш сабабларига қизиқиш нисбатан опади, уларнинг идрок, тафаккур ва нутқида ривожланиш, ўзгаришлар содир бўлади. Уларга тавсия этиладиган асарлар ҳам нисбатан мураккаблиги, сюжетининг қисқа-қисқа бир неча воқсадан таниқил топиши, персонажлар сонининг кўпайиши (масалан, ўзбек халқ эртакларидан «Чивинбой», «Қумурсқа», «Ҳалоллик», Н. Норқобилловнинг «Дўст», М.Муродовнинг «Аҳилликда гап кўп» в.б) билан фарқланади. Каттароқ асарлар (ўзбек халқ эртакларидан «Олтин тарвуз», «Овчи, Кўкча ва Доно» в.б) ни қисмларга бўлиб ўқиб ёки сўзлаб бериш ҳам мумкин.

Катта гуруҳ болаларида эса мустақил фаолият кичик, ўрта гуруҳ болаларига нисбатан ривожланган, диққат барқарорлашган, ирода, хаёл, хотира каби руҳий жараёнлар анчайин тараққий этган бўлади. Уларда ихтиёрый диққат вужудга келади. Демак, бола ўзи қизиққан иш билан муқим ўтириб шуғуллана олади. Шунинг учун катта гуруҳ болалари учун тавсия этиладиган асарлар анчайин мураккаблиги, сюжетининг узоқроқ давом этиши, персонажлар ўртасидаги муносабатларнинг жиддийлашиши (масалан, ўзбек халқ эртакларидан «Эгри билан

Тўғри», «Зумрад билан Қиммат», Ф. Мусажоновнинг «Тўлаб бер», Ё. Раҳимованинг «Чана», Т. Қосимованинг «Яхмалак», З. Иброҳимованинг «Уйқу нега хафа бўлди?» в.б) билан фарқланади.

Хрестоматияга халқ оғзаки ижодидан намуналар, замонавий адиб ва шоирларнинг асарлари мактабгача тарбия ёшидаги болалар адабиётининг ўзига хос хусусиятлари асосида, бадиийлик даражаларига алоҳида аҳамият берилиб, танланди, сараланди ва киритилди.

Юқорида қайд этилганидек, янги Дастур ва мазкур Хрестоматияга биринчи марта мактабгача тарбия ёшидаги болалар учун махсус ижод этилмаган, лекин кичкинтойлар маънавий, ахлоқий тарбиясига ижобий таъсир этувчи айрим асарлар ҳам киритилди. Янги Дастур асосида тузилган хрестоматиядан Ҳадислар, Юсуф Хос Ҳожиб, Саъдий, Навоий, Бобур ва бошқа жаҳонга машҳур ёзувчилар асарларидан баъзи намуналар, ўзбек халқ дostonларидан олинган парчаларнинг жой олиши турли фикр-мулоҳазалар, ҳатто, эътирозларга сабаб бўлиши мумкин.

Аввало, шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бу онгли равишда, халқ, замон талабига кўра, тажрибадан ўтказилганидан кейин амалга оширилди.

Маълумки, 1991 йилда буюк шоир ва аллома Алишер Навоийнинг 550 йиллиги кенг нишонланди. Шу муносабат билан матбуотда¹ мактабгача тарбия ёшидаги болаларга Алишер Навоий ҳаёти ва ижоди ҳақида илк маълумот бериш йўллари хусусида ҳам мақола чоп этилди. Шу асосда Республикамининг кўплаб боқчаларида Алишер Навоий ҳақида тажриба машғулотлари ўтказилди. Машғулотлар яхши натижалар берди, кичкинтойларимиз ўзларининг ноёб шоир боболари ҳақида ҳеч қийналмай илк маълумот олдилар.

Маданий меросимиз, машҳур ёзувчи ва аллома, буюк тарихий шахсларимиз ҳақида кичкинтойларимизга илк маълумотлар бериш, уларнинг мурғак қалбларида ўз она тарихи, доно боболари билан фахрланиш ҳис-туйғуларини уйғотишга бағишланган — Заҳириддин Муҳаммад Бобур, соҳибқирон Амир Темур ҳаёти ва фаолияти бўйича машғулотлар ҳам сновдан муваффақиятли ўтди. Демак, «Қаловини топсанг, қор ёнар», деб доно халқимиз ниҳоятда тўғри айтган экан.

Тўғри, янги Дастурда кўрсатилган ва хрестоматиядан жой олган халқ оғзаки ижоди, мумтоз адабиётимиз намуналарини ва Ҳадисларни кичкинтойлар онги ва қалбига етказишда тар-

¹ З. Иброҳимова. «Боқча болаларига шоирни англаш». «Маърифат», 1991, 26 сентябрь.

биячилар анчагина қийналишлари мумкин. Чунки бу борада уларга ёрдам берадиган методик қўлланмалар, тавсиялар ҳозирча ярагилгани йўқ. Биз шуни назарда тутиб, қуйида бу борадаги фикрларимизни қисқача баён этишга интиламиз.

ҲАДИС

Дастурда Ҳадислар кичик гуруҳнинг иккинчи ярим йиллигидан бошлаб тавсия этилиши кўрсатилган.

Диний мавзудаги адабиётнинг жанрларидан бири бўлган Ҳадисдаги чуқур маъно, ҳаёт тажрибасига асосланиб айтилган панд-насихатлар ёш авлодни инсонийлик, дўстлик, ота-онага, катталар ва кичикларга меҳр-оқибатли бўлиш руҳида тарбиялашда, ҳаёли, иболи, ҳалол, пок инсон бўлиб улғайишларида муҳим роль ўйнайди.

Ҳадис — ислом дини таълимоти бўйича — Қуръондан кейин турадиган иккинчи муқаддас манбаъ ҳисобланади. Исломнинг илк даврлариданоқ мусулмонлар Ҳадисларга жуда катта аҳамият беришган. Мусулмонлар орасида эшитилган ҳар бир Ҳадисни хатосиз, асл ҳолича бошқаларга етказишга қатъий риоя қилинган. Бу талаб кўплаб Ҳадисларнинг соф ҳолда сақланиб қолишига имкон берган¹.

Тарбиячи Ҳадис бўйича бир-икки махсус машғулот ўтказиб, болаларга у ҳақида илк тушунчалар бериб, кичкинтойлар қалбида Ҳадисларга нисбатан ишонч, ҳурмат ва муҳаббат туйғусини уйғотади. Кейинчалик Ҳадисларга бағишланган махсус машғулотлар ўтказиш билан бирга бадиий адабиёт машғулотларида ҳам улардан тўлиқ фойдаланиш мумкин. Масалан, Алишер Навоийнинг «Икки вафолиқ ёр» ҳикоятига бағишланган машғулотда дўстлик ҳақидаги Ҳадисларнинг биридан фойдаланиш мумкин.

Бу машғулотдан бош мақсад болалар қалбида Алишер Навоий асарларига нисбатан аввалги машғулотларда пайдо бўлган қизиқиншни кучайтириш, ҳикоят маъзига сингдирилган дўстликнинг буюк қудратини кўрсатишдан иборатдир. Тарбиячи ҳикоятни ифодали сўзлаб беради, болалар асар воқеасини қандай тушунганликларини аниқлаш мақсадида бир неча саволлар беради: Асирлар орасида қандай дўстлар бор эди? Икки дўст нимани талашиди? Нега? Подшоҳ нимага қойил қолди? Подшоҳ қандай буйруқ берди? Нима учун?..

Тарбиячи болалар билан ўтказилган савол-жавобдан сўнг ҳикоят бўйича билдирилган фикрларни, берилган жавобларни,

¹ *Ахлоқ-одобга оид Ҳадис намуналари. Тошкент, 1990.*

дўстлик ҳақидаги мулоҳазаларни умумлаштиришдан аввал қуйидаги Ҳадисга мурожаат этиши мумкин: «Тангрига имон келтиришдан кейинги амалларнинг афзали — бу одамлар билан дўстлашишдир». Тарбиячи бу Ҳадисдаги маънони Алишер Навоий ҳикояти маъноси билан боғлаб, болаларга тушунтиради. Агар тарбиячи Ҳадисни болаларга сўзма-сўз ёдлатса, яна ҳам яхши бўлади.

Алишер Навоийнинг «Шер билан Дуррож» ҳикоятига бағишланган машғулотда «Тангри наздида тўғри сўздан ортиқ садақа йўқдир», «Тангри наздида энг яхши гап — рост гапдир» Ҳадисларидан фойдаланиш яхши самаралар беради. Ҳалоллик, ростгўйлик ғоялари ақс этган «Ҳалоллик» эртаги, Я. Саъдуллаеванинг «Ғишт» ҳикоясига бағишланган машғулотларда «Ҳалолриқ топши ҳар бир мўмин учун вожибдир» Ҳадисидан, камтарлик, ҳаё, ширинсўзлик улуғланган «Ой билан Ширин» ривояти, «Зумрад ва Қиммат» эртагига бағишланган машғулотларда эса «Ҳаёнинг бутун вужуди яхшидир», «Ҳаё доимо яхшилик келтиради», «Мулоимлик — ҳикматнинг бошидир», «Мулоимлик ҳар бир нарсага зийнат беради. Қайси нарсада у бўлмаса, у нарса бузилади» каби Ҳадислардан фойдаланиш мумкин. Ота-онага ҳурмат, меҳрибонлик ҳисси йўғрилган П. Муҳаммадированинг «Нигора», З. Иброҳимованинг «Гулбаҳорининг дўстлари» эртагига, П. Мўминнинг «Бувижоним, бувижон» шеърига бағишланган машғулотларда «Ғимки ота-онасининг розилигини олган бўлса, унга қандай яхши! Тангри унинг умрини узайтиради» каби Ҳадислардан фойдаланиш мумкин.

Хуллас, Ҳадислар мустақил машғулотларда ҳам, бадий адабиёт машғулотларида ҳам ўргатилиши мумкин. Ҳадисларнинг бадий асарлар билан боғлиқ тарзда ўргатилиши ҳар икки асар ғоясига сингдирилган маъноларнинг болалар онги ва қалбига осон етиб боришига, маънавий тарбиясига кучли ижобий таъсир этади.

ДОСТОН

Достон — ўзбек халқ оғзаки ижодининг энг йирик жанри. Боқча ёшидаги болаларга бу жанрдаги асарлар, эҳтимол, анчайин оғирлик қилар. Аммо бир зум ўтмишга назар ташласак, болаларимиз, момоларимиз, бувию бубаларимизнинг достон тинглаб катта бўлганликларига ишонч ҳосил қиламиз. Пиру бадавлат қарияларимиз билан суҳбатлашсак, улар болалик таассуротларини, достон тинглаб, қанчалик ҳаяжонланганларини чуқур бир энтикиш билан хотирлашади.

Дарҳақиқат, достонга хос бўлган миллий руҳ, авлоддан-ав-

лодга ўтиб, сайқал топган миллий анъаналар, эзгулик, мардлик, қаҳрамонлик, дўстлик, меҳр-оқибатнинг бутунлай ўзгача, покиза кўринишлари тингловчини ўзига ром этади. Модомики, кичкинтойлар учун унинг таъсир кучи ҳам, тарбиявий аҳамияти ҳам бадний адабиётнинг бошқа жанрлари (эртак, ҳикоя, шеър в.х.) дан кам эмас экан, уни кичкинтойларга тавсия этилиши «спецификадан чекинши», дейиш тўғри бўлмаса керак. Бу фикрнинг тўғрилигини филология фанлари доктори, профессор Малик Муродов томонидан нахрга тайёрланиб, «Ғунча» журнаlining 1989—1992 йиллардаги сонларида кетма-кет чоп этилган ўзбек халқ дostonларидан парчаларнинг болаларга маъқул келганлиги ҳам тўлиқ исботлайди.

Тарбиячи ўрта ва катта гуруҳ болаларига дoston ҳақидаги илк тушунчаларни берар экан, дoston жуда қадим замонларда яратилганлигини, у нихоятда катта ҳажмга эга бўлишига қарамай, бахшилар улардан жуда кўшини бошидан-охиригача ёддан билишлари ва кўпинча дўмбира жўрлигида айтиб берганлигини таъкидлаб ўтади. Қадим замонларда радио, телевизор бўлмаган, одамлар оқшом пайтида йиғилишиб, бахши куйлаган дostonни мазза қилиб тинглашган. Дostonда шу даражада қизиқарли воқеалар ҳикоя қилинганки, одамлар ухлашни ҳам унутиб, тонггача дoston тинглаб ўтиришган. Катталарнинг ёнида болалар ҳам дostonни қизиқиб тинглашган. Дoston тутагач, улар ҳам худди Ғурўзли, Алпомиш, Рустамхон сингари мардлик, қаҳрамонликлар кўрсатишни, эл-юртнинг душмандан ҳимоя қилишни орзу қилишган. Ота-оналарига, ака-укаларига, она-сингилларига янада меҳрибон бўлишган. Тарбиячи шунга ўхшаш қисқача кириш сўзидан сўнг дostonдан берилган парчалар билан болаларни таништиришга ўтади. Тарбиячи дostonни ифодали тарзда ўқиб бериши ёки ёддан айтиши мақсадга мувофиқдир. Негаки, агар дoston сўзлаб берилса, унинг эртакдан фарқи қолмайди. Шунинг учун дostonнинг ўзига хос хусусиятларидан бири — воқеаларнинг шеърий ва насрий пўтқ усулида таъсирланишини сақлаш мақсадида икки хил пўтқ усулини ҳам ўзига хос тарзда ифодали ўқиб лозим. Айниқса, матндаги қофия, сажъ, тақрорий сўзларга алоҳида эътибор бериш, ундаги мазмунни оҳанг воситасида ифода этиш керак. Масалан, «Ширин билан Шакар» дostonидан олинган парчадаги Ширинбекнинг Шакарбекка айтган сўзларига диққат қилайлик:

Сен эшитгин мендек уканг арзини,
Отма сарҳовузнинг юзган фозини,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Фозни отиб, ака, жабр кўрмагин!

Бу сатрларда уканинг беғубор қалби, акасига бўлган ҳурмати, унинг тақдирига нисбатан бефарқ эмаслиги илтижоли сўзларидан билиниб турибди. Унда таъсирли оҳанг, мусиқийлик бор. Демак, тарбиячи юқоридаги мисраларни ўқиётганида ана шу оҳангни сақлаши, уканинг акага бўлган меҳрибонлигини таъсирли шаклда болалар қалбига етказиши лозим.

Тарбиячи машғулотларда бахшилар томонидан ижро этилиб, пластинка ёки магнитофон лентасига ёзиб олинган дostonлардан парчаларни болаларга эшиттириши ҳам мумкин.

Хуллас, тарбиячининг бош вазифаси болаларга дoston нима, деган саволга тўғри, тўлиқ жавоб бериш эмас, балки, улар қалбида дostonга нисбатан қизиқиш, муҳаббат ҳисларини уйғотишдир. Агар тарбиячи болаларнинг «Опа, дoston эштайлик», — деб илтимос қилишларига эриша олса, у ўз тарбияланувчиларининг улғайиб, дostonларни топиб улкан бир қизиқиш билан, роҳатланиб ўқишига, улардан маънавий озиқ олишларига ҳам эриша олади, дейиш мумкин.

ШАРҚ АЛЛОМАЛАРИ ҲАҚИДА

Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Кичкинтойларнинг буюк шоир ва аллома Алишер Навоий ва таниқли шоир, адиб, саркарда Заҳириддин Муҳаммад Бобур ҳаёти ва ижоди ҳақида илк маълумотга эга бўлишлари албатта зарур. Лекин бу анчайин мураккаб вазифа. Биз шунини ҳисобга олиб, ҳар икки ижодкор ҳаётидан энг қизиқарли ва тарбиявий аҳамиятга молик нуқталардан баъзилари асосида ҳикоя матнлари тайёрладик ва ушбу хрестоматияга киритдик. Агар тарбиячи бу ҳикояларни болаларга ўқиб бериш ўрнига эркин сўзлаб бериш усулидан фойдаланса, бизнингча, яхши натижаларга эришилади.

Дастурда Навоий ва Бобур ҳаёти ва ижоди ҳақида илк маълумотлар ўрта ҳамда катта гуруҳларда бериш режалаштирилган. Шунинг учун тавсия этилаётган ҳикоя матнларига тарбиячининг ижодий ёндошиши ниҳоятда муҳимдир. Масалан, ўрта гуруҳда тарбиячилар машғулотларни болалар тушунчасига мослаштириб, қисқартириб, соддалаштириб, катта гуруҳда эса қўшимча далиллар билан бойитиб, мураккаблаштириброқ ўқишлари мумкин.

Алишер Навоий ва Заҳириддин Муҳаммад Бобур сиймосини болаларга фақат афсона ва ривоятлар орқали таништиришдан сақланиш мақсадида Дастурга ҳар икки ижодкорнинг ўзлари яратган асарларидан ҳам парчалар тавсия этилган. Хрестоматияда ҳам ана шу принципга риоя этилди ва Алишер Навоий-

нинг «Хайрат ул-аброр» дostonидаги «Шер билан Дуррож», «Икки вафоли ёр», «Садди Искандарий» дostonидан «Бир кабу-тар» ҳикоятлари, Заҳириддин Муҳаммад Бобурнинг «Бобурнома» асаридан бир парча киритилди.

Маълумки, Алишер Навоийнинг дostonлари шеърӣ усулда яратилган. Уни боқча болаларига ўқиб берилса, улар тўлиқ тушунамайдилар. Чунки, асарнинг тили, муаллифнинг услуби анчайин мураккаб. Биз шунчи назарда тутиб, тавлаб олинган шеърӣ парчаларни боқча ёшидаги болалар савиясига мослаштириб, насрий йўлда беришни маъқул кўрдик. Бу ҳикоялардаги ватанпарварлик, дўстлик, меҳр-вафо, ёлғончиликнинг фожпали оқибатларининг содда, мароқли, гўзал талқини, «Бобурнома»дан олинган шоҳ Бобур характеридаги ижобӣй хислатлардан бири — камтаринлик, одамийликнинг ҳаётӣй баёни бола диққатини ўзига тортади, унинг тафаккур доирасини кенгайтиради, ахлоқӣй камолатига ижобӣй таъсир этади.

Алишер Навоий асарларини болаларга ўқиб ё ҳикоя қилиб бераётганда улардаги бадийликни идрок этишга, ҳикоят ғоясига сингдирилган фикрларни болалар онгига етказишга ҳаракат қилиш лозим. Тарбиячи, айниқса, асар қаҳрамонларининг хатти-ҳаракатига, руҳӣй ҳолатига овоз оҳанги орқали ўз муносабатини билдириб ўтиши, персонажларнинг ўзаро нутқи (диалоглар) ни таъсирли қилиб ўқиши ҳам болаларнинг уларда ифода этилган ғояларнинг тез ва тўлиқ тушунишларига ёрдам беради. Болалар билан асар бўйича қисқача суҳбат ўтказиш, асар қаҳрамонлари юзасидан ўз фикр-мулоҳазаларини баён этишларига, уларнинг ижобӣй ва салбий хусусиятларига баҳо беришларига имкон яратиш зарур. Кичкин-тойлар асарлар мазмуни ва ғоясини қандай тушунганликларини аниқлаш мақсадида саволлар бериш мумкин. Масалан, «Шер билан Дуррож» ҳикояси сюжети билан танишилгач, тарбиячи болаларга қуйидаги саволлар билан мурожаат қилиши мумкин: «Нима учун Шер боласини тишлаб олиб юрар экан?», «Нима учун Шер боласини қаттиқ тишлаб олибди?», «Дуррож Шерни қандай алдади?», «Нима учун Шер дўстига ёрдам бермади?». «Бобурнома»дан олинган парча бўйича: «Нима учун лашкарлар йўл юришга қийналишибди?», «Бобур нима учун чуқур қазибди?», «Йигитлар нега хурсанд бўлишибди?» каби саволлар билан мурожаат қилиш мумкин. Бундан ташқари, болаларни мустақил мулоҳаза этишга, фикрлашга ундовчи саволлар («Ёлғон гапирини яхшими, ёмонми? Нима учун?») ёки «Агар Бобурнинг ўрнида сиз бўлганингизда торга кирармидингиз? «Нега?») ҳам уларни асар қаҳрамонларининг хатти-ҳаракатлари, хулқ-атворларини, шоирнинг ниятини чуқурроқ тушунишларига ёрдам беради.

ЮСУФ ХОС ХОЖИБ. Дастурга биноан хрестоматияга Юсуф Хос Хожибнинг «Қутадғу билиг» асаридан парчалар ҳам киритилди.

Маълумки, «Қутадғу билиг» асари 1069 йилда яратилган. У панд -насиҳат, таълим-тарбия, ахлоқ-одоб характеридаги асардир. Муаллифнинг бу масалаларга доир қарашлари бизнинг давримизда ҳам ўз қадр-қимматини заррача йўқотмаган. Асарда инсондаги ижобий фазилатлар умумлаштирилиб — *эзгулик*, салбий хусусиятлар — *ёмонлик* номи билан юритилади. Юсуф Хос Хожиб одамдаги энг улуғ фазилатни эзгу қилиқ ва гўзал хулқда, ростлик ва ҳаёда кўради. Бу «уч фазилат бирлашса, киши бахтиёр бўлади, қут-иқбол унинг ҳузурига бош уриб келади», деган қатъий тўхтамга келади. Юсуф Хос Хожиб ўз асарларини ақлий камолатга эришган, ҳаёт тажрибаларидан муҳим хулосалар чиқарган палласида ёзган. Шунинг учун унинг ақлли, гўзал фикрлари, ҳаётини ўхшатишлари, хулосалари эшитувчини ўзига мафтун этади ва унга чуқур таъсир қилади. Тарбиячи таълаб олинган парчаларни маҳорат билан ҳикоя қилиши, айрим шеърини парчаларни эса болаларга ёд олдиришни мақсадга мувофиқдир.

САЪДИЙ ШЕРОЗИЙ. Хрестоматияга Шарқ мумтоз адабиётининг энг йирик намояндаларидан бири Саъдий Шерозийнинг машҳур «Гулистон» ва «Бўстон» асарларидан ҳам парчалар киритилди. Уларда шопр ўз бошидан кечирган, эшитган ва билган воқеаларни бадий баён этади, улардан чуқур ахлоқий-таълимий хулосалар чиқаради.

«Гулистон» асаридан олинган «Икки ака-ука» ҳақидаги ҳикоятда ҳалол меҳнат улуғланади, бировнинг миннат билан берган ширин, юмшоқ нонидан кўра ўзининг пешона терн билан топган бир бурда қаттиқ нони афзал эканлиги кўрсатилади. «Бўстон» асаридан олинган чақимчилик ҳақидаги шеърини парча ҳам ўзининг тарбиявий аҳамияти билан болаларга чуқур таъсир этади, шубҳасиз. Тарбиячи шеърни аввал ифодали ўқиб бериши, сўнг ундаги фикрларни қисқача насрий йўлда сўзлаб бериши, болалар билан суҳбат ўтказиши ва кейин яна бир марта ифодали ўқиб бериши мумкин. Шундай қилинса, болалар асарда ифода этилган ғояни чуқур тушуниб оладилар.

Қисқаси, мустақил давлат — жонажон Ўзбекистонимизнинг бўлажак фуқароларини жуда ёшлигиданоқ бой миллий маданиятимиз, адабиётимиз, беқиёс ижодкор боболаримиз билан фахрланишни, улар қолдирган дуру гавҳарлардан баҳраманд этишни янада кучайтириш ва кенгайтириш лозим. Бу — давримиз, халқимиз талаби.

Хуллас, кичикинтойлар бадий сўзнинг қудратини илк бор уйда, боқчада ҳис этадилар, билиб оладилар. Агар оилада,

боқчада бадий тарбия тўғри ташкил этилса, мазкур хрестоматияга киритилган ва, умуман, уларга мос услубда ёзилган бадий мукаммал асарлар, ифодали ўқиб ёки сўзлаб берилса, болалар мактаб оstonасига қалбларида адабиётга бўлган катта қизиқиш, катта ҳавас билан қадам қўядилар. Бу қизиқиш, бу ҳавас уларни келажакда, ўқувчилик йилларида, бадий адабиёт билан ажралмас дўст бўлишга олиб келади. Бу дўстлик, яъни илғор ғоялар юксак бадий маҳорат билан ақс этган асарларни доимий ўқиб бориш эса, ёш авлодни олий инсонийлик руҳида тарбиялашда, улар эстетик дидили ривожлантиришда узлуксиз давом этади.

Биз хрестоматияни тайёрлашда ёрдам берган Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлиги Ўқув-методика Марказидаги «Мактабгача тарбия» бўлимининг мудир и З.Х.Абдураҳимова, шу бўлимининг етакчи методисти Р.Н.Ўрозова ва Низомий помидаги ТДПИнинг «Мактабгача тарбия» факультетининг ўқитувчиси Н.Иброҳимовага чуқур миннатдорчилигимизни изҳор этамиз.

Замира ИБРОҲИМОВА

Биринчи бўлим

КИЧИК ГУРУҲ

БИРИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК

ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

ФИЛ БИЛАН ХҲРОЗ

(Ўзбек халқ эрғаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, даканг хўроз билан фил бор экан. Кунлардан бир кун даканг хўроз филнинг олдиға келиб, қаттиқ қичқирибди:

— Қу-қу-қу-қув!

Фил хайрон бўлиб: «Мунча чиранади бу». -- деб ўйлабди. Хўроз ҳаммаёқни титиб, чўқиб, дон териб еяверибди. Яна:

— Қу-қу-қу, қув-в-в! — деб қичқираверибди.

Унинг овозини эшитиб: «Бир ўхшатай буни», — деб ўйлабди Фил Унга қараб шундай дебди:

— Ким кўп овқат ейди, сенми, ё менми?

Хўроз:

— Мен кўп ейман! — дебди чираниб.

Улар, «ким кўп овқат еяр экан», — деб гаров боғлашибди.

Фил жуда кўп овқат ебди, кейин тўйиб уйқуга кетибди. Уйғониб қараса, хўроз ҳали ҳам донлаб юрганмиш. Фил яна овқат ея бошлабди. Овқатни еб бўлиб, яна уйқуга кетибди.

Бир вақт уйғониб қараса, кеч бўлиб қолибди. Хўроз бўлса, ҳалиям донлаб юрган эмиш.

Дон териб еб, тез-тез:

— Қу-қу-қу! — дермиш хўроз.

— Еб тўймас экан-ку! — дебди Фил хайрон бўлиб. — Бунақа жониворни сира кўрган эмасман!

Хўроз гаровда югач ўзича: «Филнинг устиға чиқиб, бир томоша қилай», — деб ўйлабди.

У нир этиб учиб, Филнинг устиға чиқибди. Филнинг жон-пони чиқиб кетибди.

— Вой-дод! Мени еб қўяди! — деб қичқирибди-да, шу қочганича ўрмонға кириб кетибди.

Хўроз бўлса, унинг орқасидан қараб, қанотларини тапилла-тиб:

— Қу-қу-қу-қув! Мен зўрман! — деб қичқирибди. .

БҮРИ БИЛАН ЭЧКИ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир куни эчки подадан ажралган экан, олдидан оч бўри чиқиб қолибди.

— Сени ейман! — дебди бўри.

— Мени-я?

— Ҳа, сени!

— Раҳм қил.

— Мен жуда очман! Раҳм қилмайман! Сени бир ямлаб ютаман! — дебди бўри.

— Жуда оч бўлсанг, майли еяқол. Сенга раҳмим келди, — дебди эчки.

— Яхши эчки экансан, — дебди бўри.

— Яна бир яхшилик қилай. Сен қийналиб ўтирма, оғзингни очиб тур, мен шундайгина оғзингга кираман, қўяман.

Бу гап бўрига маъқул тушибди. У оғзини очиб турибди.

Эчки нима қилибди дегн?!

У тисланиб, узоқдан чошиб келибди-да, кучининг борича бўрининг оғзига сузибди. Бўри шу заҳотиёқ ҳушидан кетибди.

Бўри ҳушига келиб қараса, жағи йиртилган, ҳаммаёғи тирналган, аъзойи бадани қақшаб оғрир экан. Эчкидан эса номнишон ҳам йўқ эмиш.

ҚИЗҒАНЧИҚ ИТ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир ит бор экан. У жуда очкўз экан.

Бир кун шу ит шериклари билан таллашиб, каттаков бир суякни олиб қочибди. У сув устидаги якка чўпдан ўтаётса, сувда бир ит оғзида катта суяк тишлаб, кўзларини олайтириб, итга тикилиб турган эмиш. Ит: — Ирр-ир-ир, — деб тишини иржайтирган экан, сув ичидаги ит ҳам тишини иржайтирибди.

Қизғанчиқ ит унинг оғзидаги суякни ҳам тортиб олмоқчи бўлибди ва «Хап!» — деб итга ташланибди. «Хап» дейиши билан оғзидаги суяк ўзидан олдиноқ «чўлп!» этиб сувга тушиб кетибди. Қизғанчиқ ит роса шалаббо бўлиб, суягидан ажралиб, сувдан чиқибди.

ШОЛҒОМ

(Рус халқ әрғағи)

Бобо шолғом әкибди. «Шолғом, шолғом, қандек бұлиб ұс. Шолғом, шолғом, катта бұлиб ұс», — дебди чол.

Шолғом қандек ширин, каттақол бұлиб ұсибди.

Бобо шолғомни ердан тортиб олғани борибди. Тортиб-тортиб кўрибди, лекин тортиб ололмабди.

Бобо бувни чақирибди.

*Буви бобони,
Бобо шолғомни*

тортиб-тортиб кўришибди, лекин тортиб олишолмабди.
Буви набирасини чақирибди.

*Набираси бувини,
буви бобони,
Бобо шолғомни*

тортишибди-тортишибди, лекин тортиб олишолмабди. Набираси кучугини чақирибди.

*Кучук набирани,
Набираси бувини,
Буви бобони,
Бобо шолғомни*

тортишибди-тортишибди. Лекин тортиб олишолмабди.
Кучук мушукни чақирибди.

*Мушук кучукни,
Кучук набирани,
Набира бувини,
Буви бобони,
Бобо шолғомни*

тортишибди-тортишибди. Лекин тортиб олишолмабди.
Мушук сичқонни чақирибди.

*Сичқон мушукни,
Мушук кучукни,
Кучук набирани,
Набира бувини,
Буви бобони,
Бобо шолғомни*

тортишибди-тортишибди. Охири, тортиб олишибди.

ТўП

(Эртак)

Бир тўп бор экан. У дум-думалоқ, бир томони лоладек қивил, бир томони гул баргидай яшил, жуда чиройли экан. Унинг кўли ҳам, оёғи ҳам бўлмаган экан. Шунга қарамай, тўп тиниб-тинчимас экан. Ҳали осмонга сакрар, ҳали ерга тушар, ҳали четга сапчир, ҳали ўтлоққа юмаларкан. Баъзан каравот тагига кириб, жим ётаркан.

Болалар тўп кетидан қувишар, лекин тўп тутқич бермай қочавераркан.

Бир кунни тўп сакраб, томга чиқиб олибди. Бундай қараса, ҳовлидаги супада хўпла семиз бола пишиллаб ухлаб ётганмиш. Тўпнинг ғаши келибди. Ҳамма болалар ўйнаб юрсаю бу...

Тўп бир сакраб, боланинг қорнига тушибди, бола чўчиб уйғониб:

— Қимсан? — деб бақирибди.

— Тўпман. Нега шу пайтгача ухлаб ётибсан? Қорнингини қара, пишиб кетибди, — дебди тўп.

— Ишинг бўлмасин. Жўна бу ердан. Бўлмаса, додингни бераман, — дебди-да, бола тўпга бир мушт туширибди.

Тўп учиб бориб, сува четидаги дарахт танасига зарб билан урилибди-да, қайтиб келиб боланинг бошига тегибди. Боланинг жаҳли чиқибди. У ўрнидан туриб, тўпни тепибди. Тўп деворга урилиб, яна қайтиб келибди. Бу гал бола зарб билан бир тепган экан тўп девордан ошиб кўчага тушибди.

— Бари бир, қайтиб келаман, — деб бақирибди тўп.

Ҳар кунни тўп девордан, томдан ошиб тушаверибди. Бола уни ҳайдаб, тепаверибди. Шундай қилиб, тўп ялқов болани чаққон, кучли қилиб юборибди. Бола бундан —хурсанд бўлиб, тўп билан дўстлашиб олибди.

Фарҳод Мусажонов

ҚАНД БЕРСАНГИЗ, ҚИЛАМАН

(Ҳикоя)

Носиржон ширинликни жуда яхши кўради. Катталардан бирортаси иш буюрса: «Қанд берсангиз, қиламан», —деб жавоб беради. Ростдан ҳам қанд бермасангиз, қилмайди.

Бир кун тўсатдан Носиржоннинг қари бувиси касал бўлиб қолди. Уйда Носиржондан бўлак ҳеч ким йўқ, дадаси билан ойиси ишда эди. Кампир қўшниларга айттириб, доктор чақиртиради.

Доктор Носиржоннинг бувисини спичиклаб кўздан кечирди, кейин ҳар хил дорилар ёзиб берди.

— Қонингиз камайиб қолибди, кўпроқ шакар-қанд енг, — деб тайинлаб кетди доктор.

Кечга яқин каравотда ётган бувисининг қорни очди. У каравотнинг тагидан термосни олиб, пиёлага чой қуйди. Кейин расмли китоб кўриб ўтирган набирасига қаради:

— Носиржон, қанддонни опкелиб бергин, чой ичмоқчи эдим, — деди.

— Қанд берсангиз, опкеб бераман, — деди Носиржон одати бўйича.

— Майли, болам, бераман, қанд сендан айлансин, — деди бувиси.

Носиржон қанддонни бувисига обориб берди. Бувиси қанддонни очса, аксига олиб, ичида биттагина қанд қолган экан, олиб Носиржонга берди. Носиржон қандни оғзига солди-да, парвойфалак ўтириб, яна расмли китобчасини варақлай бошлади.

ФАРОСАТСИЗ ЭШАК

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир эшак бор экан. У ўзини жуда ақлли деб билар экан. Кунлардан бир кун у бир боққа кирибди. Қараса, дарахтларда мевалар, полизда қовун-тарвузу қовоқлар пишиб ётган эмиш.

Эшак дарахтлардаги меваларга, полиздаги қовоқларга қараб, диққат бўлибди. Шалпанг қулоқларини қимирлатиб:

— Табиат-ку ҳамма нарсани билиб яратган-а, лекин кўп нарсалар борки, уларни бошқачароқ қилиб яратиб керак эди-да, — дебди.

Дарахт шохида ўтирган чумчуқ эшакдан:

— Қани, айт-чи, сенга буларнинг нимаси ёқмади? — деб сўрабди.

— Кўрмайсанми? — дебди эшак, олма ва қовоқларга имо қилиб. — Шундай катта дарахтларнинг солган мевасини қара, боланинг муштумидан ҳам кичкина. Энди анови қовоқларни кўр, қалламдай келади, назик палакларда илиниб турибди...

— Ҳамма ҳикмат шунда-да, — дебди чумчуқ.

— Бунда ҳикмат нима қилади? — дебди эшак. — Олмалар қовоқдек, қовоқлар олмадек бўлса, тузук бўларди.

Шундай деб, эшак олма дарахтига сурканган экан, битта олма узилиб «тақ» этиб бошига тушибди.

Шунда эшак дебди: — Вой, бошим ёрилаёзди!..

Чумчуқ кулиб:

— Яхшиямки, олма қовоқдек эмас, бўлмаса миянгнинг қатигини чиқариб юборарди, — дебди.

— Рост айтдинг, оғайни! — дебди эшак ва олма дарахти тагидан нари кетибди.

ЁД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ЎҚИШ УЧУН

Анвар Обиджон

ҚИЗИЛГУЛ*

Қизилгулнинг
Ғунчаси —
Атир тўла
Хумчаси.

Япроқлари
Ёстиқча...
Тыканлари—
Ортиқча.

ПАХТА ВА ЧИГИТ*

Пахтагинам лўппича,
Чаноқларга дўппича.
Ўзи — оппоқ,

Бир қаранг.
Болачаси —
Жигарранг.

Иўлдош Сулаймон

БУВИМ

Бувижоним қарилар,
Ҳатто юздан нарилар.
Йўқлаган онларида,

Доим мен ёнларида.
Сув деса, сув гутаман.
Сўзларини кутаман.

Одил Абдурахмонов

ҚУНҒИЗ НИМА ДЕЙДИ

Тилла қўнғиз
Дейди: «Ғиз, ғиз,

Қўйвор, мени,
Ишим тиғиз.

* Дастурдан ташқари тавсия этилаётган асарларга юлдузча белгиси қўйилади.

Бировга сен
Берма озор.

Бекорчидан
Эл ҳам безор».

Мусулмон Асқаров

ЕНҒОҒ*

АНОР*

Аслим сўрсанг,
Тоғликман.
Исмим — Енғоғ,
Ёғликман.

Орамизда
Йўқ бахил,
Бир уйда минг
Дўст-аҳил.

Ҳамидулла Муродов

БОЙЧЕЧАК*

Гуллар ичра биринчи
Очиласан, Бойчечак.
Дала қирлар бағрига
Сочиласан, Бойчечак.

Жажжи, нимжон бўлсанг ҳам,
Ҳидинг тараб ўлкамга,
Ясаптириб оламини,
Йўл очасан кўкламга.

ЭРКАЛАМАЛАР

* * *

Айланаман ойдан,
Сув оламан сойдан.
Гўжа туйдим буғдойдан.
Шуни берган худойдан.

* * *

Худо берди севсин деб,
Бекнинг ўғли бўлсин деб.
Бек нонини есин деб,
Бек тўнини кийсин деб.

* * *

Гулижон, ўзи чаққон,
Қоқи гулини таққан.
Бир қулиши бор учун
Ойижонига ёққан.

* * *

Ҳамма қизни қиз десам,
Қизил гулга ўхшамас.
Ҳамма гулни гул десам,
Раънохонга ўхшамас.

ЯЛИНМАЧОҒЛАР

* * *

Оймомахон ҳулла,
Қанотлари тилла.
Субҳонолло, сизга,
Умр берсин бизга...

* * *

Гулижон ўзи-ўзи,
Дўпписи йўрмадўзи,
Йўрмадўзи ярашган
Бувисига қарашган.

ИККИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК

ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Яйра Саъдуллаева

ЙУЛДА

(Ҳикоя)

Улар бирин-кетин боғчадан чиқипди. Рауф, Юлдуз, Наргиза, Олима... Биринининг бўйнидан қучиб олган, бири севинчдан шаталоқ отган, яна бири... Улар орасида Юлдуз пилдираб боради. У ойиси берган олмани ғарчпллатиб еб: «Айнаний, оймдан», — деб эркаланади.

Ҳамма қувнаб-қувнаб боради-ю, аммо Алишер негадир ойисига тихирлик қилади. Йиғлай деса, кўзидап ёш чиқмади. Дам ойисининг сумкасига ёпишади, дам ойисининг: «Кўй, болам», — дейишига қарамай, нарса тўла тўрхалтани тортқилайди.

— Олма топиб берасиз, олма ейман, — деди у баттар ғингиб.

— Хўп, ўғлим, уйда бор, ҳозир... — Уни овутишга уринди ойиси.

— Йўқ ҳозир топиб берасиз. Ана Юлдуз еб кетяпти-ку. Алишер бирдан ойисининг оёқларига ёпишди.

— Олма ейма..а...н!

Ўтган-кетган болаларнинг қарашларидан жаҳли баттарроқ чиқиб, бақираверди. Шу орада болалардан бирининг қўлидаги ўйинчоқ машинага кўзи тушиб: «Менгаям машина», — деб ойисини баттар хит қилди. Ойиси бир нарса деганди, ерга ётиб олди. Топ-тоза кийимлари тупроққа беланди. «Тур, одамни уятга қўяяпсан», — деб ойиси турғизмоқчи бўлса, ерга баттарроқ ёпишди. Ундан ҳеч қайси бола кулмади. Аксинча, «вий, эркатой», — деб қўйишди. Юлдузнинг хуноб бўлган онага раҳми келиб, қўлидаги олмасини Алишерга узатди.

— Ма, ола қол! — меҳрибончилик билан деди Юлдуз.

— Обор! — Алишер унинг кўлини туртиб юборди. Олма ерга тушиб, думалаб кетди. Юлдузнинг бирам йиғлагиси келдики, лекин ўзини тутди. Ойисининг айтганига кирмайдиган бундай бола олдида йиғлагандан кулгани яхши.

ҲАССА

(Ҳикоя)

Қобил бобонинг икки набираси—Шавкат билан Шухрат қўшни хонада ўйнаб ўтиришар эди. Нима бўлди-ю, икковлари баҳслашиб қолишди.

Шавкат югуриб бобосининг олдига чиқди-да:

— Бобо! Ким одобли, менми ёки Шухратми? — деб сўради.

Қобил бобо ҳовлига чиқмоқчи бўлиб турган эди. Унинг кумуш ҳалқа қадалган ҳассаси Шавкат билан Шухрат ўйнаб ўтирган уйда эди.

— Ўғлим, аввал менинг ҳассамни келтириб бер, кейин мен ўйлаб жавоб бераман, — деди набирасига.

— Йўқ, аввал айтасиз! — Оёқлари билан полни тепиб туриб олди Шавкат.

— Ахир, ўйлаб кўриш керак-да, — деди Қобил бобо.

— Бўлмасәм, ҳассангизни келтириб бермайман. — Шавкат қайсарлик билан полга ўтириб олди. — Келтириб бермайман.

Қобил бобо ҳассасини келтириш учун ўрнидан эндигина қўзғалган эди, шу пайт хонага, бобосига салом бериб, Шухрат кириб келди.

— Ўғлим, ҳассамни сен келтириб бер! — деди Шухратга бобоси.

— Хўп бўлади, бобожон! — деди Шухрат бобосининг гапи тугамасданоқ.

У кумуш ҳалқа қадалган ҳассани дарров келтириб, бобосига берди. Кейин ўрнидан тураётганда бобосининг қўлидан ушлаб, туришга ёрдамлашди.

— Раҳмат, ўғлим, — деди Қобил бобо набирасининг пешонасини силаб, — умринг узоқ бўлсин!

— Бобо, ким одобли? Менми ёки Шухратми, айтинг ахир! — дер эди Шавкат ер тепиниб.

Қобил бобо кумуш ҳалқали ҳассасини дўқиллатганича ҳовлига чиқаркан:

— Шухрат одобли! — деб жавоб берди.

Зоҳид Аълам

МАЙ ЕМҒИРИ

(Ҳикоя)

Ботирвойнинг отаси колхоздан ер олган. Ёз бўйи қапа тикиб, далада яшайди. Ерига бўлак-бўлак қилиб помидор, кашнич, шивит, пнёз экади.

Бир куни, отаси нарида чопиқ қилаётган пайтда, осмонни қора булут қоплади. Чарс-чурс чақмоқ чақди, момақалдироқ гумбурлади, шаррос ёмғир қўйди.

Ботир ўзини панага олди.

Ёмғир сувлари жилға-жилға бўлиб оқа кетди. Мана, жилғачаларнинг бири югургилаб келди-да, йўлдаги чумоли инига сизиб кира бошлади.

Одатда, чумоли ини дўпшайиб турган қўрғонга ўхшайди. Лекин бу инининг қўрғонини Ботир боягина тепиб, ҳар тарафга сочиб ташлаганди. Ботир сувнинг киришини бир оз кузатиб, чумолиларнинг аҳволини кўз олдига келтирди. Уларга жуда ачинди. Дарахт панасидан югуриб чиқди-да, инининг атрофига тўғон ясашга тушди. Гир айлангириб, лой билан ўраб чиққунча уст-боши ишлта-шалаббо бўлди.

Шу пайт қўлида кетмон ушлаган отаси югуриб келиб қолди.

— Ҳой, нега панага ўтмай, ивиб ўтирибсан? — сўради у ҳайрон бўлиб.

Нима дейишини билмаган Ботир тўғриси айтиб қўя қолди.

Гап эшитаман, деб ўйлаганди, ундай бўлмади. Чумолиларни ҳимоя қилганини билиб:

— Яхши қилибсан, ўғлим, — деди отаси.

Раим Фарҳодий

ТОНГГИ СЎЗ

(Ҳикоя)

Аҳмад тонгда уйғондию югуриб ҳовлига чиқди. Қараса, бароқ мушуги унга қараб келяпти. Бошини эгиб, оёқлари остида эркалана бошлади.

— Миёв-миёв!

Аҳмад ҳайрон бўлиб турди-да, йўлида давом этди. Шунда тонг шамоли ғувиллаб, унга эргашди. Дарахт япроқларини шитирлатиб, куйлай бошлади:

— Ғув-ғув...

Қаердандир бир чумчуқча учиб келиб, дарахт шохига қўнди. Сўнгра Аҳмадга қараб, сайрай бошлади:

— Чиріқ-чиріқ-чиріқ...

Аҳмад қушчанинг қўшигини берилиб тинглади-да, яна йўлга тушди. Қарангки, қадрон кучуги—қоплон инидан чиқиб қолди. У ҳам тўппа-тўғри Аҳмаднинг олдига чопиб келди. Думини ликиллатиб, вовуллади: — Вов-вов-вов!

Аҳмад ҳовуз бўйига келди. Сувда роз ва ўрдаклар сузиб юришарди. Улар қирғоққа яқинроқ келиб, қичқиришди:

— Ғоқ-ғоқ-ғоқ!

— Ға-ға-ға!

Шу пайт қўшни уйнинг эшиги очилиб, Нигора кўринди. У жилмайиб:

— Салом, Аҳмад! — деди.

— Салом, Нигора! — жавоб берди Аҳмад ҳам.

Шундагина у йўлда учратган дўстлари — мушук, шамол, қоплон, роз ва ўрдакларнинг унга нима дейишганини тушуниб олди.

Болалар, эрта тонгда айтиладиган бу сўзнинг қандай сўз эканини биласиз-а?

Ҳамид Бадалов

ҶИП-ҶИЗИЛ ОЛМА

(Ҳикоя)

Турсуной ва Тоҳира — опа-сингил. Уларнинг ҳовлиси кенг, ўйинчоқларим жуда кўп. Турсунойнинг туғилган кунига қўшни болалар — Фарҳод, Шоира, Нигоралар ҳам келишди. Катта ҳовли худди боғчага айлалиб кетди. Уларнинг ўйин-қулгиларига Турсуной бош бўлди. Болалар боғчада ўрганган қўшиқларини айтиб беришди.

Эртасига нимагадир Тоҳира еб турган конфетидан яна олиб чиқиб, ўртоқларига улашди.

— Енглар, дадам обкелдилар, жуда мазали!

— Ширин экан, — деди конфетни хаш-паш дегунча еб бўлган Вазира. Буни кузатиб турган аммаси ўзича хурсанд бўлиб қўйди.

— Яша, қўзичоғим! Бу феълинг отангга тортган. Отанг ҳам қизганин нима эканини билмасди...

Бугун Вазира уйдан бир қизил олмани тишлаб чиқди. Тоҳиранинг ҳам олма егиси келиб кетди.

— Менам битта тишлай!

— Ҳо... — деди Вазира олмасини орқасига яшириб.

Шу пайт Турсуной уйга кириб, тоғорачада олма олиб чиқди-да, болаларга улашди.

— Ол, сен нега емайсан? — деди Вазирага.

Бир четда турган Вазира тортинибгина қўл узатди.

БҮҒИРСОҢ

(Рус халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир чол билан кампир бор экан.
Чол кампирга:

— Кампир, менга бўғирсоқ пишириб бергин, — дебди.

— Ахир, нимадан пишириб берайин? Ун йўқ-ку! — деб жа-
воб берибди кампир.

— Э, кампир! Супрани қоқиб—сидиргин, қути ичини супур-
гин, қарабсанки, бирпасда бўғирсоққа стадиган ун йиғилиб қо-
лади. — дебди чол.

Кампир шундай қилибди: супрани сидириб, қути ичини
супуриб, бир-икки ҳовуч ун йиғибди. Унни қаймоққа қорибди,
зувала ясаб, бўғирсоқ қилибди, товага солиб мойда пиширибди-
да, совисин, деб деразага қўйибди.

Бўғирсоқ деразада ётәвериб, зеркибди, бирданнга юмалаб
сўри устига тушибди, яна бир юмалаб ерга тушибди, тағин бир
юмалаб эшик ёнига борибди, остонадан бир сақраб, даҳлизга
чиқибди, даҳлиздан зинапояга ўтибди, зинапоядан ҳовлига ту-
шибди, ҳовлидан ташқарнга чиқиб, олга қараб кетаверибди.

Бўғирсоқ йўлда юмалаб кетаётганида бир қуён чиқиб қо-
либди.

— Бўғирсоқ, бўғирсоқ! Мен сени ейман. — дебди қуён.

— Йўғ-е, мени емагин, шалпанқулоқ, сўзимга қулоқ солгин,
сенга ажойиб қўшиқ айтиб бераман, -- дебди бўғирсоқ ва қўшиқ
айтибди:

— Мен бўғирсоқ, бўғирсоқ,
Супрадаги ун-урвоқ.
Супуришиб олдилар,
Қаймоққа хўп қордилар.
Пиширдилар товада,

Совитдилар ҳавода.
Қочиб кетдим бобомдан,
Қочиб кетдим бувимдан.
Эшит, қуён, бўлди, бас,
Сендан қочиб ҳеч гапмас.

Бўғирсоқ қўшиғини тамомлаб, яна олга қараб юмалаб ке-
тибди. Қуён ҳам аҳмоқ бўлиб қолаверибди.

Бўғирсоқ юмалаб кетаверибди, шунда рўпарасидан бир бўри
чиқиб:

— Бўғирсоқ, бўғирсоқ, меп сени ейман, — дебди.

— Йўғ-е, мени емагин, бўз бўри, сенга ажойиб ашула айтиб
бераман, — дебди бўғирсоқ.

Бўғирсоқ шундай ашула айтибди:

— Мен бўғирсоқ, бўғирсоқ,
Супрадаги ун-урвоқ.

Супуришиб олдилар,
Қаймоққа хўп қордилар,

*Пиширдилар товада,
Совутдилар ҳавода.
Ҳочиб кетдим бобомдан,
Ҳочиб кетдим бувимдан.*

*Ҳочиб кетдим, қуёндан,
Эшит, бўри, бўлди, бас,
Сендан қочиш ҳеч гапмас!*

Бўғирсоқ яна олға қараб юмалаб кетаверибди, бўри аҳмоқ бўлиб қолаверибди...

Бўғирсоқ юмалаб-юмалаб бораётганида, рўпарасидан айиқ чиқиб қолибди:

— Бўғирсоқ, бўғирсоқ, мен сени ейман, — дебди айиқ.

— Йўғ-е, мени емагин, сенга ажойиб ашула айтиб бераман, — дебди бўғирсоқ.

Бўғирсоқ қўшиқ айтибди:

*— Мен бўғирсоқ, бўғирсоқ,
Супрадаги уч-урвоқ.
Супуришиб олдилар,
Ҳаймоққа хўп қордилар.
Пиширдилар товада,
Совутдилар ҳавода.*

*Ҳочиб кетдим бобомдан,
Ҳочиб кетдим бувимдан.
Ҳочиб кетдим, қуёндан,
Ҳочиб кетдим, бўридан,
Эшит, айиқ, бўлди, бас,
Сендан қочиш ҳеч гапмас!*

Шундай қилиб, бўғирсоқ бир юмалаб, қочиб кетибди, айиқ аҳмоқ бўлиб қолаверибди...

Бўғирсоқ юмалаб-юмалаб кетаётганида, рўпарасидан бир тулки чиқиб қолибди-да:

— Салом, бўғирсоқ! Қандай чиройлисан, худди қип-қизил мағиздайсан-а! — дебди.

Бўғирсоқ жудаям талтайиб кетибди-да, қўшиқ айтибди:

*— Мен бўғирсоқ, бўғирсоқ,
Супрадаги уч-урвоқ.
Супуришиб олдилар,
Ҳаймоққа хўп қордилар.
Пиширдилар товада,
Совутдилар ҳавода.*

*Ҳочиб кетдим бобомдан,
Ҳочиб кетдим бувимдан.
Ҳочиб кетдим қуёндан,
Ҳочиб кетдим бўридан,
Ҳочиб кетдим айиқдан,
Эшит, тулки, бўлди, бас,
Сендан қочиш ҳеч гапмас!*

— Ажойиб қўшиқ экан! — дебди тулки. — Эҳ, аттанг, бўғирсоқ, мен қариб қолиман, қўшигингни яхши эшитмаяпман, тумшугумга чиқиб, яна бир марта қаттиқроқ айтиб бергин.

Бўғирсоқ тулкининг тумшугига сакраб чиқиб, ўша қўшигини айтибди.

— Раҳмат, бўғирсоқ, ажойиб қўшиқ экан. Яна эшитгим келяпти. Тилимга чиқиб, охириги марта бир қўшиқ айтиб бер.

Тулки шу сўзларни айтибди-ю, тилини чиқарибди. Бўғирсоқ лақиллаб, лип этибди-да, тулкининг тилига чиқибди. Тулки бўлса, «хап!» этиб уни еб қўйибди.

ЁД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ҲҲИШ УЧУН

Турсунбой Адашбоев

ҚОВУН ЕДИК

Мен ва Тўлан
Қуни билан
Уйда эдик,
Қовун едик.

Тилиб-тилиб,
Маза қилиб,
Дадам еди
Қоса қилиб...

Султон Жабборов

ИЛИНИБДИ ҚЎЗИ*

— Қаёқдасап, Зайнаб,
Қумрон топди қайнаб?
Ҳинд чойидан дамлагин,
Ичайлик бир яйраб!

— Бувижоним, хўп-да,
Қун оғибди тўпдан.

Роса чанқадингизми,
Чой ичмайин кўпдан?
— Вой ўргулай ўзим,
Қайда эдинг, қўзим?
— Қўғирчоғим ухлатиб,
Илинибди кўзим!

Юсуф Шомансур

ДОВУЧЧА

— Шохда шигил довучча,
Қўм-кўк, яшил довучча.
Несак отиб қоқайми?
— Йўқ!

— Бу гап ҳазил, довучча.
Ўзинг ерга тушасан
Пишиб ҳил-ҳил, довучча!

НОҚ

Нок — мевалар асилли,
Эрта пишар ҳосилли.
Ширинлиги худди бол,
Пишганини териб ол.

ШАФТОЛИ

Кўплигидан шафтоли
Шохи ерга букилар.
Тирговичлар ушлолмай,
Шамол турса, тўкилар.

АНОР

Янги, қизил коптокдек
Бўлиқ анор донаси.
Хуштаъм, ёқут донларга
Тўлиқ ҳар бир хонаси.

Анвар Обиджон

УЧ ЕШЛИЛАР*

— Олманиям
Ғажийман.
Ҳолваниям
Ғажийман...

— Ўзи нечта
Тишинг бор?
— Сени нима
Ишинг бор!

БОДОМ*

Мен — баҳорнинг
Севинчи.
Гуллагайман
Биринчи.
Чиройлидир
Қоматим,
Бу ҳам бўлса,
Омадим.

Ҳавас қилиб
Мевамга,
Қизига бир
Еш янга
Ном қўйганмиш
Бодом деб.
Ширин бўлсин
Болам деб.

ЙИҒЛОҒИ*

Йиғлоқи қиз, йиғлоқи,
Йиғлаб сира тинмайди.
Йиғисидан тўхтатиш—
Йўлин ҳеч ким билмайди.

Йиғлоқини тўхтатиш
Йўлини топган замон,

Тақси билан бўлса ҳам
Етиб келинг биз томон.

Кечикиб қолдим деманг,
Барибир олинг хабар.
У сиз етиб келгунча,
Биламан, йиғлаб турар.

ЭРКАЛАМАЛАР

* * *

Оппоқ-оппоқ, оппоғим.
Қўзилар жуни — қалпоғим.
Ҳамма ёмон, дегапда.
Ўзгинамнинг оппоғим.

Онасининг кўзмунчоғи,
Отасининг ўйинчоғи.
Бувисининг қўзичоғи,
Опасининг қўғирчоғи.

АЛЛА

Алла, болам, аллаё,
Қўрар кўзим, алла-ё,
Суяр сўзим, алла-ё,
Ширин жоним, алла-ё,

Испиқ ноним, аллаё.
Алла, болам, аллаё, алла,
Дўмбоққинам, аллаё, алла.
Урвоққинам, аллаё, алла.

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

ЎТИНЧИ ЙИГИТ БИЛАН ШЕР

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир йигит далага ўтин тергани чиқибди. Бир дарахт ёнига келиб, шу дарахтни йиқитмоқчи бўлибди. Бир шер келиб қолиб:
— Эй одамзод, нимага келдинг, бу ерда нима иш қиласан?—
дебди. У йигит:

— Мана шу теракни қулатаман, — дебди.

— Мен шундай кучим билан бу теракни қулата олмайман-ку, сен қандай қилиб қулатасан? — дебди шер.

— Эй жўра, мен жуда зўрман! — дебди йигит.

— Сен зўр бўлсанг, кел, икковимиз курашиб кучимизни синаймиз, — дебди шер.

— Майли, курашамиз, — дебди йигит. Иккови курашмоқчи бўлиб турганда, йигит:

— Кучимнинг ярми уйда қолибди, бориб олиб келай, — дебди. Шер:

— Ҳа, бориб кел, бўлмаса, йиқилсанг, кучим уйда қолган эди, деб тан бермай юрарсан, — дебди. Йигит кучини олиб келиш учун кетиб, бир жойда беркипибди-да, яна қайтиб келибди. Шер:

— Олиб келдингми? — дебди.

— Олиб келдим, — дебди йигит.

— Ундай бўлса, қани, курашайлик, — дебди шер. Яна иккови курашмоқчи бўлиб турганда йигит:

— Эй шер, жўра, кучимнинг пичаси уйда қолибди. Олиб келай, — деб нарироқ кетибди. У орқасига қайтиб келиб:

— Сен қочиб кетма! — дебди.

— Йўқ, мен қочмайман, шернинг гапи — бир, — дебди шер.

— Йўқ, сенга кўнглим ишонмайди. Сени боғлаб кетаман, — дебди йигит. Шер:

— Боғлай қол, — деб ўзини боғлатибди. Йигит шерни маҳкам боғлабди. Толдан яхши бир таёқ қилиб, сўнг у билан гурсиллатиб шерни ура бошлабди.

Шер:

— Жон одам, мени урма, энди одамзодга йўлиқмайман, — деб ялинибди.

Йигит уни бўшатиб юборибди. Сўнг теракни қулатиб, арра-лаб, уйига олиб бориб, мурод-мақсадига етибди.

Маҳмуд Муродов

КУПРИК

(Эртақ)

Бор экан-да, йўқ экан, бир катта ўрмон бор экан. Унинг ўртасидан анҳор оқиб ўтаркан.

Ўрмонда арракаш Қундузлар, Айиқполвон, Филполвон, Ғоз карнайчи, ўрдак сурнайчи, Тулки танноз, уста Қизилиштон. Булбул хушовоз ва бошқа ҳайвону қушлар яшар экан.

Қариндош-уруғлар анҳорнинг икки томонида яшашар, бир-бирлариникига бориш-келиш жуда қийин экан. Фақат қушларгина уёқдан-буёққа ўтиб, ҳол-аҳволдан хабар етказиб туришаркан.

Бир куни Шер барча ҳайвонларни йиғиб:

— Анҳорга кўприк солсак, қариндошлар бир-биримизникига бемалол бориб-келиб турардик, — дебди.

Бу гап маъқул тушиб, ўрмондаги барча ҳайвонлар, ҳатто, қушлар ҳам, дарёда бемалол сузиб юраверадиган Қундузлар ҳам ишга киришибди.

Ғоз карнай, Ўрдак сурнай, Қуёнлар ва Лайдаклар ногора чалиб, ҳаммани қурилишга чорлашибди.

Арракаш Қундузлар улкан дарахтларни йиқитишибди. Филлар бақувват хартумлари билан бутоқларни бутаб, ўрмондан ташиб чиқишибди. Қизилштонлар ходаларни ўткир тумшуклари билан тўқиллатиб, тешик ўйибди. Айиқполвон гурзи билан кўприк қозиқларини қоқибди. Булбулхоннинг ажойиб ашуллари ҳамманинг кўнглини чоғлаб турибди. Хуллас, ҳар ким ўз ҳунари билан қурилишга қатнашибди. Ишбоши Шер баъзи ҳайвонларнинг йўқлигини кўриб, хабар олиш учун Хўрозвойни ўрмонга юборибди. Хўроз ўрмон айланибди. Қараса, Тулки ўз или олдида ойнага қараб, думини тараб, ўзига биро қўйиб ётганмиш.

— Ҳой, Тулки танноз! — дебди Хўроз. — Ҳамма кўприк қуряпти. Нега сен бу ерда ётибсан?

— Менинг ҳуснимни кўраясанми? — дебди Тулки думини кўз-кўз қилиб. — Менга кўприк керак эмас. Бир сакраб, ҳил-пираган думимни қанот қилиб, ўтавераман!..

Шундай қилиб, Танноз тулки кўприк қурилишида қатнашмабди.

Ниҳоят, кўприк ҳам битибди. Барча ҳайвонлар қариндош-уруғ, таниш-билишларникига борди-келдини бошлашибди. Меҳмондорчиликдан қайтишда Полвон билан Хўрозвойни ҳам ноз-пеъматлар билан сийлашибди.

Қушлардан бир куни Тулкининг ҳам нариги қирғоққа ўтгиси келиб қолибди. Бироқ кўприкка яқинлашди, дегунча Хўроз баланд овоз билан: — Кел-яп-ти! — деб қичқираверибди.

Айиқполвон эса Тулкини кўприкка яқинлаштирмабди.

Тулки нариги қирғоққа ўтиш ниятида югуриб келиб, бир сакраган экан, шалоп этиб анҳорнинг ўртасига тушиб кетибди. Бахтига арракаш Қундузлар чўмилаётган экан, уни қутқариб қолишибди. Тулки жиққа ҳўл бўлиб, шалвираганича орқасига қайтиб кетибди.

ДУМ-ДУМАЛОҚ ҚҰНҒИЗ

(Эртак)

Дум-думалоқ Қўнғиз юрган йўлида кўчинча думалаб-думалаб кетар экан. Жуда ҳам семизликнинг фойдаси йўқ-да. У тўппа-тўғри, топ-текис йўлда имиллаб-симиллаб бўлса ҳам юра олар экан-у, аммо дўнг жойларда, ўйдим-чуқур йўлларда гоҳ тепага чиқишда, гоҳ пастга тушишда юмалаб кетар экан. Шунақа вақтда думалаб-думалаб, кейин тўғри туриб қолса яхши, бироқ чалқанча тушиб, оёғи осмондан бўлиб қолса, узоқ вақт типирчилаб, ғўнгиллаб, тўнғиллаб ётар экан. Шунда биров ўнглаб қўймаса, ётиб-ётиб, ўлиб ҳам қолиши мумкин экан. Бир кунги шунақа чалқанча ётиб, анча вақт қийналибди. Бахтига, ўша атрофда Мирзашер деган боланинг Думдор деган чумчўғи ўйнаб юрган экан. У Дум-думалоқ Қўнғизнинг ёрдам сўраб ғўнғиллаганини эшитиб қолибди-ю, пириллаб учиб бориб, унинг ёнига қўнибди.

— Вой, нима бўлди сенга? — деб сўрабди Думдор.

— Кўриб турибсан-ку, нима бўлганини, — дебди Дум-думалоқ Қўнғиз хўнг-хўнг йиғлаб.

— Йиғлама, мен сенга ёрдам бераман, — дебди Думдор.

У пириллаганича учиб, Мирзашернинг боғига борибди. Бу вақтда Мирзашер боғдаги сўрида ўтириб олиб, Дилшод билан Шаҳнозага қалин китобдаги эртақлардан ўқиб бераётган экан... Думдор пириллаб келиб сўрига қўнибди-да, Дум-думалоқ Қўнғизнинг аҳволини тушунтирибди. Мирзашер китобини ёниб, сўрида қолдирибди-да:

— Қани, кетдик, болалар, — дебди. — Дум-думалоқ Қўнғизга тез ёрдам беришимиз керак.

Мирзашер Думдор бошлаган томонга кетаверибди. Дилшод, Шаҳноз, Оқгул ҳам унга эргашиб бораверишибди. Улар Думдор кўрсатган жойга етиб боришганидан кейин Мирзашер қийналиб ётган Дум-думалоқ Қўнғизни оёққа турғазиб қўйибди-да, тайинлабди:

— Меҳнат қилиш керак, қора бақалоқ, — дебди у. — Чумолларга ўхшаб ишлагин. Ўшанда ортиқча семирмайсан, сал-пал озасан, чоңқиллаб-чоңқиллаб юрасан, нуқул йиқилавермайсан.

— Хўп, энди ҳаракат қиламан, — дебди. Дум-думалоқ Қўнғиз...

ЯХШИЛИК

(Ҳикоя)

Фазлиддин ўртоғи Наби билан кўчада ўйнаб юрарди. Шу пайт узокдан қўшнилари Нормамат бобонинг келаётганини кўриб қолди. Чолнинг қўлида тугунчаси ҳам бор эди. Фазлиддин ҳовлиқиб, ўртоғига керилди: — Ҳозир-чи мен бориб Нормамат бобомларга ёрдам бераман. Биласанми.. мен доим қарияларга ёрдам бераман. Мени Нормамат бобо жуда яхши кўрадилар. Ишонмасанг, мен билан юргин, ўзинг кўрасан.

Болаларга яқинлашиб қолган Нормамат бобо Фазлиддиннинг сўзларини эшитди чоғи, мийиғида жилмайиб қўйди. Фазлиддин бобонинг олдига югуриб борди ва унинг қўлидан тугунчани олди.

— Бобо, келнинг ёрдамлашиб юборай, сизга доим ёрдам бераман-а? — сўради Фазлиддин. Наби эътиборини учун жўртата бақириб.

— Ҳа, ҳар доим ёрдам берасан, — бошини лиқиллатиб тасдиқлади Нормамат бобо.

Фазлиддин олдинда, Нормамат бобо орқада йўлга тушдилар.

Уйига етганидан кейин Нормамат бобо Фазлиддиннинг қўлидан тугунчани олди. Лекин ҳар галгидек «Баракалла, бўталогим, одобли бола экансан», деб мақтамади. Фақат қуруққина қилиб: «Раҳмат», деди ва эътиборини, Фазлиддиннинг қулоғига алманарсалар деб пичирлади. Кейин кулимсираганча уйига кириб кетди.

Фазлиддин ноқулай аҳволга тушиб қолди. Лабини титшлаб, чап оёғи билан ер чизди. Унинг ёнига югуриб ўртоғи келди.

— Ҳа, нега нафасинг ичинга тушиб кетди? — сўради Наби. — Нормамат бобо нима дедилар?

Фазлиддин бошини кўтаролмасди.

— Нега пиндамайсан?

— Яхшилик қил, лекин кетидан мақтаниб, уни ювиб юборма, дедилар Нормат бобо, — зўрға жавоб берди Фазлиддин.

ҚУЁННИНГ АЧЧИҚ КЎЗ ЕШЛАРИ*

(Бурят халқ эртаги)

Қуёнлардан бир купи Қор Қуёнга қараб шундай дебди:

— Биласанми, негадир бошим оғрияпти.

— Афтидан, сен эриётган бўлсанг керак, шунинг учун ҳам

бошинг оғрияшти, — дебди унга ачиниб Қуёп. Сўнгра тўнмага ўтирибди-да, ачинқ-алам билан йиғлаб юборибди.

— Ачинаман, сенга ниҳоятда ачинаман, Қоржон... Ахир шу пайтгача мени паноҳингда асраб келдинг. Тулқидан, Бўридан, Овчидан беркиниш учун сенга кўмилиб олардим. Оҳ, энди қандай яшайман? Дуч келган биринчи қарға, биринчи бойўғли мени кўриши билан чўқиб ташлайди-ку! Ҳозир ўрмон хўжайинининг олдига бориб, илтимос қиламан, азизим Қор, сени мен учун сақлаб қолсин.

Қуёш борган сари баландроққа кўтарилиб, шиддат билан қиздирар, қорлар эриб, тоғдан жилға бўлиб оқарди. Бу ҳолдан юраги сиқилган Қуён янада қаттикроқ йиғлабди. Қуённинг овозини ўрмон хўжайини эшитиб қолибди. Унинг илтимосини диққат билан тинглабди ва шундай дебди:

— Қуёш билан жанжаллашиш ниятим йўқ. Қорни ҳам сақлаб қололмайман. Лекин сенга ёрдам бераман. Оппоқ пўстинчангни кул ранглисига алмаштирамиз. Шундай қилсак, ёзда ҳам қуруқ барглар, буталар, ўтлар орасига беркиниб оласан ва сени ҳеч ким пайқамайди.

Қуён жуда хурсанд бўлиб кетибди.

Ўшандан бери у ҳамма вақт қишқи оппоқ пўстинчасини ёзги — кул ранглисига алмаштирар экан.

Қуддус Муҳаммадий

КИЧКИНА ҚУШЧА

Ҳой, ҳой чумчуқ —
                             жажжи қуш,
 Шохда турма, пастга туш!
 Эрта-ю, кеч тинмайсан,
 Чарчоқни ҳеч билмайсан.

Чирқиллайсан излаб дон,
 Мана чумчуқ, сенга пон!
 Қорнинг тўйса, айтасан,
 Сўнг уйингга қайтасан!

Турсунбой Адашбоев

НАСИБАНИНГ ОЛМАСИ

Насибанинги олмаси
 Тушиб кетди ариққа.
 Тутқич бермай ўйнайди
 Ўхшаб олтин баллиққа...

Содиқжон кўриб қолиб,
 Олмани ушлаб берди.
 Раҳмат айтиб Насиба,
 Ярмини тишлаб берди...

МУШУК*

Мушугим дейди: — Миёв,
Сичқон доим менга ёв!
Шунинг учун қўймайман,
Қанча емай, тўймайман.

Сафар Барноев

ДАРАХТЛАР НИМА ДЕЙДИ?*

Бобоси сўраб қолди:	— Дарахтларнинг шоҳлари
— Болам, топ, қани, Сайди,	Силкишиб, хайр, дейди.
Шамол турса, дарахтлар	Соям тагида ўйнаб,
Тебраниб нима дейди?	Қилавер, сайр, дейди.

Қудрат Ҳикмат

БОҶЧАМДАГИ БОҶЧАМ*

Ҳовузчадан зинғиллаб,	Тупини сал силкитсанг,
Сувни таниб боқчамга,	Пишганлари тушар дув.
Кўйдим бултур ўтқазган	Ҳар кўксултон зўлдирдек
Қантак ўрик, олчамга.	Ранг келтириб етилар.
Ундан кейин оқ луччак	Шоҳлар отиб, ҳаммаси
Шафтолига қўйдим сув.	Қуёшжонга интилар.

Иккинчи бўлим

УРТА ГУРУХ

БИРИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК

УҚИБ ВА ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

ҚУМУРСҚА

(Ўзбек халқ эрғаги)

Ўтган замонда бир киши сафарга чиққан эди. Бир сойдан ўтишга тўғри келди. Қиш вақти эди. Суз музлаган эди. Эшакнинг кейинги оёғи музга тойиб, йиқилди, бели спиди. У киши хафа бўлиб, музга қараб шундай деди:

— Эй, муз ака, сен энг зўрмисан?

Муз:

— Мен зўр бўлсам кун мени эрта олармиди?

Шунда у киши кунга қараб:

— Эй, кун, сен энг зўрмисан?—деди.

Кун:

— Мен зўр бўлсам, булутлар менинг кўзимни олармиди?

Шунда у булутга қараб:

— Эй, булут ака, сен энг зўрмисан? — деди.

Булут:

— Мен зўр бўлсам, ёмғирлар мени тешиб-тешиб ўтармиди?

Шунда у киши ёмғирга қараб:

— Ёмғир ака, сен энг зўрмисан?—деди.

Ёмғир:

— Мен зўр бўлсам, ерга сингиб кетармидим?

У ерга қараб:

— Ер ака, сен энг зўрмисан?—деди.

Ер:

— Мен зўр бўлсам, ўтлар тешиб чиқармиди?

Шунда ўтга қараб:

— Ўт ака, сен энг зўрмисан?—деди.

Ўт:

— Мен зўр бўлсам, моллар юлиб-юлиб ютармиди?—деди.

Шунда у молга қараб:

— Мол ака, сен энг зўрмисан?—деди.

Мол:

— Мен зўр бўлсам, бўрилар ермиди?

Шунда у бўридан сўради:

— Бўри ака, сен энг зўрмисан?

Бўри:

— Мен зўр бўлсам, мерганлар отармиди?

Шунда у мерганга қараб:

— Мерган ака, сен энг зўрмисан?—деди.

— Мен зўр бўлсам, ўқ соладиган халтамнисичқон ва каламушлар қирқиб ташлармиди?

Шунда у киши сичқонга қараб:

— Сичқон ака, сен энг зўрмисан? — деди.

Сичқон:

— Мен зўр бўлсам, қумурсқалар қулоғимдан чимчиб-чимчиб олармиди? — деди.

Шунда у киши:

— Қумурсқа ака, сен энг зўрмисан? — деди.

Қумурсқа:

— Мен зўр, мен зўр,—деди.—Отангинг олти юз ботмон буғдойини етти тоғдан ошириб еганман. Мен зўр, мен зўр, мен зўр! —деди.

— Қоринг нима учун катта?—деб сўради у киши.

— Жигарим зўр,—деди қумурсқа.

— Белниг нима учун иягичка— деб сўраганда: — Меҳнатим зўр!—деб жавоб берди қумурсқа.

— Қаллаиғ нима учун катта?—деди у киши.

— Давлатим зўр! Меҳнатим зўр, давлатим зўр, мен зўр, мен!—деди қумурсқа.

ЧИВИНБОЙ

(Ўзбек халқ эртаги)

Чивинбой учиб борди-да, янтоқ устига қўнди. Янтоқнинг тикани унинг тумшугига кирди. Чивинининг қаҳри келиб, эчки акасининг олдига борди.

— Эчки ака, эчки ака, шу янтоқни есангиз-чи,—деди.

Эчки:

— Қоч, ўшанга мени рўпара қилма! Кўм-кўк ўт, барра майса турганда, энди сенинг гапингга кириб, янтоқни ейманми? — деди.

Чивин:

— Ҳап сеними, шошмай тур, тўғри бўри акамга бориб, сени

унга едирмасам, хўп юрган эканман,—деди. Чивин бўри олдига борди:

— Бўри ака, бўри ака, ана шу эчкини есангиз-чи!—деди.

Бўри:

— Кўп мени лақиллатма, кўй гўшти турганда, шайтон эчкининг гўштини ейманми?—деди.

Чивин:

— Хап сеними, мерган акамга айтиб сени ўлдиртирмасам, тоза чивин бўлиб юрган эканман,—деди-да, тўғри учиб мерганнинг олдига борди.

— Мерган ака, мерган ака,—деди Чивинбой,—шу бўрви отиб ташласангиз-чи, эчкини е десам, емайман, деди.

Мерган:

— Менинг бўридан бошқа отадиган овим кўп. Сенинг гапингга кириб, бўрини отиб юраманми?—деди.

Чивинбой:

— Хап саними, қараб тур, сичқон акамга айтиб, сенинг дори соладиган халтангни тешдирмасам, юрган эканман,—деб сичқон олдига учиб борди.

— Сичқон ака, сичқон ака, ана шу мерганнинг дори халтасини тешинг, у кўп жониворларга зарар етказадн,—деди. Сичқон айтди:

— Бугдой, арпа туриб, менга энди мерганнинг халтасини тешин қолдими?

Чивинбой:

— Хап саними, шошмай тур, мушук акамга айтиб, сени едирмасам, тоза юрган эканман,—деди-да, тўғри мушук олдига учиб борди.

— Мушук ака, ана шу сичқонни есангиз. Мерганнинг дори халтасини теш десам, йўқ дейди,—деди.

Мушук айтди:

— Э, қўйсанг-чи, менинг ейдиган нарсаларим кўп. Қўйнинг гўшти-ёғи турганда, сичқон пойлаб юрардим.

— Хап саними, шошмай тур!—деди Чивинбой.—Сени кучук акамга айтиб, бир талатмасам, юрган эканман.

Чивинбой:

— Кучук ака, кучук ака, ана шу мушукни бир ўхшатиб тала! Сичқонни е, десам, емайман, деди.

— Сенинг гапингга кириб, бекордан-бекорга мушукни галаймагани?—деди кучук. Чивин:

— Хап саними, шошмай тур! Болаларга айтиб, бир урдирмасам, қонга булатиб ташламасам, юрган эканман,—деб учиб кетди. Чивин йўлда бир тўда болаларга йўлиқди. Чивин болаларга қараб:

— Ҳай болалар, шу кучукни бир бошлаб уринглар, мушукни тала, десам, таламайди,—деди. Болалар:

— Бизнинг бошимизни кўп айланторма, ўзимизнинг ўйинимиз кўп. Энди ўйинни қўйиб, овора бўлиб, кучукни қувлаб юрамизми?—деб жавоб беришди. Шунда Чивинбой:

— Хап сизларни, шошмай туринглар, оналарингга айтиб, бир ўхшатиб савалатмасам. юрган эканман!—деди.

Чивин чарх йигириб ўтирган момонинг олдига бориб:

— Ҳой онажон, шу болаларингизнинг бир адабини бериб қўйинг,—деди.

Момо:

— Менинг ишим бошимдан ошиб ётибди, ҳали пахталарим савақсиз, энди мен ҳамма ишимни ташлаб, бирор сабабсиз болаларни қувиб, уриб юрайми?—дебди.

— Хап саними. шошмай тур! Мен бориб шамол акамга айтиб, сенинг пахталарингни учириб юбормасам, юрган эканман,— деб айтибди Чивинбой. У:

*— Шамол, бағри камол,
Болаларга қўйингни оч.
Ота-онанг ўлибди,
Ўйлоқ кетмонингни олиб қоч!—*

деганда, бир қаттиқ шамол турибди. Шамол момонинг пахтасини учирибди. Момо қўлига калтак олиб, болаларни қувлабди, болалар кучукни ура кетишибди, кучук мушукни талай кетибди, мушук сичқонни қува кетибди, сичқон халтани теша кетибди, мерган бўрини отибди, бўри эчкини қувлабди, эчки янтоқни еб қўйибди.

Шунда Чивинбойнинг вақти хуш бўлиб, муроди мақсадига етибди.

ОЛТИН ТАРВУЗ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, ўтган замонда бир камбағал деҳқон бор экан. Унинг атиги бир танобгина ери бор экан. Деҳқон шу ерда кечаю кундуз тинмай меҳнат қилиб, кун кечирар экан. Баҳор келибди. Деҳқон ер ҳайдашни бошлабди. Ерни икки марта ҳайдаб бўлиб, яқинидаги катта сойнинг бўйида салқинлаб ўтирса, осмонда учиб келаётган бир лайлак йиқилиб тушибди. Деҳқон қараса, лайлакнинг қаноти синиқ эмиш. Деҳ-

қон ҳалиги лайлакни дарров уйга олиб бориб, синиқ қанотига тахтакач боғлаб, бир қанча вақт уни боқибди. Лайлак соғайиб, учиб кетибди.

Бир куни деҳқон чигит экиб юрса, лайлак пастлаб учиб ўтибди. Деҳқон эса, чигитни экаверибди. Бироқ лайлак яна пастлаб ўтибди ва уч дона тарвуз уруғи ташлаб кетибди. Деҳқон уларни ҳам экиб қўйибди.

Бир неча кундан кейин чигит билан баравар тарвуз уруғи ҳам униб чиқибди. Экинчи вақтида ўтабди, суғорибди, чопибди. Шундай қилиб, ҳосилни йиғадиган пайт ҳам келибди. Бир куни деҳқон тарвуздан учтасини узиб, уйга олиб кетибди. Тарвузлар жуда катта экан. Деҳқон ўзининг яқин қариндош-уруғлари ва ошпа-оғайниларини меҳмонга чақирибди. Бир маҳал тарвузга пичоқ урса, пичоқ сира ботмас эмиш. Уни қўйиб, иккинчисини сўймоқчи бўлибди, пичоқ ўтмабди, учинчиси ҳам шундай бўлибди. Деҳқон ҳам, меҳмонлар ҳам ҳайрон бўлишибди. Ерга бир уриб, ёриб қарасалар, ичи тўла тилла эмиш. Қолган иккитасини ҳам ёриб кўришибди. Уларнинг ичи ҳам тилла эмиш. Камбағал севиниб кетиб, ҳаммасини меҳмонларга улашибди, улар ҳам хурсанд бўлиб, уй-уйларига тарқабдилар. Уч туп тарвузнинг ҳар бири ўнтадан солган экан. Деҳқон қолган тарвузларни ҳам йиғиб олибди. Шундай қилиб, камбағал деҳқон жуда бойиб кетибди.

Унинг бир бой деҳқон қўшинси бор экан. У ҳалиги камбағал деҳқондан: «Сен нима қилиб бойидинг?»—деб сўрабди. Деҳқон воқеани айтибди:

— Қўшни, менинг еримни ўзингиз биласиз, Эрта баҳордан ерни ҳайданга киришдим. Бир кун чарчаб, сой бўйида салқинлаб ўтирсам, осмонда учиб кетаётган бир лайлак йиқилиб тушди. Қарасам, бир қаноти синган экан. Раҳмин келиб, кўтариб уйга олиб келдим. Қанотини тахтакач билан боғлаб, дори-дармон билан парвариш қилдим, боқдим. Лайлак бир неча кундан кейин тамом соғайиб, учиб кетди. Қушлардан бир кун ерни ҳайдаб бўлиб, чигит экиб юрсам, ҳалиги лайлак тепамдан учиб ўтди. Ишимни қилавердим. Бир оздан кейин лайлак орқасига қайтди. Қайтишда пастлаб учиб, ерга уч дона тарвуз уруғи ташлаб ўтди. Уруғлар ердан униб чиқди. Уни ғўзаларим билан бирга парвариш қила бердим. Тарвузларни сўйсам, ичидан тилла чиқди. Шундай қилиб, бойиб кетдим, — деди.

Бунни эшитган бой деҳқон: «Зора мен ҳам шундай олтинларни қўлга киритсам»,—деб, сойга бориб турибди. Бир вақт бой нарироқда бир лайлакни кўрибди. У секин бориб, пойлаб, лайлакнинг оёғига таёқ отибди. Лайлакнинг оёғи синиб, учолмай қолиб-

ди. Бой дарров уни тутиб, уйга олиб келибди, оёғига тахтакач боғлаб, парвариш қилибди. Бир печа кундап кейин лайлакнинг оёғи тузалиб, учиб кетибди. Бой деҳқон ҳар куни далага чиқиб, лайлакни кутаверибди. Кунларнинг бирида унинг тепасидан таниш лайлак, ўта туриб, икки дона уруғ ташлаб кетибди. Уруғи кўкариб чиқиб, тарвуз солибди. Тарвуз пишиши билан бой деҳқон ҳамма қариндош-уруғларини меҳмонга чақирибди. Тарвузга ничоқ урган замон ичидан катта-катта қовоқарилар чиқиб, ўтирганларни талай бошлабди. Бой тура солиб уларни ҳайдамоқчи бўлганда, арилар уни боши демай, юзи демай чақиб ташлайверибди. Орадан сал ўтгач, бойнинг калласи, бурни, лаблари шишиб кетибди. Бунинг аламига чидолмай, ўзини катта сувга ташлаб, чўкиб кетибди.

Камбағал деҳқон ҳалоллик билан муроду-мақсадига етибди. бой деҳқон ўз қилмишига яраша жазосини тортди.

Нормурод Норқобилов

ДУСТ

(Ҳикоя)

Носирнинг Мутал акаси—тапиқли боксчи. Катта уйнинг тўридаги баланд жавон у турли мамлакатларда, турли мусобақаларда қўлга киритган совринлар билан лиқ тўла. Мутал акаси эрталаб, кўпинча, оқшомлари ҳовли тўридаги ўрик шохига осилган қонни дўппослаб, унча-мунча одам ўрнидан жилдиролмайдиган тошларни кўтариб, машқ қилади...

Носир боксчининг укаси сифатида ғурурланишни ёқтирса-да, лекин акасидек боксчи бўлишни ҳеч хаёлига келтирмаганди. Кейин бирдан... Бунгача у аввал рассомликка ҳавас қўйди. Олти ёшга тўлиши муносабати билан онаси совға қилган рангли қаламларда, оғзини катта очиб, кулиб турган боланинг суратларини чизиб юрди. Сўнг борбошликка ҳавас қўйди. Унинг бу ҳаваси ҳовли этагидаги гулзордан бир шечта атиргулни чопиш билан яқинлабди. Бир куни учувчиларнинг қаҳрамонликларини кўриб, учувчи бўлишга аҳд қилди. Юрганда ҳам, турганда ҳам самолётга ўхшаб ғувиллайвериб, уйдагиларни безор қилди. Сўнг... сўнг бундан ҳам ҳафсаласи совиди. Апа шундай кунларнинг бирида у бирдан зўр боксчи бўлишга қарор қилди. Ҳовлига чиқиб, ўрик тағига борди. Акасидек машқ қилмоқчи эди, бўйи қопга етмади. Кечқурун унга деди:

— Мен боксчи бўлмоқчиман.

— Жуда соз,—деди акаси мамнун жилмайыб.—Яхши спортчи бўлиш учун кўп машқ қилиш, кўп тер тўкиш керак.

— Машқ қилмоқчи эдим, қопга бўйим етмади,—деди Носир.

Мутал акаси кулимсираганча чордоққа чиқиб кетди...

Кўп ўтмай, ҳовлидан туриб овоз берди: «Носир, бу ёққа кел!» У акасининг ёнига югуриб бориб, ўзида йўқ қувониб кетди. Акаси ўрикка унинг бўйига мослаб «қоп»ча осканди. Носир у тутқазган қўлқопни шоша-пиша кийиб, қопга яқин борди-ю, қўллари ўз-ўзидан шалвираб пастга тушди. Қоп деб ўйлагани, бир пайтлар севимли ўйинчоғи бўлган пахмоқ айиқчаси эди. У тўрхалтада, «мени урма», дегандай шиша кўзларини мўлтайтириб турарди. Носир ўйинчоғига бирпас қараб турди-да, акасидан уни олиб беришни сўради.

— Нега? Ахир, бу сепбоп қоп-ку! Бемалол машқ қилавер.

— Йўқ!—деди Носир жиддий.—У менинг дўстим!

Акаси ўйинчоғни тўрхалтадан бўшатишга мажбур бўлди. Носир уни бағрига маҳкам босиб, уй томон кетди.

Маҳмуд Муродов

АҲИЛЛИКДА ГАП КЎП

(Эртақ)

Бир йўлбарс бор экан. У ҳаммавақт: «Мен кучлиман. Ҳеч нарсадан қўрқмайман»,—деб мақтанаркан.

Бир кунги у кетаётса, гул устида Булбул сайраб турганмиш.

— Жўнаб қол менинг гулимдан, бўлмаса, тилка-пора қилиб ташлайман,—дебди йўлбарс ўкириб.

— Бирпас сайрасам нима қипти?—дебди Булбул ҳурмат билан.

— Мапа, сенга сайраш,—деб Йўлбарс Булбулни урмоқчи бўлган экан, Булбул пирр этиб учиб кетибди. Йўлбарснинг панжасига эса гул тикани кириб қолибди. У ҳар қанча уринмасин, тиканини чиқаролмабди. Бир-икки кундан кейин панжаси шишиб кетибди. Йўлбарс оғриққа чидолмай, йиғлаб ўтирган экан, олдидан Қуён ўтиб қолибди.

— Йўлбарс тоға, нега хафасиз?—деб сўрабди Қуён.

— Қўлимга тикан кирди. Чиқаролмайман, вой-вой!—дебди Йўлбарс.

Қуённинг раҳми келибди.

— Юринг, сизни ўртоғимнинг ёнига олиб бораман. Тиканини винаси билан чиқариб ташлайди,—деб уни Жайранинг ёнига бошлаб келибди ва бўлган воқеани айтиб берибди.

— Менинг виналарим тикан чиқаринг учун эмас, душмандан сақланиш учун хизмат қилади. Мен билан юринглари-чи, сизларни бир танишим ёнига олиб бораёй. У асалариларнинг найзасини олишини билади,—деб Айиқнинг ёнига бошлаб борибди.

Айиқ Қўённинг гапини эшитгач:

— Э, ундай майда нарса менинг тишимга ҳам, қўлимга ҳам илнинмайди, бунинг устига кўзим ҳам хиралашиб қолган,—дебди.

— Энди нима қилдик?.. Ҳа, айтгандай, тикан ҳам ёғоч-ку, шундайми? Мен сизларни шунақа иш билан шугулланадиган танишимга олиб борамак.

Ҳаммалари бошлашиб, Филлолвой ёнига боришибди. Айиқ воқеани айтиб берибди.

— Агар Йўлбарснинг қўлига хода кирганда эди, суғуриб ташлардим. Тиканни олинг учун эса усталик керак,—дебди Фил. — Яхшиси, мен сизни сувда яшайдиган дўстим ёнига олиб бора қолай, балки, у билар.

Бегемот келаётган тўдани кўриб:

— Ким у? — деб ўкирибди.

— Биз,—дебди Фил. Салом-алиқдан кейин гапини айтиб берибди.

— Бу иш менинг қўлимдан келмас экан. Яхшиси, мен танишимни чақирай, у тишлаган нарсасини қўйиб юбормайди. Балки, у олиб ташлар,—дебди-да сувга шўнғибди. Орадан бир дақиқа ўтар-ўтмас Тимсоҳни бошлаб келибди. Тимсоҳ йўлда Бегемотдан эшитган бўлса керак, сувдан бош чиқарини билар:

— Ҳов анови дарахтда Булбул яшайди. Баъзан у менга ҳам ёрдам беради. Илтимос қилинглари, у албатта, олиб ташлайди,—дебди.

Ҳаммалари Булбул ёнига боришибди. Бу ўша — эртагимиз бошидаги Булбул экан. У Йўлбарсга ҳеч нарса демай, тумшуги билан тиканни олиб ташлабди. Айиқ Йўлбарснинг пайжасини сиқиб, маддаини чиқариб ташлабди. Йўлбарс қилмишидан қизариб, аввал Булбулдан узр сўрабди, кейин ҳаммага миннатдорлик билдирибди. Булбул ўз ёрдамидан хурсанд бўлиб, завқ билан сайраб берибди.

Турсунбой Адашбоев

ҚЎҒИРЧОҒИНИ АВАЙЛАБ

Ариқдан ўтаётиб,
Гулнора тойиб кетди.

«Мунча ашқайдим»—дея
Ўзини койиб кетди.

Уридан туриб дарҳол,   Сўнгра кўғирчоғига
 Кўйлаklarини қоқди.   Меҳр-ла кулиб боқди:
 — Вой, қаттиқ йиқилдингми,
 Кўзлари мунчоққинам?
 Бошинг тошга тегдими?
 Йиғлама, оппоққинам.

Кавсар Турдиева

ҚАНДАЙ ЯХШИ

Ойимга ҳам, дадамга ҳам
 Доим кулиб боқаман.
 Ойимга ҳам, дадамга ҳам
 Жуда-жуда ёқаман.
 Йўлдан ўтган кишиларга
 Салом бераман кулиб.

Қани ҳамма шундай қилса,
 Юрмаса қовоқ уюб.
 Одамлар ҳам бир-бирга
 Фақат кулиб қарашса.
 Соз бўларди, жанжаллашган
 Амакилар ярашса.

АЛПОМИШ

(Шу номли ўзбек халқ достонидан парча)¹

Қадим ўтган замонда Алпивоёй деган киши ўтган экан. Унинг икки ўгли бўлган экан. Бирининг оти Бойбўри, иккинчисиники Бойсарни экан. Катта бўлгач, улар уйланишибди, фарзандли бўлишибди. Бойбўрининг эгизакларига Ҳақимбек ва Қалдирғоч ойим деб, Бойсарининг қизига эса Барчиной деб исм қўйишибди...

Болалар кундан-кун ўсиб, ойдан-ой ўтиб, бирдан иккига кириб, иккидан учга кириб, тили чиқиб, элга эниб, тили чиққандан кейин, элга энгандан кейин тутиб, учовини ҳам мактабга қўйди. Булар мактабда ўқиб юриб, етти ёшга кирди. Саводи чиқиб, хат ўқиб-ёзадиган мулла бўлди. Шунда Бойбўрибой: «Энди ўғлим саводи чиқиб, мулла бўлди, ўғлимга энди шоҳлик, сипоҳлик илмини ўргатайин»,—деб мулладан чиқариб олди. Бойсарни ҳам Бойбўрига тақлид қилди. Бул ҳам ой Барчин қизини мактабдан чиқариб олди. «Қизимга Кўкқамиш қўлида қўй соғдириб, чорвачилик илмини ўргатайин, қўй соғмоққа уста бўлсин»,—деди.

¹ *Мавкур хрестоматияга киритилган ўзбек халқ достонларидан олинган парчалар профессор М. Муродов томонидан нашрга тайёрланиб, «Ғунча» журналичига 1989—1992 йилги сонларида чоп этилган.*

Ҳакимбек етти ёшга кирган. Алшинбий бобосидан қолган ўп тўрт ботмон бирчдан (бронзадан) бўлган парли ёни бор эди. Ана шунда етти яшар бола Ҳакимбек шу ўп тўрт ботмон ёини қўлига ушлаб, кўтариб тортиди, тортиб кўриб, қўйиб юборди. Ёининг ўқи яшмдек бўлиб кетди. Асқар тоғининг катта чўққиларини юлиб ўтди, овозаси оламга кетди. Буни эшитган дунмавлари: «Бу бола зўр бўпти, назар топибди, буларга ҳеч ким баробар бўлолмайди, етти яшар бола шундайинни қиладими?!» — деб хафа бўлиб ётди. Дўстларининг вақти ҳуш бўлиб юрди.

Шунда барча халойиқ йиғилиб келиб айтди: «Дунёдан бир кам тўқсон али ўтди, алпларнинг бошлиғи Рустами Достон эди, охири бу Алпомиш али бўлсин». Охири Алпомишбек али бўлиб, тўқсон алпнинг бири бўлиб, саагага ўтиб, алплик отини кўтариб, етти ёшида Алпомиш от қўйилди. Етти ёшида ёини кўтариб отгани учун Алпомиш али аталди.

Алпомиш қадди-қоматли, паҳлавон йиғит бўлиб ўсди. Барчинойга меҳр қўйди. Душманга қарши шундай курашдики, доврғи тилларда достон бўлди...

ГҲРҲҒЛИНИНГ ТУҒИЛИШИ

(Шу номли ўзбек халқ достонидан парча)

Қадимги замонда Евмит деган юрт бўлган экан. Унинг подшоши Одилхоннинг Урайхон ва Аҳмадбек исмли ўғиллари, Биби Ойша деган қизи бор экан. Мари деган бошқа юрт ҳам бўлиб, унга Қовиштихон хонлик қиларкан. Қовиштихоннинг Тўлибой синчи деган ўғли бўлган экан. Одилхон подшо Қовиштихонни енгиб, ўглини ўз ихтиёрига олибди. Тўлибой синчи воёга етгач, Биби Ойшани унга шикоҳлаб берибди. Вақт-соати етганда, улар ўғил кўришибди. Отини Равшанбек қўйишибди. Тақдир-тақозосини қарашки, Равшанбек туркман юрти беги Жигалихоннинг қизи Биби Ҳилолга уйланибди. Биби Ҳилол фарзанд кута бошлабди... Аммо у оламдан ўтибди, Отасининг қули Рўстамбек уни кўмибди. Қабрда Биби Ҳилолдан бола туғилибди...

Ҳилолойга жон келмади. Лекин болага кўкрагидан сут келиб ётди. Орадан уч йил ўтди. Гўрўғли туғилганидан бери гўрда чироқ ёниб турарди. Бир кунни лши этиб ўчиб қолди. Ана уч кун ўтди. Ҳилолойдан сут келмай, бадаши кўмирдай бўлиб кетди. Ана шунда Гўрўғли оч қолди, энасига қараб бир сўз деди:

*Айтсам етгаймикан, эмажон, зорим,
Юракда ғамим кўн, ичда зангларим.*

*Кўкрагингга нимага суг келмайди?
Очликдан, энажон, кетди мадорим!..*

Бир тешиқдан гўрнинг ичига куннинг шуъласи тушди. Гўр-ўғли куннинг тушганини кўриб, қўли билан ушлаб оламан деб, кунга қўл урди, ушлай олмади. Ушлайман, деб қўли гўрнинг тепасига етди. Тирмалаб-тирмалаб, тешиқни катта қилиб, гўрдан ташқарига чиқиб, ҳайрон бўлиб қолди. «Бу нима деган сир бўлур?»—деди. «Оч қолдим», деб гўрга суюниб ётиб қолди. Буни очликдан йиғлаб ётмоқда қўйиб, энди гапни Рустамбекнинг байталидан (бия) эшитинг.

Бир байталнинг боласи ўлиб, боласининг ўлганига ичи куйиб, кишнаб юрар эди. Гўрўғлининг олдига келиб қолди. Байталнинг кўзи Гўрўғлига тушиб, меҳри кўкрагига жой олиб, унга суйканиб, эмиза берди. Ана энди, Гўрўғли бу байтални эмпи, қорни тўйиб-тўймасдан бўлиб юраверди. Байтал ҳар куни уч вақт эмизиб, кетаверди. Бунинг билан Гўрўғлининг куни ўтаверди.

Ҳаким Назир

ПАЛЬТОЧА

(Ҳикоя)

Қаҳратон қиш. Ойнадай музлаган асфальт кўча. Унинг четида бир кампир, дийдираганча туриб, ўтган машиналарга қўл кўта-ради. Узоқдан бўш машина кўринганди, кампир сирғана-сирғана унинг қаршисига чиқди. «Волга» ғийқиллаганча сийпаниб тўхтади. Кабинадан ҳайдовчининг бармоқ ўқталиб, бўғилганча алланима дегани эшитилди. Жонҳолатда кампир машинага ёпишди, ялчиб-ёлворгач, басавлат кийинган ҳайдовчи иложсиз очди.

— Қаерга борасиз, холамоий?

Шартта машинага ўтириб олган кампир, узоққа имо қилди.

— Вақтим зиқ, холамоий. Тушадиган жойингизни айтинг:

— Эгиннам қурсин,— деб кампир пешанасига урди. У бундан бир соатча бурун аллақайси автобус бекагида сумкасини унутиб қолдирган экан, шуни йиғламоқдан бери бўлиб гапирди.

— Сумкада нималар бориди, холамоий?

— Янги пальточа, яна бошқа майда-чуйдалар...

— Бей, қолдирган жойингизда турармиди. Бош-кўзингиздан садақа энди. Сумкангизда тилла йўқ экан-ку, ишқилиб!

Кампирнинг гумони ошиб, юраги ачишди:

— Бугун неварамнинг туғилган куни. Пальтотани мактабга кийиб бормоқчийди.

— Ўша бекатда одам кўпмиди, холамоий?

— У ёнимда бир киши, бу ёнимда елкасига папка осан қизалоқ ўтирувди шекилли.

— Кўрсангиз танийсизми. ўша бекатни?

Кампир индамай, ҳар тарафга алапгларди. Ҳайдовчининг тоқати тоқ бўлди.

— Ортиқ олиб юролмайман кўчама-кўча, холамоий! Вокзалга чикиб кетяпман.

— Тагин озроқ юр, жон болам, манави кўчага,—дея туриб кампир бирдан қичқириб юборди,—ана, ана шу!

У чўнтагидан пул чиқарди-да, ҳайдовчининг ёнига ташлади. Ҳайдовчи буни билмаганга олиб, кампирни машинадан туширди. Кўк соябон остидаги скамейкада ўн ёшлар чамаси қизча, елкасида папка, тиззасида жигарранг сумкани кучоқлаганча, шийдираб ўтирарди. Кампир инқиллаб-синқиллаб борди-ю, қизчани бағрига босди. Кўкариб кетган бетларини силаб-сийлаб:

— Вой, умрингдан барака топкур, вой тасаддуғинг кетай, болажоним-е, ахшиям сен боракансан-а! — дея дуо қила кетди.

— Ҳали автобусга тушаётганингизда кетингиздан сумкани оборувдим, қарамасдан кетиб қолдингиз,—деди қизча.

— Эсиннам қурсин, — деб кампир духоба пальтоси чўнтагидан бир сўм чиқариб, қизчага узатди. Қизча худди хувук нарсага кўзи тушгандай ижирғинди, пулни олмасдан кампирнинг бетига «нима учун?» дегандай кинояли қараб қўйди-да, йўлкадан пилдираб жўнади. Кампир унинг кетидан:

— Мунчаям орли, тортинчоқ бўлмасанг, ҳой қиз, отивгни ҳам айтмадинг-а! — деб анграйганча қолди.

Уткир Ҳошимов

ТОМЧИ ҲАҚИДА ЭРТАК

Қишлоқ чеккасида, баланд тепалик устида бир туپ ўрик бор экан. У ҳар йили одамларга кўп-кўп мева бераркан. Аммо атрофида бошқа дарахтлар бўлмагани учун жуда зерикар экан. Бир кун эрталаб ўрик уйғонса, япроғида бир нарса ярақ-ярақ қилиб турганмиш.

— Сен қанақа қушсан?—дебди Ўрик ҳайрон бўлиб.

— Мен қуш эмасман. Мен — Томчиман,—дебди бояги ярақлаб турган нарса.

— Кел ўртоқ бўламиз,—дебди Ўрик.

— Бўлти.

— Аммо кетиб қолмайсан,—дебди Үрик.—Бўлмаса қушлардан ҳам ўртоғим кўп-у ҳаммаси куз келиши билан қочиб кетишди.

— Майли,—дебди Томчи.—Мен энг қийин пайтда доим сенинг ёнингда бўламан.

Үрик жуда суюниб кетибди. Икки ўртоқ қушбўйи маза қилиб ўйнашибди. Лекин Үрикнинг қувончи узоққа бормабди. Эртасига эрталаб уйғонса, Томчи йўқ эмиш.

«Томчи мени алдабди»,—деб ўйлабди Үрик хафа бўлиб. Энди шундоқ деб турган экан, биров уни чақирибди.

— Үрикжон! Ҳой, Үрикжон!

Үрик қулоқ солса, товуш осмондан келаётганмиш. Осмонга қараса, дўмбоққина, оппоқ булут сузиб кетаётганмиш.

— Мени ким чақиряпти?—дебди Үрик шохларини силкитиб.

— Мен, сенинг дўстингман!—дебди булут борган сайин пастлаб. — Мен — Томчиман.

Үрик ҳайрон бўлибди.

— Қандоқ қилиб осмонга чиқиб олдинг?

— Мени офтоб бобо булутга чиқариб қўйди.

— Мениям опкет,—дебди Үрик ҳаваси келиб.

— Йўқ, сен одамларга мева бершинг керак. Қўрқма, мен ҳам яқинда қайтиб келаман.

Томчи шундай дебди-да, булутга миниб, олис-олисларга кетиб қолибди. Үрик яна зерика бошлабди. «Ўртоғим энди келмайди,—деб ўйлабди хафа бўлиб.—Осмонга чиқиб, мени унутиб юборди».

Кунлар борган сайин исиб, ўрикнинг росаям сув ичгиси келибди. Чанқаганидан япроқлари шалпайиб қолибди. Сув ичай деса, яқин орада биттаям ариқ йўқ эмиш. Охири у шундоқ чанқабдики, ҳушидан кетиб қолибди.

Бир маҳал биров унинг япроқларини сизлагандек бўлибди. Үрик кўзини очиб қараса, япроқ устида Томчи турганмиш.

— Мен сенга ёрдам бергани келдим,—дебди Томчи. У шунақа кўп ўртоқларини бошлаб келган эканки, Үрикнинг чанқоғи бирпасда босилиб, яйраб-яшнаб кетибди. Иккала дўст роса ўйнабдилар.

Кундан кун, ойдан ой ўтиб, куз келибди. Үрикнинг япроқлари тўкилиб, яланғоч бўлиб қолибди. Бу ҳам камлик қилгандек, бирдан изгирин шамол эсибди. Үрикнинг аъзойи бадани музлай бошлабди.

— Томчи бўлганида ёрдам берарди,—деб ўйлабди Үрик афсусланиб. Шундоқ дейиши билан, осмонда бир вақтлар Томчинини кўтариб юргандақа, булутлар пайдо бўлибди. Булутлар қуюқ-

лашаверибди, қуюқлашаверибди, охири қор ёғиб юборибди. Қор унинг шоҳларини кўрпадек ўраб олибди.

— Қалай, исб қолдингми, Ўрикжон?

Ўрик Томчининг товушини дарров ташибди. Аммо ўзини кўрмабди.

— Қаердасан, Томчи?—дебди шоҳларини силкитиб.

— Қорнинг ичдаман,—дебди Томчи кулиб.—Қарасам совқотиб қолибсан. Қорни бошлаб келдим.

— Энди кетиб қолмайсан-а?—дебди Ўрик ялиниб.

— Йўқ, баҳоргача сенинг ёнишда қоламан.

Ушандан бери Ўрик одамларга кўп мевалар берибди. Томчи кўп элларни кезибди. Аммо қаерда бўлмасин, қийин ва зарур пайтда дўсти — Ўриқнинг ёнига етиб келаркан.

Турғунбой Ғойинов

МАРСДАН КЕЛГАН ОДАМ

(Эргак)

Анорларининг сершарбатлиги, шифобахшлиги билан дунёга танилган бир қишлоқ бор экан. Қишлоқ анорзорларидан бирида қари бир чол боғбонлик қилар, Зумрадхон деган набираси унга ёрдам берар экан. Бир куни боғда ишлаётган эканлар, осмондан уларнинг ёнига бошига космонавтлар қалпоғини кийган бир киши келиб тушибди. Чол-меҳмонни кўриб, анграйиб қолибди. Ишини тўхтатиб, қадини ростлабди. Нимадан гап бошлашни билмай турган экан, Зумрадхон қизиқиб:

— Амаки, кимсиз? Бунақа кийимларни кийиб, бу ёқда нима қилиб юрибсиз? Осмонга учини машқ қилиб юрганларданми-сиз?—деб сўрабди.

Қизчанинг сўзини эшитиб, меҳмоннинг юзлари қувончдан ёришиб кетибди. Қутилмаганда:

— Ҳа... Мен яхши тушунадиган тилда сўзлашар экансизлар. Бу жуда яхши бўлди. Бўлмаса сизларга ўз мақсадимни қандай тушунтира олардим, дилимда ана шу зўр ташвиш эди,—дебди.

Чол билан қизча бу гапга баттар ҳайрон бўлишибди.

— Чет мамлакатдан келдингизми, дейман! — дебди чол.

— Сиз яна бизга зиён етказишни ўйлаб келган бўлманг?—дебди қизча.

Меҳмоннинг киприклари пир-пир учибди. У жаҳл билан қўл-қошини ечиб, ерга почиллатиб урибди. Майса устига ўтириб олиб, пиқиллаб йиғлай бошлабди.

Чол билан қизча ҳайрон бўлиб, бир-бирларига савол назари билан боқишибди. Кейин чол меҳмонга яқинроқ бориб, ундан ҳол-аҳвол сўрабди:

— Инглама, ўғлим, балки, сенга ноҳақ алам ўтказгандирмиз. Ноҳақ айбланишдан оғир азоб дунёда йўқ. Дўстлик мақсади билан келган бўлсанг, тортинмай сўзлайвер. Қимсан?

Меҳмон куюниб сўз бошлабди:

— О, яхшилар! — дебди у.— Мен ер кишиси эмасман. Мен Марс юлдузининг фуқаролариданман. Бошимга оғир кулфат тушиб қолди. Онам касал ётибди. Уни машҳур табибларга кўрсатдим. Ҳеч ким унинг дардига даво топа олмади. Охири бир қари профессор «Абу Али ибн Сино» исмли олимнинг «Алқонун» китобидан шундай сатрларни ўқиди: «... Бу тоифа касалнинг дардига анор меваси эм бўлур. Шу меванинг шарбатини касалга ичирилса, касал шифо топур...»

Бизнинг Марс планетамизда анор нима эканини ҳеч ким билмайди. Бу мевани қайдан топиб бўлади? Олимлар йиғилишиб, маслаҳат қилишди. Эски тарихий китобларни титкилаб, анорни қайда ўсишини аниқладилар. Бир вақтлар боболаримиздан бири шу томонларга учиб келиб, қайтишда ўша «Алқонун» китобини ўша бошқа бир неча китобларни олиб кетган экан. Китоблардан маълум бўлдики, анор Фарғонанинг Қува деган ерида кўп ўсар экан. Ана шу мевани излаб, ерга томон учдим. Қанча бўруну совуқлардан, йироқ йўл, хавфу хатарлардан ўтиб, охири, мана шу дёриңгизга етдим. Бу орада бечора онам ўлиб қолдими ёки ҳаётми? Дилим қайғу-аламдан минг пора бўляпти-ку, сизлар мендан шубҳаланиб таъбимни хира қилиясизлар...

Бу сўзларни эшитган чол:

— Билмай сенга озор берган бўлсак, кечир. Э, Марс ўғлини! Сўзингга ишондик. Лекин сезияманки, ишинг тижилишч. Вақтинг эпқ. Мана... мана шу анорлардан узиб олгин-да, тезда онангга олиб бор! — дебди.

Марс одами раҳмат айтибди. Шошилиб анорлардан узмоқчи бўлиб қўл узатган экан, чол:

— Тўхта, ўғлим! Сен пишмаганларини узмоқчисан-ку, пишганидан ўзим узиб берайин.— деб меҳмонга бир талай анор узиб берибди.

Меҳмон раҳмат айтиб, чолнинг меҳнатда чиниққан забардаст қўлини ўпибди.

Бўйи юқорига чўзила бошлабди. Икки биқинидан кумуш қанот пайдо бўлибди. У кўкка томон учиб, бир зумда кўздан ғойиб бўлибди. Қиз билан чол хайрлашиб, уни кузатиб қолибдилар.

Орадан бир неча ой ўтгач, Марс одами яна қайтиб келибди.

Бу гал у жуда шод экан. Азиз онажони анор шарбатидан ичиб, соғайиб кетганмиш. Бола учун онани шод, бахтиёр, соғлом қўришдан катта бахт борми дунёда? Йигитнинг исми аввал «Холмат» экан. Энди у шифобахш мева шарафига ўзининг исмини «Анорбой», деб атабди. У бобонни набираси билан Марсга меҳмонга таклиф қилиб, кетибди. Бобо билан набираси Анорбойнинг уйига меҳмон бўлиб боришмоқчи эмиш. Лекин қачон боришади, бундан хабаримиз йўқ.

ОВЧИ, КҶКЧА ВА ДОНО

(Ўзбек халқ эртаги)

I

Бир замонда бир овчи бўлган экан. Бир куни у далага чиқибди, ерга тузоқ қўйиб, ўзи пана жойда ўтирибди. Бир гала каптар учиб келиб, чинорга қўнибди, ерга тушиб, дошламоқчи бўлибди. Уларнинг орасида Кўкча деган кекса бир каптар бор экан. У шерикларига қараб: «Пастга тушманглар, тузоқ бор, илиниб қоласизлар»,—дебди.

Каптарлар Кўкчанинг сўзига қулоқ солмай, битта-битта учиб тушиб, донлай бошлабдилар. Ахири, нафслари ғолиблик қилиб, тўр остига кирибдилар. Кўкча шерикларидан ажралиб қолишни, ёлғиз яшашни ўзига эп билмабди. Ўзи ҳам пастга, тўр остига, тушибди. Овчи секин-аста тўрнинг ипини тортибди, ҳамма каптар тузоққа илинибди.

Кўкча шерикларига қараб:

— Энди бир сўзим бор, аввал хўп десангиз, айтайин, зора қутулсақ,—дебди.

Каптарлар:

— Хўп, айтинг, аввал сизнинг сўзингизга кирмай, шу балага йўлиқдик, энди нима десангиз, шунни қиламиз,—дейишибди.

Кўкча:

— Ҳаммамиз бирданга қанот қоқиб, тўр билан юқсрига қўтариламиз. Қутулишнинг ягона йўли — шу,—дебди.

Кўкча қараса, овчи қувиб келаётган экан. Каптарлар жуда балад кўгарилиб, кўздан ғойиб бўлибдилар.

Кўкча энди тўрдан қутулиш йўлини излаб турган экан. Доно исмли бир сичқон дўсти ёдига тушиб қолибди ва каптарларни шу томонга бошлабди. Улар чўл-биёбонлар устидан ўтиб, тоғлардан ошибдилар. Бориб-бориб, Дононинг ини оғзига келиб қолибдилар. Доно чиқиб қарасаки, дўсти Кўкча эмиш. У дўсти-

нинг илтимоси билан аввал Кўкчапнинг шерикларини, кейин ўзини тўрдан кутқазибди. Сўнгра ҳол-аҳвол сўрабди. Кўкча бутун воқеани айтиб берибди.

Доно қадрдон дўстларини кўтиси учун салқин ва хушҳаво ерга жой қилибди, дон-дун, ноз-неъматларини тўкиб ташлабди.

II

Чинорда ўтириб, ҳамма воқеани кўрган бир қарға: «Каптарлар бирор ерга бориб тушса, донига шерик бўларман», деган умид билан улар орқасидан учиб келган экан. Қарға Дононинг каптарларга берган ёрдамини кўриб, ҳайрон қолибди, ўзинча: «Дўст ёрдам берар экан, мен сичқон билан дўст бўлайин», — деб ўйлабди. Сўнгра бориб, Донони пиндап чақирибди. Доно чўқиб қараса, бир қарға турган эмиш.

Доно эшикда турган қарғага қараб:

— Хуш, келинг, биродар, — дебди. Қарға:

— Мен жониворларнинг ҳеч бирига қўшилмай, ёлғиз ўзим яшаб келаман, ёр-биродарларим, жонкуярим йўқ. Жониворлар ҳаммаша мендан қочишади. Ёлғизлик жондан ўтди, қийналиб кетдим. Уйлаб-уйлаб, сиз билан дўст бўлишни маъқул кўрдим, таклифимни қабул қилсангиз, умид билан келдим.—дебди.

Сичқон қарғага жавобан:

— Дуруст, лекин сиз мени қаерда кўрсангиз, бирор зиён етказасиз, шунинг учун сўзингизга ишонини қийин,—деган экан, қарға:

— Тўғри айтасиз, дўстим, қаерда сичқон кўрсам, тинч қўймас эдим. Аммо дўстлик яхши экан, энди сизга сира зарар етказмайман,—деб чинакам ваъда берибди.

Доно бўлса, қарғанинг сўзига ишониб, инидан чиқибди, қарға билан қўл олишиб, дўст бўлибди, уни меҳмон қилибди.

Бир кун қарға дўсти Донони боғига таклиф қилибди. Доно розилик берибди. Қарға Донони тумшугида олиб бормоқчи бўлибди, лекин сичқон қийналмасин, деб уни чангалда авайлаб олиб кетибди. Бу боғ жаҳонда бор ҳамма мевали дарахтлар билан безанган ажойиб жой экан. Хилма-хил гуллар хушбўй ҳид сочиб, бўстонни яшнатиб турар, ишшадек тиниқ сувлар шилдираб оқиб ётар экан. Турли-туман мевалар пишиб, тагига тушиб турар экан. Қарға Донони яхшилаб зиёфат қилибди. Сичқон кўч хурсанд бўлиб, боғ ичида қарға билан томоша қилиб юрибди. Буни шу боғда юрган бир тошбақа кўриб қолибди. Уларга ҳаваси келибди. Салом бериб, улар олдига борибди. Ҳол-аҳволларини, сичқон билан қарға ўртасидаги иноқлик, меҳрибонлик сабабини сўрабди. Қарға тошбақага каптарлар воқеасини айтиб берибди.

Тошбақанинг ҳаваси яна ортибди. Дўстлик, биргаликнинг баҳоси йўқ, улар билан қадрдон дўст бўлишга сўз берибди. Қарға тошбақани ҳам кўп иззат-ҳурмат билан зиёфат қилибди.

III

Боғнинг бир томонидаги баланд тена бағрида бир кийик юрар экан. У қарға, сичқон ва тошбақанинг тотув бўлиб юришганини кўриб, қарғанинг маконига қараб йўл олибди. Улар яқиниغا келиб, сўз қотибди. Уни ҳаммалари хурсандлик билан кутиб олибдилар. Қарға кийикни дастурхонга таклиф қилибди ва ўзаро гаплашиб ўтиришганда кийик, қарға, сичқон, тошбақанинг бир-бирлари билан ҳамжинс бўлмасалар ҳам, нима учун бунчалик иноқликларининг сирини билишга келганини айтибди.

Қарға бўлиб ўтган воқеаларни кийикка бирма-бир ҳикоя қилиб берибди. Сўнгра кийик ҳам улар билан дўстлик ишларини боғламоқчи бўлибди. Дўстлар бу таклифни қабул қилибдилар. Ҳаммалари бошқатдан ўршиларидан туриб, кўришиб, ҳол-аҳвол сўрашиб, кийикни юқорига ўтказиб, унга кўп илтифот қилибдилар. Шу пайтда Дово қаптарларни хотирлабди. Қарға қаптарларга бир хат ёзиб беришни Доводан сўрабди. Дово хурсанд бўлиб, хат ёзиб, уни қарғанинг ўнг оёғига боғлабди. Қарғага оқ йўл тилаб, ҳаммалари уни кузатишибди. Қарға қаптарларнинг маконига келиб, хатни берибди. Қаптарлар хатни ўқиб, қарға билан учиб, боққа келиб қўнибдилар. Дўстлар кўришиб, сўрашиб, ширин-ширин суҳбатлашиб ўтирибдилар.

Бир замон кийик сайр-томошага чиқиб кетибди. Лекин ҳадеганда келавермабди. Дўстлар хавотир олибдилар. Шунда Кўкча қарғага қараб:

— Кийикдан шу чоққача дарак йўқ, ундан хабар олиш керак, — дебди. Қарға кийикни кўп ахтарса ҳам тополмабди. Ахирин хафалиқдан нима қиларини билмай, ҳайрон бўлиб кетаётганда, бир ерга кўзи тушибди, қараса, бечора кийик золми овчининг қўйиб кетган тузоғига оёғидан илиниб ётган эмиш. Тезда учиб бориб, дўстларини бу воқеадан хабардор қилибди. Улар жуда хафа бўлиб, бир-бирлари билан маслаҳатлашибдилар.

IV

Кўкча бундай дебди:

— Қарғавой, сен сичқонни чапғалишда олиб бор, сичқон кийикнинг тузоғини қирқсин.

Бу гап ҳаммага ёқиб тушибди. Қарға сичқонни чапғалида олиб кетибди, орқасидан Кўкча ҳам учибди. Буларга тошбақа

ҳам эргашиб қолибди. Қўкча тошбақага ҳарчанд бормагин деса ҳам бўлмабди. Қарға сичқонни кийик илинган жойга обориб қўйибди. Сичқон кийикнинг оёғидаги тузоғини қирқа бошлабди. Қўкча ўйлаб туриб:

— Дўстим Доно, кийикнинг оёғидаги тузоғининг ҳаммасини қирқма, уч толасини қолдир. Тагин овчи буни биздан кўриб, зарар етказиб юрмасин. Овчи келгач, кийик бир зўр бериб, уч толасини узиб кетаверади,—дебди.

Доно Қўкчанинг айтганини қилиб, уч тола ишни қолдирибди. Аввал Қарға сичқонни кўтариб учибди. Унинг кетидан каптар учибди. Улар боққа келиб қўнишибди. Қарға сичқонни чангалидан секин ерга қўйибди.

Овчи тузоққа илинган кийикни кўриб, югуриб келган экан, кийик бир интилиш билан уч тола ишни узиб, қочибди. Овчи ноумид бўлиб, тузоқни олиб кетмоқчи бўлган экан, тошбақани кўриб қолиб, хуржунга солибди. Кийик аллақачон қарғанинг боғига етиб келган экан. Дўстлари қарасаларки, тошбақа йўқ эмиш. Қўкча:

— Мен унга ҳарчанд бормагин десам, кўнмаган эди. Бор, қарға, хабар олиб кел!—дебди.

Қарға кийик илинган жойга бориб қараса, овчи тошбақани хуржунга солиб, оғзини маҳкам бўғиб, кетаётган эмиш. Тезда дўстларига хабар берибди. Қўкча яна маслаҳат берибди. Дўстлар Қўкчанинг маслаҳатини маъқул топиб, шундай қилибдилар: қарға сичқонни кўтариб, учиб кетибди. Кийик овчининг олди-дан ўтаверибди. Овчи кийикни кўриб, хурсанд бўлибди ва «Тузоқдан қочиш вақтида оёғи синиб, чўлоқ бўлиб қолган экан, энди уни ушлаб оламан», деб кийикнинг орқасидан югурибди. Кийик ҳам оқсоқланиб қочаверибди. Ахири, овчи жуда чарчабди, елкасидаги хуржунни ташлаб, кийик орқасидан роса югурибди. Қарға сичқонни хуржун яқинига элтиб қўйибди. Сичқон хуржунни тешиб, тошбақани қутқазибди. Тошбақа бир катта тошнинг тагига кириб беркинибди. Қарға сичқонни боққа олиб бориб қўйибди. Сўнгра кийикнинг олдига бориб: «Иш битди, энди қочавер!»—дебди. Кийик қочиб кетибди. Овчи кийикнинг гардига ҳам етолмай қолибди. Кийик билан каптар қарғанинг боғига боришибди. Дўстлар хурсанд бўлишиб, дўстлик самарасидан баҳраманд бўлиб, тоғда тинч умр кечира бошлабдилар.

ҲАЛОЛЛИК

(Ўзбек халқ эртаги)

Ўтган замонда бир деҳқон бўлган экан. Унинг камбағал онаси бор экан. Қулардан бир қуни у деҳқондан бир таноб ери-

ми сотишни илтимос қилибди. Деҳқон ернинг бир чеккасидан ажратиб, камбағал ошнасига сотибди.

Ерни олган одам жўжабирдек жон экан. У ер сотиб олганидан жуда суюнибди. Бир қалин оғайнисидан қўш хўкиз олиб келиб, ерни бир марта ҳайдаб чиқибди. У иккинчи марта ҳайдаганида, бир нима омоч тишига тегибди. Деҳқон парво қилмай, ҳайдай берибди. Қайтиб ўша ерга келганида, омоч тиши яна ҳалиги нарсага урилибди. Камбағал деҳқон: «Илгарй бу ерда дарахт бўлган, унинг тўнкаси қолиб кетган. шекилли»,—деб ўйлабди-да кетмон олиб келиб, омоч тишига қадалган нарсани қовлай бошлабди. Ниҳоят, у ердан хумча яқибди. Уни очиб қараса, ичи тўла тилла эмиш. Деҳқон ернинг қолган қисмини ҳам ҳайдаб, уруғини сепибди. Сўнг хўкизларини эгасига топшириб, ўзи уйига бормай, хумчадаги тиллани кўтариб, тўғри ер сотган деҳқон ошнасининг уйига борибди. У ошнасига:

— Сиздан олган ермни ҳайдаётган эдим, мана шу хумчани топиб олдим. Шу тилла сизники экан, уни сизга олиб келдим,—дебди.

Деҳқон камбағалга:

— Мен сизга ўша ерни сотганман. Шу ерда пимаки бўлса, у сизники бўлади. Мен ернинг ичида тилла борлигини билмаганман. Сизга худо берибди. Бола-чақангиз билан маза қилиб енг,—деб хумчани олмабди.

Камбағал деҳқон эса: «Бу бошқа кишининг молй. Уни олсам, ўғри, жинойтчи бўлиб қоламан»,—деб ўйлаб, яна хумчани бой деҳқонга узатибди. Улар иккаласи ҳеч келиша олмабди. Ниҳоят, улар намози аср ўқиладиган масжидга борадиган, у ердаги одамлардан сўраб, бу ишни қал қиладиган бўлишибди.

«Бўлмаса, қишлоқдаги етим-есир ва бева-бечораларга бўлиб беришлар»,—деб маслаҳат беришибди. Бунга деҳқон ҳам, камбағал ҳам рози бўлибди. Шундай қилиб, улар тиллани қишлоқдаги бева-бечораларга, камбағал, етим-есирларга бўлиб беришибди.

Камбағал деҳқон эса, ўз меҳнати билан ҳалол кун кўриб, муроду мақсадига етибди.

Яйра Саъдуллаева

ҒИШТ

(Ҳикоя)

Равшанларнинг ҳовлисига яқин жойда янги уй қурилибди. У тахта девор билан ўралган. лекин орқасидан одамлар бема-

лол кириб чиқаверишади. Равшан у ерга сира кирмаган. Ўртоқлари билан ўйнаб юриб, қурилишни кўргиси келиб кетди. Дам олиш кунн бўлгани учун қурилиш ҳувиллаб ётарди.

Равшан доим «майна» деган овоз келиб турадиган ҳайбатли крапинг олдига яқин борди. Унинг энг учига қараган эди, дўпписи тушиб кетди. Кейин нарпроқдаги тоғ баробар уйлиб қўйилган гиштлар ёшига бориб, томоша қилди. Дадаси ҳовлининг этагида бувисига уй қураётган эди, унинг: «Гишт етмаяпти», деган сўзлари қулоғига кирганди. Мана гишт. Шу ердан олиб кетса бўлмайdimи? Ҳозир унинг дадасига, янги уйнинг битишини анчадан бери кутаётган бувисига раҳми келиб кетди. Ўртоқлари билан битталаб ташишса ҳам анча-мунча ташиб қўйишадди.

Шу фикр билан Равшан иккита гиштни устма-уст қўйиб, кўтармоқчи эди, оғирлик қилди. Биттасини олиб, пилдириб кета бошлади. Лекин беш-олти қадам юргач, тўхтаб қолди. Равшан сал иккаланиб, олдинга яна бир-икки қадам ташлади. Яна тўхтади. Бирдан эсига телевизорда кўрган мультфильми тушди. Колхоз полизидан майкасини тўлдириб, боднинг олган болақоровулнинг милтиғи, ойисининг койиши...

Равшан сергак тортди. Шахт бурилиб, орқасига қайтди... Гишт бизларникимас-ку. Мен олиб кетсам, ўртоқларим олиб кетса... Боғча опамиз: «Бировнинг нарчасига тегманглар», деганлар-ку». Равшан гиштни жойига қўйди. Қўлини қоқиб, ўртоқлари ёнига югуриб кетди.

Лагиф Маҳмудов

БАРНО

(Ҳикоя)

Барно остонага чиқиб, офтобда псиниб ўтирган эди, Мунира ўртоғи челақча кўтариб уйдан чиқиб қолди. Барнога қаради-ю, индамай ариқдан сув олиб кириб кетди. Бирпасдан кейин яна чиқди. Яна ариқча челақчасини ботириб, кириб кетаётган эди. Барно ўрнидан туриб, олдига борди.

— Мунира?

— Хи...

— Нега индамайсан?

— Иш қиялман,— деди Мунира ва зинғиллаганича уйга кириб кетди. Барно ҳайрон бўлиб, унинг орқасидан қараб қолди. Остонага келиб яна офтобда псиниб ўтирди. Мунирани

кутди. Мунира чиқмади. Апчадан кейин Мунираларнинг эшиги «иқ» этиб очилди. Барно қараса, қия очиқ эшикдап Мунира мўралаб турибди. Барно олдига бормоқчи бўлиб, ўрнидан турган эди, Мунира тақ этиб, эшикни ёлиб олди. Барно нима қилишини билмай, кўчанинг ўртасида туриб қолди. Кейин секки Муниранинг эшигига борди. Бир кўзи билан эшикнинг калит солинадиган тешикчасидан мўраласа, Мунира теша билан халлослаб ер чопяпти. Барно ҳайрон бўлди. Иккинчи кўзи билан яна қаради. Мунира тешани бир четга улоқтириб, юмшаган ерни қўли билан ковлади. Кейин челақчадаги сувни қўйди. Ўрнидан туриб, кўчага чиқа бошлади. Барно орқасига қайтди. Ҳовлига кирди. Эшикни қия очиб, мўралаб турди. Кўзлари ола-қула бўлиб, кўчага Мунира чиқди. Барноларнинг эшигига, кўчанинг бошига қаради. Ҳеч ким йўқ. Йўл ёқасига чиройли пол қилиб экилган тулларнинг атрофида айлана бошлади. Барноларнинг яна қараб олди-да, кўчадаги бир туп гулсанарни таг-туғи билан юлиб, ушга қочиб кириб кетди. Барно турган ерида қотиб қолди. Шу топда Мунира унинг кўзига жуда-жуда ёмон кўриниб кетди. Барно бўшашиб, дулижлари ослиб, ошхонага — бувисининг олдига келди.

— Ҳа, нима бўлди, қизим?

— Мунира... Ўғри экан, — деди Барно ва тўсатдан хўнграб йиғлаб юбоди. Бувиси ҳайрон бўлиб, Барнога қараб қолди.

— Вой ўлмасам, нима деганинг, қизим?

— Ўзим кўрдим-ку.

— Нимани?

— Кўчадан гул ўғирлаганини.— деди Барно яна ўпкаси тўлиб.

Бувиси афсуслангандай бошини чайқаб қўйди.

— Мунира тушмагур, кўчанинг фойзани ўғирлаб нима қилар экан. Қўй, у билан ўртоқ бўлма, ёмон қиз экан.

Барно қараса, бувисининг жаҳли чиқиб, кўзлари пир-пир уचाпти. Бувисининг хафа бўлганидан Барнонинг юраги ачиди. Бир нима қилиб кўнглини кўтармоқчи бўлди. Бувисига қараб жипмаймоқчи бўлган эди, юзлари бурнишиб, яна йиғлаб юборди.

— Қўй, қизим, хафа бўлма, — деди бувиси Барнони юпатиб, — ҳали ойнаи ншдан келсин, айтиб берай!

Шу кунги кечгача Барнонинг чиройи очилмади. Кечга яқин ҳовлига курси қўйиб, оёғини ослатириб ўтирган эди, ҳаёлига галати бир фикр келди. Қувониб қийқириб юборди.

— Буву, ҳой буву, — Барно курсидан ирғиб тушиб, ошхонага югурди, — буву... теша қани?

Бувиси уришиб берди:

— Тешани нима қиласан, қўй, ўйнама, оёғингни чопиб ола-сан!

— Вой, ўйнамайман!—Барно тешани олди. Бувиси нима қилар экан, деб кетидан чиқиб қаради. Барно гулзорга кириб, очилиб турган бир туп гулсафсарнинг тепасида туриб қолди. Кўчириб олгани кўзи қиймай, бир бувисига ва бир гулга қаради. Бувиси Барнонинг ниятини сизди шекилли, майли, дегандай имлаб, кулиб қўйди. Барно авайлаб гулни олди. Кўчага олиб чиқиб, Мунира юлиб кетган гул ўришга ўтқазди.

Барно ўз ишидан қувониб кетган эди. Бувисининг олдига югуриб кириб кетаётганда, Мунира эшикка чиқиб, худди сурат олдираётган одамдай қотиб турарди...

Абдулла Авлоний

ТАҚСИМ

(*Ҳикоя*)

Бир кун икки бола кўчада юрган замонда бир адад (дона) янгоқ топдилар. Бири айтди: «Ман олурман, аввал ман кўрдим». Иккинчиси: «Йўқ, биродар, ман олурман, ерда мән кўрдум»,—деб иккиси говго қилиб туруб эдилар. Бир йигит келуб: «Эй чирогларим! Шошманг, талашманг, ман сизларга яхшилаб тақсим қилуб берурман»,—дея янгоқни қўлларидан олуб, икки фалла қилуб, бир фалла пўчоғини биринчи болага, иккинчи фалла пўчоғини иккинчи болага беруб: «Мана, қолғони тақсим қилғон кишига»,—деб мағзини оғзига солуб, жўнаб кетди. Болалар бўлса, пўчоғини ушлаб, бақраюшуб қолдилар.

Ҳисса: Озга қааноат қилмаган, кўбдан қолур.

Лев Толстой

ЭШАК БИЛАН ОТ*

(*Масал*)

Бир одамнинг эшак билан оти бор эди. Улар йўлда кетиш-ётган экан, эшак отга шундай дебди: «Юкним оғирлик қиланти, ҳаммасини етказиб боролмайман, озгинасини кўтаришиб борсанг». От қулоқ солмабди. Эшак юкнинг зўридан йиқилиб тушиб, ўлиб қолибди. Эгаси эшакнинг бор юкнини, қолаверса, унинг

терисини ҳам отга ортган экан. От фарёд кўтарибди: «Уҳ, шўрим қурсини мен бечоранинг! Ҳолимга вой, мен бадбахтнинг! Эшакка озгина кўмаклашгим келмаган эди, энди бўлса, бор юкини, ҳатто, терисини ҳам кўтариб кетяпман. Уҳ!!.»

ЁД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ЎҚИШ УЧУН

Турсунбой Адашбоев

СИЧҚОННИНГ ОРЗУСИ*

Ўсиб-унсам,
Кучга тўлсам,
Мен-чи, мушук бўламан.
Каламушни —
Ғаламусни
Қириб, додин бераман.
Дея сўйлаб,
Аста ўйнаб,
Сичқон чикди эшикка.

Ўша онда,
Нешайвонда,
Кўзи тушди мушукка.

Шошганича,
Қочганича,
Қириб кетди тешикка...

Шукур Саъдулла

ЛОЛА ВА МУШУК

Мен — Лоламан, Лоламан,
Озода қиз боламан.
Эрта билан тураман,
Юз-қўлимни юваман.

Мушугим бор — қора мош,
Ўзи жудаям ювош.
Мендан олдин туради,
Юз-қўлини ювади.

Ҳамидулла Ёқубов

ҚОР

Қор, қор, қорлар,
Атроф порлар.
Йилт-йилт нурдек,
Опноқ ундек,

Шакар ундек.
Шакар, десам,
Агар есам,
Оғрир тишим.

Қор, қор, қорлар...
Атроф порлар...
Йилт-йилт нурдек,
Опноқ ундек.

ҚИШДА

Роса маза қиш,
Қорлари-кумуш,
Оқ кийган атроф,
Қиш ҳавоси соф.
Коньки учамиз,

Ҳеч чарчамай биз.
Гоҳо қорбўрон
Уйнаб, қим чақдон —
Билиб оламиз,
Қойил қоламез.

Анвар Обиджон

СУНГГИ АХБОРОТ*

Бўлиб ўтди қишлоқда
Кеча зўр шамол.
Натижада рўй берди
Анчайин қор-ҳол.
Узум боши айланиб,
Бўп қолди касал.
Шохдан йиқилиб Олма,
Ўтибди ўсал.
Ҳатто Гилос лат еди,
Бўлса ҳам абжир.
Тўқнашувда Анорга
Чапланди Анжир.

Шамоллатди қоринни.
Ошқозоқ полвон.
Пачоқ қилди бурнини
Мулла Бақлажон.
Уйқичироқ бир Тарвуз
Юмалаб бориб,
Уйғонибди, қовушини —
Бошини ёриб.
Ноклар ерга тўғилди
Бўлишиб бир жом.
...Аммо зарар кўрмади
Сабзи ва Шолғом.

Ғафур Ғулом

БУНИ ТОПИНГ, ҚИЗЛАРИМ*

— Тўни сизлик, туки йўқ,
Ҳаммаси тўқ, пўки йўқ,
Ичи қизил, кўки йўқ,
Уни чўқоимас чумчуқ,
Бу нима, қизим Қундуз?
— Буми, дадавой? Тарвуз.
— Маржон-маржон юмалоқ,
Япроқлари шапалоқ,
Қора, қизил, сариқ, оқ,
Еб кўрмасдан ўйлаб боқ.
Сен айт, Мамлакат қизим?
— Буми дадавой? Узум.

— Малла тукли, сап-сарик,
Мураббоси мазалиқ,
Паловга босса бўлар,
Подвалга осса бўлар.
Тишлаб кўриб, айт, Меҳри,
— Буми, дадавой? Беҳи.
Майда ёқутдай қизил,
Ширич, пордон, хилма-хил,
Қалин, тахир пўсти бор,
Ҳамма ерда дўсти бор.
Сен айт-чи, қизим Гулпор.
— Буми, дадавой? Анор.

ҚИРҚОЁҚ ВА ҚИРҚ ПАЙПОҚ*

— Қирқоёқжон, — дебди фил, — Кийибди қирқ пайпоғин.
Оқшом меҳмонга келгил. Шиппақларин артибди,
Тўқиб кўнгилда борин, Хуш кўраркан тартибни.
Езайлик дил хуморин. Вақт-чи, ўтибди чаққон,
Қирқоёқ «маъқул» дебди, Йўлга чиққунча «меҳмон»,
Тез йўл гамини ебди. Филбой кутиб толибди,
Ювибди қирқ оёғин. Охир ухлаб қолибди.

ИГНА

Мени кўпам койима,
Бир кўзлиман нетамап.
Әҳтиёткор бўлмасанг,
Кўлга кириб кетаман.

Абдурахмон Акбар

ҲАР КИМНИКИ ЎЗИГА*

Гулнусахна каналакка Тошбақанинг кўйлагин
Бир мақтағиси келиб, Тошдайип қаттиқ экан.
Сергап тиллақўнғизча Эгиндаги камзулчам
Шундай деди керилиб: Бўлмаса ҳам пилладап,
— Қирливойнинг кийгани Сира-сира кам эмас,
Мен сенга айтсам тикап. Соф, ҳақиқий тилладап.

ҚОЙИЛ-Э, ЕМҒИРВОЙ*

Баланд қилиб уй қурди Емғир бўлса, яна ҳам
Кўшчимиз Турсун ака. Очайин деб рангини,
Иморатин устига Бир кун томпи ювди-ю,
Қоқди янги тупука. Чиқарворди зангини.

Ҳабиб Раҳмат

ТИЛЛАҚЎНҒИЗ*

Тиллақўнғиз, тиллақўнғиз, Алам билан дейди: «Виз-виз»,
Тўнқарилиб ётибди. Қир-тупроққа ботибди.

Дарров уни ростлаб қўйдим,
Йўлга тушиб кетди-ей.

Секингина силаб қўйдим,
Ана, учиб кетди-ей.

Толиб Йўлдош

МЕҲМОН*

Эшигимиз тақилласа,
Деймиз:—Меҳмон!
Хозирданоқ меҳмонларга
Биз меҳрбон.
Дастурхонни ясатамиз:
«Олинг-олинг!»

Кеч кирса-ку, жилдирмаймиз:
— Ётиб қолинг.
Бизнинг уйдан цоим меҳмон
Армайди.
Баҳри очиқ кишилар ҳеч
Қармайди.

ОТА-ОНА*

Ота-она—икки сўз,
Бири қошу, бири кўз.
Бир-биридан қимматли,
Меҳри дарё қимматли.
Улар ўзин ўйламас,

Фарзанди соғ бўлса бас.
Гоҳ йиқилиб, турса ҳам,
Гоҳи йиглаб, кулса ҳам.
Ҳаммасига чидарлар,
Булар қўша чинорлар.

АЛЛА

Халқ оғзаки ижоди

Ухла, қўзим, аллаё,
Шакар сўзим, аллаё.
Укам йиғлар тунда ҳам.
Алла айтади онам,

Қўшиқлари мулойим.
Оббо қилсин, алла-ей,
Ухлаб берсин, алла-ей,
Алла, алла, алла-ей.

ИККИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИҚ

УҚИБ, ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

ҚУЁНЖОН ВА ЛАЙЛАКХОН

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан...
Кичкина бир чордеворда чол-кампир қуёнлар неварачалари —
қизил қўйлакли Қуёнжон билан яшар эканлар.

Қуёнжон Буви билан Бобосининг ҳамма ишларини бажарар экан. Бобо қуён унга ажойиб эртақлар сўйлар, Буви қуён ширин овқатлар пишириб берар экан.

Эзинг иссиқ кунлари бошланибди. Бир кунги чол-жампир қуёнлар шинни қиём қилмоқчи бўлишибди. Улар Қуёнжонни чақириб:

— Қуёнжон! Ўтин билан тут териб келсанг, шинни қиём қиламиз!— дейишибди.

— Хўп, жоним билан,— дебди Қуёнжон.

У ўртоқларини йиғиб:

— Бобом билан бувим шинни қиём қилмоқчилар. Юринглар, ўтин билан тут териб келамиз!— дебди.

— Хўп бўлади,— дебди ўртоқлари.

Қуёнчалар ўтин йиққани чорбоққа чиқишибди. Чорбоқда қуруқ хас-чўплар камдан-кам экан. Қуёнлар қўшини боғларни оралаб, пари кетишибди. Юриб-юриб, роса чарчабдилару йиққан ўтинлари сира жўпаймабди.

Улар тут термоқчи бўлишибди. Яна бўлмабди. Тут дарахти устига чиқиб қоқувчи азамат топилмабди. Қуёнчаларнинг ўзлари чиқай десалар, ёшлик қилибдилар.

Нима қилишни билмай, бошлари қотибди.

Шу вақт қизил кўйлакли Қуёнжон осмонда қанот силкиб, учиб ўтаётган дўсти Лайлакхонни кўриб қолибди.

— Салом, Лайлакхон!— деб қичқирибди у.

Лайлакхон бир тўда ранг-баранг шарларни болаларига олиб кетаётган экан.

— Нима қилиб юрибсизлар?— деб сўрабди Лайлакхон.

Қуёнжон:

— Бобом билан Бувим шинни пиширмоқчилар. Шунга ўтин излаб юрибмиз. Ўтин тополмай оворамиз,— дебди.

Лайлакхон:

— Ғам еманглар, бир бурда нонни кам деманглар. Мен сизларга ўтин топиб бераман. Қани, юринглар. Сизларни томоша қилдираман. Сўнгра оқ болаларим билан таништираман,— дебди.

Қуёнчалар жуда севиниб кетишипти. Кейин:

— Бизлар чарчадик. Сизникига қандай қилиб борамиз?— дейишибди.

Лайлакхон кулиб:

— Мен билан бирга борасизлар. Қани, бўлинглар, қанотим устига мининглар.

Лайлакхон қуёнчаларга биттадан шар берибди. Қизил кўйлакли Қуёнжонга ҳаворанг, чиройли шар тегибди.

Қуёнлар севинганларидан чапак чалиб юборибдилар.

Лайлакхон узун оёқларини букиб ўтирибди. Қуёнчалар бирин-

кетип Лайлакхоннинг устига миhib олибдилар. Қизил кўйлакли Қуёнжон эса, Лайлакхоннинг елкасига миhib, у билан гашлашиб кетибди.

Лайлакхон қуёнчаларга бутун қишлоқни томоша қилдирибди. Ўз уйлари устидан олиб ўтиб, уларга ҳовли ўртасидаги кичик курсида ўтирган кичкина Айиқхон билан Мушукжонни, чопиб кетаётган Самаи тойчани ва тойча устидаги чавандоз маймунчани кўрсатибди.

Қуёнчалар жуда хурсанд бўлибдилар.

Йўлда катта тут дарахти учрабди. Тут пишиб, эзилиб ётган экан.

Қуёнчаларнинг ҳаваслари келиб, оғизларидан сўлакайлари оқибди.

— Тут! Тут!

— Лайлакхон, сиз қоқинг, биз терайлик.

Лайлакхон кўнибди.

Қуёнчалар шарларга осилиб, баланд осмондан аста-секин ерга тушибдилар.

Лайлакхон қанотларини йиғиб, катта тут дарахтига қўниб, тут қоқа бошлабди. Қуёнчалар теришибди.

Кейин яна учиб кетишибди. Энг охири Лайлакхоннинг уясига етиб боришибди.

— Танишинглар, менинг болаларим!—дебди Лайлакхон болаларини кўрсатиб.

Улар Лайлакхоннинг узун оёқ, оқпат болалари билан танишибдилар.

Бир оз дам олибдилар. Кейин:

— Бизниқига меҳмондорчиликка юринглар,—деб таклиф қилишибди.— Уйимизда маза қилиб ўйнаймиз.

— Борамиз, борамиз!—деб чуввос солишибди лайлак болалари.

Лайлакхон уясидан бир қучоқ ўтни олиб, оқпат болаларига берибди. Ўзи бўлса, устига қуёнчаларни миндириб, тўғри Қуёнжоннинг уйига қараб учибди. Тезда етиб боришибди.

Чол-кампир қуёнлар уларни кўриб, жуда ҳам хурсанд бўлишибди. Тутни қозонга солиб, ўчоққа олов ёқиб юборишибди. Бир зумда қиём тайёр бўлибди.

— Қани, марҳамат.

Ҳаммалари шиннига қошиқ уришибди. Меҳмонлар бундай ширин шиннини умрларида биринчи марта ейишлари экан.

Шу пайт Лайлакхон какиллаб юборибди, унинг оқпат болалари бирданига ўйинга тушиб кетишибди. Қуёнлар бўлса чапак чалиб, ашула айтишибди:

— Бунча ширин бу шинни,
Бу шинни, бу шинни,
Эрай, дейди дилингени
Ширини, ширини.

Лайлакхон, сенга раҳмат,
Юз раҳмат, минг раҳмат,
Қуёпларга қилдинг сен
Кўп хизмат, кўп хизмат.

Улар, шундай қилиб, бутун кунни ўйин-кулги билан ўткази-
шибди.

Яйра Саъдуллаева

ЕҢҒОҚЖОН

(Эргак)

Бор эканда, йўқ экан, қишлоқнинг энг чекасида бир ниҳол ўсган экан, уни одамлар эркалаб «Енғоқжон», деб псм қўйишган экан. Одамлар яхши кўришганиданми ё ўзининг бағри кенглигиданми Енғоқжон барваста, қадди-қоматли бўлиб етишибди. Унинг нияти одамларга фақат яхшилиқ қилиш экан. Вақти келиб, маржон-маржон тугунчалар тугибди. Уни кўрган болаларнинг ҳаваслари келибди. Дарров қир учигача тирмашиб чықа бошлашибди. Уларнинг ҳаммасини бирданига кўтаролмаганидан, Енғоқжоннинг танаси зирқираб кетибди.

— Туша қолинглар, яна йиқилиб кетманглар,—деса, болалар қулоқ солишмапти. Битта шўхроғи шох учидаги кўк тугунчани оламан деган экан, оёғи тойиб кетибди-ю.. Хайрият, бошқа шохга илтиб қолибди.

Енғоқжоннинг зорланишига қарамай, улар тугунчалардан узиб туришибди. «Бир мазза қилиб ейлик»,—дейшибди ўртага уйиб.

— Ҳали еёлмайсизлар, аччиқман.

— Ҳе-хе, бизни алдаёлмайсан, ўрикни пишмасдан еб, мазза қилганмиз.

— У бошқа-ю, мен бошқа. Пишай, жиққа мой бўлай,—деса ҳам болалар Енғоқжоннинг гапини қулоққа олишмапти. Тугунчаларни каппалаб, оғизларига солишибди. Солишибди-ю, аччиқлигидан доғлаб юборишибди. Ораларидаги шўх бола алам қилганидан дарахтни кесакбўрон қила бошлабди. Енғоқжоннинг бадани яна оғриб кетибди.

— Еёлмайсизлар, дедим-ку,—дебди титраб.—Эпди, пишганимда келинглар.

— Пишганимда ҳам аччиқ бўласан, бизни ёмон кўраркансан.

— Мен ақлли, гапга қулоқ соладиган болаларни яхши кўраман,— дебди Ёнғоқжон ўзини босиб.

Болалар ундан норози бўлиб, уйларига қайтишибди.

Ёз бўйи Ёнғоқжон қуёшдан нур симирибди. Тўнини ўзгартирибди. Мағзи ёққа тўлиб, етилибди. Аммо болалар унинг олдига ҳадеганда келишавермабди. Ёнғоқжон уларни кутавериб чарчабди. Охири укажониси — Соққан ерга дўн этиб сакратибди-ю, болалар олдига думалатиб юборибди.

Чиллак ўйнаётган болалар қарашса, антиқа бир нарса думалаб-думалаб келаётганмиш. Ҳайрон бўлиб туришса, Соққа уларнинг ёнига келиб, бидир-бидир гапира кетибди:

— Мен, акажонлар, сизларга келдим. Биз Фотима-Зухра, Ҳасан-Ҳусан...

— Тўхта, ўзинг кимсан?— сўрашибди болалар.

— Биз Фотима-Зухра, Ҳасан-Ҳусан, ака-ука Ёнғоқжонлар фарқ пишиб, ёққа тўлиб, шишиб, ўз манзилимизда сизларни кутиб турибмиз. Ташриф буюришларингизни сўраймиз,— шундай дея Соққа орқасига қайтаётган экан, уни зўрға тўхтатиб қолишибди.

— Бормаймиз ҳам, емаймиз ҳам, аччиқсизлар...

— Ейсизлар, ўйнайсизлар...

Ушоқтой деган бола Соққавойга суюниб дебди:

— Мен бораман, бувижонимга кераксизлар. Уларнинг бошларини айланиб, ётиб қолганлар.

Болалар Соққанинг гапини инсанд қилмай, чиллак ўйнашаётган экан, Соққавой биттасининг қўлига лип этиб чиқиб олибди-да, чиллакни учуриб юбориб, ўзи паства калла ташлабди. У ердан чиқиб, думалаб-думалаб кетаверибди. Яна йўл-йўлагай ашула хиргойи қилиб бораверибди:

*— Мен ёнғоқман, ёнғоқман,
Кўнгли жуда оппоқман...*

Ушоқтой ва унинг бир-иккита ўртоғи Соққавойга эргашибди. Ёнғоқжон уларни кўриб, суюнганидан қаҳ-қаҳ уриб кулган экан, ҳаммалари дувиллаб ерга тушишибди. Болалар шоша-пиша уларни териб, чўнтақларини, қўни-қўнжиларини тўлдиришибди ва уй-уйларига жўнашибди.

Ушоқтойнинг бувижониси Ёнғоқжоннинг ака-укаларини кўриб, суюниб кетибди. Улардан тотиб кўриши билан кучга кириб, оёққа турибди. Чунки мойи унга таиб дорисидан ҳам ортиқ даво бўлибди. Ушоқтой ҳам еб кўрган экан, шунақанги яхши эмишки, мазаси оғзиде қолибди. Бугина эмас, бирдан ақлига

ақл кўшилиб, кўпайтириш жадвалини бирпасда ёдлаб олибди. Кейин бувижониси болаларни бошлаб, Ёнғоқжоннинг олдига борибди.

— Умрингдан барака топ, Ёнғоқжон. Сен кучсизларга кут берасан, Ушоқтойларнинг ақлига ақл кўпасап. Минг йил умр кўр,—деб дуо қилибди.

Ёнғоқжон одамлар соғлигига фойда келтирганидан мамнун бўлиб, узоқ-узоқ йиллар яшар экан.

Замира Иброҳимова

НҲОТ БИЛАН ТУЗ ҲАҚИДА ЭРТАК

Қадим замонларда кичкинагина бир нўхотча бўлган экан. У ёлғиз ўзи яшар экан. Доим: «Менинг ҳам ўртоқларим бўлганида эди, улар билан маза қилиб ўйнардим, ҳеч зерикмасдим»,—деб орзу қилар экан. Нўхот бир куни ўрнидан туриб, тирноқлари билан ер кавлаб, кичкинагина чуқурча ясабди-да, ичига тушиб олибди. Шамол чуқурча устини тупроқ билан ёпиб қўйибди. Орадан бир неча кун ўтибди. Чуқурча ичидан нўхот униб чиқибди. Чиқибди-ю, туз билан учрашиб қолибди. Чунки у униб чиққан жой шўр ер экан. Туз кўм-кўк, жажжи ниҳолга ғазаб билан қарабди-ю:

— Ҳей сен! Мен подшолик қилаётган жойда кўркмай бош кўтариб чиқдингми?!—дебди. Ниҳолча қаттиқ кўрқиб кетибди. У қалтираб туриб, чийилдоқ товуш билан:

— Кечиринг мени. Сизнинг бу ерда ҳокимлик қилишингизни мен билмабман. Агар рухсат берсангиз, бир неча ой шу ерда яшаб турсам. Кейин ўғил-қизларим билан сизга раҳматлар айтиб, бошқа ерга кўчиб кетардик,—деб ёлворибди.

Шунда туз кўзларини олайтириб, ғазаб билан ўшқирибди:

— Йўқ, бўлмайди! Кўпайиб кетганларингдан кейин сенларни йўқотиш қийин бўлади. Пишиб етилганларингда одамлар кўриб қолса борми, дарров териб олиб, пишириб ёб кўришади. Мазали экацликларингни билишгач, менинг ерларимга экаверинади. Сув қўйиб, мени йўқ қилишга ҳаракат қилишади. Тушундингми?!—дебди-ю, йирик-йирик тузларидан ниҳолчанинг юзига сениб юборибди.

Шўрлик ниҳолча бирпасда бужмайиб қолибди. Яхшиямки, унинг бахтига шу пайт ёмғир ёғибди-ю, нўхотнинг баргчаларига ўрнашиб олиб, жонига азоб бераётган тузни ювиб ташлабди. Ниҳолча ўзига келиб, тузнинг золимлигидан қаттиқ хафа бўлибди. Думганининг ёмғирдан кўрқиб, қаёққадир яширишиб

олганлигидан фойдаланиб, туз йўқ ерни излаб, тез-тез юриб кетибди. Йўл юрса ҳам мўл юрибди. Охири тузи йўқ ерни топибди. Бу сахий ер ниҳолчани хурсанд бўлиб, ўз бағрига олибди...

Орадан жуда кўп йиллар ўтибди. Ҳозирги тузимиз қадимги бобосининг қилган ёмонлиги учун нўхотдан кўп марта кечирим сўрабди. Аммо нўхот ҳам қайсарлик қилиб, ҳеч тузни кечирманпти. Бундан тузнинг ҳам жуда жаҳли чиқибди. Нўхотдан овқат тайёрланаётганда унга тез туз солинса, у нўхот ичидаги сувларни сўриб оларкан-да, уни буриштириб, қотириб қўяркан. Шунинг учун то нўхот пишиб, устидаги юпқа пўстинини ечмагунча, қозонга туз солиб бўлмас экан.

Шундай қилиб, нўхот пўстинини ечиб бўлгач, қайтиб киёлмай, туз билан қозонда аҳил яшашга мажбур бўлиб қолган экан.

Мирмуҳсин

ОЛХҲРИ ВА ҲРИК

(Эргак)

Баҳор келди. Боғларда гуллар очилди. Осмонда қушлар учди: Ерда чумолилар ўрмалашди. Ариқларда сувлар шилдираб оқди.

Зумрад деган жамалак сочли, пучуққина қизча боққа кирди.

У кўм-кўк майсаларни оралаб, кўприклардан ўтиб, олхўри дарахтининг тагига келди. Қўлларини кўтарган эди, бўйи етмади. Кейин у:

— Олхўри, олхўри! Довуччангдан бер!—деди.
Олхўри бўлса:

— Тез кунларда пишаман,
Саватчангга тушаман.
Ушанда кел!—деди.

Зумрад ўрик дарахтининг ёнига келди. Қўлларини узатди. Бўйи етмади. Кейин у:

— Ҳрик, ўрик! Довуччангдан бер!—деди.
Ҳрик бўлса:

— Тез кунларда пишаман,
Ерга тап-тап тушаман.
Ушанда кел!—деди.

Зумрад бир қучоқ чучмўма, лолақизғалдоқларни териб, боғдан қайтиб диқди.

Бир куни Зумрад яна кўм-кўк майсаларни оралаб, кўприқлардан ўтиб, боққа кирди. Олхўри дарахтининг ёнига келиб, қўлларини узатди:

— Олхўри, олхўри! Олхўрингдан бер!
Шохлари эгилиб ётган олхўри шундай деди:

— *Саватчангга сол, пишдим,
Шакар бўлиб етишдим.
Қизларга улаш, майли,
Тишларинг қамашмайди,— деди.*

Зумрад эгилиб турган шохлардаги сап-сарик олхўриларни саватчасига солди.

Ундан кейин ўрикнинг ёнига келди:

— Ўрик, ўрик! Ўригингдан бер! — деди.

— *Саватчангга сол, пишдим,
Шакар бўлиб етишдим.
Қизларга улаш, майли,
Тишларинг қамашмайди,— деди.*

Ўрикни бир силкитган эди, юмшоқ бўлиб пишган ўриклар ерга тап-тап тушиб, пақ-пақ ёрила бошлади.

Зумрад ўрикларни териб, саватчасини тўлдирди. Яна кўм-кўк майсаларни оралаб, кўприқлардан ўтиб, қайтиб келди.

Олхўри ва ўрикларни ювди, ўртоқларига ҳам берди.

Нурхон Раимова

ЯЛПИЗ

(Ҳикоя)

Зебо боғчадан келиши билан ойиси:

— Қизим, ялпиз териб келсанг-чи, кўк сомса қилиб берардим,
— деди.

Зебо саватчасини олиб, кўчага чиқди. Ариқ лабига борди. Энди ялпиз тера бошлаган эди, дугонаси Дилдора келиб қолди.

— Нима қилиясан?—деб сўради у.

— Ялпиз теряпман, кел, бирга терамиз.

— Ҳо, қўлим кир бўлиб қолсинми?!

Сал нарироқда ариқдан сув олаётган аёл уларнинг гапини эшитиб қолди. Пақирни ерга қўйди-да, яқин келди.

— Айланай, қизим, ялпиз теряпсанми?—деди Зебога ва са-

ватчадан ялпиз олиб кўзига суртди.— Баҳор қандай яхши-я
Зебо суюниб кетди..
(Айтинг-чи болалар, Зебо нега суюнди?)

Абдулла Авлоний

АҚЛЛИ ҚАРҒА

(Ҳикоя)

Кунлар ёз фасли ўлдиғиндан ҳар ерда сувлар қурурмиш. Бечора Қарға сув йўқлиғиндан ниҳоятда сувсаммиш эди. Тиллари осилуб, ҳар тарафдан сув ахтармоқда экан, бировнинг олдинда тургон кўзани кўруб, ёнига келуб боқса, ичинда суви бор. Лекин бўйинини суқуб, ичай деса, бўйи етмайди. Бир оз ўйлади-да, тумшуги ила тошларни йиғуб, кўзанинг ичига ташлай бошлади. Оз вақт ичинда кўзанинг остиндаги сув устига чиқуб, тоша бошлади. Ақлли Қарға сувдан ичуб, ташналик балосидан қутулуб, учуб кетди.

АЛИШЕР НАВОЙИ¹

Болалар, Алишер Навоий жуда буюк шоир, катта олим ва ниҳоятда доно инсон бўлганлар. Алишер Навоий Ҳирот шаҳрида туғилганлар.

Алишер сиз каби болалик пайтлардаёқ жуда зийрак, ақлли, одобли бола бўлган экан. Алишер уч ёшидан бошлаб шеър, мусиқа эшитишни ниҳоятда яхши кўрган. Отаси, онаси ва тоғалари шеър ўқиб беришганида, у дарҳол ёдлаб олган. Алишер 10 ёшлигида Фаридиддин Аттор деган шоирнинг «Қуш тили» номли катта китобини ёдлаб олган. Алишер ниҳоятда ақлли, ғайратли бола бўлганлиги учун отаси уни тўрт ёшга тўлганида мактабга берган. Алишер кичкина бўлишига қарамай, катта болаларни қойил қолдириб, жуда ҳам яхши ўқиган.

Бироқ Алишернинг Ҳиротда ўқиши узоққа чўзилмади. Чунки бу ерда уруш, жанжаллар, ҳар хил тўпалонлар бошланиб кетди. Шунинг учун кўпгина оилалар бошқа жойларга кўчиб кетиниша

¹ *Матн катта гуруҳ болалари учун мўлжалланган. Тарбиячи уни ўрта гуруҳ болалари савиясига мослаштириб ўқиши мумкин. Бу сўзлар Заҳриддин Муҳаммад Бобур машғулотига ҳам оиддир (З. И.).*

бошлади. Алишерлар оиласи ҳам кўчиб кетишга мажбур бўлади. Болалар, у пайтларда самолёт, поезд, машиналар бўлмаган.

Шунинг учун одамлар узоқ жойларга борадиган бўлишса, туяларда, отларда, араваларда кетишган. Алишерларнинг оила-сидагилар отда кетишган. Йўл узоқ, ҳаво иссиқ.. Шунинг учун улар кундузи дам олиб, кечаси йўл юришган. Бир куни кечаси Алишер от устида кетаётганида чарчаб, ухлаб қолибди. У отдан юмшоққина қум устига тушибди ва ухлайверибди. Карвондагилар буни билишмай, кетишаверибди.

Эрталаб, қуёш чиққанда, Алишер уйқудан уйғонибди. Атрофга қараса, ҳеч ким кўринмабди, Алишер бир зум қўрқиб кетибди, юраги дук-дук урибди. Бирдан ўз отини кўриб қолибди. У кетиб қолмай, Алишернинг уйғонишини кутиб турган экан. Алишер роса хурсанд бўлиб кетибди. У дарҳол отининг ёнига бориб, уни меҳр билан силаб-силаб қўйибди. Сўнг синчковлик билан қумларга қарабди. Отларнинг изини қидирибди. Отлар изи қуёш чиқадиغان тарафга чўзилиб кетган экан. Алишер ҳам отига миниб, ана шу излар бўйича йўлга тушибди ва омон-эсон ота-онасининг ёнига етиб борибди.

Алишернинг кичкинагина бўлишига қарамай, бу қадар довжорак, ақлли, билафон бола экаплигига ҳамма одамлар қойил қолишибди.

Уруш-жанжаллар тўхтагач, Алишерларнинг оиласи ҳам Ҳиротга қайтиб келади. Алишер яна мактабда ўқишини давом эттира бошлайди. Алишер дарсдан кейин жуда кўп китоб ўқир ва кўп шеърларни ёдлаб олишга ҳаракат қилар эди. Унинг ўзи ҳам шеърлар ёза бошлабди. Лутфий, Жомий деган катта-катта шоирлар Алишернинг шеърларини ўқиб, уни роса мақташади.

Алишер Навоий ўз шеърларида одамларни яхшилик қилишга, ҳалол яшашга чақиради. Яна ўз шеърларида одамлар бир-бирлари билан урушмаса, тинч-тотув яшаса, бир-бирларини ҳурмат қилса, яхши ишласа, ҳамма нарса мўл-кўл бўлади, деганлар.

Алишер Навоий 61 йил яшаганлар. Аммо ниҳоятда кўп ажойиб китоблар ёзганлар. Сизлар, мактабга борганингизда, ўқишни, ёзишни ўрганасизлар ва Алишер Навоий ёзган китобларни маза қилиб ўқийсизлар.

ЗАҲИРИДДИН МУҲАММАД БОБУР

Болалар, Заҳириддин Муҳаммад Бобур катта подшоҳ, зўр лашкарбоши, истеъдодли шоир, олим бўлганлар. Заҳириддин

Муҳаммад Бобур Андижонда туғилган. Унинг отаси Умаршайх мирзо Фарғонада ҳоким бўлган. Бобур оилада бош фарзанд бўлиб, унинг иккита укаси ва бешта синглиси бўлган. Бобур болалигида мактабга бормаган. Уни махсус муаллимлар уйига келиб ўқитишган. Бобур жуда зеҳни ўткир бола эди. У шеър, мусиқа эшитишни жуда яхши кўрган. Булардан ташқари, Бобур камонда ўқ отиш ва қиличбозликдан ҳам сабоқ олган.

Бобур 12 ёшга кирганида, Фарғона вилоятининг ҳукмдори бўлади. Албатта, ҳукмдор бўлиш ёш Бобур учун жуда қийин эди. Унга бу масалада онаси Қутлуқ Нигорхоним ва «отахон бег» Бобохон Алибек катта ёрдам беришган.

Болалар, 12 ёшидан ҳукмдор бўлган Бобур умрининг охирига қадар жуда кўп уруш ва юришлар билан банд бўлади. Бобур ниҳоятда ботир, жасоратли, паҳлавон саркарда эди. У жанг пайтларида доим энг олдинда борарди, қўрқмаслиги билан навкарларига намуна кўрсатарди. Шунинг учун навкарлари уни ниҳоятда ҳурмат қилишар ва унга ўхшашга ҳаракат қилишарди.

Болалар, Бобур фақат подшоҳ ва зўр лашкарбошигина бўлиб қолмай, шу билан бирга, буюк шоир, ёзувчи ва олимдир. У 16 ёшидан бошлаб шеърлар ёза бошлаган.

Бобур умрининг ярмидан кўпрогини она юртидан узоқда — Ҳиндистонда ўтказади. У туғилган Ватанини ниҳоятда соғинади. Тушларида кўриб, йиғлайди.

У Ҳиндистонда туғилган ватанининг ҳиди, нафаси келиб турсин, деб, катта бир боғга Фарғонадан олиб келинган олча, ўрик, беҳи, гилос, олхўри, ток ва яна бошқа жуда кўп кўчатларни актиради.

Бобурнинг кўпгина шеърларида Ватанига бўлган муҳаббати, соғинчи билиниб туради. Бобур одамларнинг ҳаёти хафачилик билан эмас, хурсандчилик, қувноқлик билан ўтишини, одамлар бир-бирига фақат яхшилик қилишлари кераклигини орзу қилади ва ўз шеърларида шулар ҳақида ёзади.

Бобур туғилган Ватанидан узоқ — Агра деган шаҳарда 47 ёшида вафот этади. Бу инсон умри учун ниҳоятда қисқа вақтдир. Ундан бизга шеърӣ китоблар, «Бобурнома», «Муфассал», «Ҳарб иши» ва бошқа кўплаб асарлар мерос бўлиб қолган.

Болалар, сизлар мактабга боргач, ўқини, ёзини билиб оласизлар ва худди Алишер Навоийнинг китоблари каби Заҳриддин Муҳаммад Бобурнинг китобларини ҳам маза қилиб ўқийсизлар. Улар жуда-жуда қизиқарли ёзилган.

НИГОРА

(Ҳикоя)

Нигора фартурғини қийди, кейин стол ёнига икки курсини сўдраб келиб, биттасининг устига каттагина товоқ қўйди-да, унга сув қуйди. Кейин ўзи бир курсига чиқиб, товоқни столга олди. Ойисидек енгини шимариб, столдаги идиш-товоқларни юва бошлади.

Уч-тўрт кун бўлди — бувиси қасал. Ойиси кечқурун бувисига дори-дармон беради, уни ювинтиради, овқат пиширади. Эрталаб бўлса, ишга кечикаман, деб шошилиб кетади, идиш-товоқлар зовуқсиз қолади.

Эрталаб Нигорани боғчага ойиси олиб борди. Кечқурун бўлса, Валининг ойиси олиб келди. Бувисининг қасал бўлиб ётгани жуда-жуда ёмон бўлди-да. Қасал бўлиб нима қилар эканлар-а?

Нигора идишларни синдириб қўймай, деб қўрқиб, эҳтиёт қилиб ювди. Ювуқсиз идиш-товоқлар аяқчагина экан, қаранг, бутун стол усти тўлиб кетди. Кейин у сочиқни олиб, идишларни арта бошлади. Шунда бир пиёла қўлидан тақ этиб тушиб кетди. Нигора қўрққанидан «Вой!» деб кўзини чирт юмиб олди. «Синдириб қўйдим!» — деди ўзи-ўзига. Кейин кўзини сал очиб қараса, пиёла столда ёнбошлаб ётибди. Қўлини узатиб, пиёлани олгани ботинмай турди. Кейин олиб кўрса, бутун экан. Севинчидан юраги дуқиллаб кетди: «Синмапти!»

Нигора идишларни яхшилаб арта бошлади. Артиб бўлиб, устма-уст тахлаб қўйди. Сочиқни олиб, энди уларнинг устига ёпаётган эди, эшикдан ойиси кириб келди. Икки қўлида иккита сумка, юкининг оғирлигиданми, шопилганиданми, терлаб кетди.

Курсида типпа-тик турган қизини кўриб, унинг жаҳли чиққандек бўлди.

— Нима қилиб турибсан? — деб ҳайрон бўлиб сўради у қизидан.

Нигора индамай, ҳадеб қўлини фартурғига артиб: «Сўрамасдан қилганимга уришармиканлар-а?» — деб ўйлаб турарди.

Ойиси стол олдига келиб, сочиқни кўтарди. Топ-тоза ювиб қўйилган идиш-товоқларни кўриб, юзи ёришиб кетди.

— Бувинг турдиларми? — деди у.

Шунда Нигора:

— Мен ювиб қўйдим, ойи! — деди севиниб. Ойиси яна ҳам хурсанд бўлиб кетди. У:

— Вой оппоқ қизим-эй, ойингга қарашибсан-да,—деди. Қизиниң юзидан ўпди-да, курсидан ерга тушириб қўйди. Кейин шошиб-пишиб овқатга уннаб кетди.

Аввал акаси мактабдан қайтди. Кейин уйга дадаси кириб келди. У кийимини ечиб, энди қўлини ювган эди, ойиси бир лаган ошни столга келтириб қўйди.

— Келинлар, овқат совиб қолади.

— Нечук бугун овқат барвақт пишибди?—деб сўради дадаси.

— Ишдан келсам, қизингиз идиш-товоқларни юшиб қўйибди, тезда овқатга уннаб кетдим,—деди жилмайиб ойиси.

— Баракалла, она қизим, қани-қани, бир ачом қилай,—деб дадаси қизини қучоқлаб, пешонасидан ўпти-да, стол ёнидаги курсига ўтқазиб қўйди.

Ҳамма овқатга ўтирди. Белини ушлаб, инқиллаб-синқиллаб, нариги уйдан бувиси ҳам чиқди.

— Бугун ош мазали бўлибди,—деди дадаси, ошни иштаҳа билан ер экан.

Нигора ошдан озгина еб кўрган эди, ростдан ҳам жуда-жуда ширин экан.

Ҳамма хурсанд бўлганидан кейин овқат ҳам ширин бўлади-да!

Карим Раҳим

ДИЛБАР

(Ҳикоя)

Икки юзи қип-қизил, дўмбоққина Дилбар уйнинг ўртасига ўтириб олиб, қайчи билан рангли қоғозни қийиб, қўғирчоғига кўйлак қилиб ўтирар эди. Дилбар стол устидан қўғирчоғини олиш учун ўрнидан турган эди, бирдан этагига йиғиб ўтирган майда қийқинди қоғозлар ерга сочилиб кетди. Уйга ёзилган гилам ифлос бўлди.

Дилбар дарров катта-катта қоғозларни териб олди-да, коридорда турган супургини олиб уйнинг бошидан тозалаб супуришга тушди.

— Уҳ-ҳў, она қиз деган шундай бўлсин-да. Ўзи менин оппоқ қизим, ширин қизим, ақлли қизим катта бўлиб уй супурадиган бўлиб қолибди-ку,—деди қизига, қўлида бир даста коса кўтариб уйга кириб келган Саломат опа.

Супургини икки қўллаб маҳкам ушлаб, энгашиб жон-жаҳди билан супураётган Дилбар ялт этиб онасига қаради-да:

— Ойи, бу супургингиз ёмон экан. Одамни чарчатапти, менга яхши, кичкиша супурги олиб келиб беринг,—деди.

— Хўп бўлади, опноқ қизим,—деди Саломат она қўлидаги косаларни шкафга қўя туриб.

— Ойи, ўзингизга ҳам яхшисидан олиб келасизми? Бу ёмонку, сизни ҳам чарчатиб қўймайдими?

— Чарчатади, қизим. Мана, супуриш шунақа қийин бўлади, шунинг учун булғатмагин, деб сени уришаман-да,—деди Дилбарга тикилиб турган Саломат она.

— Энди ҳеч ифлос қилмайман, супурги олиб келиб берсангиз, ҳар куни ўзим супураман. Боғча опамиз ҳам онангизга ёрдам беринг, деганлар.

— Хўп, қизим, эртага олиб келиб бераман,—деди қизини эркалатиб Саломат она.

Эртаси куни Саломат она Дилбарга кичкинагина, чиройли, қип-қизил, дастаси ихчам қилиб боғланган супурги олиб келиб берди.

Дилбар энди ҳар куни эрталаб уйни супуради. У жуда озода қиз, ўртоқлари билан ўйнаганда ҳам тўполон қилмай, уйни ифлос қилмай, ўйнайди. Чунки у супуришнинг қадрига етади.

ЁД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ УЎҚИШ УЧУН

А. Рўзимухамедов

ҚЎҒИРЧОҒИМ

Қўғирчоғим Лолахон,
Малоҳати бир жаҳон.
Юзида бордир холи,
Жилмаяди иболи.

На қорат:

Қўғирчоғим, дўмбоғим,
Ақлигим, опноғим.

Бўйнига тақдим мунчоқ,
Қайрилма қош, қўғирчоқ.
Уни қучиб ўйнайман,
Мен боғчадан келган чоқ.

На қорат:

Қўғирчоғим, дўмбоғим,
Ақллигим, опноғим.

Шукур Саъдулла

ҚАЛДИРҒОЧ

Менинг отим қалдирғоч,
Эшигингни тезроқ оч!
Эпигингни очмасанг.

Дон-дуинингни сочмасанг,
Ашулалар айтмайман,
Учиб кетиб, қайтмайман.

БАҲОР*

Келди баҳор, гул баҳор,
Эриб битди ошноқ қор,
Учиб келди қушларжон,
Дарахтлар тақди маржон.

Сувлар оқар шилдираб,
Юлдуз боқар милдираб,
Чумолилар яйрашар,
Шўх бўлбуллар сайрашар.

Турсунбой Адашбоев

БАҲОР КЕЛГАЧ

Қиш қорини сугурди,
Қуёш нурин уфурди.
Ялпиз ҳиди гупурди,
Баҳор келгач.
Чақмоқ кўкда ёнғоқ чақди,
Қизғалдоқлар селда оқди.
Қуёш яна кулиб боқди,
Баҳор келгач.

Қўзиқорин тердик тоғда,
Одил бормаи, қолди доғда.
Сўнг қовуриб, едик ёғда,
Баҳор келгач.
Ялангёёқ қирда чопдик,
Сават-сават жаржағ топдик.
Икки тандир сомса ёпдик,
Баҳор келгач.

ҚАНИ, ТОПИНГ!

Ҳил-ҳил пишиб
Оқ шафтоли,
Шохда турар
Тоқ шафтоли.
Усмон тўртта,

Ебди кеча.
Ойим менга
Берди бешта.
Қани топинг,
Бари печта?

Одил Абдурахмон

УСТА*

Мен ҳам кичик
Устаман.
Ўз ишимга
Пухтаман.
Дадам билан
Эргалаб,

Ёғоч, тахта
Рандалаб,
Уйча қурдик
Товуққа.
Қолмасин деб
Совуққа.

ТУШЛИК*

Овқатландим
Маза қилиб,
Дастурхонни
Тоза қилиб.
Олма, ўрик
Едим роса.

Тарвузни-чи,
Қилдим коса.
Йоним қаймоқ,
Сомса, порин...
Вой-вой, энди,
Оғрир қорин.

Ҳабиб Раҳмат

ҚУЁНЧА*

Бола қуён
Чопди, чопди,
Битта жойдан
Сабзи тонди.
Воҳ-ей, воҳ-ей.

Ўлжа сабзи —
Қизил, асл.
Еса борми,
Танга ҳузур.
Оҳ-ей, оҳ-ей.

Апил-тапил
Чайнади у.
Лой экан, вуй,
Тфу, тфу.
Вой-ей, вой-ей.

ЎЖАР*

Мансур ўрик данагин
Чақди тишда тинмайин.
Насиҳатни олмади,

Ўжарлиги қолмади.
Энди оғриб тишлари,
Пушаймондир ишлари.

Сафар Барноев

УЙҚУ ҚАЙДАН КЕЛАДИ*

Неварамдан сўрадим:
— Бу сирни ким билади,
Уйқу деган уйимизга
Қай эшикдан келади?
Мепинг бу саволимга
Бирдан қолди анграйиб.

Сўнгра кулиб деди у,
Қашиб туриб манглайин:
— Оппоқ дада, уйқу деган
Кўрсатмайди қорасин,
Изласангиз топасиз,
Кўрпа-тўшак орасин.

БЎШАШМАЙМАН*

Бўшашмайман,
Ишга шайман.
Бўшашса ким,
Ўтурса жим,
Уши кўплар
Туртиб ўтар.
Шунинг учун

Ўзим ҳар кун
Чиниқаман,
Куч йнғаман
Билагимга,
Юрагимга.
Бўшашмайман,
Ишга шайман!

Т. Ортиқхўжаев

КУЛЧА НОН*

Нон ёпганда
Менинг оймим,
Кичик кулча
Ёпар доим.
Кулча жуда
Мазали,

Седанали,
Жиззали.
Еган сайин
Егим келар,
«Раҳмат ойм»,
Дегим келар.

Абдулла Орипов

ҚУШЧА

Гоҳ бутуққа, гоҳ гулга қўнар
Тиним билмас сайроқи қушча,
Нечун баҳор сени ром этган,
Қайда ёдинг баҳор келгунча?
Кел яшайлик ҳамиша бирга,

Бизда баҳор, гуллар барчаси.
Билсанг, мен ҳам чаман
ўлкамнинг
Шўх ва қувноқ, шод ўғилчаси.

Толиб Йўлдош

ҚЎҒИРЧОҒИМ ЎЙНАСИН*

Ёқалари тугмали,
Этаклари бурмали—
Қўйлаги хўп ярашган
Қўғирчоғим ўйнасин.

Сочи жингалак бола,
Юзлари қизил бола.
Қўрган ҳамма қарашган
Қўғирчоғим ўйнасин.

Қизалоқлар ҳавасда,
Кимлар баланд, ким пастда
Беркишиб, мўралашган
Қўғирчоғим ўйнасин.

ОЙИМ УЙДА БЎЛСАЛАР*

Ойим уйда бўлсалар,
Уйимиз тўлиб кетар.
Дадам ишдан келсалар,
Яна тўй бўлиб кетар.

Бўлмасалар, уларни
Ўринлари йўқланар.
Ҳаммамиз бир бурчакда,
Шодлигимиз йўқолар.

Рустам Назар

ЛОЛАЗОРДА

Қирга тўшалмиш гўё
Қирмизи гилам.
«Мунча гўзал», деб Раҳмон
Боқар завқ билан.

Дили яйраб, қувониб,
Чопиб кетди у.
Эҳ, қанча лолаларни
Босиб кетди у!..

ОФТОБ ЧИҚДИ ОЛАМГА

(Халқ оғзаки ижодидан)

Офтоб чиқди оламга,
Югуриб бордим холамга:
— Хола, хола, кулча бер!
Холам деди:—Ўтин тер.
Кейин югурдим қирга
Ўртоғим билан бирга.
Ўтин тердик бир қучоқ,

Билмадик сира чарчоқ.
Холам қордилар хамир,
Кулча ёпди бир тандир.
Бизга кулча бердилар,
Пешонамиздан ўпдилар.
Офтоб чиқди оламга-е,
Югуриб бордим холамга-е!

САНАМАЛАР

Бир, икки,
Олма дикки
Сафар ойи
Сариқ чумчуқ,
Боғда турмай,
Тез учиб чиқ!

Бир буғдой,
Икки буғдой,
Уч буғдой,
Пуч буғдой.
Бир, икки, уч
Бирликдадир куч.

ҚУШИМЧА АДАБИЁТЛАР

БАРОҚЖОН

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, оч экан-да, тўқ экан, битта бароқ мушук бор экан. У якка ўзи катта чпнор тагидаги бир уйда яшар экан.

Кунлардан бир кун мушукнинг бу ерда яшашичи қарға билиб қолибди ва у ҳамма ҳайвонларга айтиб қўйибди. Қарғадан бу гапни эшитган типратикан мушукнинг уйига келибди-да:

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, икковимиз бирга яшаймиз,—дебди.

— Мунча хунуксан, келиб-келиб сен билан ўртоқ бўламанми?—дебди ва типратиканни уйига киритмабди.

Эртасига Бароқжоннинг уйига олмахон келибди.

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, иноқ бўлиб, бирга яшайлик,—дебди у ҳам.

— Ўзинг сифасанми, думинг сифадими?—деб мушук олмахонни ҳам уйига қўймабди. Олмагон ўсал бўлиб, қайтиб кетибди.

Олмагондан кейин чопқир қуён келибди:

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, йўлда очқўз бўри турибди,—дебди. Бароқжон қуёнга ҳам эшигини очмабди.

Қуёндан кейин ака-ука Ўмбалоқ ва Дўмбалоқ деган айиқчалар келишибди.

— Бароқжон, Бароқжон, эшигингни оч, биз Ўмбалоқ билан Дўмбалоқ бўламиз, сен билан бирга ўйнагани келдик,—дейишибди.

Мушук уларни ҳам қўймабди. Айиқчалар унга ёлвориб:

— Биз уйимизга борайлик, десак, йўлимизда оч бўри юрибди, жон ўртоқ, эшигингни оч,—дейишибди.

— Ўзларинг қўпол экансизлар, эшигим зўрға турибди, тегиб кетсаларингиз, ағдарилиб тушади,—деб айиқчаларни ҳам уйга киритмабди.

Бир вақт думини тараб тулки, лабини ялаб бўри келибди:

— Бароқжон, Бароқжон, сени бир кўришни орзу қилардик, сенинг олғир бобонг йўлбарс бизга қаринош бўлади,—деб мушукдан рухсат сўрамай ҳам ўзлари унинг уйига кириб келипа-

верибди. Бароқжонни гапиргани ҳам қўймай, мақтай бошлашибди.

— Вой вой, ана бу гиламларни қаранг-а, ана бу кийим-бошларни қаранг-а, идиш-товоқларни қаранг-а,—деб уни талтайтириб юборишибди. Сўнгра йўлбарснинг уйини мақтай бошлашибди. Уларнинг мақтовини эшитган Бароқжон ўзига-ўзи йўлбарснинг уйи менинг уйимдан ҳам чиройлик экан, дебди ва уларга:

— Мен бориб, Йўлбарс бобонинг уйини кўриб келай, сизлар менинг уйимни пойлаб ўтиринглар,—деб йўлбарсникига қараб жўнабди. Йўлда пойлаб турган кўк бўри унга ташланибди. Бароқжон жонҳолатда бўрининг кўзига чанг солибди, бўри кўзининг оғриғига чидолмай, уни қўйиб юборибди. Бароқжон уйига қайтиб келса, тулки билан бўри унинг ҳамма нарчасини еб қўйибди ва Бароқжонни ўз уйига киритишмабди. Шунда Бароқжон вима қилишини билмай, дод солибди. Унинг додлаб йиғлашини эшитган типратикан, олмахон, қуён, Умбалоқ ва Дўмбалоқлар етиб келишибди. Ҳаммалари бир бўлиб, бўри билан тулкининг жазосини беришибди. Бароқжон ҳамма ҳайвонларни уйига ўзи таклиф қилибди ва уларга:

— Жон ўртоқлар, келинглар, биргаликда дўст бўлиб яшаймиз, дўстликда гап кўп экан,—дебди. Шундай қилиб, Бароқжон улар билан биргаликда бехатар яшабди ва мурод-мақсадига етибди.

Абдулла Авлоний

ОЧКЎЗЛИК

(Ҳикоя)

Бир бола кўчада йиғлаб ўлтуруб эди. Ўтуб-кетуб турғон кишилардан бири: «Ўғлим, санга нима бўлди? На учун мунча йиғларсан?»—деб сўради. Бола: «Бир тийин оқчам бор эди, йўқотиб қўйдим. Шунинг учун йиғларман»,—деди. У кишининг болага раҳми келуб: «Мана, ўғлим, оқчанг йўқолган бўлса, ман санга бошқасини берурман»,—деб чўнтагидан бир тийин чиқоруб берди. Бола ақчани олуб, яна аввалгидан ортуқ йиғламоқга бошлади. Ул киши: «Дағи нимага йиғларсан?»—деса, бола: «Оҳ, отажон! Агар ўз ақчам йўқолмаган бўлса эди, ҳозир ақчам икки тийин бўлура эди», деди.

Кўзинг оч бўлмасун, ўғлим, кўзинг оч,
Қаноатсиз кишини ухлатуб, қоч.

УСТА*

(Эртак)

Қадим замонда Тешабой деган ўтган экан. Унинг дарахтлари жуда кўн экан. Тешабой кун бўйи турли-туман ёғочлардан чиройли буюмлар ясар, ҳатто чўшқари иморатлар қураётган экану, бироқ дарахтлари сира камаймас экан. Дарахтлар борган сайин кўнайнининг бонси уста Тешабой битта дарахт йиқитса, ўрнига иккита кўчат экади, деб ўйлашаркан одамлар. Бу гап тўғри экану, аммо бошқа муҳимроқ сирни ҳам бора экан. Бу сирни уста ўз ўғилларига айтишни ният қилиб юраркан.

Тешабойнинг уч ўғли бирин-кетин вояга етибди. Ўғиллари улғайган сайин уста қариб, мадордан қола бошлабди. Бир кун у ўғилларини қошига чорлаб, шундай депти:

— Ҳар бирингиз ўрмонга бориб, бирорта буюм ясапга арзимайдиган ёғоч топиб келингиз.

Биринчи бўлиб катта ўғил ўрмонга йўл олибди. Қинғир-қийшиқ ёғочни тезгина топибди. Ёғочнинг ёўла қисми буғунинг тумшугига, тарвақайлаган иккита улкан шохчаси ҳам ўша жониворнинг шохларига жуда ўхшаркан. Бундан на иморат, на эшик-ром, на хонтахта ясапда фойдаланиш мумкин, деб ўйлабди у ўзича.

— Мана,—депти у ўша ёғочни базўр судраб келаркан.—Ҳеч вақога ярамайдиганини топдим. Ўрмонда мунақа шох-шаббалар қалашиб ётибди...

Уста Тешабой ёғочни кўриб, негадир қувониб кетибди.

— Сен энг ноёб буюм бўладиган ёғочни келтирибсан-ку,—деб изтехзоли кулибди тўнғич ўғлига.—Ахир, бундан зўр омов ясап мумкин!

Тешабой қўлига тешасини олиб ишга киришибди. Тарвақайлаган шохларини тартибга келтирибди, улар чиройли даста бўлибди. Буғунинг тумшугига ўхшаш қисмини йўниб, силлиқлабди-да, учига кураксимон темир қоқибди. Ўғилларнинг кўз олдига жуда аломат омов пайдо бўлибди. Чол ўғилларига тушунтирибди:

— Ёдларингда бўлсин, ёғочларни бир-бирига улаб ясалган омов чидамсиз бўлади. Ер ҳайдашга киришилгандаёқ уланган жойларни айрилиб кетаверади. Она табиат эҳсон қилган манави ёғочдан ясалган омов эса бир умр ер ҳайдасангиз ҳам етади! Ҳар қапақа заранг ерни шудгор қилишгаям қодир бу омов!..

Навбат ўртанча ўгилга етибди. У ҳам бўлмағур ёғоч излаб ўрмон оралабди. Ҳар хил тарвақайлаб ўсган дарахту шох-шаббалар орасидан буюм бўлишга ярамайдиган энг бўлмағурини излай бошлабди. Кўп ўтмай ўрмоннинг қуюқ жойидан битта ёғочни ташлабди. Семизлиги билакдек келадиган бу ёғоч шунақа буралиб-буралиб ўсган эканки, ундан бирор нарса яшаш мумкинлигига ўртанча ўгилнинг кўзи етмабди. Уша ёғочни уйига судраб келибди.

Уни кўриб отасининг чеҳраси ёришибди:

— Мен кўндан бери ахтариб, тополмай юрган ёғочни келтирибсан-ку,—деб ўртанча ўгилни ҳатто мақтаган бўлибди.— Сен ҳам аканга ўхшаб деҳқончиликни хуш кўрасан, шекилли. Аканг омончоп ёғоч келтирганди, сен бўлсанг ҳўкизнинг бўйнига бўйинтуруқ бўладиган ёғоч топибсан!..

Чол тағин ишга киришибди. Ҳаш-паш деғунча жуда мустаҳкам бўйинтуруқ ясабди-да:

— Бу нарсани ҳам табиий шаклланиб ўсган дарахтдан ясаган маъқулроқ,—деб қўшиб қўйибди.

Буюм бўлишга арзимайдиган ёғоч топиб келиш гали кенжа ўгилга етибди. У ҳам акалари сингари ўрмонга йўл олибди. Ҳа деганда қайтавермабди. Шу кетганича уч кечаю уч купдуз дарак бўлмабди. Ахири уйига ҳориб-чарчаб қайтибди.

— Хўш, сен қанақа ёғоч келтирдинг?—саволга тутибди отаси.

Кенжа ўгил вазмин бош чайқаб жавоб берибди:

— Бутун ўрмонни кездим. Турли туман ёғочлар жуда сероб экан. Бироқ, улар орасидан буюм бўлишга арзимайдиганини топа олмадим...

— Баракалла,—дебди чол кенжа ўгилнинг елкасига қоқиб. — Сендан ҳақиқий уста чиқишига ишонсам бўларкан. Чиндан ҳам ёғочларнинг буюм бўлмайдигани йўқ. Бу, ёлғиз устанинг маҳоратига боғлиқ! Дарахтларимиз йил сайин гуркираб ўсишининг сирини ҳам англаган бўлсанг керак; яъни, мен ҳеч вақт бирор буюм яшаш учун дуч келган дарахтни кесмаيمان. Ҳатто олдий чўпниям худда-бехудда йўниб ташламайман, исроф қилмайман! Аввало, ясайдиган буюмимга яраша ёғоч ахтараман, энг мақбулини ташлаб, сўнг ишга киришаман. Қарабсанки, ёғоч ҳам зое кетмайди, ясаган буюмим ҳам ўта сифатли бўлади...

Уста Тешабой кенжа ўғлига яна бир қанча насихатлар қилиб, дастгоҳи ва усталик анжомларини унга мерос қолдирибди.

ЕТИБ ОЛДИММИ?

(Ҳикоя)

Сожида дугонаси Зулфини ҳар куни кўрмаса, туролмайди. Ҳозир ҳам Зулфиларниқига ўйнагани чиқувди. «Ойим касаллар, ҳовлини супуришим керак», деди.

— Қарашиб юборайми?—сўради Сожида.

— Йўқ-е, ўзим бирпасда супуриб бўламан.

— Майли бўлмаса,—деб Сожида чиқиб кетаётган эди, ўртоғи тўхтатди.

— Ҳозир бўламан, кейин ўйнаймиз. Кеча, дадам...—Зулфи гапини тугатмаёқ, қоғоз қутича олиб чиқди. Қопқоғини очишганди, миттигина идиш-товоқ, чойнак-пиёла кўринди. Сожиданинг кўзлари чақнаб кетди.

— Сен ўйнаб тур,—деди ю, Зулфи ҳовли супуришга тутинди. Сожида пиёлани-пиёлага, тақсимчани-тақсимчага ажратгучча Зулфи ҳовлию йўлакни ёғ тушса ялагудек қилиб супуриб бўлди. Кейин қўлини совунлаб ювиб, Сожиданинг ёнига келиб ўтирди.

Шу пайт Сожиданинг ойиси Масъуда опа қўшнисидан хабар олгани чиқиб қолди.Атрофга қараб:

— Овсин, ишингиз бўлса, қарашай девдим,—деди Салима опа ётган каравот ёнидаги стулга ўтираркан.

— Раҳмат, ишни Зулфи тинчитяпти. Қизимнинг шунчалик чаққонлигини ўзим ҳам билмаган эканман.

— Ҳа, барака топсин, ўзи жуда тийрак қиз-да.

Бу мақтовлар қулоғига чалиниб турган Зулфи негадир хи-жолат бўларди. Сожида эса... Сожиданинг бу олқишларга шунчалар ҳаваси келгандики, уйига чиқа солиб: «Ойи, мен ҳам иш қиламан»,—деди ҳовлиқиб.

— Майли, қизим, майли,—деди ойиси жилмайиб.

— Иш беринг.

— Вой, ишни ўзинг топиб қил-да.

— Бўпти!

Бундай ўйлаб қараса, ўртоғини ҳовли супургани учун мақташди.

Демак, у ҳам супурса, Зулфидан орқада қолмайди. Энди супура бошлаганди, ойиси:

— Ҳовли тоза-ку, қизим,—деди.

— Йўқ, супураверай!

Ойиси яна жилмайиб қўйди. Шаштини қайтаргиси келмади.

Сожида унча қиртишламаса ҳам, ҳарқалай ёмон супурмади. Хатто чиқиндиши ҳовлининг бир чеккасига олиб бориб, тўплаб қўйди. Қўлини совунлаб ҳам ювди. Сўнг севишч билан овқат пишираётган ойиси олдига борди.

— Ойивой. Зулфиға етиб олдим-а?—деди қувониб. Масъуда опа қизи ишни чала қилганига разм солиб турган эканми, секин бошини чайқатиб:

— Ҳали ета олмадинг,—деди.

— Нега?—сўради Сожида шошиб.

(Болалар, Сожиданинг саволига сиз жавоб бера оласизми?)

Рауф Толиб

ИЗ

(Ҳикоя)

Замира хола уйга кирди-ю, фиғони фалакка чиқиб кетди. Ахир, нега хафа бўлмасин, ҳозиргина полни чинни-чироқ қилиб ювиб чиққанди. Шундоқ ботинка изи бўлиб кетибди.

— Билмадим, бу болаларга қачон ақл киради ўзи? Қачон бундоқ меҳнатнинг қадрига етишади? Ахир, энди кичкина бўлишадими? Мактабга боришса...

Замира холанинг жаҳли чиқиб, ҳовлида копток ўйнаб юрган Шерзодни чақирди.

— Уғлим, буёққа кел!

Шерзод олдиғина кўчага қочмоқчи бўлиб турувди, улгуроямай қолди, ноилож уйга кирди. Қараса, ойисининг авзойи бузуқ.

— Бу қанақа қилиқ? Шошмай, аввал ботинкани ечиб, кейин уйга кирсанг бўлмайдими? Қара, ҳамма ёқни из қилиб ташлабсан-ку!

Шерзод жуда қув бола. У осонгина қутулиш йўлини ўйларди. «Ойим-ку, ҳозиргина кўчадан келдилар. Менинг уйга кирганимни кўриб ўтирибдиларми?»—деб қўйди ичида.

— Ойижон,—деди Шерзод мугомбирона кулиб.—Мен ахир уйга кирмадим-ку.

— Сен кирмасанг, ким киради?—жаҳл билан деди Замира хола. Шунда Шерзод:

— Укам Бунёднинг боя уйга кириб кетаётганини кўрган эдим,—деди.

Замира хола баттар тутоқиб кетди. «Бунёд ўзи кичкина, оёғи-

нинг изи шунақа катта бўладими? Ўз айбингни уканга тўнкангани уялмайсанми-а?»

Шерзод оғиз очолмай қолди. «Масаланинг бу томонини сира ўйламаган эканман-да! Эҳ, хом калла!»

Нега ўшанда ботинкасини ечиб, кира қолмаган экан? Очиги, ипларини ечишга эринганди. Нега эринди-я? Шерзод ҳозир полларни артиб қўйиб, гуноҳини оқлаши мумкин эди. Аммо, ёлғон гапириб қўлга тушиб қолгани ёмон бўлди-да! Тўғрисиини айтганда, балки, ойсис кечирармиди? Кечирарди, албатта.

Валентин Берестов

ЧИН СЎЗ*

(Эртақ)

Яшил ўтлоқдаги Қурт ўзини ҳаммадан чиройли деб билар эди. У ҳар томчи шабнамга қараб жамолини томоша қилишни жуда-жуда севарди. Бир куни у томчидаги япалоқ юзи аксига маҳлиё бўлиб, севинчини ичига сиғдиrolмай:—Оҳ, қандай гўзалман-а!—деди-да, сертук белини қайириб, ундаги олтиндай товланиб турган икки чизиққа кўз ташлади. Сўнг:

— Эсизгина-я мендай гўзални ҳеч ким кўрмапти, ҳеч ким! — деб афсусланди.

Бир куни Қуртнинг омади келди: ўтлоққа бир қизча келиб, гул тера бошлади. Қурт уни бир оз кузатиб турди-да, сўнг энг чиройли гулнинг устига чиқиб, қизчанинг ўзига яқинлашишини кута бошлади. Қизча уни кўриши биланоқ:

— Вой, мунча хунуксан! Ҳатто, сенга қарашгаям одам жирканади!—деса бўладими...

— Ҳали шундайми?!—Қурт қаттиқ хафа бўлди.—Ундай бўлса, мен чин қуртлик сўзимни бериб, айтаманки, бундан буён мени ҳеч ким, ҳеч қачон, ҳеч қаерда кўрмайди.

Сўз бердингми, ҳаттоки сен қурт бўлсанг ҳам, уни бажаришнинг шарт.

Гўзаллиги тан олинмаган Қурт бир дарахт ёнига келиб тўхтади. Узоқ ўйлаб ўтирмай, унга ўрмалаб чиқа бошлади. Дарахтнинг тапасидан бутоғига, бутоғидан шохига, шохидан шохчасига, шохчасидан яна новдасига, новдасидан эса баргига етиб борди-да, яхшилаб ўрнашиб, чалқанчасига ётиб олди. Қорнидан бир ғалтак ипак чиқариб, ҳеч кимга кўринмаслик учун, ўзини ўзи ўрай бошлади. У узоқ вақт бетипим меҳнат қилди. Ниҳоят, ипларидан пилла ясади. Қурт ишини битиргач, чуқур хўрсиниб:

— Бирам чарчадимки. Роса тинкам қуриди,—деди.

Пилланинг ичи несиқ ва қоронғи эди. Қилишга эса иш йўқ.
Қурт ухлаб қолди...

Қурт орқасининг қаттиқ қичишидан уйғониб кетди. У жонжаҳди билан пилла деворига орқасини ишқай бошлади. Ишқалаб-ишқалаб, охири уни тешиб юборди-ю, йиқилиб тушди. Ия, жуда қизиқ-ку! Одатда йиқилганда пастга тушар эди, у эса юқорига кўтарилиб кетяпти.

Шу пайт Қурт кўм-кўк ўтлоқдаги ўзига таниш қизчани кўриб қолди. «Қандай даҳшат,—деб ўйлади у.—Майли, мен хунук бўлақолай. Бу менинг айбим эмас. Лекин энди ҳамма мени «ёлғончи», дейди. Бу — жуда-жуда ёмон! Ахир, «энди ҳеч ким мени кўрмайди», деб чин қуртлик сўзимни берган эдим-ку! Мана, уни бажармадим. Уят!» Хаёлидан шуларни ўтқазган Қурт ўтлар устига йиқилиб тушди. Қизча уни кўрган заҳоти:

— Вой, қандай чиройли!—деса бўладими.

— Ана энди, одамларга қандай ишониб бўлади?—ўзича тўнғиллади Қурт.—Улар бугун бир гапни айтишади, эртасига эса бутунлай бошқасини.

Қурт қизчанинг ҳозиргина айтган гапига ҳайрон бўлиб, томчи шабнамга қаради. Ия! Нима гап ўзи? Шабнамдан унга узун-узун мўйловли, ўзига бутунлай нотаниш бир чеҳра тикилиб турибди. У бир иложини қилиб орқасига қараган эди, катта-катта рангдор қанотларни ҳам кўриб қолди.

— Жудаям қизиқ-ку, а? Наҳотки, тапамда мўъжиза юз берган бўлса? ..Ҳа, тапамда чиндан ҳам мўъжиза юз берибди. Ҳа, ҳа, мўъжиза!! Энг оқддий мўъжиза. Чунки ҳамма капалаклар капалак бўлишдан аввал қурт бўлишади-ку. Бу нарса эсимдан чиқай дебди-я. Мен ка-па-лак-ка айланибман.

Қурт капалакка айланиганидан роса хурсанд бўлиб кетди. Ўтлоқ устида чир-чир айланиб, чарх уриб уча бошлади.

У яна шунинг учун ҳам беҳад хурсанд эдики, ҳеч қачон, ҳеч ерда, ҳеч кимга «энди мени ҳеч ким кўрмайди», деган чин капалаклик сўзини бермаган эди...

Замира Иброҳимова

МАЙИНА НЕГА БЎЛДИ МАЙНА?

(Эргак)

Бир бор экан, бир йўқ экан, дунёда ҳамма нарса яратилган экан-у, аммо хушнаво булбул ҳали йўқ экан. У пайтларда эг-

нидаги қора бахмал кўйлагини ҳеч ечмайдиган, кўзларининг атрофи сап-сарик, тумшукчаси олтин ранг бир қушнинг довруги оламга кетган экан. Унинг ёқимли, майин овозига ҳамма мафтун экан. У сайраб айтган қўшиқларни атрофдаги ҳамма қушлар мириқиб тинглар ва оламда фақат яхши, гўзал нарсаларнинг бўлишини орзу қилишар экан. Куй тугагач, қушлар бир-бирларига қараб:

— Қандай майин, қандай ёқимли ва сеҳргар куй-а?!— дейишар экан.

Қушлар уни яхши кўриб, овозига мос Майина, деб исм кўйишибди. Кунлардан бир кун Зағизгон, Читтак, Қалдирғоч ва яна бир қанча қушлар маслаҳатлашиб, Майинанинг уйига меҳмонга боришмоқчи бўлишибди. Туш пайтида ҳаммалари совға — бири виначи, иккинчиси — чигиртка, учинчиси — капалак, бошқаси семиз қуртни тумшукларида осилтириб, йўлга равона бўлишибди. Майинанинг уйига етиб келишибди. Эшигини узоқ тақиллатишибди. Ниҳоят, Майина эшикни очибди. Унинг кўзлари уйқудан қизариб кетган экан. Меҳмонларни кўриб, бир оз хижолат бўлибди. Уларни ичкарига таклиф қилибди. Уйчага кирган қушлар ҳайрон бўлиб қолишибди. Чунки, хона ниҳоятда ифлос экан. Майина аянчадан бери ўз ҳуснига, овозига маҳлиё бўлиб, уйини йиғиштирмаган, ҳатто, ахлатларни ҳам чиқариб ташламаган экан. Майинанинг бундай яшаши меҳмонларнинг ғашини келтирибди. Чунки улар озодаликка ўрганишган, уйларини ҳар доим сунуриб-сидириб кўйишар экан-да.

— Вой-бўй, Майинахон, уйингизни йиғиштириб олсангиз бўлмайдими?—дебди афтини бужмайтириб Зарғалдоқ.

— Идишларингиз мунча ифлос, ювиб бера қолайлик. Кирлигим билинмасин, ҳеч ким мендан кулмасин, деб қора бахмалдан кўйлак тиктириб олган экансиз-да?!—дебди вижшллаб Қалдирғоч.

Қисқаси, меҳмон қушлар уни мазах қилишибди, устидан роса кулишибди. Майина қаттиқ хижолат бўлибди. Шунда кичкинагина Читтак ўртага чиқиб:

— Биз сизни кўриб, овозингизга мафтун бўлиб, эркалаб, «Майинажон», деб айтардик. Сиз Майина эмас, ҳаммага майна бўладиган қуш экансиз-ку,—дебди. Шунда ҳамма қушлар, «майна, майна» деб чуғурлашиб кетишибди. Зағизгон:

— Юринглар, кетдик. Майинанинг уйида нима қиламиз,—дебди-ю, пир этиб учиб кетибди. Бошқа қушлар ҳам унинг орқасидан учиб кетишибди.

Майина ёлғиз қолгач, узоқ ўйлабди. У майна бўлишни хоҳламабди. «Қушлар уйимнинг фақат ифлослигини кўришди, беклиёс гўзал ҳусним, асалдай ширали овозим борлигини унутишди.

Ҳозир чиқиб, бир сайрайки, ҳаммасининг оғзи очилиб, ўзлари майна бўлиб қолишсин»,—дебди Майина ўзига-ўзи. У боққа чиқиб, қизил гулнинг энг балад шохига қўниб, бутун қобилиятини ишга солиб, чунонам сайрабдики, ўз назарида ҳеч қачон бунчалар жўшиб, жон жаҳди билан сайрамаган экан.

Сайраб бўлгач, атрофига қараса, ҳеч ким йўқ. Қушлар инларидан бошларини чиқариб, бараварига: «Майна, Майна, ифлос кувш — Майна»,—деб чуғурлашибди.

Шундай қилиб, бу қушнинг «Майина» номи аста-секин унутилиб, «Майна» бўлиб қолибди.

Майна иснодга чидолмай, қушларнинг олдидан кетиб қолибди. Энди у одамларга ўзини яқин тутадиган, уларнинг боғларидаги, полизларидаги қурт-қумурсқаларни еб, кун кечирадиган бўлиб қолибди. Сайрагиси келса, яна жўшиб-жўшиб сайрар экан. Аммо диққат билан тинглаган киши унинг қўшиғида қандайдир мунг, армон борлигини ҳис қилар экан.

Эркин Воҳидов

УКАМНИНГ «ЖАНГИ»

Укам миниб «саман от»ини, Аввалига кулдим роса ҳам, «Қилич» ушлаб чиқипти жангга. Ҳазилдир деб укам сўзлари. Бешта душман самолётини Сўнг ҳовлига чиқиб қарасам, Йиқитдим, деб мақтанди менга. Етар эди беш ўлик ари.

ЎРИК*

Қантак ўрик
Ўтим бор,
Хўп мазали
Тотим бор.

Мағизимга беркитган
Қантим бор,
Новотим бор.

ОЛМА*

Мен — сизларнинг
Олмангиз.
Хомлигимда
Олмангиз.

Нортожига
Ўхшаб сўнг
«Вой қорчим», деб
Қолмангиз.

«ДУЛДУЛ» ОТ

— Вой, биласанми,
Дилшод,
Туғилган куним дадам
Совга қилди менга от.
Отмисан от, чинакам.

Унг қулоғин бурасам,
Саҳролардан ошади.
Чан қулоғин бурасам,
Дарёлардан ошади.

Тоғ учраса, тоғ нима,
Бир тислапса, ўтади.
Қамчи босган чоғимда,
«Ту»дан ўзиб кетади...

Ҳавасдан кўзи ёниб:
— Кўрайлик,—деди Дилшод.
— Дадам келсин, кўтариб
Олиб чиқар,—дер Фарҳод.

Қуддус Муҳаммадий

БЎТАЛОҚ*

Бўталоқжон, бўталоқ,
Ҳадеб отма шаталоқ.
Баъзи бир ер қатқалоқ,
Ердан ема шашалоқ.

Толиб Йўлдош

ОДОБ НИМА

Одоб ўзи — бир сўз, лекин
Айтаверсак тури кўп.
Қатта бир сўз деганида,
Дарров десак:—Лаббай,
хўп.

Ва бажарсак биз уларнинг
Айтганларин шу замон.
Шунинг ўзи бир одобдир,
Одобсизлик — бу ёмон.

ОНА

Офтобдай кулиб опа,
Қизига ошноғим, дер.
Қизи ойнага қараб,
Уятдан босар тер:

— Нега мен оқ эмас-ку,
Ошноғим дерлар ойим?..
Оқми, қора боласи.
Онага ошноқ доим.

КАПАЛАК

Хулкар деган қизчамап,
Гул ичида ўсамап.
Кўкла учса капалак,
Нўллариши тўсамап.

Капалак рози бўлди,
Келиб кўнди боғимга.
Мен ҳам унга тутдим гул,
Сизмайини қучоғимга...

Унга дейман: «Ҳай гўзал,
Бораянсан қаёққа?
Пастга туша қол бу гал,
Келиб кўн бизнинг боққа...»

Капалак хурсанд бўлди,
Севиниб, қанот қоқди.
Деди: «Энди кетмайман,
Боғнинг менга кўп ёқди...»

Чўлпон

«БОЙ ЧЕЧАК»

«Бой чечакнинг боласи»
Очди юзини.
Сувга чиққан холаси
Кўрди қизини!
«Бой чечакнинг боласи» —
Етимча бир қиз...
Унинг ўгай онаси,—
Жуда ёмон, тез!

«Бой чечакнинг боласи»
Юлиб олинди.
Юртнинг кўзи оласи
Жуда севинди!
«Бой чечакнинг боласи»
Ҳар уйда кулди,
Гўдакларнинг халтаси
Пон билан тўлди.

Қўзи Исмоилов

«ВОЙ, ВОШИМ...»*

Қарим бир кун олмага
Кесак отди.
Бирдан турган жойида
У донг қотди.

Чунки кесак бошига
Тушган эди.
Боши эса олмадай
Шияшган эди.

Рустам Назар

ШОШҚАЛОҚ*

— Китобим бор,—
дер Қарим.—

Қайда экан
дафтарим?

Уйни титиб,
чопди у,
дафтарини
топди у!

Тагин ошди
хубоби —
йўқдир энди
китоби.

АЛЛА

(Халқ оғзаки ижоди)

Кичкинасан, лоласан,
Алла, болам, алла.
Қачон қатта бўласан,
Алла, болам, алла.

Тол ичидан тавлаб олган,
Тол чавконим болам, алла,
Гул ичида искаб олган,
Гулу райҳоним болам, алла.

Боғ ичида чаман гуллар,
Алла, қўзим, алла.
Сайрайди шайдо булбуллар,
Алла, қўзим, алла.

Алла, болам, алла,
Жоним болам, алла.
Икки кўзим, алла,
Ширин сўзим, алла.

Учинчи бўлим

КАТТА ГУРУҲ

БИРИНЧИ ЯРИМ ИИДЛИК

ЎҚИБ, ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

ЭГРИ ВА ТЎҒРИБ¹

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экач, бир йўқ экан, қадимги замонда Тўғрибой деган бир киши бўлган экан. Тўғрибойнинг бирдан-бир давлати оти экан.

Кунлардан бир кун Тўғрибой мардикорлик қилгани шаҳарга жўнабди. Йўлда бир киши унга ҳамроҳ бўлибди.

— Хўш, шерик, қаёққа кетяпсиз? — деб сўрабди Тўғрибой ундан.

— Мардикорлик қилгани шаҳарга кетяпман, — деб жавоб берибди у.

— Э, мен ҳам, — дебди Тўғрибой. — Отингиз нима?

— Эгрибой, — деб жавоб бериб у. — Сизнинг отингиз-чи?

— Тўғрибой.

Улар бирга ишлашга аҳд қилишибди.

Тўғрибой отда кетаётди: «Шеригим чарчади. Отни навбати билан минияйлик. Бўлмаса, бу дўстлик эмас», — деб ўйлабди.

У отдан тушиб, Эгрибойни отга миндирибди. Эгрибой отга миниши биланоқ қамчи уриб, от бошига қўйибди ва бир зумда кўздан ғойиб бўлибди.

— Дўст бўлиб душманнинг ишини қилди, — дебди Тўғрибой.

У яёв кетаверибди. Кеч кирибди. Йўлда адашиб, бир сўқмоқдан юрибди, сўқмоқ ўрмонга элтибди.

Ўрмон яланғоч, бошпана бўлгудай жей йўқ экан. Бирдан Тўғрибой олдидан бир эски тандир чиқиб қолибди.

Тўғрибой: «Кел, шу тандир ичига кириб ухлай», — дебди-да тандир ичига кириб ётибди.

Кўп ўтмай ўрмон эгалари — арслон, йўлбарс, бўри, шақал, айиқ, тулки тандир ёнига йиғилишибди.

---

¹ Эртагининг қисқартирилган матни.

Улар турли-туман воқеалар ҳақида сўзлаб ўтиришибди. Айиқ шундай дебди:

— Биласизларми, ўрмонда бир туп садақайрағоч бор. Қайрағочнинг пастида икки шохчаси бор. Шохларининг барглари бор, касалга даво. Уни эзиб ичилса, ҳар қандай жонивор ўша замоноқ дард кўрмагандай бўлиб кетади. Мен болаларимни шу билан даволайман.

...Тонг отибди. Йиртқичлар тарқалишибди.

Тўғрибой тандир ичидан чиқиб, тўппа-тўғри айиқ айтган қайрағоч олдига борибди ва унинг шохидagi баргларини териб олибди...

Сўнг шаҳарга борибди. Шаҳарда жарчи жар солмоқда экан: — Ҳой, одамлар... бoғда битган бодомлар... қудратли шoҳимизнинг қизлари етти йилдан буён қаттиқ касал ётибдилар. Қимки маликани даволаса, у киши шoҳимиз марҳамати билан куёв бўлади...

Тўғрибой шoҳ олдига бориб:

— Қизингизни мен тузатаман, — дебди.

Тўғрибой барғни эзиб, қизга ичирибди. Қиз ойдай бўлиб тузалиб кетибди. Шoҳ катта тўй қилиб, қизини Тўғрибойга берибди. Кейин шoҳ Тўғрибойга:

— Куёв, сени қайси шаҳарга бек қилай? — деб сўрабди. Тўғрибой:

— Менга беклик тўғри келмайди. Мен содда ва тўғри одамман. Ўрмон ёқасидаги тепаликдан бир уй қуришга руҳсат берсангиз бўлгани. Ўша орда деҳқончилик қилиб, кун ўтказаман, — деб жавоб берибди.

Тўғрибой ўрмон ёқасида деҳқончилик қила бошлабди.

Бир куни у Эгрибойни кўриб қолибди. Эгрибой хафа бўлиб, унинг отини етаклаб келар экан.

— Тўғрибой, бу иморатни қандай қилиб қурдинг? Бунча давлатни қаердан орттирдинг? — деб ҳайрон бўлибди у ёқасини ушлаб. — Мен бўлсам, — деб яна сўз бошлабди Эгрибой, — сендан ажралганимдан бери қорним тўймайди.

— Сен алдаб кетганингдан кейин мана шу йўлдан кетавердим, ўрмонда бир тандир учради, унинг ичига кириб ётдим, — деб Тўғрибой бўлган воқеани айтиб берибди.

— Ҳўн бўлмаса, — дебди кўнгли қора Эгрибой. Тўғрибой билан хайрлашиб, ўрмонга жўнабди.

Кеч кирибди. Эгрибой тандир ичига кириб ётибди.

Йиртқичлар шу куни кечаси яна йиғилишибди...

— Орамизда чақимчи бор, — дебди айиққошлов. — Қайрағочнинг бирорта ҳам барғи қолмабди.

— Чақимчи тутиб ўлдирилсин! — деб буйруқ берибди арслон.

Йиртқичлар: «Ким чақимчи?» — деб ахтаришибди.

Шақал: «Тустовуқ чақимчи», — деса, тустовуқ: «Тандир чақимчи», — деб учиб кетибди.

Йиртқичлар тандирга ташлашибдилар.

Қарасалар, тандир ичида Эгрибой ўтирган эмиш. Йиртқичлар:

— Муттаҳам, қўлга тушдинг-ку, — деб уни бурда-бурда қўлиб танилашибди.

Алишер Навоий

ШЕР БИЛАН ДУРРОЖ¹

(*ҳикоят*)

Бир ўрмонда зўр Шер ва бир Дуррож яшар экан. Шернинг кичкинагина боласи бўлиб, у ҳали юришни билмас экан. Онаси уни жуда яхши кўрар ва қумурсқа ҳалок қилмасин деб, доимо тишида тишлаб олиб юрар экан. Кунлардан бир куни Шер боласини тишлаб олиб юганида Дуррож «пир» этиб, Шернинг боши устидан учиб ўтибди. Шер чўчиб кетибди ва боласини қаттиқ тишлаб олибди (Боласининг жони оғриб, йиглаб юборибди)². Шер бу ишдан жуда хафа бўлибди. (У боласининг яра бўлган жойини тили билан ялаб-ялаб қўйибди. Боласи тинчланибди).

Дуррож Шерни доим шундай чўчитиб юришни одат қилибди. Ниҳоят Шер Дуррож билан дўстлашмоқчи бўлибди ва унга: «Кел, шу ўрмонда бирга дўст бўлиб, тинчгина яшайлик... Сен ашулалар айтиб, мени хурсанд қил. Бирор кимса сени хафа қилса, мен ҳамма вақт сенга ёрдам берай», — дебди. (— «Хўп. Кел дўст бўламиз», — дебди Дуррож ҳам).

Кунлардан бир куни Дуррож: («Мен тузоққа тушдим. Ёрдам бер! — деб қичқирибди. Шер ёрдам бериш учун югурибди. Қараса, Дуррож) уни алдабди. (У ҳеч қанақа тузоққа тушмабди. Шер дўстидан хафа бўлибди). Унга қараб: «Ёлгон сўзламагин, ёлгончи эл олдидан уялиб қолади», — дебди. Аммо Дуррож Шернинг гапига қулоқ солмабди, ёлгончилигини, алдашини қўймабди.

Кунлардан бир куни Дуррож ростдан овчи қўйган тузоққа тушиб қолибди. «Дод! Мени тутиб олдилар! Ёрдам бер!» — деб жон-жаҳди билан қичқирибди. Шер уни эшитибди, ёрдамга бор-

¹ Алишер Навоийнинг «Ҳайрат-ул аброр» дostonидаги «Шер билан Дуррож» ҳикоятининг насрий баёни.

² Ботча болаларига мослаштириб киритилган қўшимчалар қавс ичида берилади — З. И.

моқчи бўлибди-ю, кейин ўйлаб қолибди: «Ҳар галгидек бу гал ҳам мени алдаётгандир. Бормайман». Шундай қилиб, Дуррож ўз ёлғончилиги туфайли дўстидан айрилибди ва овчи тузоғига илинибди.

Абдулла Авлоний

ХҲРОЗ ИЛА БҲРИ

(Масал)

Бир бҲри дарахт устида ўлтурган ХҲрозни кўруб, тутуб емак учун дарахт остига келди. Ҳийла бирла бечора ХҲрозни дарахтдан тушурмоқчи бўлуб: «Эй, ХҲроз ўртоғ! Ман санга бир яхши хабар кетурдим. Ҳайвонлар ила қушлар аросинда сулҳ бўлди. Бир-бирига зулм қилмасга, бири иккинчисини тутуб емасга қарор берилди. Кел, биродар, настга туш! Бир-биримизга дўст бўлиб, бирга ўйнашайлук», деди. ХҲроз БҲрининг сўзига алданадургон даражада подон ва аҳмақ бўлмадигиндин БҲрига боқуб дедик:

— Дўстим, сўзинг ростдур, тўғридур. Лекин бир оз сабр қил. Сандан бошқа икки ит ҳам сулҳ хабарин келтурурлар. Алар ҳам келсунлар. Ҳаммамиз бирга ўйнашурмиз,— деди. БҲри ХҲроздан бу сўзни эшитган замон думини орқасига қўйуб, қоча бошлади. ХҲроз: «Ҳой биродар, нима учун қочурсан, арода сулҳ бор-ку?» — деса, БҲри:

— Оҳ, дўстим! Бу золим итлар сулҳни бузғонга ўхшайдур, — деб қочуб кетди. ХҲроз орқасиндан: «Қуққ...қуриш...қуу...», — деб қичқируб қолди.

Ақл эгаси Ҳийлага алданмагай,
Ҳийлагарнинг Ҳийласи бошин егай.
Дўст ила душман сўзининг фарқи бор,
Фаҳм этар Ҳар кимки, ўлса Ҳушёр.

Карим Раҳим

ХҲРОЗҚАНД

(Ҳикоя)

Холида опа ўғли Журъат билан унинг ўртоғи Салимни уйга қўйиб, ўзи бозорга кетди. Болаларга: «Тўполон қилмай ўтиринлар, агар яхши бола бўлиб ўтирсанлар, иккаловингга хҲрозқанд олиб келиб бераман», — деб тайинлаб кетди.

Аввал икки ўртоқ жимгина ўйнаб ўтиришди. Лекин қўшнларининг ўғли Олим чикди-ю, ишни бузди.

Унинг қўлида ёнгоқдек ялтироқ золдир бор эди. Олим: «Золдирим жуда узоққа думалайди», — деб мақтана бошлади. Буни кўриб Журъат билан Салим ҳам чўнтақларидан золдирларини олишди. Улар кимнинг золдири узоққа думалаш ўйнай бошлаганди. Бироқ Журъатнинг золдири уйнинг ярмига бориб, тўхтаб қолди:

— Ва-а, мақтаган золдиринг шуми? — деб масхара қилиб кўлди Олим.

Бу Журъатга жуда алам қилиб кетди. У ўйлаб-ўйлаб, охири: — Золдирим ерда думалашга ўрганмаган. Осмонга отсам-чи, узоқ-узоққа ҳам боради. Мапа, кўриб қўйинглар, — деди. Журъат золдирини бор кучи билан шишга ютмоқчи бўлди-ю, қўлидан чиқиб кетиб токчада турган гулли чойнакка тегиб, чил-чил қилиб юборди. Қўрқиб кетган Журъат нима қилишини билмай, туриб қолди. Шунда Олим:

— Тез бўл, синиғини кўчага ташлаб юборамиз. Ойнинг кўрсалар, уришадилар, — деди.

Болалар шошиб-пишиб чойнакнинг синиғини йиғиштиришга ётганда Холида опа келиб қолди.

— Чойнакни ким синдирди? — деб сўради болаларга қараб онаси. Журъат нима дейишини билмай, довдираб қолди.

— Чой — чойнакни, ойи, ҳалиги, ўзи синди... Ҳа, ўзи синди. Рост, — деди.

Журъат секин ер остидан ўртоқларига «айтманлар», дегандай ишора қилди. Буни сезиб турган Холида опа шундай деди:

— Ўзи синган бўлса, нима ҳам дердим. Лекин жуда қизиқ бўлибди-да! Чойнак ҳам ўзидан-ўзи синар эканми?

— Ҳа, ўзидан-ўзи синди, — деди Журъат тетикланиб. Онаси бошқа гап айтмай, қўлидаги нарсаларини қўйгани қўшни хонага ўтиб кетди. Журъат онаси уришмаганига суюниб, чапак чалиб юборди. Шу пайт Холида опа болаларга хўрозқанд олиб чикди. Олим билан Салимдаги хўрозқанднинг тожлари бутун, Журъатдагисининг эса ярим тожиси йўқ эди.

— Ойи, ойи, нега менга боши синган хўрозқанд олиб келдингиз? — деди Журъат.

— Олганимда бутун эди, ўзидан-ўзи синиб қолибди-да.

— Ўзидан-ўзи ҳам синадими?

— Ахир, токчада турган чойнак ўзидан-ўзи сингандан кейин, бу ҳам синади-да.

Журъат ерга қаради ва секингина:

— Чойнакни золдирим синдирганди, — деб қўйди.

САХИЙ БИЛАН БАХИЛ

(Ўзбек халқ эрғаги)

Кунлардан бир кун Бахил билан Сахий саҳрода саёҳат қилиб юрган эканлар. Бахил сув солинган мешнинг оғзини ҳеч очмабди, озиқ-овқат солган халтасини ечмабди. Сахийнинг сувини ичиб, нонини еб юраверибди.

Бир куни Сахийнинг суви ҳам, нони ҳам соб бўлибди. Улар чарчаб, қуруқ бир чўлда дам олгани ўтирибдилар. Бахил ўз мешидан пиёлага сув қуйиб, ичибди, халтасидан нон олиб, ебди. Очиқ ва ташналиқдап ҳолсизланган Сахий:

— Дўстим, менга ҳам бер, — дебди.

Бахил нафрат билан:

— Мен сенинг ҳолингга тушиппи истамайман, — дебди.

У туяга миниб, ўз йўлдошини чўлда ёлғиз ташлаб кетибди.

Сахийнинг йўл юришга мадори қолмабди. У очлиги ва ташналигини қондириш учун кўкариб турган бир ўтти оғзига солиб чайнабди. Бу ўтнинг ажойиб хосияти бор экан, Сахий ҳамма гийёҳ ва жониворларнинг тилини тушунадиган бўлибди.

Кеч кириб қолганда у қум устига ётибди, лекин оч ва ташна бўлганидан кўзига уйқу келмабди. Қоронғи тушганда иккита тошбақа ўрмалаб келибди.

— Қизиги шуки, бу аҳмоқ ташналиқдан ўлапти, ярим соат йўл юрса, қудуққа етади, — дебди бир тошбақа.

— Мен ҳам шунга ҳайронман, — дебди ёш тошбақа, — аҳмоқ очидан ўлай деяпти, бўлмаса, қудуқнинг ёнидаги ўтовда бир кўчманчи туради, сути ҳам, гўшти ҳам бор, ўша ерга борса бўларди.

Сахий қулоғига ишонмай, туяга миниб жўнабди. Қудуқни топиб, тўйгунча сув ичиб, меҳмондўст кўчманчининг уйда овқат ебди.

Эрта билан Сахий кўчманчидан озиқ-овқат сотиб олиб, йўлга тушибди. Бахил ҳам унинг кегидан бораверибди.

Сахий кўчманчидан олган гўшт ҳақини тўлаётганда Бахил унинг ҳамёни катта эканлигини сезиб қолиб, нияти бузилган экан. Улар бир қишлоққа етибдилар. Сахий уйқуга кетганда, Бахил билдирмай унинг ҳамёнини, туясини ўғирлаб, қочиб кетибди.

Сахий жуда қайғурибди. Ноилож, ўзига бир таёқ кесиб олиб, уни ҳасса қилиб, йўлга тушибди. Кетатуриб, девор устида ўтирган иккита зағизгоннинг гапларини эшитибди:

— Сен ўз уянга қаердан олтин тангалар ташиб келасан? — деб сўрабди бир зағизгон ёнидаги перигидап.

— Манави баланд теракнинг тағида кўр сичқон туради, —

дебди иккинчи зағизғон. — У етти подшонинг хазинасини топибди. Кўр сичқоннинг оёғи остидан тангаларни ўғирлаб қочаман, у кўрмайди.

Сахий теракнинг тагини қазиб, етти подшонинг хазинасини топибди. Шаҳарга етиб келиб, карвонсаройда тўхтабди. Сахий, ўз одатига кўра, пулни аямабди ва камбағалларга ёрдам бериб, уларни хурсанд қилибди.

Бахил Сахийнинг бойиб кетганини ва гадоёларга аямай садақа бераётганини кўриб, ҳасади келибди, аламига чидаёлмай, уйқуси қочибди. Подшога бориб:

— Подшо ҳазратлари, сизнинг шаҳрингиздаги карвонсаройга бир қароқчи келиб тушди. Уни қамашга амр қилинг, — дебди.

Подшонинг посбонлари карвонсаройга келиб, Сахийни қамаб, пулларини тортиб олибдилар ва ўзини подшо ҳузурига келтирибдилар.

— Сен қароқчисан, — деб бақирибди подшо, — эртага сени дорга остираман.

Сахий ўзининг кимлигини ва нима воқеалар бўлганини сўзлабди, лекин подшо унинг гапига қулоқ солишни истамабди. Пулларни хазина фойдасига олибди. Бахилни ҳайдаб юборибди, Сахийни зиндонга солдирибди.

* * *

Сахий қоронғи зиндонда қайғуриб ўтирибди. «Бу бало бошимга қайдан келди?» — деб ўйлабди. Шу пайтда тепикдан иккита сичқон чиқиб, бир-бирлари билан сўзлаша бошлабдилар.

— Подшонинг қизи кўр бўлиб қолди. Шундай чиройли қизга киши ачинади, — дебди бир сичқон.

— Кимки маликанинг кўзини даволаса, подшо унинг бошидан тилла қуяди, — дебди иккинчиси.

— Тфу, одамлар аҳмоқ, — дебди биринчи сичқон, — уни даволаш осон. Чўлда кал Абдулла деган одам қўй боқиб юради. Сурувнинг ичиде қўтир эчки бор. Уша эчкининг соқолидан икки тола олиб, ёндириб, қулини маликанинг кўзига босса, очилади.

Сичқонлар кетгандап кейин Сахий:

— Мен ҳақимман, мен табибман! — деб қичқира бошлабди. Узоқ қичқирса ҳам зиндончилардан ҳеч бири унинг гапига қулоқ солмабди. Ниҳоят, зиндончилардан бири подшонинг олдига келиб, тиз чўкиб:

— Зиндондагилардан бири: «Мен ҳақимман, мен табибман», деб қичқиряпти, — дебди.

— Тез бу ерга олиб келинглар.

Сахийни подшонинг олдига бошлаб келибдилар.

— Ҳа, сен эдингми, қароқчи? — дебди подшо. — Нима деб қичқирипсан? Бари бир, кунинг битган.

— Мен қароқчи эмасман, — дебди Сахий. — Мен — улуғ табибман. Мен бир зумда қизингизнинг кўзини тузатаман.

Подшо унинг сўзига ишонмабди, лекин посбонларга уни чўлга бошлаб боришни буюрибди. Чўлда кал Абдулла қўй боқиб юрган экан. У қўтир эчкининг соқолидан ярмини юлиб олиб, сичқонларнинг айтганини қилиб, Маликанинг кўзини тузатибди. Малика кўзини очибди, подшо беҳад хурсанд бўлиб, Сахийга кўп олтин инъом қилибди, ўз устидаги чопонини берди.

Сахий оғир қопдаги олтинларни кўтариб, янги ипак тўнни кийиб, саройдан чиққанда Бахил унинг олдига келиб, таъзим қилибди.

— Нима дейсан? — деб сўрабди Сахий.

— Нима сабабдан сенинг омадинг келади-ю, менинг бошимга фалокатлар тушаверади. Шуни менга тушунтир...

Сахий Бахилдан кўп ёмонликлар кўргани учун унга қараси ҳам келмабди, лекин ўзининг сахийлик табиати ёлиб келиб, ажойиб хосиятга эга бўлган ўт тўғрисида гапириб берди.

— Ўша ўтни еб, жониворларнинг гапига қулоқ сол. Дунёдаги сирлардан хабардор бўласан. — дебди.

Бахил ишониб-пишиб, хатто Сахийга раҳмат ҳам айтмасдан, туяга миниб, саҳрога жўнабди.

Ўша ўтни еб, жониворлар тилини тушунадиган бўлибди.

— Топбақа, зағизгон, сичқонга ўхшаган майда-чуйда жониворларнинг гапига қулоқ солиб юраманми, — дебди у ўзига ўзи. — Кичик жониворлар кичик сирларни билади. Катта жониворлар катта сирларни билади.

Саҳрода тегираб юриб, бир ёрдан кечқурун арслон, йўлбарс, бўри ва тулки чиққанини кўрибди.

— Ана шуларнинг гапига қулоқ солиш керак, — дебди у.

Бахил қўрқоқ экан, лекин очкўзлиги қўрқоқлигидан устун келибди ва у йиртқич ҳайвонларнинг ёрига кириб ётибди.

— Бу ердан одам иси келади, — дебди арслон.

— Ҳа, бу ерда аллаким борга ўхшайди, — дебди йўлбарс.

— Бу ерда одам бор, — деб ув тортибди бўри. — У бизнинг тушки овқатимизга ўз оғни билан келибди.

Жониворлар Бахилга ҳужум қилиб, уни еб қўйибдилар.

ҲИММАТЛИ БЎЛСАНГ...!

(Ҳикоят)

Бир киши Ҳотами Тоийдан: «Эй, ҳиммати буюк инсон, қўлинг сахийликни касб этгандан бери ўзингга ўхшаган сахий одамни кўрддингми?» — деб сўрабди.

Ҳотами Тоий шундай жавоб берибди: «Бир куни катта зиёфат бермоқчи бўлиб, юзта туя, сон-саноксиз қўзи сўйдириб, унга саҳрода яшайдиган ҳамма одамларни чақирган эдим. Шунда зиёфатни ташлаб, соф ҳаво олгани далага чиқдим. Сайр қилиб юрганымда, меҳнатда эзилган бир чолни кўриб қолдим. У бир қучоқ янтоқни орқалаб келарди. Юк қаддини букиб қўйган. У ҳассага таяниб, ҳориб-чарчаб, зўрға-зўрға қадам босарди. Унинг оғир меҳнاتини кўриб, ачпидим, чолга раҳмим келиб, шундай дедим: «Эй, қаддини заҳмат юки букчайтирган, елкасига ғам тикани ботган одам, Ҳотами зиёфат бераётганидан хабаринг йўқми? Нега унинг уйига бормадинг? Бугун у ҳамманн зиёфатга чақирган, барча яхши-ю, ёмон одамларни зиёфат қилмоқчи. Тикани ташлаб, иззаат-ҳурмат гулпанига бор, машаққат чекма, ҳузур-ҳаловатга бор!»

У мендаги изтироқни кўриб, бошини кўтарди-да, кулиб жавоб берди: «Эй, оёғига нафс кинан солган, тама бўйнига кишан бўлган, ғайрат водийсига қадам қўймаган, ҳиммат купгурасига байроғини тикмаган одам! Сен ҳам шу тикашлар азобини тортгин-у, Ҳотами Тоийнинг миннатини тортмагин, бировнинг берган хазинасидан кўра, ўз қўл кучинг билан бир қора чақа топганинг яхшироқ».

Ушпа сўзамол чолнинг ҳиммати менадан кўра баландроқ эди.

Навоий:

— Агар ҳимматли бўлсанг, Ҳотами Тоий ҳам сенга бўйин эгади — дейдилар.

Фарҳод Мусажоннов

ТУЛАБ БЕР

(Ҳикоя)

Марҳамат опа Салимани ювб-тараб, янги кийимларини кийгизди.

— Бугун сени меҳмонга олиб бораман, уларнинг сен тенги Шахло деган қизи бор, бирга ўйнайсизлар, — деди.

Алишер Навоийнинг «Ҳайрат-ул аброр» дostonидаги «Ҳотами Тоий» ҳикоятининг насрий баёни.

Салима ўзида йўқ хурсанд бўлиб кетди. Қутичани очиб, ўзи тиккан каштанн олди.

— Шаҳлога бераман, — деди ойисига қараб.

Она-бола отланиб, йўлга тушишди.

Уй эгалари меҳмонларни жуда яхши кутиб олдилар. Салима Шаҳлога совғасини берди. Шундан кейин иккала қизалоқ бир-пасда иноқ бўлиб кетишди.

Катталар ўзлари билан ўзлари овора эдилар. Салима билан Шаҳло ҳовлига чиқиб, олдин қувлашмачоқ ўйнашди. Кейин бир-бирларига ёд биладиган шеърларини айтиб беришди.

— Кел, боғча-боғча ўйнаймиз, — деб қолди Шаҳло.

— Бўпти — деди Салима. — Қўғирчоқни қаердан оламиз?

Шаҳло уйдан катта қўғирчоқ олчб чиқди.

— Мен мураббия бўламан, — деди Шаҳло.

— А, мен доктор бўламан, — деди Салима.

Дугоналар қўғирчоқни чўмилиришди, кийинтиришди. Овқатдан кейин ётқизиб ухлатишди. Иннайкейин давра қуриб, ўйинга тушишди. Салима қўғирчоқни бағрига босиб айланаётган эди, қоқилиб, йиқилиб тушди, тагида қолган қўғирчоқ пачақ-пачақ бўлиб кетди. Шаҳло қўғирчоқни кўрди-ю, додлаб йиғлаб юборди.

— Тўлаб бер ҳозир, тўлаб бер қўғирчоғимни, — деб ер депсиниб қичқирди у.

Тиззалари шилиниб кетган Салима оғриқни ҳам унутиб, доддираб қолди. Шаҳло ҳамон тинмасдан уввос кўтарарди. Салима нима қилишини билмай, чўнтақларини ковлади, ўйинчоқ соати бор экан, Шаҳлога узатди:

— Қўғирчоқнинг ўрнига шунн ола қол.

— Керак эмас. — Шаҳло соатни улоқтириб ташлади, — Қўғирчоғимни тўлаб бер! Тўлаб бер, деяпман сенга! — У шанғилаб ҳовлини бошига кўтарди.

Шовқинга оналари югуриб чиқишди. Воқеани эшитиб, Шаҳлони овутмоқчи бўлишди. Шаҳло эса баттар қилди, ерга думалаб йиғлади. «Конфет берамиз, бундан яхшироқ бошқа қўғирчоқ олиб берамиз», — дейинса ҳам, кўнмади. Салима бошини кўтаролмай, ерга тикилганча қолди.

Шаҳло роса додлади. Охири ойиси бир амаллаб типчитди.

Шундан кейин Салима билан ойиси меҳмонда яна бирпас ўтиришди. Салиманн қанча зўрланса ҳам, ҳеч нарса ея олмади.

«Кетамиз, ойижон», — деб суркалаверди.

Кейин Салима ва ойиси мезбонлар билан хайрлашиб, уйларига қайтишди. Йўлда кетаётганларида Салима, иккала кўзида жикқа ёп, ойисига термилиб:

— Ойижон, энди ҳеч меҳмонга бормайман, — деди.

НИМА ЭКСАНГ, ШУНИ ЎРАСАН

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, жуда қадим замонда бир чол яшаган экан. Унинг хотини вафот қилган, чол балоғатга етган ўғли билан бир ўзи қолган экан.

Отаси ўғлини икки йил кейин уйлантирибди. Келини шёқмас, қўпол экан. У ҳар қуни арзимаган нарсалардан жанжал кўтарар, чолнинг аҳволидан хабар олмас экан.

— Нима, мени отангизга чўрилиққа олганмидингиз? Кийимларини ювсам, ҳали у қилсам, ҳали бу қилсам... Менинг жоним ўнга эмас-ку, ахир? — деркан ҳар қуни мингиллаб.

Чол бечора шол бўлиб қолган, эртаю кеч бир жойда қимирламадан ётар экан.

Ўғли, охири, тоқати-тоқ бўлиб, хотинига:

— Хўш, мақсадинг нима, нима қилишим керак? — дебди.

— Отангизни бу ердан йўқотинг. Иложи бўлса, гадоё топмас бирор жойга ташлаб келинг! — дебди хотин.

Ўғил шундай қилсам, бу лаънатининг жаврашидан қутуламан шекилли, деб ўйлаб, отасини опичлаб, жўнабди. Отаси ҳам, ўғли ҳам бир-бирлари билан уришгандай жим кетаётганмиш. Теварак-атроф жимжит, фақат чигирткаларнинг чириллаши-ю, оёқ тагидаги хасларнинг чптирлаб синишидан бошқа товуш эшитилмас эмиш.

Ўғил йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди, охири, тоғ чўққисига етиб борибди. Тоғнинг бир томони жарлик экан. У ўзича: «Агар шу жарликка ташлаб юборсам, бу ноинсофлик бўлади. Ихшиси, ана шу кўриниб турган тошнинг устига ўтқизиб қўяйда, ўзим кетиб қолай. Кейин нима бўлса, бўлар, пешонасида борини кўрар», — деб ўйлабди.

— Отажон. — дебди чолни тош устига ўтқизар экан, — сиз шу ерда бирпас ўтириб, дам олиб туринг, мен ҳозир келаман.

Чол кулиб қўйибди. Буидан ажабланган ўғли тўхтаб:

— Отажон, нимага куляпсиз? — деб сўрабди.

— Йўқ, ўзим шундай, кетавер, йўлингдан қолма, — деб жавоб берибди отаси ва яна кулиб қўйибди.

Ўғли: «Йўқ, айтасиз», — деб оёғини тираб туриб олгандан кейин, отаси айтмишга мажбур бўлибди.

— Мени бу ерга олиб келишингдан мақсад — ташлаб кетиш. Буни билиб турибман. Хотининг шунга сени мажбур қилганини ҳам биламан. Лекин мен хафа эмасман. Чунки буни мен ҳам ўз бошимдан кечирганман. Мен ҳам отамни оингилнинг гапига кириб, худди шу харсанг тош устига ташлаб кетган эдим. Қай-

тар дунё экан. Хўп энди, ўғлим, хайр, бахтли бўл, — деб сўзини тугатибди чол.

Ўғли отасидан бу гапни эшитиб: «Нима эксанг, шуни оласан», — деган мақолни эслабди. У ногирон отасини хўрлаганига ўкиниб, чолни опичлаб, уйига қайтариб олиб кетибди ва ўзи парваришлай бошлабди.

ШИРИН БИЛАН ШАКАР

(Шу номли ўзбек халқ достонидан парча)

Қуёнқи шаҳрида Қосимхон деган подшо бўлган экан. У ўғилга зор экан. Охири Бўтакўз деган хотини ўғил кўрибди. Унга Шакарбек деб исм қўйишибди. Айни вақтда, вазирнинг хотини ҳам ўғил кўрибдию оламдан ўтибди. Чақалокқа Ширин деб ном берибдилар. Бўтакўз гўдакни ўз бағрига олибди. Улар Ширин билан Шакар бўлиб юраверибдилар.

... Булар бирга, иккига кирди, иккидан учга кирди, тилга энганда (кирганда) мактабга борди. Бир куни иккови маслаҳат қилиб, овга чиқмоқчи бўлди.

*Эгарлаб минди-ку, бул бедов отни,
Белга бойлаб сопи олтин қилмични.
Кўп қаради, юриб адир-тоғларни,
Сувсаб, очқаб, шундай чўлда юради,
Уч кеча, уч кундуз ҳалак бўлади.
Шунча юриб, ҳеч бир онгни кўрмади,
Қуруқ келмагани маъқул билмади.*

Улар Қуёнқи шаҳрининг четига келдилар, бир сарҳовузнинг бетида юзиб юрган ғозни кўрдилар. Ғозни кўриб, Шакарбек Ширинбекка қараб, бир сўз деди:

*— Ғозни отиб бирга олиб борамиз,
Отамнинг кўнглини шодмон қиламиз.*

Бу сўзни эшитиб, Ширинбек Шакарбекка қараб, бир сўз айтиб турган экан:

*— Сен, эшитгин мендек уканг арзини,
Отма сарҳовузнинг юзган ғозини.
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин,
Ғозни отиб, ака, жабр кўрмагин!*

*Бу сўзларни айтди Ширинбек ночор,
Аччиғланиб, ёйга ўқни солади,
Шакар ғозни отмоғчи бўл чоғлади.*

Ғоз Шакарбек ўқидан яраланди ва сувдан кўтарилди. Бедов отдаги Ширин билан Шакар ғозни йўқотиб қўймаслик учун ундан кўз узмай чопди. Ярадор ғоз болаларнинг ўғай опаси — Кенжаойимнинг ўрдасига келиб қўнди. Ёш овчилар у ерга бориб, Кенжаойимдан ғозни сўрайди.

Бу ғоз Кенжаойимнинг ота юртидан олиб келган энчи (совға қилинган) ғози эди. Кундуз кунин сарҳовузда юзиб юрар эди. Оқшомда Кенжаойимнинг уйига қайтар эди. Кенжаойим ғозни ярадор кўриб, уни қучоқлаб, бу сўзни айтиб турибди:

*...— Менинг ғозим қизил қонга ботипти,
Жувеймарглик қиб бағрим қонга тўлдирдинг.
— Қўйинг, эна. — деди, борди Бек Шакар,
Ширин-Шакар бу иккови бирикар,
Иккови бир бўлиб тортиб олади,
Ғозни олиб, кула-кула жўнади.*

Болалар, сиз мактабга борганингизда ўқишни, ёзшни ўрганасиз ва «Ширин билан Шакар» достонини маза қилиб, ўқиб чиқасиз. Сиз унда Кенжаойим ва отилган ғоз туфайли норасидалар бошига қандай қулфатлар тушганини, матонатли ака-укаларнинг ўз мақсадларига эришиш йўлидаги ҳаракатларини билиб оласиз.

Шарль Перро

ҚИЗИЛ ШАПКАЧА

(Эртак)

Бор экан, йўқ экан, бир қишлоқда жажжигина бир қизча бор экан. У дунёда тенги йўқ, жуда ёқимтой экан. Бувииси унга туғилган кунин шарафига битта қизил шапкача совға қилибди. Қизча қаёққа борса, шу чиройли, янги қизил шапкачасини кийиб борар экан. Қўни-қўшилар уни кўрганда: — Ана, Қизил Шапкача келяпти! — дер эканалар.

Бир кунин ойиси сомса пишириб, қизинга:

— Оппоқ қизим, Қизил Шапкача, мана бу сомса билан кува-чадаги ёғни бувинга обориб бергин, эсон-омонлигини билиб келгин, — дебди.

Қизил Шапкача кийиниб, бувисини кўргани нариги қишлоққа кетибди.

У ўрмондан чиройли гуллар териб, секин-секин кетаётса, олдидан оч Бўри чиқиб қолибди.

— Қизил Шапкача, қаёққа кетаяпсан? — дебди Бўри.

— Бувимни кўргани кетяпман, бувимга мана бу сомсалар билан қувачада ёғ олиб боряпман.

— Бувингинг уйи узоқдами? — деб сўрабди Бўри.

— Ҳа, узоқда, — деб жавоб берибди Қизил Шапкача. — Хув анави тегирмон орқасидаги қишлоқда, энг чеккадаги уйни кўр-япсанми, ўша.

— Яхши, — дебди Бўри, — мен ҳам бувингни кўриб келаман. Мен манави йўлдан бораман, сен анави йўлдан бор. Кўрамиз, ким олдин бораркин.

Шундай деб энг яқин йўлдан физиллаб чошиб кетибди. Қизил Шапкача бўлса, энг узоқ йўлдан юриб кетибди. У йўлма-йўл тўхтаб, гуллар терибди, гулдаста ясабди.

Қизил Шапкача ҳали тегирмон олдига ҳам етмаган экан, Бўри кампирнинг уйига етиб келиб, эшикни тақиллатибди:

— Тақ-тақ!

— Ким? — деб сўрабди кампир.

— Мен, неварангиз Қизил Шапкачаман, — деб жавоб берибди Бўри овозини ингичка қилиб. — Сизникига меҳмон бўлиб келдим, сомса билан қувачада ёғ келтирдим.

Кампир бу вақт тўшақда касал бўлиб ётган экан. У чиндан ҳам Қизил Шапкача келибди, деб ўйлаб:

— Жонгинам, ипни торт, эшик очилади! — дебди.

Бўри ипни тортибди, эшик очилибди. Бўри чошиб бориб, кампирни бир ямлаб, ютиб юборибди. Кейин эшикни ёпиб, кампирнинг ўрнига ётиб, бурканиб олибди-да, Қизил Шапкачани қута бошлабди. Тезда Қизил Шапкача келиб, эшикни тақиллатибди:

— Тақ-тақ!

Қизил Шапкача уйга кириб, каравот ёнига келибди-да:

— Вой бувижон, қўлларингиз мунча узун? — деб сўрабди.

— Сени маҳкам қучоқлаш учун, болагинам, — дебди Бўри.

— Бувижон, қулоқларингиз мунча катта? — дебди Қизил Шапкача.

— Гапларингни яхшироқ эшитиш учун, жонгинам, — дебди Бўри.

— Бувижон, кўзларингиз мунча катта?

— Сени яхшироқ кўриш учун, жон болам.

— Бувижон, типларингиз мунча катта?

— Сени тезроқ еб қўйиш учун, жонгинам! — деб оч Бўри Қизил Шапкачага ташланибди-да, уни бошмоғи ва қизил шап-

качаси билан бирга ютиб юборибди. Қизил Шапкача дод дейишга ҳам улгурмай қолибди.

Шу вақт, унинг бахтига, уй ёнидан ўтинчилар ўтиб бораётган экан. Елкаларида болталари ҳам бор экан.

Улар Бўрининг овозини эшитиб, уйга чошиб кирибдилар ва Бўрини ўлдирибдилар. Кейин унинг қорнини ёрсалар, ичидан Қизил Шапкача билан бувиси чиқибди. Икковлари ҳам соғ-саломат эканлар.

ХУРМАЧА ПОЛВОН

(Ўзбек халқ эртаги)

Бор экан, йўқ экан, оч экан, тўқ экан, бир чолу кампир бор экан. Буларнинг эчкиси кўп экан-у, болалари йўқ экан. Кунлардан бир кун кампир сут пишириб ўтириб: «Менинг болам бўлса эди, сут деса, сут берсам, қаймоқ деса, қаймоқ берсам, қатиқ деса, қатиқ берсам», — дебди. Ўшандан кейин кунлардан бир кун боши ҳам йўқ, оёғи ҳам йўқ, қўли ҳам йўқ бир Хурмача ўғил кўрибди. Кампир Хурмачани тандир устига ташлаб қўяверибди. Чол кампирга:

— Кампир, фарзандим йўқ, дединг, бир хурмача туғдинг, тандир устида ётибди. Шу хурмачани кўрмайлик ҳам, қуймайлик ҳам, сиңдириб ташлайлик, — дебди. Шунда тандир устидаги Хурмача туриб:

— Эй, ота, сизга нима зарарим тегди, ўтинга буюрдингизу қилиб келмадимми ё ўроққа айтдингизу бормадимми? — дебди.

Чол:

— Мана, фалончи бойнинг ўроғи ўрилмаган, шунга ўроққа чиқсанг бўлмайдими? — дебди.

Хурмача ўроғни олиб, аста-секин бойнинг олдига борибди.

Бой:

— Ўрганиннга қанча ҳақ оласан? — дебди. Хурмачаполвон:

— Шу хурмачани тўлдириб берсангиз бўлади, — дебди.

Бой: «Озгина ҳақ берар эканман», — деб суюнибди. Хурмача полвон бойнинг ўроғини ўрибди, боғлабди, янчибди, шоширибди. Бой келибди-да, енгини шимариб, буғдойни қохламоқчи бўлибди. Хурмача полвон бойга:

— Тўхтанг, аввал менинг ҳақимни беринг, кейин қошлар-сиз, — дебди.

Бой:

— Мен қошлаб кетаверай, ҳақингни кейин бераман, — дебди.

Хурмача полвон:

— Йўқ, олдин ҳақимин беринг, — дебди.

Бой:

— Ҳай, ке, сендан қутулай, олдин сенинг ҳақингни бера қолай, ўзим кейин қоплаб оларман, — деб бугдойни галвирлаб, хурмачага солаверибди. Хирмонда бугдойнинг ярми қолибди, хурмача тўлмабди, бугдойнинг ҳаммасини солибди, хурмача тўлмабди.

Хурмача полвон:

— Хурмача тўлмади, тўлдириб беринг, — дебди.

Бой:

— Бугдойимнинг бариин солдим, тўлмади. Бу хурмача эмас, бир бало экан. Шунча деҳқончилигим кетди, шунда ҳам тўлмади, — деб хафа бўлибди. Хурмача полвон:

— Тўлмаса, тўлмас, — деб уйига кетибди. — Она! Отамга айтинг, томга чиқиб том тепасини тешсин, — дебди.

Онаси:

— Нима олиб келдинг? — дебди.

Хурмача полвон:

— Бугдой олиб келдим, — дебди.

Онаси:

— Олиб келган бугдойингни товоққа солиб қўйвер, қанча катар эди бу хурмачага, — дебди Хурмача полвон:

— Товоққа сиғмайди, томни тешиглар, уйни тўлдираман, — дебди. Отаси томга чиқиб, томни тешибди. Хурмача томга чиқиб, том тешигидан бугдойни тўкаверибди, уй тўлиб кетибди. Шундай қилиб, чолу кампир Хурмача полвондан хурсанд бўлишибди. Тиш яшаб, муродларига етишибди.

Зоҳир Аълам

ЯКШАНБА КУНГИ ШОКОЛАД

(Ҳикоя)

Ботир уйқудан кўзини очди-ю, онаси ётадиган хонага югурди. Қараса, онаси йўқ. Беланчадаги укаси Шавкатжон ҳам йўқ.

Ботирнинг лаб-лунжи бурилиб, хиқиллай бошлади. Шошиб айвон, ошхопа, ваннахоналарини ҳам қараб чиқди. Онаси у ерда ҳам йўқ эди. **Ана шундан кейин** у бор овозида йиғлашга тушибди.

Ботир ўзи яхши бола эди-ю, бироқ, шу арпллашда маҳаллада унга ётадиган топилмасди. Унинг овозига онаси Дилфуза ҳам уйғонди.

— Ойим кетиб қоптила! — деди Ботир.

Дилфуза ҳам укасига жўр бўлди.

Дилфуза — ўзи катта қиз. Қузда мактабга боради. Лекин отасининг уч кундан бери командировкадалиги алам қилиб юрганди. Шунинг учун ўзини тўтолмади.

Опа-ука бирпас роса бақирлиди. Кейин бирдан Дилфузанинг кўзи тоғлойнага қистирилган оқ қоғозга тушди. Қоғозга бир нарсалар ёзилганди. Дилфуза уни ҳижжалаб ўқиди: «Дилфуза! Мен магазинга кетдим. Сут олиб келаман. Ойинг».

Дилфуза дарров тиқди. Чунки, унга, биринчи марта, худди катта кишилардек, хатда мурожаат қилинганди.

— Йиглама, ойим ҳозир сенга шоколад олиб келарканлар, — деди у катталарга ўхшаб.

Опасининг бирдан ўзгариб қолганлигини кўриб, Ботир ҳам типди. Дилфузанинг шоколад ҳақидаги гапи ҳам жуда ёқимли эди.

— Қаттан билдинг? — деб сўради у опасидан.

— Мана, ёзиб кетиптилар, магазинга кетдим, деб.

Ботир хатга қараб бир оз анқайиб турди.

— Қани магазин?

Ботирнинг бу саволидан Дилфуза кулиб юборди.

— Вой жинни-ей, мана, мана бу — магазин дегани бўлади, — деди Дилфуза «магазин» сўзини кўрсатиб?

— А, эшиги қани?

Энди Дилфуза қаттиқроқ кулди. Шунчалик кулгиси қистадикки, ҳеч тўхтатолмасди. Буни кўриб, Ботир ҳам жилмая бошлади. Шу пайт эшик қулфи шарақлаб очилди. Бир қўлида чақалоқ, бир қўлида сут идиш, оналари кириб келди.

— Вой, айнанайлар-ей! Бошқа кун боғчага обориш учун уйғотиб бўлмайди сенларни. Бугун дам олиш-ку, нега азонлаб туриб олдинглар?

Она чақалоқни беланчакка ётқизиб, сутни ошхонага олиб чиқди. Опа-ука унинг кетидан юриб, хабар бера бошлашди:

— Ойи, мен йўқлигингизда йигладим, Дилфуза ҳам йиглади, — деди Ботир.

— Мен дарров овундим, хатингизни ўқиб, Ботирни ҳам овутдим, сенга шоколад олиб келадилар, — деб.

— Вой, она қизим, ақлли қизим! Билгандим-да, ўқиб олинингизни.

— Шоколад қани? — сўради Ботир қовоғини уйиб.

— Ҳозир бераман, аввал юз-қўлларингизни ювинглар, — деди онаси.

Опа-ука ювиниб келишди. Она қизини ёлғончи қилмаслик учун, Ботирга шоколад берди. Дилфузага ҳам берди.

ҚАРҒАВОЙ

(Ўзбек халқ эраги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, кап-катта очкўз Қарғавой бўлган экан.

Куплардан бир куп Қарғавойнинг ови барор олмай, қорни очди. У ов қидириб, кўп сарсон бўлди.

Юраверди, юраверди. Учаверди, учаверди. Энг охир денгиз лабига бориб қолди.

Денгиз бўйида баррагипа бир қўзичоқ ўтлаб юрар эди.

Қарға учиб бориб, қўзичоқнинг қоқ белига кўнди.

— Кши! — деди Қўзичоқ.

— Қор, қор! — деди Қарғавой. — Қўзичоқ, мен сени ейман. Қўзичоқ кўриб кетди. У ингичка овози билан маъраб:

— Ма-ан ҳали ёшман. Раҳм қил. Ма-ни ема!

Қарға бўлса яна қаттиқроқ қағиллаб деди:

— Қо-оррр, қо-о-о-оррр. Қарға ёш қўзиларни яхши кўради. Мен сени ейман!

Қўзичоқ нима қилишини билмай қолди. Бирдан илжайиб, деди:

— Майли, Қарғавой, мен рози.

— Жуда соз!

Қарғавой Қўзичоқни емоқчи бўлиб, оғзини очди.

— Тўхтаб тур! — деди Қўзичоқ. — Овқат ейишдан олдин кўлингни юв, оғзингни чайқа...

— Нима учун?

— Тоза бўласан.

— Хўп, — деди Қарға.

Қарғавой учиб, денгизга борди.

— Қор, қор! Денгиз, денгиз!

— Лаббай.

— Менга сув бер!

— Нима учун?

— Оғзимни чайқаб, барра қўзичоқни мазза қилиб ейман! Денгиз жавоб берди:

— Яхши. Бор, кулолдан кўза келтир.

Қарға тезликда кулолга чоңди. Кулол лой пишיתיб ўтирар эди.

— Қор, қор! Кулол, кулол! — деди Қарғавой, хунук овозини баланд кўйиб. — Менга кўза бер, кўзани денгизга алтаман, денгиз менга сув беради, сувга оғзимни чайқайман, сўнгра баррагина қўзичоқни мазза қилиб ейман.

Кулол жавоб берди:

— Хўп, Қаргавой. Лекин тупроққўрғондан тупроқ келтир-
гин, кўза ясаб бераман.

Қарга ҳаллослаб, тупроққўрғонга борди.

— Қор-рр, қор-рр! Қўрғон, қўрғон! Менга тупроқ бер, туп-
роқни кулолга элтаман, кулол кўза ясаб беради, кўзани денгиз-
га элтаман, денгиз менга сув беради, сув билан оғзимни чайқай-
ман, сўнгра барра қўзичоқни мазза қилиб ейман.

— Сепдан ҳар қанча тупроқни аямайман. Темирчига бориб,
теша келтиргин!

Қарга суюниб: «Иш ўнғидан келаяпти», — деди. У тўғри
темирчининг олдига борди.

— Темирчи амаки! Ҳо, темирчи амаки! — деди Қаргавой. —
Менга теша беринг, тешани қўрғонга элтаман, қўрғон менга
тупроқ беради, тупроқни кулолга элтаман, кулол кўза беради,
кўзани денгизга элтаман, денгиз сув беради, сувга оғзимни чай-
қайман, кейин барра қўзичоқни мазза қилиб ейман.

Бу гапни эшитиб, темирчининг энсаси қотди.

— Олов келтир, тешани ўтга солиб, пеплаб бераман, —
деди у.

— Хўп!

Қарга олов ахлариб кетди.

Бир кампир чавати пишириб ўтирар эди.

— Қор, қор! Кампир она, менга олов бер, — деди Қарга
учиб келиб, — оловни темирчига элтаман, темирчи теша ясаб
беради, теша билан тупроққўрғонга бораман, у тупроқ беради,
тупроқни кулолга элтаман, кўза ясаб беради, кўзани денгизга
элтаман, у сув беради, сувга оғзимни чайқаб, баррагина қўзи-
чоқни мазза қилиб ейман.

Кампир ўзича ўйлади: «Маёли, олов берай, бир куйиб ўлсин!».

— Олақол!

Қарга қўлига бир сиқим кул олиб, оловни унинг устига
қўйди-да, тез учиб кетди. Кампир нима қиларини билмай, ҳай-
рон бўлиб қолаверди.

Қарга темирчига бориб оловни берди, темирчи Қаргавой
кўтара олмасин деб, теша ўрнига кетмон ясаб берди. Қарга
кетмонни зўрға кўтариб, тупроққўрғонга борди, қўрғон кўп
тупроқ берди, тупроқни кулолга элтди, кулол бесўнақай кўза
ясаб берди, кўзани ўла-тирила кўтариб, денгизга борди ва
деди:

— Кўза келтирдим, сув бер!

— Олақол!

Қарга жуда чарчаган эди. У, кўза денгизга тушиб кетма-
син, деб уни думига боғлаб олди-да, сувга солди.

Кўзага сув тўла бошлади. У борган сари оғирлашавёрди. Очкўз Қарғавой бира тўла кўпроқ сув ғамламоқни хаёл қилди.

Кўза тўлди. Қарғавой уни кўтариб, учин учун қанотларини ёзди, оёқларини кўтарди, лекин уни кўтара олмай, тийғаниб кетиб, денгизга қулади.

Минг талпиниб, қанот ёзса ҳам бўлмади, чўкиб кетди.

Буни кўрган Қўзичоқ тумшугини осмонга кўтариб, кулиб қўйди.

УР ТУҚМОҚ

(Ўзбек халқ эртаги).

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир кампир билан бир чол бор экан. Улар овчилик билан кун ўтказар эканлар. Бир кун чол тузоқ пойлаб ўтирган эди. Тузоққа бир катта лайлак тушди. Югуриб бориб лайлакни тузоқдан чиқарган эди, лайлак одамдек сўзламоққа бошлади:

— Чол, мен лайлакларнинг бошлиғиман, мени қўйиб юбор, нима тиласанг. шуни бераман. Менинг маконим шу қаршидаги тоғнинг орқасида. «Лайлаквойнинг уйи қаёқда десанг, ҳамма айтиб беради.» — деди.

Чол Лайлакни қўйиб юборди. Эртаси кун эрталаб туриб, Лайлаквойнинг совғасини олиб келиш учун йўлга тушди. Юриб-юриб, бир жойга бориб етди. Қўй боқиб юрган чўпонлардан:

— Бу қўйлар кимнинг қўйлари? — деб сўради.

— Бу қўйлар Лайлаквойнинг қўйи, — деб чўпон чолни йўлга солиб юборди. Бир жойга бориб йилқи ҳайдаб юрган йилқичидап:

— Бу йилқилар кимники? — деб сўради чол. Йилқичи:

— Лайлаквойники, — деди.

— Лайлаквой совға ваъда қилиб эди, нима сўрай? — деган эди, йилқичи бундай деди:

— Лайлаквойнинг бир хумчаси бор, «Қайна, хумча» деса, тилла қайпаб чиқади, шу хумчани сўра, — деди.

Чол оз юриб, кўп юриб, кўп юрса ҳам мўл юриб, етти кеча-ю, етти кундуз деганда Лайлаквойнинг уйига бориб етди. Эшикдан кириб:

— Ассалому алайкум, — деди. Лайлаквой:

— Ҳақ саломинг бўлмаса, таъзирингни берардим. Сен совға учун келган бўлсанг керак, қани, нима сўрайсан? — деди.

— Мен сендан «Қайна, хумча»ни сўрайман, — деди чол. Лайлаквой ўйлаб қолди.

— Чол, сенга бир товоқ тилла берай, — деса ҳам чол кўнади. Ахир «Қайна, хумча»ни беришга рози бўлди. Чол «Қайна, хумча»ни олиб жўнади. Йўл юриб, бир жойга етди. Дам олиш учун ўтирди. Қишлоқнинг болаларига қараб: «Ўғилларим, мана бу хумчага қараб туринг, мен бир оз мизғиб олай, фақат «Қайна, хумча» деманглар», — деб тайинлаб кетди. Болалар «Қайна, хумча», деб бақиршиб эди, хумдан тилла қайнаб чиқди, шошиб-пишиб, болалар тиллаларни йиғиб олиб, хумни уйларига олиб кириб бекитиб қўйдилар. «Қайна, хумча»нинг ўрнига бошқа бир хумчани олиб келиб ўтирдилар. Чол уйқудан туриб, хумчани олиб жўнади. Етти кеча, етти кундуз йўл юриб, уйга етиб келди.

— Қани, кампир, дастурхонингни ёз, ҳозир тиллага бой бўламиз, — деди. Кампир дастурхонни ёзди, дастурхоннинг ўртасига хумчани қўйиб, чол бор кучи билан: «Қайна, хумча», деб бақирди. Хумчадан тилла қайнаб чиқмади. Чол яна бақирди, тилла чиқмади. Чолнинг жаҳли чиқиб: «Ҳа, падарингга лаънат, Лайлаквой, алдаб, бошқа хумча берибди, мен эртага бориб бошқа совға сўрайман», — деб қўйди.

Эртаси саҳарлаб чол йўлга чиқди. Йилқичининг олдига бориб:

— Лайлаквой мени алдади, энди нима совға сўрай, — деди. Йилқичи ўйлаб туриб: «Очил, дастурхон»ни сўранг дастурхонни ёзиб, «Очил, дастурхон», десангиз. ҳар хил таомлар тайёр бўлади,» — деди.

Чол Лайлаквойнинг эшигидан кириб:

— Ассалому алайкум, — деди. Лайлаквой:

— Ҳақ саломнинг бўлмаса, таъзирингни берардим. Ўтган гал сенга қайна хумча,»ни бериб эдим, кўнглинг тўлмадимми? — деди. Чол ҳамма воқеани айтиб:

— Мени алдадинг, «Қайна, хумча»нинг ўрнига бошқа хумча берибсан, энди сендан «Очил дастурхон»ни сўрагани келдим, — деди. Лайлаквой ўйлаб қолди. Ахир «Очил, дастурхон»ни чолга совға қилди.

Чол йўлга тушди. Оз юриб, кўп юриб, ўтган гал дам олган қишлоққа бориб етиб, ўзига таниш бўлиб қолган болаларни кўрди.

— Ўғилларим, мана шу дастурхонни ушлаб ўтиринг, мен бир оз мизғиб олай фақат «Очил, дастурхон» деманглар, — деб уларга тайинлади. У кетгандан сўнг болалар: «Очил, дастурхон», — деб бақириб эдилар, етти хил таом тайёр бўлди. Болалар таомларни ўраб, дастурхонни уйларига олиб кириб ўрнига бошқа дастурхон олиб чиқиб ўтирдилар. Чол қайтиб келиб, дастурхонни олди. Йўлга тушди. Уйга келиб:

— Кампир, нима таом десанг, ҳозир тайёр бўлади, — деб дастурхонни ёзди. «Очил, дастурхон», деб эди, ҳеч қандай таом чиқмади. Чолнинг жони чиқиб, Лайлаквой мени иккинчи марта алдади, эртага бориб бошқа бир совға сўрай, — деди.

Эртаси саҳарлаб чол йўлга чиқди. Йилқичининг олдига бориб:

— Энди Лайлаквойдан нима сўрай? — деди.

— Энди Лайлаквойдан «Ур, тўқмоқ»ни сўраиш, дупманларингиз кўпга ўхшайди. Агар «Ур, тўқмоқ», десангиз олдингизда ким бўлса уриб ташлайди, — деди йилқичи.

Чол йўлга тушди, эшикдан:

— Ассалому алайкум, — деб кирди. Лайлаквой:

— Ҳақ саломинг бўлмаса, таъзирингни берардим. Яна нима учун келдинг? «Қайна, хумчани» олдинг, «Очил, дастурхон»ни олдинг, яна нима керак? — деди.

— Мени бу гал ҳам алдадинг, Лайлаквой! «Очил, дастурхон» ўрнига бошқа бир дастурхон берибсан. Энди сендан бир нарса сўрайман — менга «Ур тўқмоқ»ни бер, — деди. Лайлаквой чолга «Ур, тўқмоқ»ни ҳадя қилди.

Чол «Ур, тўқмоқ»ни олиб йўлга тушди. Оз юриб, кўп юриб, аввалги ўзи билган қишлоққа бориб етди. Тагиш болаларни чақирди: — Ўғилларим, мана шу тўқмоқни ушлаб туринг, мен бир оз мизғиб олай, фақат «Ур, тўқмоқ», деб гапирманглар, — деди. У кетгандан сўнг болалар қизиқиб: «Ур, тўқмоқ» — деб бақириниб эди, тўқмоқ ҳаммасини ура бошлади. Болаларнинг бақиргани учун чол югуриб келди. Болалар бўлса, йиглашиб:

— Чол ота, биз сизнинг хумчангизни, дастурхонингизни олиб, ўрнига бошқа хумча, бошқа дастурхон қўйган эдик. Тавба қилдик, ота, тўқмоқни тўхтатинг, — дейишди. Чол: «Тур, тўқмоқ», — деб бақириб эди, тўқмоқ уришдан тўхтади. Болалар югуриб бориб, уларидан «Қайна, хумча» билан «Очил, дастурхон»ни чиқариб бердилар. Чол йўлга тушди. Оз юриб, кўп юриб, кўп юрса ҳам мўл юриб, кўл демай, чўл демай, етти кеча, етти кундузда уйига бориб етди.

«Қайна, хумча», — деб эди, хумчадан тилла қайнаб чиқди. «Очил, дастурхон», — деб эди, ҳар хил таом муҳайё бўлди. Умрларида кўрмаган таомларни еб, чол билан кампир хурсанд бўлдилар.

Тиллаларига чол яхши уй солдирди ва хонни уйига меҳмондорчиликка чақирди. Хон: «Мен хон бўлсаму ўша камбағал, қашшоқ чолнинг уйига меҳмондорчиликка бораманми», — деб бақирди.

Чолнинг жаҳли чиқиб, хонни урушга чақирди. Эртасига хон етти минг аскарни тайёрлаб, чолнинг уйи олдига тизиб:

— Қани, чол, жонинг бўлса, урушга чиқ! — деди. Чол эшикдан чиқиб, тўқмоққа қараб: — Ур, тўқмоқ! — деб бақриб эди, тўқмоқ хоннинг аскарларини биттадан уриб, ётқизиб қўйди, охирида тўқмоқ хонни ура бошлади.

Хон:

— Чол, тўқмоқнингни тўхтат, сен ютдинг, мени ўлимдан олиб қол, юртга сен ҳоким бўла қол, — деди.

Чол тўқмоқни тўхтатди. Ўзи юртга ҳоким бўлди. Мурод-мақсадига етди.

Чингиз Айтматов

ЖИМЖИЛОҚ

(Эргак)

Бир бор экан, бир йўқ экан, бир кампир билан чолнинг бўйи жимжилоқдай келадиган ўгли бўлган экан. Оти ҳам Жимжилоқ экан. Нима бўптию бир куни бу болани қашқир ютиб юборибди. Йўқ, ундан ҳам олдин уни туя еб қўйган экан. Воқеа бундай бўпти: Жимжилоқ отқулоқ баргининг соясида ухлаб ётган экан, ўша ерда ўтлаб юрган туя болани баргга қўшиб ямлаб юборибди. «Туя ютганини билмайди, кавшаганини билади», деган матал ўшандан қолган экан.

Жимжилоқ туянинг қорнида ётиб, бор овози билан чиқариб, ёрдам сўрапти. Чол билан кампир бу овозни эшитиб қолиб, туяни сўйишибди-да, қорнидан Жимжилоқни чиқариб олишибди.

Бир куни елиб-йўртиб келаётган от бўри Жимжилоқни учратиб қолди.

— Зигирттай бўлиб олиб, бунча лекиллайсан, кимсан ўзи? Икки ямлаб бир ютайми? — дебди бўри.

— Йўқ, менга тегма, — дебди Жимжилоқ, — ўзингга қийин бўлади, ит қилиб қўяман сени.

— Гапинг бунча бетайин, бўрининг ит бўлганини ким айтди сенга ўзи? Мана шу гапинг учун сени ейман, — дебди-да, бўри болани ютиб юборибди. Жимжилоқ бўрининг чап ичагига ҳам юқ бўлмапти. Кейин нима егани эсидан чиқиб кетибди. Шу-шу бўри бўлганига пушаймон бўла бошлабди. Қорни очиб, отарга яқинлашибди биланоқ Жимжилоқ бўри қорнида туриб, бор овози билан: «Эй, чўпон, ухлама! Мен ўғри бўриман, қўйларингни қийратгани келадиман!» — деб жар солар экан.

Холдан тойган бўри ерга аганапти, ўзининг қорин-биқинини жаҳл билан уқалай бошлабди. Жимжилоққа нима? Қайтавта ундан баттар авжига чиқармиш:

— Эй, қўйчивонлар, чопинглар бу томонга, мени саваланглар!

Чўпонлар бўрининг олдида ҳозир у нозир бўлишибди. Бўрининг эса думини қисиб қочиб қолишдан бошқа иложи қолмапти. Ҳамма ҳайронмиш. Бу қандай сир бўлди ўзи? Чунки қочиб кетаётган бўри ҳадеб: «Мени қувиб етинглар», — деб бақирармиш.

Бўри, бир амаллаб, қутулишга қутулибди-ю, лекин қорнини ҳеч нарса билан тўйдира олмапти.

Шундай қилиб, бўри қаерга бормасин, Жимжилоқ ҳаммани огоҳ қилаверибди. Бўрининг тоқати тоқ бўлибди. Озиб кетганидан эти бориб устихонига ёпишибди. «Энди нима қилсам экан, ўз бошимга фалокатни сотиб олдим-ку, қайга бормай, энди менга тинчлик йўқ», — деб йиғламоқдан бери бўлибди.

Жимжилоқ бўлса, секингина унинг қорнидан: «Тошматга бор, қўйлари семиз! Бойматга бор, итлари қари! Эрматга бор, қўйчивонлари уйқучи», — деб овоз чиқариб қўярмиш. Бўри охири хиққиллаб, йиғлаб: «Гапларингга кириб бўлман, ундан кўра бирон одамниқига бориб, ит бўлиб олганим яхши», — дебди. Шундай қилиб, бўри ит бўлиб қолган экан.

АЗАМАТ ВА ҒУНЧА

/Ҳикоя/

3. Иброҳимова

Бир куни Азаматнинг дадаси тувакда ўсадиган гул олиб келди. Азамат жуда хурсанд бўлди. Барглари яшил ва қизғиш, тани тиконсиз гулнинг атрофидан ҳеч кетгиси келмади. Уни ҳар томонидан томоша қилди. Қараса, гулнинг кичкина бир ғунчаси бор экан. Азамат ғунчага жуда қизиқиб қолди. Уни узиб олмоқчи бўлиб, қўлларини бир неча бор узатди, лекин юраги дов бермади. Ахир дадаси гулни яхши кўргани учун уйга олиб келган-ку. Ёмон болаларгина ота-онасининг рухсатисиз иш қилади. Азамат эса яхши бола.

Азаматнинг ҳаракатларини кузатиб турган дадаси унинг олди-га келди:

— Нима қилмоқчисан, ўғлим? — деб сўради.

— Буни қаранг, тугмачаси борақан, — деди Азамат жажжи бармоғини ғунчага узатиб.

Дадаси кулиб: — Йўқ. Бу тугмачаси эмас. Бу — гулнинг ғунчаси, — деди.

Азамат ҳайрон бўлиб:

— Гули қани? — деб сўради.

Дадаси мийғида қулиб, бир оз ўйлади-да:

— Гул очилгунча кичкина гунча бўлади. Унга яхши қарасанг, гунча секин-секин катта бўлади. Кейин: «Бу бола жутта яхши бола экан қани, уни бир кўрай-чи», дейди-да, кўзларини очиб, сенга қарайди, — деди.

Азамат бир оз ўйланиб қолди. Кейин дадасининг юзига қараб:

— Дада, гулнинг оғзи йўқ-ку, сувни қандай ичади? — деб сўради. Дадаси тушунтира бошлади: — Гулларнинг, дарахтларнинг оғзи бўлмайди. Уларнинг илдизи бўлади. Кўрдингми, тувакнинг ичига тупроқ солинган. Шу тупроқнинг орасида гулнинг ингичка-ингичка, узун-узун илдизлари бор. Сен тувакка сув қуйсанг, гулнинг илдизлари мазза қилиб ичади-да, гунчаси кўзини очади.

Азамат:

— Ҳа, энди мен ҳар доим сув қуяман, — деди-да, югурганча ошхонага кириб кетди. У пиёладаги тўла сувни тўка-тўка дадаси ёнига келди. Дадаси пиёладаги сувдан озгинасини тувакка қуйиб бўлгач:

— Ўғлим, гулга сувни ҳар кун бир марта, эрталаб берсанг, гул сендан хурсанд бўлади, — деб уқтирди.

Шу кундан бошлаб Азамат гулни парвариш қилишга киришди. Лекин гунча бир кун ўтди, очилмади, икки кун ўтди, очилмади. Азаматнинг тоқати тоқ бўла бошлади. «Нега очилмаяпти, балки, сувга қорни тўймаяптими», — деб ўйлади. Шундай хаёллар билан гулга берадиган сувга нон ҳам қўшмоқчи бўлган эди, онаси гулнинг нон емаслигини айтгач, у бу ниятидан қайтди.

Азамат боғчада ўйинчоқлари билан ҳам, ўртоқлари билан ҳам тузукроқ ўйнамай қўйди. Унинг кўз ўнгидан тувакдаги гули ҳеч кетмасди.

У бугун ҳам: «Гунча очилдими, очилган бўлса, мели қидир-гандир», — деган хаёллар билан кеч киришини сабрсизлик билан кутди. Ён қўшнилари Ботирнинг онаси билан боғчадан уйига қайтди. Азамат остонада туфлисини ечди-да, гул турган хонага югуриб кирди. Тувакдаги гулнинг гунчаси ҳали ҳам очилмай, хўмрайиб турарди. Азамат чидай олмади, ер тешииб йиғлай бошлади.

— Нега гунча кўзини очмади? — деб сўради онасидаш.

Онаси ўғлини эркалаб, болини кўксига босди-да:

— Йиғлама, тойчоғим! Гулнинг гунчаси болаларга ўхшаб кам ухламайди. Улар жуда кўн ухлайди. Агар уйқуга тўймаса, очилмайди. Юр, юз-қўлиггни ювиб, дам ол. Гунчани хафа қилма. У, албатта, уйғонади..

Азамат бугун ҳам эрталаб туриши биланоқ гул турган хонага кирди. Кирди-ю, севинчидан кўзлари чақнаб кетди. Гунча очилибди. Азаматга: «Ҳали сен шунақа яхши боламисан?» — дегандай жилмайиб қараб турарди.

— Ойи, дада, гунча уйғонибди, ана, ана! — дея Азамат сакраб-сакраб қўяди. Дадаси ўғлини қучиб, гулга қаради-да:

— Азамат, қара, ўғлим, гулинг яна бир гунча қилибди, — деди.

Қизғиш гул шохининг учгинасидаги гунчани кўрган Азамат ҳайрон бўлиб:

— Вой, дада, бу гунча қаттан келди? — деди.

— Очилган гулча сени яхши кўриб қолибди. Чунки сен унга яхши қарадинг, сув қуйишни унутмадинг. Шунинг учун у: «Азамат жуда яхши бола экан, кел бирга яшаймиз», — деб ўз ўртоғини ҳам чақирибди. Сен гулга яна ҳам яхши қарасанг, улар яна жуда кўп ўртоқларини чақиривади. — деди Дадаси. Дадасининг бу гапи Азаматнинг севинчига севинч қўшди. У гулга қараб, гулдай яшнаб кетди.

ЗУМРАД ВА ҚИММАТ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир замонда, катта сой бўйида, кичкина уй бўлар экан. Бу уйда чол, унинг Зумрад деган қизи, ўғай она ва унинг Қиммат исмли арзанда қизи турар эканлар. Кампирнинг Зумрад деган ўғай қизни кўргани кўзи, отгани ўқи йўқ экан. У ҳадеб қизни уриб, қарғаб, эртадан кечгача ишлатаркан, бечорага бирпас ҳам тинчлик бермас экан.

Зумрад жуда чиройли, одобли, мулойим, ақлли қиз экан. Уни бир кўрган киши яна кўрсам, деб орзу қилар экан.

Қиммат эса ишқмас, инжиқ ва димоғдор бўлиб, унинг бутун куни уриш-жапжал ва тўпалон билан ўтар экан.

Зумрад эрта билан барвақт кўзасини кўтариб, сой ёқалаб булоқ бошига бораркан, йўлда учраган лола гуллар бошларини эгиб, унга таъзим қиларканлар. Зумрад майсалар устида ўтириб, дам олганида гуллар уни олқишлар, булбуллар қувониб, унга ҳижола айтиб берарканлар.

Аммо худди шу гуллар кампирнинг арзаптасини севмас, уни эркалама эканлар, чунки бу қиз уларни юлиб ташлар, хушбўй гулларни ҳидсиз, деб тепкилар экан. Шунинг учун ҳам улар Қиммат келар бўлса, қовоқларини солиб, юмилиб қоларканлар.

Буларнинг ҳаммаси ёвуз кампирнинг газабини келтирар экан. Кампир эса бунини Зумрадала кўраркан.

Бир куни кампир Зумрадни ёмонлаб, чолга дўқ урибди:

— Қизинг беодоб, ишқмас, уни ҳайдаб юбор! Бўлмаса, сен билан бир нафас ҳам бирга турмайман!

Чол нима қиларини билмай қолибди. Ахири кампир:

— Қизингни ўрмонга юбориб, адаштириб кел! У билан бирга турмайман! — дебди.

Чол қизини адаштириб келиш учун тоғ-тошларни кезиб, бир ўрмонга борибди. Ота-бола ўрмон ичида узоқ юрибди. Охири қуюқ сояли бир жойга бориб тўхташибди.

Кейин чол ўтин кесгани кетибди. Зумрад ёлғиз қолибди.

Шу пайтда бирдан шамол турибди. Чол эса ўрмондаги бир катта дарахтга болтасини осибди-да, унга оғирроқ тош боғлаб, қаттиқ итариб юборибди. Болта уёқдан-буёққа урилиб, тўқиллай-верибди.

Шамол жуда кучайибди. Болта шамол кучи билан узоқ вақт дарахтга урилиб, «тўқ-тўқ» қилиб товуш чиқарибди.

Зумрад: «Отам ўтин кесаётибди», — деб ўйлаб, уни анчагача кутибди. Оқшом гушибди. Отасидан дарак бўлмабди. Шамол тўхтабди. Қиз ўрмондаги чучумоларни териб юриб, беҳосдан болта осилган дарахт тагига бориб қолибди. Қараса, отаси йўқ эмиш.

— Вой, шўрим қурсин! Вой, отажон! — деб уввос солиб йиғлаб, тўрт томонга югурибди. Ҳеч кимдан дарак бўлмабди, қиз адашиб қолибди. Ўрмон унга яна ҳам ваҳимали бўлиб кўринибди. Қиз қаёққа боришини билмай, ахири, кичик бир сўқмоқдан чопиб кетаверибди.

Зумрад узоқ йўл босибди. Қоронғида гуллар унинг йўлини ёритибди. Кетатуриб, бир вақт қараса, узоқда милтиллаган чироқ кўринибди, итнинг ҳургани эшитилибди. Қиз ўша томонга қараб юраверибди. Тезда кичик бир уйга етибди. Уйнинг деразасидан қараса, бир кампир ўтирган эмиш. Қиз севиниб, кампир олдига кирибди, бошидан кечирган воқеаларни кампирга бирма-бир айтиб берибди.

Уйга шундай чиройли қизчанинг келганини кўрган кампир жуда қувонибди. Бу кампир ўрмонда яшайдиган сеҳргар экан. Кампир қизнинг йиғлаганини кўриб:

— Кўп хафа бўлма, қизим, сенга ёрдам бераман, — деб қизни овутибди. Қиз ҳам унга:

— Раҳмат! Мен сизни ўз онамдек кўраман. Буюрган ишини жоним билан қиламан, — деб жавоб берибди.

Шу чоқ кампирнинг уйи теңасига жуда кўп қушлар йиғилибди, улар қизчапи мақтаб, сайрашибди. Қушлар тилини билган сеҳргар кампир яна ҳам қувонибди, хосиятли қизга дунёда топилмайдиган расмли китоб ва қўғирчоқлар бериб:

— Олпоқ қизим, ширин қизим! Дўмбоғим, мунчоғим! — деб бошини силаб, эркалабди.

Улар анча кун бирга туришибди. Кампир қизчапи яхшилаб парвартиш қилибди.

Зумрад озода қиз бўлгани учун уйни супуриб-сидириб, ойналарини артиб-суртиб, ҳаммаёқни чиншидай қилиб қўяр, буни кўриб кампир қувонар экан.

Бир кун кампир қизга ош қилиб бермоқчи бўлиб:

— Томдан ўтин олиб туш, қизим, — дебди. Қиз дик этиб ўрнидан туриб:

— Хўп бўлади, онажон, — деб дарров томга чиқибди.

Том баладд бўлгани учун ундан ҳаммаёқ кўринар экан.

Қиз атрофга қараб туриб, бирдан ўз уйининг томини кўриб қолибди. Юраги орзиқиб, йиғлаб юборибди. Буни эшитган кампир:

— Нега йиғлайсан, қизим? — деб сўраган экан. Қиз:

— Кўзимга уйимиз кўринди, отамни соғиндим, — дея яна йиғлабди.

Кампир уни алдаб-сулдаб юнатибди, икковлари овқат пишириб, ейишибди.

Эрта билан қизга кампир:

— Нарсаларингни йиғиштир, қизим! — дебди.

Қиз кўгирчоқларини йиғиштирибди.

Кампир қизга:

— Томда қизил ва оқ сандиқ бор, оқини қолдириб, қизил сандиқни олиб туш! — дебди-ю, ўрмонга кириб кетибди. Бир вақтдан кейин ўрмондан саман от қўшилган бир арава етаклаб чиқиб, қизни ўтқазибди.

— Қизил сандиқни уйига борганингдан кейин оч! — деб кампир қизга бир калит берибди.

Қиз кампир билан қайта-қайта хайрлашиб, йўлга чиқибди. Бир зумда арава қизнинг уйи олдида ҳозир бўлибди. Шу пайт уй эшиги олдида чол ўз қизини соғиниб, унинг дардида йиғлаб ўтирган экан. Қиз меҳрибон отасини кўриши билан:

— Ассалому алайкум, отажон! — деб отасининг бағрига ташланибди.

Чол хурсанд бўлганидан анчагача кўзёшларини тўхтатиб ололмабди. Ахири йиғидан тўхтаб, қизига:

— Оппоғим, мени кечир, — дебди.

Улар уйга киришибди. Қизнинг келгани ҳаммага маълум бўлибди. Қўни-қўшнилари йиғилишибди. Қип-қизил сандиқни очиши билан ҳамма ҳайрон қолибди. Қизил сандиқ асил моллар билан лиқ тўла экан. Мол шунча кўп, шу қадар ажойиб эмишқи, Зумраднинг бутун умрига етиб ортар экан.

Бу нарса ўғай онани тапвишга солибди.

У чолга қизи Қимматни ҳам тезда ўрмонга олиб бориб, адаштириб келишни буюрибди. Чол «хўп» деб, Қимматни дарров ўрмонда адаштириб келибди.

Кеч кирганда, Қиммат, худди Зумрадга ўхшаб, болта осилган дарахт тагига бориб қолибди. Адашганини сезибди. Хўнг-хўнг йиғласа ҳам, лекин уни овутадиган одам тонилмабди.

Фақат унинг рўпарасида бойқушлар ўтириб олиб, қоронғи, ваҳимали ўрмонлар ҳақида сайрармиш.

Бу куйлар Қимматни ваҳимага солибди. У қўрқиб, ўрмондан қоча бошлабди. Қоронғи тушган пайтда сеҳргар кампирнинг уйига кириб борибди. Кампир уни яхши кутиб олибди, овутибди, меҳмон қилибди. Сўнгра қизга қараб:

— Хафа бўлма, қизим, ўзим ёрдам бераман, — дебди.

Аmmo Қиммат кампирга яхши сўзлар топиб айтолмабди, чунки онаси унга яхши сўзлар ўргатмаган экан. Кампир уни севмабди, яхши эртақлар ҳам айтиб бермабди, дунёда топилмайдиган суратли китоблар ва қўғирчоқлар ҳам ҳади қилмабди.

Қиммат эртадан қора кечгача ялқовланиб ўтираверар экан. Уйни йиғштириб, супурмас экан.

Бир куни кампир ўрмондан қайтиб келиб, унга:

— Томдан ўтин олиб туш, қизим! — деган экан. Қиз:

— Ўзингиз олиб тушинг, малайингиз йўқ! — дебди.

Кампир жудаям хафа бўлибди, шунга қарамай, қизни алдаб-сулдаб, томга чиқарибди. Лекин қиз ўтин олиб тушиш ўрнига том бошида чиққариб йиғлайверибди. Кампир буни эшитиб:

— Нега йиғлайсан, қизим? — деб сўраган экан.

Қиммат ер тепиниб:

— Уйимни кўрдим, кетаман, — деб яна хўнграбди.

Сеҳргар кампир қизга:

— Жуда яхши, томдаги сандиқни олиб туш, — дебди.

Қиммат сандиқни олиб тушибди. Кейин кампир қизга бир калит узата туриб:

— Мана калит, сандиқни уйингга борганингда очасан, — дебди.

Қиз ўша онда йиғисини ҳам унутиб, оқ сандиқни орқалаб, жўнабди. Сеҳргар кампир унга арава ҳам бермабди, қиз оғир сандиқни кўтарганича уйига пиёда кетибди.

Қизнинг келишини, даставвал, олапар ит сезибди. У Қимматнинг онаси олдига бориб:

— Вов-вов-вов, — деган экан, кампир қулоқ солмабди, ит яна вовуллаб:

— Опам келайтирлар, орқалаганлари оқ сандиқ, илон билан лиқ тўлиқ, — дебди.

Кампир ғазабланиб, ўқлоғи билан итни уриб, оёғини синдирибди.

— Мешинг ақлли қизим қимматли моллар келтиради, — дебди у.

Қизининг келганини кўриб, кампир ўзида йўқ севишибди. Қўни-қўшнилари йигилибди. Сандиқни очмоқчи бўлишибди.

Шунда кампир билан қизи иккиси: «Йўқ, очманлар!» — деб ўзларини сандиқ устига ташлабдилар. Кейин икки дастидан кўтариб, уни уйга олиб қирибдилар.

Ярим кеча пайти экан, кампир билан қиз эшик-эликни ёпиб, сандиқни очишибди-ю, бирданига: «Войдод, қутқаринлар! Аждар! Войдод!» — деб бақаришибди.

Сандиқда каттақон аждар ётган экан. Қоқвош кампир билан унинг уришқоқ қизи додлашиб, уйни гир-гир айланишибди, қўриққанларидан қулфланган эшикни очишолмабди.

Аждар кампир билан қизни ютиб, дарчадан чиқиб кетибди.

«Дод, вой», деган овозни эшитган қўни-қўшнилари эшикни бузиб, ичкари кирибдилар. Қарасалар, ҳеч ким йўқ эмис. Уйдан ёвуз кампирни ҳам, унинг уришқоқ қизини ҳам тополмабдилар.

Шундан сўнгра оққўнги Зумрад билан отаси тинчгина яшаб, мурод-мақсадларига етибдилар.

Абдулла Авлоний

АҚЛЛИ БОЛА

(Ҳикоя)

Бир бола қўшнининг уйига ўралмиш табақда таом олиб борур эди. Бир киши учраб:

— Эй, ўғлим, табақда нима олиб борурсан? — деди.

Ақлли бола жавоб бериб:

— Эй отажон, табақ ичиндаги нарсани кишига айтмоқ ва кўрсатмоқ мумкин бўлса эди, усти ўралмаган, очиқ бўлур эди, — деди.

ЕЛФОН ДУСТ

(Ҳикоя)

Бир вақт икки киши дўст бўлуб, сафарга чиқмишлар эди. Бир тоғ ичидан кетуб борганларида узоқдан бир йўлбарсни кўрмишлар. Дўстларнинг бири дарҳол югуриб, бир дарахт устига чиқмиш. Иккинчиси шошилуб қолуб, нима қилишини билмай, ерга чўзулуб, ўлукга ўхшаб ётмиш. Йўлбарс келуб, искаб-искаб, ўлук гумош қилиб, қайтиб кетмиш. Ўртоғи дарахтдан тушуб: «Биродар, йўлбарс қулугинга нима деб сўзлаб кетди», — деб сўрамиш. Йўлдоши: «Оҳ, дўстим! Шодлигинда ўртоқ бўлуб, ҳам

вақтингда ташлаб қочадургон номард кишилар ила йўлдош бўлма!» деб сўзлаб кетди, — деб жавоб бермиш.

Яйра Саъдуллаева

ҲОЗИР, БУВИЖОН!

(*Ҳикоя*)

Дилбар мактабидан келди-ю, апил-тапил чойини ичди. Стол устини наридан-бери йиғиштирган бўлиб, кўчага югурди.

— Қаёққа, қизим? — сўради Малика хола набирасининг индамай чиқиб кетиш одатини билгани учун.

— Ҳозир, бувижон, — деди, кўча эшикка яқинлаша туриб, Дилбар.

Бувижониси орқасидан: «Тезроқ кел!» — деб қолди ва чала артилган стол устини бошқатдан артди. Кейин эришибгина ёгаётган қордан оқариб қолган йўлкани супуриб қўйди. Қрандан сув бураб, пақирларни тўлдирди, ошхонага элтди. «Болам тушмагур-сй, кап-катта бўлиб қолди-ю, нима қиларкин билиб-билиб иш қила қолса! Ҳатто, овқат еган идишини ҳам ювмайди. «Ҳозир» дейди-ю, лип этиб ғойиб бўлади», — деди ўзига ўзи.

Малика хола катта нақшивкор дарвозадан кўчага қаради. Чувиллашиб ўйнаётган бир тўда болалар орасида Дилбар ҳам бор эди.

Малика хола бир-икки қадам босиб, набирасини чақирди:

— Дилбархон, ҳой, Дилбархон!

Дилбар бир қаради-ю: «Ҳозир, бувижон!» — деб яна ўйинга тутинди.

— Кела қол, ёрдамлашиб юбор, қизим! — деди Малика хола ялингансмон. Бу сўзлар Дилбарнинг қулоғига кирдими-йўқми, ҳар қалай у бувисининг гапини жавобсиз қолдирмади:

— Ҳозир, бувижон!

Малика хола ҳовлисига кириб кетди. Ертўладан картошка, пиза олиб чиқди. Ун элади. Хамир қорди. Хамирни келини келганда қилса ҳам бўларди-ю, уни аяди. Ахир Дилбарнинг ойиси ишдан чарчаб келади-да.

Орадан анча-мунча вақт ўтди. «Ҳозир» деган қизчадан ҳамон дарақ йўқ.

Малика хола яна кўча эшигидан мўралади. Тавба, Дилбар қаёққа кетдийкин? Болалар ҳам сийраклашиб қолишибди. Малика хола болалардан сўради. «Лолаларникига кетди», — дейишди. «Чақириб бера қол, болам», — деди Малика хола улардан бирига. Бола югуриб борди-ю, югуриб келди:

— «Ҳозир», дедилар.

Малика хола чиқиб қолар, деб кутиб турди... Чиқмади. Орадап анча маҳал ўтгач, қўлидаги қўғирчоқнинг рўмолини тўғрилаб, битта-битта қадам босиб, Дилбар билан ўртоғи кела бошлади. Ошхона олдидан ўтиб кетаётган эди, бувиси: «Кела қол, қизим, картошка артиб юбор», — деди хафа бўлаётганини яширишга уришиб.

— Ҳозир, бувижон! — Шушдай деди-ю, Дилбар ўртоғини бошлаб уйга кириб кетди. Ўртоғиникидан олиб чиққан қўғирчоқни каравотига ётқизди, устига оқ чойшаб ёпди. Қулоғига яна буви-сининг овози чалинди. Майингина қилиб: «Ҳозир, бувижон!» — деди. Болалар, Дилбарнинг хатти-ҳаракатларини сиз қандай баҳолайсиз? Ўзингиздан катталар чақирришганида «лаббай», деб олдиларига борасизми? Еки...

Маҳмуд Муროдов

ИККИ ХИЛ ЕРДАМ

(Ҳикоя)

Бир хотин сабзавотлар солинган оғир тўр халтасини кўтариб келаётганди.

Орқадан кетма-кет икки бола, уларнинг кетидан бир чол кел-моқда эди. Бир маҳал тўр халтадан бир картошкка тушиб, думалаб кетди.

— Хола, картошкангиз тушди, — деб биринчи бола ўтиб кета-верди. Иккинчи бола ҳеч нарса демади-ю, ердаги картошкани олиб, тўр халтага солди. Орқадан етиб келган чол болага:

— Барака топ, болам, — деди.

Шунда биринчи бола тўхтаб:

— Бобо, менга ҳеч нарса демадингиз? Ахир мен ҳам холамга «картошкангиз тушди», деб айтдим-ку, — деди.

Бобо унга жавоб бериш ўрнига иккинчи боланинг елкасига қоқди:

— Ота-онангга раҳмат, болам.

Алишер Навоий

БИР КАБУТАР

(«Садди Искандарий» дostonидан)

Бир тезучар кабутар бор экан. У жуда узоқ-узоқларга учиб борар эди. Қунлардан бир кунги бир подшо уни тутиб олибди ва қафасга қамаб қўйибди. Қафас жуда чиройли экан. Кабутарга дов

ва сув беришибди. Лекин кабутар доғни емабди, сувдан йчмабди. Чунки у жуда хафа экан. Кўзларини юмиб, осмонда маза қилиб учиб юрган кунларини эслаб, йиғлабди. Фалакнинг гардини билан бечора қуш кўп йиллар қафасда қўйилди. Бир кун /қафаснинг эшиги очил қолган экан/, кабутар /пайтдан фойдаланиб/ қочиб кетибди. У осмонга чиқиб, хурсанд бўлганидан гир-гир айланибди. Кейин ўз уйи томон учиб кетибди. Кабутар бир неча кунлик йўлни бирпасда босиб ўтибди. Уйига етиб келибди... Қараса, уйчаси бузилиб, вайрон бўлган экан.

Кабутар қаттиқ хафа бўлибди. Аммо қайтиб подшоҳниқига бормабди. «Подшоҳнинг қафасида нима қиламан? У ер менга бегона. Бу ер эса бузилган, вайрона бўлса ҳам, ўз уйимдир», — дебди кабутар ўзига ўзи. (У ўз уйини тузатишга киришибди).

Қушнинг хатти-ҳаракатларига яхшилаб қарасангиз, у чиройли қафасдан кўра тиканли /вайрона, бузилган/ бўлса ҳам ўз уйини қанчалик яхши кўришини билиб olasiz.

РУСТАМХОН

(Шу номли ўзбек халқ достонидан парча)

Рустам шаҳарга кетаётганида йўлда кўрди: ажаб суратли бир қиз, жамоли кунни хира қилгудек, ҳар ким ҳуснини кўрса, ақли кетиб, отдан йиқилиб қолгудай. Икки кўли орқасига бойланган, сочидан уйнинг керагасига бойловли турибди.

Рустам кўриб, ҳайрон қолиб, бир сўз айтиб турган экан:

*... — Менга баён айла ўсган элингдан,
Хабар олмай ҳеч ким сенинг ҳолингдан,
Бу ерларга қандай номард бойлади?
Қандай одам қилди қайғу-зулми,
Хафа қипти сендай тоза гулимни,
Отдан тушиб ечайинми қўлингни?..*

Қиз бу сўзни эшитиб, Рустамга жавоб бериб, бойлоғли турган ердан бир сўз айтиб турган экан:

*— Бизнинг шаҳримизни аждаҳар олган,
Уй бошига бир қиздан солиқ солган,
Мен бойландим, бугун навбатим келган.
Кўп турмагин, кетгин бундан, бегижон.
Хаёлингни бунда туриб бўлмагин,
Яхшилик кўр, ёмонликни кўрмагин...*

... Рустам ўз бошини қутқариб, қизни ташлаб кетгани кўзи қиймай, аждаҳарга бир бегуноҳни бергуси келмай, қизга қараб бир сўз айтиб турган экан:

— Ушбу дамдир, ўзга дамни дам дема,
Аждаҳардан сира мени кам дема...

Қиз илгари аждаҳарни ўз кўзи билан кўргани йўқ, халқнинг қилган таърифига, элининг маобатига, Рустамнинг қадди-жасади-га, аждаҳарнинг сийсатига қараб: «Яхши йигит экан, ўлмасин», — деб яна ҳам кўп қайтарди. Шунда Рустам: «Мард сўзидан, йўлбарс изидан бурилмайди», деган гап бор, аждаҳар домига тортади, мени ютади, деб ваҳм қилмайман, қайинмай аждаҳарнинг йўлини айтгин, — деди.

Унда қиз айтди: «Харчанд зўр урдим, бўлмади, сенинг ҳам ажалнинг етган экан, кушинг битган экан...» — деб бир белдос қирни кўрсатди: «Аждаҳар шу тарафдан келади», — деди.

Шунда Рустам қизнинг гапига кириб отига қамчи уриб, бояги кўндаланг қирнинг устига чиқди. Қараса, аждаҳар кўзи оловдай ёниб, нишқириб, ҳар тарафга ўт сочиб, тоғнинг тагисидан Чархивкўл деган кўлга — сувга тушиб келаяпти экан.

Ҳайбат билан келаётир аждаҳар,
Яқинлади Рустамбекдай зўрабор,
Аждаҳар чопишиб, дамга торганда,
Лангар тўсиб, Рустам ўзин тўхтатар.
Ҳеч нарсани писанд қилмас аждаҳар,
Чидай олмас энди Рустам зўрабор.
Бир-бирига энди яқинлаб қолар,
Наъра тортиб бунда Рустамдай қайсар.
Қувватиман Рустам наъра урганда,
Рустамнинг говуши аждарга етди,
Бу говушдан унинг қулоғи битди.
Кўтарган бошини ерга ташлади,
Жийириб қуйруғин ўзига тортди.
Аждаҳар беҳушди, Рустамбек билди,
Қиличчи чиқариб қўлига олди.
Ҳайбатли илоннинг қошига борди,
Илоннинг бошига қиличчи солди.
Ҳайбатидан қўрқмай, Рустам иш қилди,
Аждаҳарни қайсар Рустам ўлдирди.
Душманни ўлдириб, кўнглини хушлади,
Қирқ бир гўла қилиб, кесиб ташлади.
Бир гўладан олди узун бир тасма,
«Аждаҳар белгиси» деди, жўнади.

НОН ҲИДИ

[Ривоят]

Ҳиротнинг султони Ҳусайн Бойқаро: «Дунёдаги энг яхши ҳидни келтиринг!» — деб қилибди. Унга қучоқ-қучоқ гул келтиришибди. Султон: «Йўқ», — дебди. Қалампирмунчоқни рўбарў қилишибди, рад этибди. Ер юзидаги жамки хушбўй ҳидли нарсаларни муҳайё қилишибди. Султон бўлса: «Мен айтган бу эмас», — деб туриб олибди. Кейин:

— Уч кун муҳлат ичида топсаларинг топларинг, бўлмаса ҳаммангни жазога торттираман, — дебди.

Вазирлар нима қилишни билолмай, ўйлайвериб, бошлари қотибди. Ҳусайн Бойқаро истаган ҳидни топиша олмай, охири Навоийнинг олдига боришибди.

— Султониамиз айтган ҳидни топиб, бизни ҳалокатдан сақлаб қолинг, — дейишибди.

Дўстнинг кўнгли қандай ҳидни истаганини билолмай, Навоийнинг ҳам боши қотибди. Деҳқон бободан сўраган экан, у:

— Янги ёпилган нондан олиб боринглар-чи, отам раҳматли, дунёда энг лаззатли ва ёқимли ҳид — қайроқи бутдой ушдан ёпилган тандир нон, ҳеч қайси ҳид унга етолмайди, дегувчи эдилар, — деб маслаҳат берибди.

Навоий хурсанд бўлиб, деҳқон айтганини қилиб, бир сават нон ёптирибди-да, саройга етиб борибди. Бир зумда саройга ажиб ёқимли ҳид тарқаб, барчанинг дилини яшнатиб юборибди.

— Раҳмат, дўстим, — дебди Ҳусайн Бойқаро нонларни кўриб, — кўнглим янги ёпилган нон исини қумсаётган эди, топиб келибсиз. Дунёда янги ёпилган ноннинг исидан кўра ёқимлироқ ҳид йўқ...

— Султониам, раҳматни менга эмас, деҳқон бобога айтинг, кўнглингизнинг хоҳишини шу киши топди, — деб жавоб берибди Навоий.

Ҳусайн Бойқаро деҳқонга бош-оёқ сарпо беришни буюрибди.

НАВОИЙНИНГ ДЎСТИ

[Ривоят]

Улуғ шоир Алишер Навоийнинг Паҳлавон Муҳаммад деган шоғирди ҳам дўсти бор экан. Шоир уни жуда яхши кўрар, шоғирди бўлса ҳам қадридон, сирдош дўсти деб билар экан. Қунлардан бир кун Паҳлавон Муҳаммад кичик бир гуноҳи туфайли Султон Ҳусайннинг қаттиқ газабига учрабди. Воқеа бундай бўлибди: Султон Ҳусайн газаб отига миниб турган бир пайтда

Паҳлавоннинг гуноҳ иш қилиб қўйганини етказишибди. Хусайн Бойқаро:

— Паҳлавоннинг соқол-мўйловини қириб ташланглар, сўнг калтадум либос кийдириб, кўча-кўйда сазойи қилинглар, — деб буйруқ берибди. Паҳлавоннинг бундай жазога гирифтор бўлганини Навоийга айтишибди. Навоий, агар бу жазо амалга оширилса, Муҳаммад Паҳлавоннинг иззат-нафси камситилиб, у бунга чидолмай ўлиб қолишини англаб, уни бундай шармандалиқдан қутқазип ҳаракатига тушибди. Тезликда Хусайн Бойқаро ҳузурга етиб борибди:

— Султони Бойқаройим, маълумингизки, мен ва Паҳлавон Муҳаммад ёшлигимиздан бир хил кийинамиз, бирга соқол-мўйлов қўйиб, дўст-биродар бўлиб юрамиз. У бошқа кийиниб, мен бошқа кийиб юрсам, ўртадаги аҳд бузилиб, гапимиз тузсиз, ўзимиз субутсиз бўлиб қоламиз. Буюрсангиз, менинг ҳам соқол-мўйловларимни қирсинлар, менга ҳам худди Паҳлавон Муҳаммадга берилгандек калта либос кийгизилиб, дўстим билан бирга кўча айлангирсинлар, — дебди.

Навоийнинг шогирди ҳамда дўстига бўлган садоқатини, меҳроқибатини кўрган Хусайн Бойқаро газаб отидан тушиб, қарам дарёси мавж олганини ўзи ҳам билмай қолибди-да:

— Паҳлавоннинг гуноҳидан ўтдим, жазо қолдирилсин! — деб буюрибди.

БОБУР ВА КАБУТАР

[Ривоят]

Мирзо Бобур ёшлигидан зийрак бола бўлиб ўсибди. Кунлардан бир кун Умаршайх сарой аъёнлари билан қасрда ўлтирган экан бир кабутар учиб келиб, айвон пештоқига қўнибди-да, «гулу-гулу-гу-лу» қилаверибди. Умаршайх аъёнларидан «Кабутар не дейдур?» — деб сўраб қолибди. Анчадан буён уруш кўрмай, қиличлари қонсираб қолган аъёнлар: «Олий ҳазрат, кабутар қиличларни қиндан суғурмоқ керак, дейдур», — деб жавоб беришибди.

Гапга қўшилмай, бир чекжада жим ўлтирган Мирзо Бобур: «Йўқ, кабутар ундай демайур, Бобо, у қовун сайлига чақирибдур. Жонивор хуншабарни келтирубдур», — дебди. Умаршайх кабутарни тугиб келтиришини буюрибди. Кабутарни тугиб келиб, оёғидани мис халқани олиб, қаранса, ичидан бир хат чиқибди. Хатда: «Олий ҳазрат, қовун айни пишиди. Келиб қўл уриб берсалар», — деб ёзилган эмиш. Мирзо Бобурнинг гапи тўғри чиққанидан ҳайратга тушган Умаршайх ўғлидан: «Бунчалик тоққирлигингга боис недур?» — деб сўрабди.

«Ота, — дебди Бобур, — бу кабутарга эътибор қилмадингиз. Утган йил қовун сайли хушхабарини худди ана шу жонивор хабар қилгон эрди, қаминанинг кўзи кабутарнинг ўнг қанотидаги қора холга тушган заҳоти ани таниди ва шу сўзни тахмин этди», — деб жавоб берибди.

Еш Мирзонинг хушёрлиги, топқирлигига қойил қолган Умаршайх аъёнларга қараб: «Қилични эмас, ақл-идрокни ишга солмоқ лозимдир. Хабар қилинглар, барча қовун сайлига отлансин!» — деб фармойиш берибди.

БОҒИ БОБУРИЙ

/Ривоят/

Фалакнинг гардиши билан Мирзо Бобур Ҳиндистон деган юртга бориб қолиб, у ернинг султони бўлибди. Ҳиндистон боғроги кўп, мева-чевага бой юрт экан. Бобуршоҳ мевдан ёдгор қолсин деб, Ҳиндистоннинг кўркам жойига бир боғ барпо эттирибди. Дунёдаги бу энг катта боққа турли юртлардан ниҳоллар — олмаю олича, анору анжир, жийдаю ёнғоқ, иштаю бодом, ноку нашвати, узуму ўриж, беҳию хурмо, гилос, кўксултон, олхўри, ток, хилма-хил гуллар, оламда мевали дарахт ва гуллар борки, ҳаммасидан олиб келиб кўкартирибди. Халқ дунёда донги кетган бу боққа «Боғи Бобурий» деб ном қўйибди. Боғдаги дарахтлар чунонам ҳосилга кириб, мева берибдики, уларни ҳеч ерга сўғдириб бўлмабди. «Боғи Бобурий»нинг бир чеккаси резавор экан. Унда пиз, савзи, тарра, бодринг, тарвуз битибди. Бобуршоҳ қовунни яхши кўрар экан, аммо боғида ҳаңдалак билан қовун бўлмабди. Бобуршоҳ бир йил қовун эктирибди — битмабди, иккинчи, учинчи йил ҳам эктирибди, барибир, қовун битмабди.

Биринчи йили гулидаёқ ташлаб юборибди. Иккинчи йили палаги ўлиб қолибди, учинчи йили пишиб етмай туриб, ҳаммаси бирдан банд берибди. Бобуршоҳ бўлса, қовун топишини талаб қилаверибди. «Уч, ундан кейин пуч», — деган экан машойишлар. Тўртинчи йили Бобуршоҳ:

— Бу йил қовун ҳосил қилмаса, ҳаммагнинг жазонини бераман, — деб қаҳр-газаб қилибди. Нима қилишни билмай, боғбонларнинг боши тозаям қотибди. Охири ўйлаб-ўйлаб Бобуршоҳга билдирмай, узоқ Фарғонадан қовун олиб келпшга аҳд қилибди. Бобуршоҳ бир печа кунга овга кетибди. Шу пайт боғбонларнинг бошлиғи ҳам ўн бир кишини ёнига олиб, «Фарғона, қаердасан», деб йўлга чиқибди. Карвон йўл юриб, йўл юрса ҳам мўл юриб, ўн кун деганда Фарғона вилоятининг Наманган шаҳрига етиб борибди. Карвон от-араваларга қовун ортиб, тез изига қайтиб, ўн кун деганда яна Ҳиндистонга етиб келибди. Шу ора-

да овдан қайтган Бобуршоҳ боғбонларининг Фарғонага бориб келганини билмай қолибди. Бобуршоҳ боғбондан қовун йўқлатибди. Қовунни олиб боришибди. Бобуршоҳ қовунни ҳидлаб кўрибди: «Қаерда битган?» — деб сўрабди. Боғбон: «Боғи Бобурий»да битган», — деб жавоб берибди. «Йўқ, ҳиди бошқача. Бундай ҳидли қовун бу ерларда битмайди. Фақат бир ўлкада етишади, холос. Сен мени алдаясан», — дебди Бобуршоҳ. «Алдаган бўлсам, билганингизни қилинг, шоҳим. Бу қовун «Боғи Бобурий»да битган», — сўздан қайтмай, дебди боғбон. Бобуршоҳ қовунни ҳидлай-ҳидлай бўйига маст бўлиб, унп тилимламоқчи бўлибди. Қовун пичоқ тегар-тегмасдан тарсиллаб ёрилиб кетбди.

Бобуршоҳ боғбонга қараб:

— Ёлгон гаширибсан, қовунни қаердан келтирганини очиқ-ойдин айтасан. Пичоқ тегар-тегмас ёрилиб кетадиган қовун фақат мен биладиган ўлкадагина битади. Сен, менинг саволимга ҳам тўғри жавоб бермадинг. Қаҳрим қаттиқлигидан кўрқмайсанми? — дебди.

— Олий ҳазрат, алдасам бошимни танамдан жудо қилинг, майли, мен розиман. Сиз кўриб турган қовун «Боғи Бобурий»да битган, — дебди боғбон яна билмаган бўлиб. Тилида шундай дебди-ю, ичида «Бобуршоҳ қани, солизини кўрсат, деб қолса, ҳолим не кечаркин?» — деб ўйлаб, ваҳимага тушибди. Буни Бобуршоҳ сезибди-ю, ўзини билмаганга олибди. Қовун ширичилигидан тилни ёрар эмиш. Бобуршоҳ қовуннинг тилимини еб бўлиб, боғбонга қарабди: «Йўқ, сен, мени алдаясан. Бунақа шприя, тил ёрар қовун бу ерларда битмайди. Бошқа жойдан келтиргансан. Тўғриси айтсанг, гуноҳингни кечаман, борди-ю, мени алдаб, яна ёлгон гапирадиган бўлсанг, бошингни тапангдан жудо этаман». — дебди.

Шоир ва фозил Бобуршоҳни алдаб бўлмаслигини билган боғбон ростини айтганига мажбур бўлибди.

— Фарғона вилоятининг Наманган шаҳридан келтирдик, — дебди боғбон кўзига жиққа ёш олиб. — Ростини айтдингиз, шоҳим, бунақа қовун, сиз айтганингиздек, фақат ўша ёқларда битади. Наманган шакарпалаги дегани шу...

Боғбоннинг гаидан Бобуршоҳнинг кўнгли бузилиб, йиғлаб юборишига озгина қолибди. Боғбон: «Шоҳим, қовунни қаердан олиб келганини сўраб, билди олдингиз. Энди нима қилсангиз, ихтиёр ўзингизда. Аммо ўлимни олдиан мен ҳам сиздан бир сўровимга жавоб беришингизни тилайман», — дебди. Бобуршоҳ: «Сўра сўровингни», — деган экан, боғбон: «Қовун бу ердан эмаслигини қандай билдингиз?» — дебди. «Ҳили, пичоқ тегар-тегмай ёрилиб кетиши ва тилни ёрар ширичилигидан она юртим қовунни жанлигини англадим. Раҳматли ота-онам боғидаги полпада шунақа шакарпалак кўп бўларди. Узоқ Ҳинду юртида туриб шакарпа-

лагн билан сийлаганинг учун гуноҳкор бўлмай, инъом-эҳсонларга лойиқсан», — деб Бобуришох боғбонга раҳматлар айтиб, бир сидра сарпо бердирибди-да, ушбу рубоийни ўқибди:

*Толе йўқлиги жонимга балолит бўлди,
Ҳар ишники айладим, хатолит бўлди.
Ўз ерни қўйиб, Ҳинд сори юзландим,
Ё раб, нетайин, бу, не юз қаролит бўлди!*

ИБН СИНО ВА КИТОБЛАР

/Ривоят/

Ровийлар ривоят қилишларича, Бухоро музофотида дувёга доғи кетган, машҳур ҳақимларнинг ҳақими доно Ибн Сино ўтган экан. Ибн Сино ёшлигидаюқ илм-фанга берилиб, кўп ўқибди. Ўқиган китоблари борки, ўқибди, ёд олибди. Бундан ташқари ҳайвонларнинг «гап-сўз»ларини ҳам, парранда-даррандаларнинг тилни ҳам, гиёҳларнинг ҳолатини ҳам билладиган, тушунадиган бўлибди. Болалар ўйин-кулгу билан банд бўлишса, Ибн Сино чумоли, кумурсқаларни тутини, илон, қурбақаларни ушлаш билан овора экан. Ўз-ўзидан гиёҳлардан дори-дармонлар тайёрлаб, ошпаларидан бирини касал қилиб, уни даволаш билан шуғулланаркан. Боласидаги бу қилиқ — одатларни кўрган ота-она уни мактабга берибди. Ибн Сино мактабда ўқилладиган китобларни аллақачон ўқиб, уларни ўқиб олган экан. Шунинг учун мактабга бормаи қўйибди. Ота-онаси шаҳарда ўқисни, деб Бухорога кўчиб келишибди. Аммо мадрасадагилар эшигига яқинлаштиришмабди. Ибн Сино нопож яна ўзича ўқиб, ўқиб юраверибди. Яна гиёҳ, ўт-алафлар тўплаб, илон, чаён, қурбақа, тошбақаларни тутиб, улар устида соатлаб, кунлаб, ҳафталаб машқ қилиб юраверибди.

Баъзи бир касаллар олдига келса, даволаб, дардига шифо бера бошлабди. Бора-бора жуда ҳам зўр табиб бўлиб кетибди. Аммо кўлчиликка билдирмабди, табиблигини сир сақлабди. Барибир, Ибн Сино қанчалик сир сақямасин, сирлари ошқора бўлаверибди. Чунки «гапни гап қувийди, сирни сир очади», деган гап бор. Ибн Синодан шифо топган одам бутун бир бўлса, эртасига яқин бўлибди. «Мен фалончидан шифо топдим», — деб бир киши иккинчи кишига айтса, иккинчиси унга яна қўшиб, «фалончи-фалончи Ибн Синодан шифо топибди, касал эди, тузалибди», — деб гап тарқатаверибди. Ҳамма ёққа овозаси кетибди. Шундай бўлса ҳам ғаламис табиблар уни тан олишмас, шаҳарга йўлатишмас экан. Кунлардан бир кун доғ таратишда Самарқандга тенг келадиган, балким, ундан ўтадиган Бухоро шаҳарининг хони касалга чалиниб, ётиб қолибди. Аввалига сарой табиблари: «Ҳеч

гапмас, хонимиз тузалиб кетадилар, касаллари унчалик оғир эмас», — дейишибди. Қарашибди, даволашибди, хон тузалмабди. Кейинчалик бошқа мамлакатлардан ман-ман деган табибларни олдириб келиб, қаратишибди, хон тузалмабди. Ҳеч ким хоннинг дардига малҳам топа олмаётганини кўриб, хон кишилари хавотирга тушиб қолишибди. «Энди хонимиз ўлиб қоларкан-да», — дейишиб, ўзларини у ёққа уришибди, бу ёққа уришибди, ҳеч нима чиқаришолмабди. Ораларидан бировини эсига Ибн Сино тушиб, шунга чақиртирсак-чи, деб қолибди. Бу гап ҳаммага маъқул тушибди. Тезликда Ибн Синони саройга келтиришибди. Бош табиб унга ялипиб-ёлворибди:

— Улуғ хонимизнинг амру фармонлари шундай, биз у кишини даволаб, шифо топтиришимиз керак. Акс ҳолда ҳаммамизнинг калламыз қиличдан ўтказилур ёхуд дорга тортилурумиз, — дебди. Ибн Сино:

— Мен нима қилмоғим даркор? — деб сўрабди.

— Хонимизни тузатмоғинг даркор, — деб жавоб берибди бош табиб. Ибн Сино:

— Касални кўрмай, томирини ушламай, қандай даволайман. Ахир мени унинг олдига олиб киринглар-да, — дебди. Бош табиб Ибн Синони хоннинг олдига олиб кприбди. Ибн Сино касални кўриб, томирини ушлабди-да изига қайтиб, қишлоғига қараб кетибди. Ибн Синонинг касални кўриб, томирини ушлаб, ҳеч нима демасдан қишлоғига қайтиб кетганини хон ўзича, табиблар ўзича тушундишибди. Хон: «Касалми оғир экан, энди ўлар эканман», деб ўйлаган бўлса, табиблар: «Ибн Сино ҳалиям биздан хафа экан. Шоҳни тузатсам, булар омон қолади, тузатмасам, уларнинг боши кетади», — деб ўйлашибди. Хон табибларни ёнига чақириб: «Касалимни тезликда тузатмасаларинг, бола-чақаларингни ўзларингга қўшиб дорга тортираман», — дебди. Табибларнинг яна бошлари қотибди. Ибн Синога яна одам юбормоқчи бўлишибди. Шу пайт Ибн Синонинг ўзи кприб келибди-да, хоннинг олдига кириб, уйда тайёрлаган дорини берибди. Хон дорини ичди. Ибн Сино ҳеч кимни ёнига йўлатмай, хоннинг бошида унга тикилганча ўлтираверибди. Хон уйқуга кетибди. Ибн Сино сув беришларини буюрибди. Хон ўзига келиб, тузалиб қолгач, Ибн Синодан, нима берсам хурсанд қилган бўламан, дебди. Ибн Сино ҳеч нарса талаб қилмабди. «Бир қоп тилла ол!» — дебди хон. Ибн Сино қабул қилмабди. «Юрт сўра, юрт берай», — дебди хон. Ибн Сино ҳеч нарса олмаглигини айтибди. «Сурув-сурув от, қўй берай», — дебди хон. Ибн Сино яна: «Ҳеч нима керак эмас», — дебди. Хон сўра, берай, деявергач, Ибн Сино: «Хоним, мен ҳаракат қилдим, худо шифо берди-ю, тузалиб, оёққа турдингиз. Менга ҳеч қандай тилла ҳам, юрт ҳам, сурув-сурув от, қўйлар ҳам керак эмас. Қишлоғимга бир қироатхона қурдириб, қирқ туга жиптоб берсангиз

бўлгани», — дебди. Хон хурсанд бўлиб, барча усталарни йигдириб, Ибн Сино қишлоғига катта қироатхона қурдиришга киришибди. Бутун дунёга жар соддириб, китоб йигдирибди, ўзининг бош кутубхонасидан ҳам энг ноқир китоблардан олиб, 40 туяга юклатиб, Ибн Сино қишлоғига жўлатибди. Қироатхона битиб, китоблар келтириб бўлингач, Ибн Сино кутубхона ичига кириб кетибди. Хонни ўлимдан олиб қолган Ибн Сино оғизга тушиб, довғи ҳар ёнга кетибди. Бошқа табиблар унга ҳасад билан қарайдиган бўлишибди. Кўпчилик бўлиб, Ибн Синонинг олдига боришибди. Кутубхонага кириб, китоблар орасидан Ибн Синони зўрға топишибди-да, ундан:

— Хонликдан келганингиздан бери шу ерда китоб титкилаб ётибсизми? — деб сўрашибди. Ибн Сино:

— Ҳа, энг яқин дўстларим — китоблар билан суҳбат қуриб, куну ой, ҳафтаю йиллар ўтганини ҳам сезмаяпман. Миямни илмага, чўнтагимни хазинага тўлдириш билан бандман. — дебди.

— Табиблик-чи, табибликни ташладикингизми? — деб сўрабди табиблардан бири.

— Йўқ, табиблигимни қиёмига етказмоқдаман. Аввал улуг устозларимнинг панду насихатлари, кўрсатмаларини билиб олиб, кейин даволашга ўтаман. Мен шу кунгача ўзимни зўр табиб ҳисоблаб, катта хатога йўл қўйган эканман. Энди мана бу китоблардан олганларимни амалиёт билан мустаҳкамлай олсамгина, ўзимни табиб деб аташга ҳақлиман, — дебди. Табиблардан яна бири:

— Борди-ю, кутубхонангизга ўт кетса, нима бўлади? — дебди. Ибн Сино:

— Авваламбор, кутубхонамга ўт кетишдан худо сақласин, борди-ю, фалокат рўй бериб, ўт кетса, унда чўчпидиган жойим йўқ. Ҳаммасини ёд билурман. Қайтадан ёзиб чиқишга умрим етса кифоя, — дебди.

Табиблар Ибн Синонинг зеҳни билан хотирасига қўйил қолиб, келган жойларига қараб кетибдилар. Орадан кунлар ўтибди, ойлар ўтибди, барибир, табиблар ҳасад қилишни қўймабдилар. Ғаламислик йўлига ўтиб, Ибн Синонинг кутубхонасига ўт қўйибдилар. Бундан хабар тошган Ибн Сино чолиб бориб, кутубхона ичига кириб кетибди. «Яхписи, дўстларим билан бирга ёна қолай», — дея китоблар орасида ўлтираверибди. Одамлар зўрға қутқазиб қолишибди. Ибн Сино куйган китобларни ёддан қайта битиб, тиклабди-да, кутубхонани янгитдан қурдирибди. У умрининг кўп қисмини ўша ерда ўтказган экан.

УЧ ОГАЙНИ БОТИРЛАР

/Ўзбек халқ эртаги/

Бир бор экан, бир йўқ экап, бир замонда бир киши бор экан. Бой ҳам, камбағал ҳам эмас экан. Унинг учта ўғли бор экан, учови ҳам ўқиган, оқу қорани таниган, юзлари ойдаи, ўзлари тойдай, ёмон билан юрмаган, ёмон жойда турмаган эканлар. Тўнғичи йигирма бир ёшда, ўртанчаси ўн саккиз ёшда, кенжаси ўн олти ёшда экан.

Отаси бир кунни уларни олдига чақириб, ҳар бирининг пешонасини силаб:

— Ўғилларим, мен бой эмасман, мендан қолган давлат сизларнинг машаққатингиз учун киёфой қилмайди, мендан ортиқ нарса умид қилиб ўтирманглар, ўзимдан кейин бахтсиз бўлиб қолманглар, деб сизларни ўқитдим. Яхши от қўйдим. Тўй қилдим. Вояга етказдим. Бунинг устига сизларни яна уч нарса билан тарбия қилдим: биринчидан, соғлом вужудли қилиб ўстирдим — қувватли бўлдингиз. Иккинчидан, яроғ билан таништирдим — яроғ ишлатишга уста бўлдингиз. Учинчидан, қўрқитмай ўстирдим — қўрқоқ бўлмай, ботир бўлдингиз. Яна учта нарсани айтаман, қулоқларингизга олиб, эсларингиздан чиқарманглар. Тўғри бўлинг — беҳавотир бўласиз. Мақтанчоқ бўлмаг — хиёлат тортмайсиз. Дангасалик қилманг — бахтсиз бўлмайсиз. Бундан бошқасини ўзингиз билинг. Ҳора тойни, саман тойни, кўк тойни асбоб-анжомлари билан тайёрлаб қўйдим. Хуржунларингизни бир ҳафталик овқат билан тўлғиздим. Бахтингиз йўлда, тоғиб олмоқ учун дунёни кўрганни йўлга чиқинг, дунёни танимай, дунё киши-си бўлмайсиз. Бахт қушини ушламоқ учун бахт овига чиқинг. Хайр, ўғилларим, — деб, туриб кетди.

Ўғиллари суюниб, сафар тадоригини кўриб, эрта саҳарда отланиб, йўлга тушдилар. Уч огайни кун бўйи йўл юриб, жуда узоққа кетдилар.

Намошом вақтида бир жойга етдилар. Кечаси йўл юрмоқни муносиб кўрмай, шу жойда ётмоқни маъқул тоғиб, отларидан тушиб, истироҳат қилиб, овқат еб, ётган олдида ўзаро шу маслаҳатга келдилар: «Бу жой тўқайзор экан, биз йўл босиб келганимиз, чарчаб, ухлаб қолсак яхши бўлмас, кечани уч бўлакка бўлиб, ҳар бир бўлағида биримиз навбат билан пойлоқчи бўлиб, уйғоқ турайлик».

Тўнғич акаси биринчи навбатни олди. Иккала укаси уйғоқга кетдилар. Чироқ липиллаб ёниб турарди. Катта ака қўлидаги

¹ Эртанинг қисқартирилган матни.

яроғини ўйнаб, атрофдаги дов-дарахтларни томоша қилиб, бир қанча вақт ўтирди. Борлиқ жимжит. Ҳамма нарса уйқуда. Кеча ойдин. Бир вақт тўқай ичидан бир нарсанинг келаётган шарпаси эшитилди. Йигит ҳеч қўрқмади, яроғини чиқариб, тайёр бўлиб турди.

Булар тушган тўқайнинг нариги томонида бир шернинг макони бор эди. Булардан бошқа ҳеч ким бу жойга тушмас, ҳатто, бошқа ҳайвонлар ҳам бу жойга келгани қўрқар эдилар. Шер буларнинг ҳидини билиб, емоқ учун аста-аста уясида кўзғолиб, чиқиб келади. Тўнғич ботир, шерни ўлдиришига ишонса ҳам: «Укаларим безовта бўлмасинлар»,— деб, тўқайнинг бир томонига қараб қочди. Шер қувди. Тўнғич ботир панага яшириниб туриб, шернинг орқа томонига қилич билан уриб, уни яралади. Шер ботирга ўзини ташламоқчи бўлди. Ботир чап берди. Шернинг ўнг сонига урди. Шер ботирга қараб, бор кучини тўплаб, ўзини ташлади. Ботир яна чап берди. Ботир яна бир қилич уриш билан шерни тугатди. У, шернинг устига миниб, терисидан бир тасма қирқиб олди. Ичидан белига маҳкам боғлаб олиб, ҳеч нарса кўрмагандай, яна укалари ёнига келиб ўтирди.

Пойлоқчилик навбати ўртача ботирга келди. Ҳеч қандай воқеа юз бермади. Учинчи ботир турди, тонг отгунча пойлоқчилик қилди, ҳеч нарса кўрмади. Биринчи кеча шу билан тугади.

Эрта билан яна йўлга тушдилар. Кечгача йўл юрдилар. Йўл юрсалар ҳам мўл юрдилар. Бир тоғнинг бағрига тушдилар. Тоғнинг чап томони кенг қўриқ эди. Уртада биттагина бақатерак бор эди. Бақатеракнинг тагида бир булоқ, унинг олдида супа, тоғнинг тагида гор бўлиб, унда илонлар подшоси — аждар султон ёлғиз турарди.

Ботирлар бугун шу ерга тушдилар. Отларини бойлаб, хашақ солиб, ҳалиги супага ўтириб, истироҳат қилдилар. Овқатларини еб бўлгач, ухлаш вақтида аввалгидай навбатма-навбат пойлоқчилик қилишди. Биринчи навбат тўнғич ботирга берилди. Ундан кейин ўртача ботирга гал келди. Бунинг навбатида кеча ойдин, жимжит эди. Бир вақт ҳалиги гордан ваҳимали овоз эшитилди. Ўртача ботир қўрқмади, жим турди. Фақат акаси билан укасининг безовта бўлишларидан ташвишланиб, қўриқнинг нариги томонига қараб қочди. Одам борини билиб чиққан аждар, ўртача ботирга қараб югурди. Ботир чап берди ва аждар султоннинг думига қилич уриб, уни яралади. Аждар султон боши айланиб қолди. Яна пойлаб туриб, ботир усталик билан унга қилич урди ва ишини тугатди. Терисидан бир тасма олиб, ичидан белига боғлаб олди. Ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб, супага бориб ўтирди.

Учинчи навбат кенжа ботирга келди. Акаси уйқуга кетди. Тонг отди, уйғондилар. Яна отланиб, йўлга тушдилар. Бугун ҳам йўл юрдилар. Тоғларни, чўлларни, дашт-далаларни ўтиб, кун

ботганда бир тепаликка етдилар. Тўхтаб, бу кечани шунда ўтказмоқчи бўлиб оғлардан тушиб, тепаликда истироҳат қилиб ўтирдилар. Овқат қилиб, еб ётарда яна пойлаш навбати тўнғич ботирга, ундан сўнг ўртанчага, энг кейин кенжа ботирга етди. Ботир тепаликда акаларини ухлатиб, пойлаб ўтириб эди, шамол келиб, чироқни ўчириб қўйди. Акаларининг қоронғида ухлаши унга оғир туюлди. Чироқ ахтариб, энг тепа бир жойга чиқиб, ҳар томонга кўз ташлади, узоқдан, кун ботиш томондан, ғира-шира учқун кўриниб қолди. Чироқни ёндириб келмоқ учун учқун чиққан томонга қараб отини миниб кетди. Анча йўл юриб, тўлнинг ўртасидаги бир қўрғонга бориб етди. Отдан тушиб, қўрғоннинг тагига келди. Етти пахса девор билан ўралган ёлғиз қўрғон бўлиб, бир томонида эшик ўрни бор эди. Ташқарига отини боғлаб, секин ичкари кирди. Қўрғоннинг ичкарисиди бир чеккада ўн бир ёғочлик қора уй, дарчалари берк бўлиб, эшиклари очиқ эди. Оёқ учи билан секин-секин бориб, дарчанинг ёригидан мўралаб қаради... Бу ер талончи-ўғрилар тўпланадиган жой экан. Кенжа ботир ана шу ўғрилар тўдасини қириб ташлади ва ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб, сушага бориб ўтирди.

Улар навбатчилик пайтида кўрсатган қаҳрамонликларини, ҳатто, бир-бирларига ҳам мақтаниб сўзлаб беришмади.

Уч оғайни ботирлар мардлиги, зийраклиги, яна энг муҳими, ўзаро аҳил-иноқлиги туфайли халқ орасида обрў-эътибор қозонишибди, ажойиб, гўзал қизларга уйланишибди, сўнг туғилган қишлоқларига—оталари бағрига қайтиб келиб, бахтли яшаб, муродмақсадларига етибдилар.

БЕРУНИЙНИНГ ДАМ ОЛИШ КУНЛАРИ

/Ривоят/

Беруний йилига икки мартагина дам оларкан. Биринчиси, Наврўз байрами бошланган куни, иккинчиси, буғдойга биринчи ўроқ тушганда.

Дилларни хушнуд этиб, Наврўзи олам етиб келган куни эрта тонгданоқ ўринларидан туриб, ювиниб-тараниб, яхши либосларини кийиб, қариндош-уруғларни, кейин ёру биродарларни зиёрат қилиб, ҳолидан хабар олар эканлар. Улар билан бирга бўлиб, суҳбатлашар, ҳазил-мутойиба қилар, аскиялар айтишар эканлар. Кейин то қош қорайгунча қўш қўшишар, ерга биринчи омов солишда қатнашар, ниҳол экишаркан... Ҳол-аҳвол сўраганларга:

— Дам олиб, ҳаёт лаззатини тотиб кўрмоқдаман, — деб жавоб бера эканлар.

Бошоққа биринчи ўроқ тушган куни ҳам деҳқонча либос кийиб олиб, қўлларига ўроқ тутиб, азондан то кечгача буғдой ўрар, уни

чархлар эканлар. Кўрган-кетганлар: «Хорманг», — деганда: «Бор бўлинг», — деб жавоб берар эканлар. Қаранг-а, улуғ аллома — мутолаа, китоб ёзиш, тажриба ўтказишдан йилига икки кун вақт ажратиб, азондан то кечгача қўш қўшиб, шудгор қилишни, ўроқ ўришни ўзи учун дам олиш деб билар эканлар.

Ҳа, Беруний: «Бир дақиқа вақтни беҳуда ўтказганим — ҳалок бўлганим», — дер эканлар.

Саъдий Шерозий

ГУЛИСТОН

(Парча)

Бир неча амалдорлар билан бирга кемада эдим. Оптимизда бир қайиқ ғарқ бўлиб, икки оға-ини гирдобга тушиб қолди. Амалдорлардан бири кемачига деди: «Ҳар иккаласини қутқар, ҳар бири учун эллик динордан бераман!» Кемачи дарҳол ўзини сувга ташлаб, оға-инилардан бирини қутқарди, иккинчиси ғарқ бўлди. Мен дедим: «Унинг кунни битган эди, шу сабабдан уни халос этишга шоямдашнинг, буни қутқаришга шоямдашнинг». Кемачи кулиб деди: «Айтган гапинг тўғри, лекин буни қутқаришга ўзимда истак бор эди, чунки бир маҳал, биёбонда қолганимда, бу мени туясига мўнғаштириб олган эди, у бирисидан эса, болалигимда қамчи еган эдим».

Мен дедим: «Оллоҳи таолонинг айтгани айни ҳақиқатдир: «Ҳар кимса яхшилик қилса ҳам, ёмонлик қилса ҳам ўзига қиларди».

*Бировни ранжитма қўлингдан келса,
Чунки йўл устида тикан-нишлар кўп.
Дарвеш кишиларнинг ҳожатин чиқар,
Ҳали ўз олдингда қилар ишлар кўп.*

* * *

Икки ака-ука бор эди. Бири подшоҳ саройида хизмат қилар, иккинчиси эса, ўз қўл кучи билан тириқчилигини ўтказарди. Бир кун бой ака фақир укага деди: «Нега подшоҳ саройида хизмат қилмайсанки, машаққатли меҳнатдан халос бўлардинг?»

Укаси деди: «Хўш, ўзинг нега меҳнат қилмайсанки, шоҳ олдида хўрланишдан қутулардинг? Ахир ҳукамолар айтганлар-ку: «Олтин камар тақиб, подшоҳ хизматида тургандан кўра, ўз номингни еб, тинч ўтирганинг яхши!»

*Амир хизматида мунгли ва абгор,
Қўлларинг кўксингга қўйгунча ҳар гал,
Куйса ҳам қўлларинг майли биродар,
Кафтингда оҳак тош олганинг афзал.*

БҶСТОН

(Парча)

*Эрур ҳаммадан ҳам чақимчи ёмон,
Унингдек разил кўрмадим ҳеч қачон.
Бузуқ фикру нодонлиги бирлан ул,
Бузар икки дўст ўртасини нуқул.
Булар дўстлашурлар бўлиб жончу дил,
Уягга қолур ўртада ул разил.
Икки тан аро кимки ўтлар ёқар,
Ақлдан эмас бу, ўзи ҳам ёнар.
Бу Саъдийча хилватда ким завқ олур,
Тилни икки оламдан ул тортадур.
Дигил фойдали сўзни билган қадар,
Қабул этмаса ҳам уни кимсалар.
Пушаймон билан оҳу вой айлагай,
Нега тингламапман дебон йитлагай.*

Юсуф Хос Ҳожиб

ҚУТАДҒУ БИЛИҒ

(Парчалар)

Кимки фароғатли кўнни истаса, у феъл-атворини созлаши, тўғрилиқ ва ростликни танлаши лозим. Кўпчиликка бош бўлган кишининг йўли адолат, феъли — раво, қилмиши эзгулик бўлмоғи, ёмонлардан узоқ турмоғи шарт. Ёмонлик илонга ўхшайди. У чақиши, ҳатто, ҳалок этиши ҳам мумкин.

*Эзгу эзгуликдан чекмагай фиғон,
Ёмон ўз феълидан бўлар пушаймон.
Ёмонлик қилганнинг улуши — ўкинч,
Ёмонга яхши бўл, майли ҳар қачон.*

... Оламдаги энг улуғ фазилат эзгу қилиқ ва гўзал хулқдир. Иккинчиси — ростлик, учинчиси — ҳаё ҳисобланади. Мана шу уч фазилат бирлашса, киши бахтиёр бўлади, қут-иқбол унинг ҳузурига бош уриб келади. Чунки кимнинг хулқи гўзал бўлса, уни

барча халқ севади. Хулқи саз бўлган одамга доимо тўрдан жой тоғади.

Ҳаё ярамас ишлардан тийди. Ҳаёсизлик, аслида, жуда ёмон дарад, бориб турган балодир. Ростгўйлик, ҳаё ва хуш хулқ бирлашган жойда бахтиёрлик бўлади.

* * *

Меҳмонга таклиф қилинсанг, ошани одоб билан е. Бировнинг олдидаги овқатга қўл чўзма. Ўзингга яқин турган жойдан ол. Пичоқни ўйнатмагин. Қўлингга суяк олиб, кемириб ўтирма. Бошқаларнинг ош-овқатларини татиб кўришдан асраниш лозим, ўзгаларни зўрлаб қисташ ярамайди...

Қанчалик тўқ бўлсанг ҳам, таклиф қилингандан кейин овқатдан ейиш лозим. Бу сенинг қадрингни оширади. Қайси бир ишни қилишга бел боғлаган бўлсанг, унга астойдил ёпиш.

* * *

*Ўзингга тиласанг узун эҳтиром,
Ўзгани қабр этгин, аё эзгу ном.
Улуғни улуғла, келтир ҳурматин,
Шунда, сен, оласан улуғлик қутин.
Эшит, нима дейди, оталар сўзи,
Оталар сўзида ҳар ишнинг кўзи:
«Улуғни ҳурматлаш қадим одат, кўр,
Улуғ келса, ўзинг оёқда тик тур.
Улуғга етишса кичик ҳурмати,
Улуғ ҳам кичикка ҳурмат кўрсатар.»*

Еқубжон Шукуров

ОЙША

/Эртак/

Қадим замонда донгдор бир бой бўлган экан. Бойнинг камбағал чол-камшир хизматкори бўлар экан. Хизматкор бойнинг ўтинини ёрар, сув келтирар, от, сигир-бузоқларини, қўй-қўзиларини боқар, хизматкор камшир бўлса бой хонадониди кир ювар, ҳовли сунураар, бутун рўзгор ишларини бажарар экан.

Уларнинг ёлғиз Ойша қизи бўлиб, у гоҳ отасига, гоҳ онасига кўмаклашаркан, ишга жуда чечан экан.

Кўп ўтмай, қиз бечоранинг аввал отаси, сўнгра онаси вафот эттибди. Энди улар бажарадиган ишларнинг ҳаммаси Ойшага қолибди.

Шунинг учун ҳали ошхонада овқат пиширса, ҳали оғилхонага югуриб, сигир-бузоқларига қарар, товуқларга дон сочар, ҳали бойнинг кир-чирларини юваркан. Яна эрта тонгда туриб ишга тушиб кетаркан.

Ойша ҳар қанча елиб югурса ҳам, бойнинг хотини, беш боласи уни кутгани-кутган экан.

Хотини: «Йдиш-товоқларни яхши ювмабсан», — деб қаргаса, ўғил-қизлари: «Нега сув йўқ, нега сув келтириб қўймайсан», — деб бақираркан.

Ойша бир ишни битиришга улгурмасдан, бой: Молларга яхши қарамаяпсан, маърашгани-маърашган, сенинг таъзирингни бериб қўймасам, бўлмайдиганга ўхшайди», — деб койир экан.

Аммо Ойша ҳаммасига чидар экан. Тилсиз дўстларини силаб-сийлаб, дардини уларга айтarkan ва уларни эркалатиб: «Шунақа, эчкижоп, қўйхонларим! Ие, ширин бузоқжонларим, сувингиз тутабди, ўтингиз оз қолибди», — деб қўяркан.

Ойша дарҳол сув бераркан, ўт соларкан. Сўнг товуқлардан хабар оларкан.

— Менинг товуқ-хўрозларим, бесаранжом хуш овозларим! — дер экан-да, дон сочаркан, жўжаларни эркалар экан. Аммо бойвуччалар ҳайвонлар овозидан нолир экан: «Ҳой, Ойша, яшишамагур! Ҳайда товуқларингни! Сигир-бузоқлар, қўй-қўзилар овозини ўчир», — деб койшар экан. Ойша бўлса:

— Ҳой эчкижон, қўзиларим, тинчимас товуқ-хўрозларим! Қичқирманглар, уят бўлади! — дер экан.

Бир куни буни бойнинг ўғил-қизлари эшитиб қолиб, шовқин солишибди:

— Ойша, сен товуқ-хўрозлар, сигир-бузоқ, қўй-эчкилар билан гаплашяпсан, шу тўғрими?

— Тўғри, бойвуччалар! — дебди Ойша.

— Улар гапга тушунмайди-ку! Эси паст, водон!

— Билади, тушунади, бойвуччалар, — дебди Ойша.

— Сен тентак қиз экансан, жинни бўлиб қолибсан. Сени отамизга айтиб, уйдан ҳайдаттиш керак, — дейишибди бойнинг ўғил-қизлари уни масхаралаб.

Ўғил-қизлар: «Жинни қизни ҳайданг!» — деб туриб олишгач, бой рози бўлибди.

— Майли, мен кетаман. Мен ҳаром туз ичмадим, бой ота! Тузингизга рози бўлиб, ҳақимни беринг. Майли, кет десангиз, кетавераман, — дебди Ойша.

— Кетавер! — дебди бой. — Еган, ичганинг билан ора очик! Менда ҳеч қандай ҳақинг қолгани йўқ!

— Майли, бой ота. Отам раҳматлик: «Одам ўлмас, ризқи камаймас», — деган эдилар. Очмдан ўлмасман. Ҳовлингизда шунча йил тинмай ишладим, лекин хизмат ҳақимни бермадин-

гиз. Энди минг бор пушаймон бўласиз! Ўғил-қизларингиз ҳали кўн афсусланади. — деб Ойша фақат ҳайвонлару паррандалар билан хайрлашибди-да, бойнинг ҳовлисидан чиқиб кетибди. Шундан сўнг қўй-эчкилар, сигир-бузоқлар маърай бошлашибди. Товуқлар қақаглабди, хўрозлар қичқирибди. Бир зумда ҳовли тўс-тўполон бўлиб кетибди. Бой довдираб қолибди.

У ҳар ёққа аланг-жалаңг бўлиб қарабди. Қулоқларини беркитиб кўрибди. Ҳайвонларга ўт, паррандаларга дон ташлабди. Сигир-бузоқлар ўтга қарамай, арқонини узиб, бойнинг хотинини ва ўғил-қизларини сузгани югурибди. Улар жон ҳолатда уйга қочиб кириб, қутулишибди.

— Ойша ер юткур қани? Бориб, тез чақириб келинг уни, — дебди бойнинг хотини болаларига.

— Мен, сен эси пастларнинг сўзига кириб, чакки иш қилибман. Энди Ойша йўқ, — дебди бой бақириб.

Бу орада эчкилар кўчага қараб чошибди. Унга сигир-бузоқлар, қўю қўзилар, хўрозу товуқлар эргашибди. Ҳовлини тўлдирган шовқин-сурон тезда босилибди. Бою бойваччалар ҳайрон бўлишиб, бирин-кетин ҳовлига чиқибди. Ҳовлида бирон жонивор кўринмабди. Бой ёқасини ушлабди. У ёққа югурибди, бу ёққа югурибди, кўчага чиқибди, ҳайвонларни тополмабди.

Сигир-бузоқлар, қўю эчкилар, товуқ-хўрозлар эса Ойшани қидириб топшибди ва у билан бирга тинчгина яшашибди.

Замира Иброҳимова

УЙҚУ ХАФА БЎЛДИ

/Эртак/

Бор эканда, йўқ экан, оч эканда тўқ экан, қадим замонда эмас, бизнинг замонамизда Бунёджон исмли бир бола яшар экан.

Бунёджон жуда қизиқ бола экан. Қанча ўйнаса ҳам, ҳеч ўйинга тўймас, зерикмас, чарчамас экан. Ҳатто у: «Оҳ, қани энди кечалари ҳам ухлამасдан, маъза қилиб ўйнасам», — деб орзу қилар экан.

Ана шу боланинг ҳаётида ғалати бир воқеа содир бўлибди.

Бир куни кечқурун уйдагиларнинг ҳаммаси: онаси, дадаси, укаси ухлаб қолишибди. Лекин Бунёджоннинг сира ухлагиси келмабди. «Туриб чироқни ёқиб, ўйинчоқларим билан ўйнасам-микан?» — деб ўйлаб турган экан, бирдан ёстиғининг тагидан майин, ингичка овоз эшитилибди:

— Ухласанг-чи, мен ҳам роса чарчаб кетдим-ку, ахир!

Бунёджон чўчиб кетибди. «Сен кимса-а-н?» — дебди титроқ товуш билан.

— Мен сенинг уйқунг бўламан...

— Вой, уйқу ҳам гапиришни биладими? — деб ҳайрон бўлибди Бунёджон.

— Мен гапиришни севдан ўрганганман.

— Қаердасан, сени кўрмайпман-ку? — Бунёджон кароватига ўтириб олибди.

— Мана, олдинда турибман-ку, — дебди уйқу.

Бунёджон ёстиққа қараса, ғира-шира ёруғликда кичкинагина, худди жимжилоқдай бир болача кўринибди.

— Уйқум сенмисан? — дебди Бунёджон ва уни қўлига олибди. У худди момикпахтадек юмшоқ, енгил экан. Кичкина чоповчаси ҳам бор экан. Бунёджоннинг кафтида туриб олиб, яна майинг товушда сўзлай бошлабди.

— Шу, сен ўзинг яхши боласан-ку, лекин ҳеч ухлагинг келмайди-да.

— Қўй, уйқунг гапирма, уйқунинг нимаси яхши? Кел, яхши-си маъза қилиб ўйнаймиз.

— Ия, сен қизиқ бола экансан-ку! Биласанми, ухламасанг нима бўлади?

— Ҳеч нарса бўлмайди.

— Йўк, йўк, шундай десанг хато қиласан. Агар ухламасанг, кучинг кетади, бошинг оғриб, кўзларинг тинади. Ҳамма ўртоқларинг полвон бўлишади. Сен бўлсанг, касал бўлиб қоласан.

— Вой-бўй, гапларинг бир қизиқ. Сен-чи, мени билмас экансан. Мен ухламасам ҳам маъза қилиб ўйнайвераман. Ҳаммадан полвон ўзимман. Болалар мендан роса кўрқишади. Ҳеч касал бўлмайман, — керилибди Бунёд.

Уйқу ундан астойдил хафа бўлиб, жажжи лабларини чўччайтириб, тарикдай кўзларига ёш тўлибди-да:

— Ундай бўлса, мен севдан кетаман! — дебди.

— Кетавер, сента ялинаманми! — дебди ҳеч ўйламай Бунёд.

— Соғинсанг ҳам келмайман!

— Соғинмайман, хайр!

Уйқу бўйнини қисиб, Бунёднинг кафтидан тушибди-да, секин-секин юриб, эшикни очиб, чиқиб кетибди.

Бунёд роса хурсанд бўлибди. «Энди мен ухламас бола бўлдим. Қўндузи ҳам ўйнайман, кечаси ҳам ўйнайман. Ҳамма болалар тун пайтида, кечаси ухлашади, ўйиндан қолиб кетади. Менга эса маъза»...

Бунёджон шу хаёллар билан бир оз ётғач, каравотидан тушиб, ётоқхонадан чиқибди. Чироқни ёқибди. Энди ўйинни бошлаб, айниқ полвонга гапирган экан, ўз овозидан ўзи кўрқиб кетибди. «Гапирмасдан ўйнайман», — деб ўйлабди. Бироқ тезда зерикиб,

яна ётоққа кирибди. Ҳамма уйқуда. У ҳам жойига бориб ётибди. Лекин кўзига уйқу келмабди. Нима қилишини билмай ётган экан, хаёлига эртақлардаги қўрқинчли девлар, ажпалар, баҳайбат одамлар кела бошлабди. Шунда Бунёджон қўрқиб, кўрпасига бошини буркаб олибди. Бир дақиқада димиқиб, яна бошпни чиқариб олибди...

Ухласанг ҳам, ухлмасанг ҳам, бари бир, тонг отар экан. Аммо уйқуга тўйиб, тонгни қарши олишнинг гашти бошқача бўлар экан.

Хона ёриша бошлаганида Бунёджон жуда севиниб кетибди. Хонадаги ҳамма нарса даҳшатли қиёфасидан қайтиб, шқаф, ойна, кўрпалар тахланган сандиқ бўлиб қолибди. Бунёджоннинг кўрқувлари тарқаб, руҳи анча кўтарилиб, ўриндан турибди. Лекин уйқусизлик унга анчагина таъсир қилибди. Иштахасизлик билан чой ичиб, кўчага чиқибди. Болалар қий-чув қилиб ўйнашаётган экан. У ҳам болаларга қўшилибди. Уйинга берилиб кетибди.

Шундай қилиб, жунни яна кеч қилибди. Аммо уйқу пайти яқинлашган сари ўтган кеча воқеалари эсига тушиб, уни кўрқув босибди. Қанча кўрқмасин, уйқусини ҳайдаб юборганини онасига айтишга журъат этмабди. Ахир, у катта бола, сентябрь желса, 1-синфга боради. Шуларни эслаб, кўнгли бир оз таскин топиб, жойига ётибди. Бошини ёстиққа кўйганидан жейпингина қаттиқ чарчаганини ҳис қилибди. «Оҳ, агар уйқум қайтиб келса, эртага ҳам куни билан маза қилиб ухлардим-а, уни беқорга хафа қилиб қўйдим», — деб ўйлабди-ю, ўпкаси тўлиб, юзини ёстиққа босиб, пиқ-пиқ йиғлабди.

Бунёджон бу кечани ҳам уйқусиз, қўрқинч ичида ўтказибди. Зор-зор ялиниб, уйқусини чақирибди. Бироқ уйқу узоқда кетиб қолган экан. Бунёджоннинг йиғлаганини кўрмабди, овозини эшитмабди.

Яна тонг отибди. Нонушта пайтида Бунёднинг ҳеч нарса егиси келмабди. Шалпайганича кўчага чиқибди. Болалар маза қилиб ўйнашаяпти. Унинг кўнглига ўйин сиғмабди. Кўзларини ишқалаб-ишқалаб бир чеккадаги ўриндиққа бориб ўтирибди. Бунёджоннинг Зиёджон деган жонажон дўсти бор экан. Зиёд қараса, Бунёд хомуш. Уйиндан чиқиб, чопқиллаб унинг олдига келиб: «Нима бўлди?» — деб сўрабди. Бунёджоннинг бир оз жаҳли чиқибди-ю, аммо Зиёдни яхши кўргани учун унга воқеани айтиб берибди. Зиёд анча мулоҳазали бола экан. Бунёднинг гапларини эшитиб, узоқ ўйлаб қолибди. Кейин бир қарорга келгандай, даст ўриндан турибди-да:

— Қани, кетдик, — дебди.

— Қаёққа? — ҳайрон бўлибди, Бунёд.

— Уйқўнгни қидирамиз!

Улар йўлга тушишибди. Роса юришибди, чарчаншибди, қоринлари ҳам очибди. Зиёднинг чўнтагида битта конфет бор экан. Иккига бўлиб ейишибди. Бир оз дам олишгач, яна йўлга тушишибди. Лекин уйқу ҳеч ерда йўқ экан. «Энди қайтсакмикан», — деб ўйлаб туришган экан, бирдан Бунёд ён тарафдаги ўтзордан кимнингдир бир текисда нафас олаётганини пайқаб қолибди. Зиёдни кўлидан ушлаб, ўша томонга бошлабди. Қарашса, ариқ бўйидаги катта бир ўтнинг тагида Бунёдjonнинг уйқуси чопонита ўралиб олиб, ухлаб ётганмиш. Уни кўрган Бунёд севиюганидан чапак чалиб, қийқириб юборибди. Уйқу чўчиб, уйғониб кетибди.

Бунёдjon чопқиллаб уйқусининг олдига бориб, уни маҳкам қучоқлаб, юзларидан ўпмоқчи бўлибди-ю, аммо хафа қилганини эслаб, тўхтаб қолибди. Ҳеч нарса демай, бошини қуйи солиб турибди. Шунда уйқу:

— Ҳа, Бунёдjon, маза қилиб, ўйнаб юрибсанми? — дебди шигичка, майин овозда.

Ҳамма нарсага тушунган Зиёд:

— Бунёдни кечир, уйқужон, — дебди ялиниб.

— Мени кечир, — дебди Бунёд ҳам эшитилар-эшитилмас овозда.

Уйқу уни кечирмоқчи эмас экан-у, аммо уйқусизликдан сарғайиб кетган юзига, қизарган кўзига, салқинган қовоқларига қарабди-ю, ич-ичидан болага раҳми келибди.

Бунёд уйига киргач, уйқу секингина унга:

«Мен жойимга кетдим, сен ҳам овқатингни еб, боргин», — дебди-да, ётоқхонанинг очиқ турган эшигидан лип этиб кирибди-ю, Бунёдjonнинг кароватига чиқиб, ётиб олибди.

Бунёдjon онаси олдига қўйган овқатни еб:

— Мен энди ухлайман, ойижон. Хайрли тун, — деб ётоқхонага кириб кетибди.

Онаси бир оздан кейин ётоққа кириб қараса, Бунёдjon мазза қилиб ухлаб ётган эмиш.

ГИЛАМ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бурунги замонда бир подшо бор экан. Бир куни у подшо бир камбағалнинг қизини олмоқчи бўлиб, совчи юборибди. Совчилар келиб, подшонинг сўзини қизга айтишибди. Камбағалнинг қизи совчиларга:

— Подшога бориб айтинглар, олмоқчи бўлса, мен ҳам розиман. Лекин подшо бир хунар билсагина тегаман, билмаса. ўргансин, — дебди.

Совчилар подшонинг олдига келиб, қизнинг шартини айтишибди. Подшо бу гапни эшитиб, аввал аччиғи келибди, сўнг ўйланиб туриб, қизнинг гапи таъсир қилибди: «Подшолигим ҳунар эмас экан-да. Хайр, ҳунар ҳам ўрганай», — деб ўз ўрнига вазирини қолдириб, ҳунар ахтариб, чиқиб кетибди. Ҳамма ҳунарларни кўриб, гиламчилик маъқул бўлибди. Гилам тўқийдиган бир яхши устани топиб шунга шогирд тушибди. Уч йилу уч ой деганда гилам тўқишни ўрганибди. Бир гилам тўқиб, қизнинг уйига юборибди: «Ҳунар ўргандик, шартини бажардик», — дебди. Қиз:

— Подшо шартини бажарган бўлса, мен ҳам сўзимда турибман, энди тегаман, — дебди.

Подшо тўй-томоша қилиб, қизни олибди, бахтли яшаб, подшолигини қилиб юраверибди.

Кунлардан бир кун шу подшо мамлакатадаги элнинг савдогарлари, катта-катта бойларидан бир қанча киши йўқ бўлибди. Бу хабар подшога етибди. Қанча амалдорлар ахтариб, бойларнинг дарагини топмабди. Подшо: «Буларни ўзим ахтарайин, шаҳарда бир сир борга ўхшайди, буни билмасам бўлмайди», — деб подшолик кийимларини ечиб, бошқа кийимлар кийиб, одам танимайдиган бўлиб, кечаси элу халқ ётгандан кейин, шаҳарни айланмоқчи бўлиб, чиқиб кетибди. Бир куни айланиб юрса, узоқдан бир чироқ кўринибди. Подшо тўғри шу чироқ кўринган жойга борса, ошхона экан. Ошхонанинг ичида кўп одам овқат еб ўтирибди. Эшикни очиб, қараши билан ошхона эгасининг кўзи подшога тушибди ва:

— Нима ишингиз бор? — деб шоҳдан сўрабди. Подшо:

— Қорним оч, овқат емоқчиман, — дебди. Ошхона эгаси:

— Қани, ичкари киринг, тўрга ўтинг, — деб подшони ичкари уйга олиб кирибди. Подшо тўрга ўтаётиб, ернинг остига тушиб кетибди. Қараса, рўпарасида бир одам турибди. У одам подшонинг қўлидан тутиб, ичкари уйга олиб кирибди. Уйда одам жуда кўп экан. Подшо кўрқиб, эсидан адашиб, хаёли қочибди. Сўнг қоровулга:

— Сизлар кимсизлар, сизга жон керакми, мол керакми, пул керакми? — дебди: Улар:

— Бизга жондан бошқа бари керак, у бўлмаса, жон керак, ҳозир сенинг калланг керак, — дейишибди. Подшо:

— Пул, мол топиб берсам бўладими? — дебди. Улар:

— Бўлади, — дейишибди. Подшо:

— Ундай бўлса, бир ҳунар кўрсатаман, меннинг айтганимни қиласизлар. Мен бир гилам тўқиб бераман, шунга подшога олиб борсанглар, минг тилла беради, — дебди. Улар:

— Қани, ҳунарингни кўрайлик, — дейишибди. Подшо у керак, бу керак, деб гилам тўқини учун керакли нарсаларни айтибди.

Ҳалиги одамлар бозорга бориб, подшонинг айтган нарсаларини олиб келишибди. Подшо ипакдан бир гилам тўқиб:

— Мана бу гиламни подшога олиб бординглар. Подшо сизга минг тилла беради, — дебди.

Ҳалиги одамлар гиламни кўтариб, подшо саройига олиб боришибди. Саройдан бир маҳрам чиқиб, гиламни пчкарига олиб кириб, кимга беришини билмай, вазир билан маслаҳатлашибди. Булар подшони йўқотиб, ҳайрон бўлиб юрар эканлар, гиламни подшонинг хотинига кўрсатибдилар. Хотини ўзининг эри тўқиган гилам эканини таниб, гилам келтирган одамларга минг тилла бериб юбориб, орқасидан одам қўйибди. Уғри тиллаларни олиб суюниб, тўғри ошхонага кириб борибди. Орқасидан пойлаб келган одам вазирга хабар берибди. Вазир бир қанча аскарларини олиб келиб, ошхонани ўраб, пчкарига кириб, подшони топибди. Подшо ўзига ўхшаб қўлга тушган одамларни ҳам озод қилибди. Уғриларнинг қўлини боғлаб, аскарига ҳайдашиб, саройга келибди ва ҳаммасини дорга остирибди.

Абдулла Авлоний

АҚЛЛИ БОҒБОН

/Ҳикоя/

Бир богбоннинг уч ўғли бор эди. Улар ҳам дангаса ва ишқмас эдилар. Богбон бир кун касал бўлди. Ўғилларин ишга солмак учун ёнига чоқириб: «Ўғлонларим, мени ажаллим етганга ўхшайди. Мен сизларга васият қилиб кетайми. Богбоннинг ичига бир кўза олтув кўмуб қўйғонман. Мандан сўнгра ўзингиз кавлаб, топуб, бўлашуб олурсиз», — деди. Ародан бир неча кун ўтмай, богбон дунёдан ўтди.

Ўғиллари олтув охторуб, богбонни чунон қазидиларки, туфроғлари кул бўлиб кетди, лекин токнинг илдизидан бошқа ҳеч нарса тополмадилар. Аммо шул йил ток чунон узум қилдики, ақчаси неча кўзага тўладургон олтув бўлди. Сўнгра бу ялқовлар билдиларки, олтув ерда эмас, ишловда экан.

Ҳисса: Ҳамма ямонликларнинг онаси дангасалик, қўрқоқлик қотасидур.

ҲУНАРЛИ ЙИГИТ ХОР БЎЛМАЙДИ

/Эртак/

Қадим замонда атрофи ўрмону адирлар билан ўралган Марғилон деган гўзал бир қишлоқ бўлган экан. Хонлар, беклар назаридан чет бўлгани учун халқи ҳам, ўрмони ҳам тинч экан. Лекин Марғилонга хонлар йўл топиб, халқни талашга киришибди. Оғир меҳнат, очлик азоблари жонидан ўтган бир йигит бахт ахтариб, йўлга чиқибди. Йўл юрибди, йўл юрса ҳам мўл юрибди. Бир тўқайзорга келганида аллақандай тасир-тусур товуш эшитилибди. Яқинроқ бориб қараса, каттакош бир қоплон чолни босиб олиб, бўғзига тишини ботирмоқчи бўлиб турганмиш. Йигит ўзини қоплоннинг устига отибди. Қоплон ўлжасини қўйиб юбориб, йигитга ёпишибди. Икковлари узоқ олишибдилар, охири йигит ёнидан пичоғини олиб, қоплоннинг биқинига санчибди. Қоплон ўша заҳоти жон берибди.

Йигит ўз жароҳатларини ҳам унутиб, чолни ҳушига келтиришга уришибди. У бўлса жуда ҳолдан тойган экан, йигитнинг саволига жавобан алланарсалар дебди-да, ўнг қўли билан шарқ томонга ишора қилибди. Йигит чолнинг уй-жойи ўша томонда эканини фаҳмлабди. Яқин орадан карвонлар ўтиб қолишибди. Йигит уларни тўхтатиб, чолни туяга миндирибди, ўзи пиёда жўнабди. Йўл юришибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди. Авча юришгандан кейин Хитой мамлакатига кириб боришибди. Чол бир ҳовлини кўриб, севинганидан қичқириб юборибди. Йигит чолнинг ҳовлиси шу эканини билиб, уни туядан туширибди, суяб ҳовлига олиб кирибди. Ҳовлидаги қиз чолга пешвоз чиқиб, иккови кучоқлашиб кўришибдилар. Сўнгра қиз йигитга миннатдорчилик билдирибди.

— Сиз отамни ўлимдан қутқарибсиз, катта раҳмат, — дебди у.

Улар йигитни жуда яхши меҳмон қилишибди. Қушларнинг бирида йигит қизга ўз мақсад-орзусини, нима учун йўлга чиққанини гапириб берибди. Шунда қиз унга:

— Ўзимиз жуда камбағалмиз. Лекин уй-жойимизни сотсақ ҳам сизга ёрдамлашамиз. Мато олиб, сизни карвонларга қўшиб юборамиз, савдо қилиб бойийсиз, — дебди.

Йигит бунга рози бўлмабди.

— Мен отангизни мол-дунё учун қутқармадим. Унга инсонлик юзасидан ёрдам бердим. Таклифнингиз учун раҳмат, лекин савдогарчиликдан оғиз очмант, — дебди.

Қиз мулойимгина кулиб қўйибди.

— Кечиринг мени. Сиз бизга ўхшаб, ҳалол меҳнат билан яшайдиган одамлардан экансиз. Хоҳласангиз шоҳи тўқини ҳунарини ўргатай, — дебди қиз.

Қизнинг бу таклифи йигитга маъқул тушибди. Чунки йигит туғилган қишлоқдагилар шоҳи тўқини, ипакни қайси йўл билан олишни билишмас экан.

Қиз уйдан кичкина халта олиб чиқиб, ундаги уруғларни йигитга кўрсатибди:

— Мана шу уруғлар иссиқда қуртга айланади. Қуртлар ипак чиқаради. Қизнинг бу сўзига йигитнинг ишонгиси келмабди. Қиз бўлса уруғларни қуртчаларга айлантириб, уларни савагларга солибди. Тут баргларини майдалаб, қуртларга едира бошлабди. Қуртлар баргларни иштаҳа билан еб, ўса бошлабди. Чол, йигит ва қиз қуртларга аранг барг ташиб улгуришибди.

Охири қуртлар энгил ипак толаларини чиқариб, ўша толаларга қўлгана бошлабдилар. Қиз пиллани чуваб, ипакка айлантирибди-да, ипакларни дастгоҳга тортибди. Йигит шоҳи тўқини ҳавас билан ўргана бошлабди. Икки йил деганда жуда яхши тўқувчи бўлибди.

Хитой подшоси қурт боқини сирини, шоҳи тўқини ҳунарини четга чиқармаслик учун мамлакатдаги кишиларга қатъий буйруқ берган экан. У шоҳи кийимларни фақат ўзи ва сарой кишиларигина кийишни хоҳлар экан. Мусофир йигитнинг моҳир шоҳи тўқувчи бўлганини эшитиб, дарров саройга қақиртирибди. Йигит келибди. Шоҳ унга бошдан-оёқ разм солиб:

— Уч кун ичида Хитойда ҳеч ким тўқий олмайдиган ажойиб шоҳи тўқининг керак. Агар уддасидан чиқолмасанг, каллангни танангдан жудо қиламан, — дебди.

Йигитнинг роса боши қотибди. Уйга хомуш қайтибди. Уни бу аҳволда кўрган қиз ҳайрон бўлибди.

— Нима бўлди? — сўрабди у.

Йигит шоҳнинг қўйган шартини қизга батафсил гапириб берибди.

— Қайғурма, — деб тасалли берибди қиз унга, — киши доим дадил бўлиши, бошига мушкул иш тушганда ўзини йўқотиб қўймаслиги керак. Қел иккаламиз энг шимариб, ишга киришайлик.

Ўша пайтда Хитойда оқ жужундан шоҳи тўқилар экан. Йигитнинг хаёлига Марғилон ўрмонининг қирғовуллари патидек рангдор шоҳи тўқини келибди. Ўз қишлоғидагиларнинг дарахт гуллари, томири, мева пўчоқларидан қандай ранг олишганини эслаб, ўшанақа ранглар тайёрлабди. У оқ ипакни дастгоҳга тортиб, ипакка шу рангдан пуркабди. Шоҳи тўқилиб бўлгач, унга тухум саригини суриб, тўқмоқ билан кудинг урган экан, шоҳи жуда ҳам товланиб, ярқираб кетибди.

Шоҳ йигит келтирган шоҳини кўриб, ҳангу манг бўлибди. Бармоғини баланд кўтариб, «хо» дебди. Бу аъло дегани экан.

— Сен энди менинг саройимда шоҳи тўқувчи бўлиб ишлайсан, — дебди шоҳ унга. — Катта ҳақ оласан.

Лекин йигит бунга кўнмабди. У шоҳга:

— Мен ўз ватанимга боришим керак, агар сизга шоҳи керак бўлса, олаверинг. Мен сизга эмас, халққа хизмат қиламан, — дебди.

— Агар кўнмасанг, сенга ҳунар ўргатганларни ўлдираман, — деб уни кўрқитибди шоҳ. Йигит яна келаман деган баҳона билан уч кунга муҳлат олиб, уйига келибди. Чол билан қиз воқеани эшитгач, ўйлай бошлашибди. Ярим кечада чол, қиз, йигит — учовчи бирга шаҳардан чиқиб қочибди, йўл юришса ҳам мўл юришибди, ниҳоят номаълум бир ўрмонга етиб келишибди. Шу ерда улар анчагина осойишта умр ўтказибди. Ниҳоят, йигит чол билан қизни ўз қишлоғига олиб кетибди. Устахона очиб, ранг-баранг шоҳилар тўқий бошлашибди. Қиз ва чол унга кўмаклашибди. Ҳунарларини ошналарига ҳам ўргатишибди. Шундай қилиб, улар тўқиган шоҳи Марғилон шоҳиси деб дунёга ёйилибди.

ЛУҚМОНИ ҲАКИМ РИВОЯТЛАРИ

Луқмони Ҳаким дунёга донги кетган табиб экан. У одамларнинг дил-дилини, гийҳларнинг, жамини ҳайвон, жонли-жонсиз мавжудотларнинг тилини ҳам билар экан. Улар хасталанса, дардга чалинса, даволар экан.

Қунарлардан бир куни бир кишининг кўзи қаттиқ оғриб қолибди. У кўзини жуда кўп табибларга кўрсатибди, даво топа олмабди, олиму уламоларга боқтирибди, шифоланмабди. Охири излаб-излаб, узоқ бир ўлкада яшовчи Луқмони Ҳаким ҳақида дарак топиб, унинг олдига борибди. Луқмони Ҳаким кўзи оғриган кишининг уёқ-буёғини кўрган бўлибди-да, оёғига хина қўйишни маслаҳат берибди. Шунда бемор табибга қараб:

— Эй улуғ Ҳаким, бу нима деганинг, ё мен билан ҳазиллашаяпсанми? Ахир, менинг оёғим оғригани йўқ-ку, унга хина қўйсам. Кўзим оғрипти, кўз қаёқда-ю, оёқ қаёқда? — деб хафа бўлибди. Шунда Луқмони Ҳаким беморга шундай дебди.

— Тўғри айтсан, мен ҳам сенинг қаернинг қасаллигини кўриб, билиб турибман. Сенинг кўзинг оғриган, бизнинг фаҳму фаросатимизга кўра, кўзинг бир томири оёқнинг остида жойлашган. Сенинг ўша жойинг, яъни кўзингнинг оёғинг остига улашган томири шамоллаган. Шунга хина қўйсанг, зора кўзинг тувалиб, асли ҳолига қайтса.

Кўзи оғриган киши Луқмони Ҳаким айтгандай қилиб оёғининг тагига хина қўйган экан икки-уч кун ўтмасдан, кўзи тузалиб, ҳеч нарса кўрмагандай бўлиб кетибди.

СУКУТНИНГ ХОСИЯТИ

Ҳикоя қилишларича, ўз даврининг машҳур ҳакими, ҳамма даврларнинг ҳам доно табиби бўлмиш Луқмони Ҳаким кунлардан бир кун ҳазрати Довуднинг олдига борибди. Довуд одатдагидек, совут зирҳли кийимлар тайёрлаш, яъни темир-терсақлар орасида яшлаб ўлтурган экан.

Луқмони Ҳаким дунёга келгандан буён темирчихонага кирманган, бундай кийимларнинг тайёрланишини кўрмаган экан. Шу боисдан бундай зирҳли кийимлар қандай кийимлар эканлигини, уни кимлар кийишини сўрамоқчи бўлибди. Аммо устози: «Аввал ўйла, кейин сўйла», «Сабр қил — сабрнинг таги олтин», — деб ўргатган экан. Шунга амал қилиб, сабр қилибди. Кийимнинг тайёр бўлишини кутиб турибди. Ҳазрати Довуд кийимни тайёрлаб, кийиб олибди-да, шодланиб Луқмони Ҳакимга шундай дебди:

— Луқмони Ҳаким, мана кўрдингизми, мен совуқ темирдан қандай пессиқ кийим тайёрладим. Буни кийиб, бемалол жангга кириб, босқинчи душмanning додини бериш мумкин.

Бу гапни эшитган Луқмони Ҳаким: «Сукут қандай буюқ ақллиқдир. Устозимнинг айтганини қилиб, сукут сақладим-да, қўпол хатодан сақландим», — дебди ичида.

Екут Раҳимова

ЧАНА

/Ҳикоя/

Дилшоднинг чанаси бор. У бошқа болаларнинг енгил чаналарига сира ўхшамайди: катта ва бақувват, ҳаққий чана. Узининг айтишича, дадаси уни бир пайтлар Дилшод билан укасига махсус ясаптириб келган экан. Шундан бери ҳар йили қишда ака-ука бу чанада маза қилиб учинади.

Мана, бугун туни билан гуяллаб қор ёғиб чиқди. Дилшод эрталаб туриб, ҳовлига қараса, ҳаммаёқ оппоқ қор билан қопланибди.

— Ур-ре, — деб севинганидан бақариб юборди Дилшод. — Энди маза қилиб чана учаман!

У апил-тапил нонушта қилди-да, иссиқ кийиниб, ўтинхона бурчагида ётган чанасини судраб, кўчага шопилди. Кўча шўх ва қувноқ болалар билан тўла эди. Биринчи қор ёғди, ахир!

— Ур-ре! Дилшод чанасини олиб чиқди! Ҳозир бизлар ҳам маза қилиб, чана учамиз! — дея қичқиришди болалар уни ўраб.

Бу гапдан Дилшод ғурурланиб кетди. Чанасини судраб, гўё уларнинг гапини эшитмагандек, болаларнинг олдидан гердайиб ўтиб кетди ва бир ўзи уча бошлади.

Буни кўрган болалар ҳам индамай, ундан нари кетишди-да, тепаликда ялтироқ яхмалак ясаб, ўзлари уча бошлашди. Улар бир-бирларининг этакларидан ушлаб, «поезд» бўлиб олишган, тепаликдан сирпаниб тушишаркан, бир-бирларига урилиб кетишар, қийқириб, қорга думалашарди. Чавалари бўлмаса ҳам болаларнинг ўйини қизигандан қизиқ кетди. Улар қувонганларидан бир-бирларининг устиларига йиқилиб, сирпанчиқдан учишар, югуриб яна тепаликка чиқишар, яна бир-бирларига мингашиб, қийқиринганча пастга тушишарди.

... Дилшод бир ўзи чанасида роса уёқдан-буёққа учди. Охири зерикди. Чанада учин ҳам кўнглига тегди. У чарчаб, чанасини судраганича, қийқириб ўйнаётган қувноқ болаларнинг олдиларидан ўтди. У ҳозир болалардан биронтасининг: «Мени ҳам учир», — деб ялинишини кутарди. Аммо болалар худди Дилшод йўқдай, унга парво қилмай, шўх-шодон қийқиринганича, яхмалак учин билан овора эдилар. Лекин «ажойиб, энг зўр» чананинг эгаси бўлган Дилшод, барбир, кимдир менга эътибор беради, деб кутарди. Аммо болалар ундан чана сўрашни гўё хаёлларига ҳам келтиришмасди. Улар шундай ҳам маза қилинаётган эди.

Агар дунёдан тенги йўқ чанани бўлса ҳам кеккайиб, ўртоқларингдан ажралиб, бир четда ёлғиз қолишдан ёмони йўқ экан!

Охири ёлғиз совқотиб туриш Дилшоднинг жонига тегди ва унинг ўзи болаларга ялинишга мажбур бўлди.

— Ҳой, болалар, қани кимни чанамда учириб келай? — деб бақирди уларга қараб.

— Ҳеч кимни! Ўзинг учавер чананга, — деди телпагини бостириб кийиб олган чайпргина бола. — Биз шундай ҳам зерикаётганимиз йўқ. Маза қилиямиз!

Улар «поезд» бўлиб, яна яхмалак учинда давом этишди.

Дилшоднинг қувноқ ва бахтиёр болаларга қараб туриб ҳаваси келиб кетди. Чунки уларга ростдан ҳам маза, кўпчилик бўлиб ўйнашаётган эди. Шунинг учун чаналари бўлмаса ҳам зерикшмаётганди.

— Мен ҳам яхмалагинларда бит-та учай, — деб ялинди у болаларнинг олдига бориб. — Би-и-т-та уча қолай. Мени ҳам қўшинглар.

— Ва-а-а!.. — болалар хохолаб кулиб юборишди. Улар Дилшоднинг гапига кулишдими ё «поездлари» қорга ағанаб кетгани учун кулишдими, билиб бўлмасди.

— Агар мени ҳам учирсанглар, чанамни сизларга берардим.

Яхмалақдан ҳаммамиз галма-галдан учардик, — деди Дилшод — Бўпти, — дейишди болалар кўниб. — Келсанг, келақол. Биз қизганмаймиз. Майли, хоҳлаганингча учавер, яхмалақ ҳамма-ники. Чананинг эса кераги йўқ. Шундай ҳам хурсандмиз.

У болаларнинг рози бўлишганидан қувонди. Бир зумда кўнгли ҳам болаларнинг юзларидек ёришиб кетди.

«Ўртоқларинг билан бирга бўлиш қандай яхши! Энди ҳеч қачон улардан ажралмайман. Ҳеч нарсага болалардан қизганмайман!» — дея ўзича аҳд қилди Дилшод.

Тамилла Қосимова

ЯХМАЛАК

Янги йил арафаси эди. Қўрқмас арчасини ясатиб, энг учига катта юлдузчани илди. Жуда кўп ўйинчоқлар билан безанган арчаси ял-ял ёниб кетди. Ярми қизил, ярми сариқ олмалар, ноклар: «Ол мени, е», — дегандек арча шохидан мўралайди. Қўрқмас уларни еб бўлмаслигини билади, чунки шишадан ясалган-да. Бир қўлида ҳасса, бир қўлида совға қопчасини ушлаган Қорбобо ҳам арча тагидан жой олган. Оппоқ пўстин кийган Қорқиз Қўрқмасга кулиб қараб турибди. Фақат жажжи-жажжи электр лампочкалар етишмаяпти, ҳечқиси йўқ. Бугун ойиси: «Ишдан кейин «Болалар дунёси»га кириб олиб келаман», — деган. У, ҳатто, ўртоғи Илғорга: «Арчамда электр чироқлар бор», — деб мақтаниб кўйган. Нега мақтанди-я? Ойиси олиб келмай қолса-чи? Йўқ, йўқ, ойиси ваъда бердими, олиб келади. Унгача Қўрқмас ташқарида ўйнаб турмоқчи бўлди. Ҳовлига чиқиб, Қорбобо ясади. Кейин яхмалақ учмоқчи бўлди. Қорлар оқ пўстиндек момиқ эди. Ҳечам яхмалақ учолмади. Қараса, йўлканинг қорлари одамлар қатновида силлиқланиб қолган экан. «Роса яхмалақбон бўпти-да, ҳозир сув сочиб юборсам, ойнадек бўлади», — деб севинди. Қўрқмас ошхонага кириб, чойгумда сув олиб чиқди. Йўлкага тўрт чойгум сув сепгандан кейин яхмалақ тайёр бўлди. Шу пайт тўр халта кўтарган бир киши йўлкадан кетатуриб, қалқиб кетди. Қўрқмаснинг қўлидаги чойгумни кўриб, жаҳли чиқди: — Четроқда ўйнасанг бўлмайдим, ўтган-кетган йиқилади-ку! Қўрқмаснинг ўтган-кетган билан нима иши бор ўзи? Яхмалақда қоронғи тушгунча мазза қилиб учди. Шундай қилди ҳам.

Бувиси уни қидириб, кўчага чиққанида, Қўрқмаснинг юз-қўллари совуқдан шолғомдек қизариб кетган эди. Яхмалақни кўриб бувиси ҳам койиди:

— Бор, ўчоқдан бир хокандоз кул олиб чиқ. Яхмалақка сепиб, кейин уйга кир, овқатингни е!

Бувиси кетгач, Қўрқмас яхмалакка кул сөпишни хаёлига ҳам келтирмади. Қайта-қайта сирпанчиқ учиб, кейин уйга кирди. Овқатини еб бўлгач, бувиси: «Яхмалагинингга кул сепиб қўйдингми?» — деб сўради. Қўрқмас: «Ҳа, бувижон, бир хокандоз эмас, икки хокандоз сепиб қўйдим», — деди. Кейин ясатилган арчасининг атрофини айлади: «Электр чироқларни ёқсам, арчам ажойиб бўлади-да, Илғор ҳам кўриб роса ҳаваси келарди», — деб ўйлади. Яхшиси ойисини кўчада кутиб туради. Баҳонада яна яхмалак учиб-учиб олади. Қўрқмас эндигина эшик томон борган эди, уйга ойиси кириб келди. Аввалига: «Ур-ре-е!» — деб қичқириб юборган Қўрқмас ойисининг ранг-рўйини, пальтосининг этаклари ҳўл ва қор эканлигини кўриб, таққа тўхтаб қолди. Бувиси келиб, ойисининг қўлидан сумкасини олди.

— Худди уйимиз олдига келганда сирпаниб, йиқилиб тушсам бўладими? — деди ойиси пальтосини ечар экан. Бувиси ялт этиб Қўрқмасга қаради. Қўрқмас кўзларини олиб қочди. Бувиси маънодор қилиб бошини чайқайди-да, ҳовлига чиқиб кетди. Қўрқмас ошхонага кириб, бир хокандоз кул олганини, кейин кўчага чиқиб кетганини деразадан кўриб турди. У ойисидан электр чироқларини сўрашга тили бормаё турган эди, ойисининг ўзи сумкасини очиб, чироқларни олди. Аммо уларни кўриб, Қўрқмаснинг кўзидан ёш чиқиб кетди. Чунки қамалак рангида товланган маржон-маржон лампочкаларнинг ҳаммаси синган эди.

Ака-ука Гриммлар

ЎРМОНДАГИ АВЛИЕ ЙОЗЕФ¹

/Эртак/

Қадим замонда бир аёл бўлиб, унинг учта қизи бор экан. Уларнинг тўнғичи қўрс ва баджаҳл, ўртанчаси бирмунча яхши-ю, лекин камчилиги бор, кенжаси бўлса ювош ва одобли экан.

Ажабланарлиси, она тўнғич қизларини жуда суйиб, кенжасини ёмон кўрар экан. Шу сабабли бечора қиздан қутулиш учун уни тез-тез катта ўрмонга жўнатар экан. Негаки, у қизини адашиб кетади ва уйга бошқа қайтиб келмайди, деб ўйлар экан да!

Лекин барча одобли болаларда бўладиган фаришта қизчани ёлғизлатмабди ва доимо тўғри йўлга олиб чиқаверибди. Бир сафар фариштаси ёнида бўлмагани учун у ўрмонда адашиб қолди. Юриб-юриб кеч кирганида узоқдан милтиллаб турган шуълага кўзи тушибди. Қизча ўша ёққа қараб югурибди ва кич-

¹ «Дастур»да кўрсатилган «Қорқиз» эртаги ўрнига киритилди.

кина кулбанинг рўпарасидан чиқиб қолибди. У эшикни тақиллатган экан, очилиб, иккинчи эшикка дуч келибди ва уни ҳам тақиллатибди. Ичкарида ошпоқ соқолли, нуроний, чол чиқибди, бу авлиё Йозеф экан. У қизчага меҳрибонлик билан:

— Кела қол, болам. Олов ёнидаги менинг стулчамга ўтириб, исиниб ол-чи. Агар чанқаган бўлсанг, сув келтириб бераман. Лекин тамадди қилишнинг учун ўрмондаги илдиз меваларидан бошқа нарсам йўқ. Уларни ҳам олдин тозалаб, кейин пиширишинг керак, — дебди.

Сўнгра авлиё Йозеф қизчага илдиз меваларни узатибди. Қизча уларни яхшилаб тозалаб, онаси берган бир бўлак қуймоқ билан нонни олибди-да ҳаммасини оловда турган қозончага солиб, аралаштириб, бўтқа пиширибди.

Овқат тайёр бўлганида авлиё Йозеф:

— Мен жуда ҳам очман. Овқатингдан менга ҳам озроқ бергин, — дебди.

Шунда қизча унга бажонидил ўзига солганидан ҳам кўпроқ овқат берибди, лекин худонинг марҳаматини қарангки, бари бир, қорни тўйибди.

Овқатланиб бўлганларидан сўнг:

— Энди ухлаймиз, — дебди авлиё Йозеф. — Менинг бор-йўғи битта каравотим бор, майли, сен унда ёт, мен эса ерда — похол устида ҳам ётавераман.

— Йўқ, йўқ, — жавоб берибди қизча. — Сиз ўзингизнинг каравотингизда ётаверинг, менга похол ҳам бўлаверади.

Лекин нуроний чол уни қўлида кўтариб, каравотга олиб бориб, ётқизибди ва қизча тезда ухлаб қолибди. Қизча эртаси уйғониб, чолга салом бермоқчи бўлиб қараса, у жойида йўқ эмиш. Шунда қизча ўрнидан туриб, уни қидирибди, лекин у ҳеч жойда йўқ эмиш. Ниҳоят, эшик ортида турган бир халта пулга кўзи тушибди. Халта шунақанги оғир эканки, қизча уни зўрга кўтарибди. Халта устида: «Бу кечаси шу ерда тунаб қолган қизчага тегишли», — деган ёзув бор экан. Қизча халтани кўтариб, уйига жўнабди ва эсон-омон онасининг олдига келибди. У ҳамма пулни онасига берибди. Онаси ундан хурсанд бўлибди.

Эртаси куни ўртанча қизнинг ҳам ўрмонга боргиси келибди. Онаси унга каттароқ бўлак қуймоқ ва нон берибди. Спиглиси билан бўлган воқеани у ҳам бошидан ўтказибди. Кечқурун авлиё Йозефнинг кулбасига келибди. У қизчага овқат пишириш учун илдиз меваларни берибди. Овқат тайёр бўлганида авлиё Йозеф:

— Мен жуда очман овқатингдан озроқ беринг, — дебди.

— Бирга енг, — жавоб берибди қизча.

Шундан сўнг авлиё Йозеф унга каравотини таклиф қилиб, ўзи похол устида ётмоқчилигини айтибди.

— Йўқ, — жавоб берибди қизча, — каравотда иккаламизга ҳам жой етарли, бирга ётаверинг.

Авлиё Йозеф уни қўлида кўтариб, каравотга ётқизибди, ўзи эса похол устида ухлабди. Эрталаб қизча уйғониб, авлиё Йозефни қидирибди, лекин у ғойиб бўлган экан. У эшик орқасидан кичкинагина халтачада пул топиб олибди. «Бу кечаси шу ерда ётиб қолган қизчага тегишли», — деган ёзув бор экан. Қизча халтани олиб, уйига югурибди ва уни онасига келтириб берибди. Шунда ҳам онасидан яширинча пулдан озроқ олиб қолибди.

Хуллас, тўнғич қизнинг ҳам қизиқиши ортиб, эртасига эрталаб ўрмонга бормоқчи бўлибди. Онаси унга истаганича қуймоқ, нон, ҳатто, пишлоқ ҳам қўшиб берибди. У ҳам худди иккала синглиси каби авлиё Йозефни кечкурун кулбасида учратибди. Бўтқа тайёр бўлганида:

— Мен жуда очман, овқатингдан озгина бер, — дебди чол.

— Сабр қил! Олдин ўзимнинг қорнимни тўйгазиб олай. қолса, сенга бераман, — деб жавоб қилибди қизча.

Лекин қиз овқатнинг ҳаммасини еб қўйибди, авлиё Йозеф эса қозончани ялаб қолаверибди. Меҳрибон чол унга каравотини таклиф қилиб, ўзи похол устида ётмоқчи бўлганида қиз эътироз билдирмабди. Ўзи каравотда ётиб, чолни похол устида қолдираверибди.

Қизча эрталаб ўрнидан турганида авлиё Йозефни топа олмабди, лекин бунинг учун қайғурмабди ҳам. У эшик орқасидан пул халта қидиришга тушибди. Қизчага ерда нимадир ётгандек туюлибди, лекин нималигнинг фарқига бормаи, энгашиб, унга бурнини теккизибди. Тўсатдан у нарса бурнига ёпишиб қолибди. Қиз қаддини ростлаганида, бурнига маҳкам осилиб қолган иккинчи бурунни кўриб, даҳшатга тушибди. Шунда қизча шовқин кўтариб, додлай бошлабди, бироқ фойдаси бўлмабди. Фақат узоқда осилиб турган бурунга кўзи тушаверибди. Шунда у ўкириб, авлиё Йозефни учратмагунгича сандирақлаб югура бошлабди. Нуроний чолни учратганида эса, унинг оёғига ўзини ташлаб, то раҳм қилиб, бурнини қайтиб олмагунча ёлворибди. Авлиё Йозеф унга икки танга ишъом ҳам қилибди. Қиз уйига келганида эшик олдида турган онаси:

— Совғага нима олдинг? — деб сўрабди.

Қизи бўлса, ёлгон гапириб:

— Катта қоп тўла пул, — деб жавоб берибди, — лекин йўлда мен уни йўқотиб қўйдим.

— Йўқотдим, дейсанми?! — қичқарибди онаси. — Биз уни дарҳол топишимиз керак.

У қизиш қўлидан етаклаб, бирга изламоқчи бўлибди. Дастлаб қизи борини истамай, йнглашга тушибди, лекин охири бирга жўнабди. Йўлда жуда кўп калтакесақ ва илонлар уларга ҳужум

қилиб, она-бола қутула олмай қолибди. Улар баттол қизни чақиб ўлдирибдилар ва уни яхшироқ тарбияламагани учун онасиянинг оёғига ниш санчибдилар.

Ханс Кристиан Андерсен

ЖИРКАНЧ УРДАК БОЛАСИ¹

/Эртак/

Шаҳар атрофи ниҳоятда гўзал эди. Авжи ёз фасли, жавдар, бугдой олтиндай товланар, сули бошоғи сутга тўлган, пичанлар гарам қилинган эди. Ям-яшил ўтлоқда узуноёқ лайлак мисрликлар тилида гудранарди. Арабчани у онасидан ўрганган эди. Далалар ва ўтлоқлар қалин ўрмонларга туташиб кетган, уларнинг ичкарасидаги зангори кўлларнинг суви гир-гир эсан шабада билан мавжланар эди. Ҳа, шаҳар атрофи ниҳоятда гўзал эди!

Шаҳар чеккасидаги кўҳна қўрғон тевараги сув тўла чуқур ариқлар билан ўралган, қўрғоннинг девори тагидан то сувгача, отқулоқ қалин ўсган эди. Отқулоқ шунчалик говлаб кетган эдики, болакайлар унинг энг йирик барглари остига яширишиб ўйнашарди. Ўрмондай қалин ўсган отқулоқларнинг ичкарасида ёшгина она ўрдак тухум босиб ўтирарди. Узоқ ўтиравериш жонига текканди. Бунинг устига ёнига шериклари келмас, ёлғиз ўтиравериш зерикарли эди. Бошқа ўрдаклар кўкатлар орасида у билан бирга ғағалашгандан кўра арпқда сузиб, роҳатланишни афзал кўришарди.

Ниҳоят, тухумларнинг пўстлоқлари қирсиллаб ёрила бошлади.

— Чий! Чий! — деган овозлар эшитилди ичкаридан.

Тухум сариқларига жон кирди ва бошларини ташқарига чиқариб олишди.

— Гақ! Гақ! — деди она ўрдак.

Ўрдакчалар бир амаллаб тухумнинг ичидан чиқиб олишди ва теварак-атрофга қараб, отқулоқнинг ям-яшил баргларини томоша қила бошлашди. Онаси уларга халал бермади, майли, қарашин, яшил ранг кўзга жуда фойдали.

— Эҳ, олам нақадар кенг экан! — дейишди ўрдакчалар.

Бўлмаса-чи! Тухум пўстлоғининг ичидан кўра, албатта, кевгда.

— Бутун олам фақат шу жой экан, деб ўйламаглар тагин! — деди она ўрдак. — Спраям ундаймас! Олам узоқ-узоқларгача, боғдан ҳам нарига, далалар томонга чўзилиб кетган, лекин мен ҳали у ёқларга бормаганман... Хўп, қани, ҳаммаларнинг чиқиб

¹ «Дастур»да кўрсатилган «Қор маликаси» эртаги ўрнига киритилди.

олдиларингми? Ах, йўқ, ҳали ҳамма тайёр эмас экан. Энг йирик тухум ҳали бутун турипти! — Шундай деб, она ўрдак яна йирик тухум устига ўтирди.

— Ишлар қалай? — деб сўради унинг ҳолидан хабар олгани келган кекса ўрдак.

— Кўрмайсизми, қурмағур мана шу битта тухум мени жуда овора қилди, — деди ёш она ўрдак. — Сира ёрилай демайди. Мана бу жажжи ўрдакчаларга қаранг, жуда чиройли, тўғрими? Ҳаммаси бир тусда, қуйиб қўйгандай, оталарининг ўзгинаси.

— Қани, ёрилмаётган тухумингни мен бир кўрай-чи? — деди қари она ўрдак. — Гапимга ишонавер, бу тухум курканики, гўлгула товуқники. Мениям бир куни шунақа лақиллатишган, қурмағур гўлгуличалар бошимга чунонам ташвиш орттиришдики! Уларни сувга яқин келтиролмай, роса овора бўлганман. Тавалло қилиб, ғақиллайман, бари бир, келишмайди! Қани, яна бир кўрай-чи. Тўғри, гўлгулининг худди ўзи. Бошингга урасанми бунди, яхшиси, ташлаб юбору ўзингнинг болаларингни сузишга ўргат.

— Йўқ, яхшиси бир оз сабр қиламан, — деди ёш она ўрдак. — Қирқиға чидаган, қирқ биригаям чидай.

— Билганингча қил-е, — деди қари ўрдак ва нари кетди.

Ниҳоят, йирик тухум ҳам ёрилди.

— Чий! Чий! — дея чийиллаб бир шалапон ёруғ оламга чиқди.

Лекин янги меҳмон бирам катта, бирам жирканч эдики! Она ўрдак унга ҳайрон бўлиб, тикилиб қолди.

— Шунақаям йўгон бўладими? — деб гўлдиради у. — Бошқа болаларимга сираям ўхшамайди. Ростдан ҳам гўлгули бўлса-я? Бўлганича бўлди. Лекин мен уни сувга пишмасдан қўймайман. Қани тихирлик қилиб кўрсин-чи!

Эртасига қуёш чарақлаб чиқди, ям-яшил отқулоқ зар пурга чулғанди. Она ўрдак кичкинтойларни ариқ томонга бошлаб кетди. Шалоп этиб, биринчи бўлиб, сувга ўзини ташлади у.

— Ғақ! Ғақ! — чақирди у болаларни. Ўрдакчалар ҳам югуриб келиб, ўзларини сувга отишди. Шалоп! Шалоп!

Аввалга сувга бошлари билан шўнғиб кетишди, кейин дарров сув юзига чиқишди ва қойил қилиб сузиб кетишди. Оёқ пардалари роса иш берди. Ҳатто, жирканч қулранг ўрдакча ҳам бошқалардан қолишмай сузарди.

— Сира гўлгулига ўхшамайди! — деди она ўрдак. — Оёқларини эшмакдай ишлатишига қаранг. Қадини рост тутини-чи! Йўқ, у бегона эмас, ўзимнинг ўғилгинам. Яхшилаб қараганда, хунуклиги билинмайди. Қани, ортимдан чаққон-чаққон сузинглар-чи? Сизларни ҳозир қаторга қўшман, қушлар маконига олиб қираман. Фақат мендан узоқлашиб кетманглар, битта-яримтаси босиб олмасин тағил, мушукдан ҳам эҳтиёт бўлинглар!

Кўп ўтмай, қушлар маконига етиб келишди. Эҳ-ҳе! Шовқин-суронни қаранг, қиёмат-қойим бўляптими?! Икки оила ўрдак бир дона итбалиқни таллашиб, тўс-тўполон кўтаришаётганди. Охири итбалиқ мушукка насиб этди.

— Бу ёруғ оламда доимо шунақа бўлади, — деди она ўрдак ва тили билан тумшугини ялаб қўйди, унинг ўзи ҳам итбалиқни татиб кўришни хоҳларди. — Қани, чаққонроқ, илдамроқ ҳаракат қилинглар, — деди у ўрдакчаларга қараб. — Қани, бир яхшилаб ғақиллаб, анови холангларга таъзим қилинглар-чи! У ҳаммамиздан мўътабарроқ, Испан зотидан бўлгани учун биққигива. Кўрдингизми, унинг оёғига қизил қуроқ боғланган. Жуда чиройлиг-а! Ўрдакка насиб қиладиган энг олий ҳурмат бу. Яъни, эгалари унинг йўқолиб қолишидан қўрқиб, қизил латта боғлаб қўйишган. Одамлару ҳайвонлар уни ўша қизил латтасидан танишади. Қани, чаққонроқ ишланглар! Икки оёғингиз бир жойда турмасян. Тарбия кўрган ўрдакча ота-онасига ўхшаб, оёқларини ёйиб сузади. Ҳа шундай бўлсин! Яхши. Энди бошларингизни эгиб, «Ғақ!» денглар-чи!

Ўрдакчалар оналарининг айтганларини қилишди. Лекин бегона ўрдаклар уларга баланддимоғлик билан қараб, ҳаммага эшиттириб, гудранишди:

— Ана, яна бир тўда келиб қолди. Бизга шулар етишмай туришувди! Анови биттасининг башарасига қараб бўлмайди-я. Уни кўришга сира тоқат қилолмаймиз!

Шу заҳоти бир ўрдак учиб келиб, катта ўрдакчининг бўйнидан бир чўқиди.

— Қўйсаларинг-чи, — деди она ўрдак. — Ахир у сизларга сира ёмонлик қилмаган-ку.

— Тўғрику-я, — деди бояги уришқоқ ўрдак. — Лекин у жуда катта ва ғалати-ку! Бундайларнинг бошлаб таъзирини бериш керак.

— Гўдакларинг чиройлигига экан! — деди оёғига қизил қуроқ боғлаган қари ўрдак. — Ҳаммаси чиройли, анави биттасини ҳисобга олмаганда... Шуниси чатоқроқ экан! Уни бошқадан кийиб-бичиш керак эди.

— Бунинг сира пложи йўқ, жапоби олиялари, — жавоб берди она ўрдак. — Тўғри, унчалик чиройли эмас, бироқ кўнгли оқ. Сузшда бўлса, бошқалардан қолишмайди, рухсатингиз билан айтсам, бошқалардан яхшироқ сузади. Чамамда, вақти келиб, у бошқаларга ўхшаб, анча кичрайиб қолади. У тухум ичиди кўпроқ қолиб кетди, шундан хунукроқ чиқиб қолганга ўхшайди, — дея она ўрдак катта боласининг елкаларини қашиб, патларини силаб қўйди. — Бунинг устига бу нар ўрдак, нар ўрдак чиройли бўлиши шарт эмас. Чамамда, у кучли ўрдак бўлиб ўсади, ўзига йўл очиб олади.

— Бошқа ўрдакчаларнингиз анча чиройли, — деди қари ўрдак. — Бўпти, ўзингизнинг уйингизда юргандай, бемалол ўйнаб юраверишлар. Мабодо, чувалчанг топиб олсаларинг, менга келтириб берсангизлар ҳам майли, хафа бўлмайман.

Шундай қилиб, ўрдакчалар худди ўзларининг уйларида юргандай гала-товур кўтара бошлашди. Фақат ҳаммадан кейин тухумдан чиққан бечора ўрдакча хунуклиги туфайли ҳаммадан дакки ер эди. Уни ўрдакларгина эмас, ҳатто товуқлар ҳам туртиб, чўқиб, масхара қилар эдилар.

— Жудаям катта! — дейишарди улар.

Оёғида пиҳи билан туғилгани учун ўзини император чоғлайдиган ҳинд хўрози хуршайиб, худди елкали кемадай қанотларини ёганича, бир учиб, ирkit ўрдакчанинг олдига тушди, унга ғазаб билан тикилиб, туриб олди, тожига қон қуйилиб, даҳшатли тус олди.

Боёқдеш ўрдакча нима қилишини, қайқа қочилишини билмади. «Қайқдан ҳам шунақа тасқара бўлиб туғилдим экан, қушлар маконида мени масхара қилмаган ҳеч ким қолмади-я», — дея ўкинарди.

Биринчи кун шундай ўтди. Кейин бешбаттар бўлди. Бечора ўрдакчани ҳамма туртиб, суртиб, ҳар ердан қувишар, ҳатто, акалари билан опалари ҳам: «Башаранг курсин, тезроқ мушук-пушук еб кета қолсаям бўларди!» — дея ҳақоратлай бошладилар. Устига-устак онаси ҳам: «Кўзимга кўринма, ирkit!» — деб қарғар эди. Ўрдаклар уни чимчилашар, товуқлар чўқиланар, қушларга дон сепувчи қизалоқ ҳам уни тепиб, нарироққа сурар эди.

Нихоят, ўрдакча жонидан тўйди. «Таваккал», — деб ҳовлининг ўртасидан чопиб ўтиб, бир сакраб шоҳдевордан учиб, ташқарига тушди. Буталар орасидаги митти қушчалар чўқиб, учиб кетишди.

«Шундай хунук эканманки, митти қушчалар ҳам қўрққанидан қочиб қолишди», — деб ўкинди ўрдакча ва боши оққан томонга чопқиллаб кетди. Охири ёввойи ўрдаклар истиқомат қиладиган бир ботқоққа бориб қолди. Шу ерда у совуқдан қалтираб, тунни ўтказди. Ўрдакча жуда чарчаб, тинка-мадори қуриган, бунинг устига кўнгли вайрон эди.

Эрталаб ёввойи ўрдаклар уяларидан учиб чиқиб, янги ўртоқ келганини кўришди.

— Бу қандай қуш бўлди? — ажабланишди улар.

Ўрдакча гир айланиб, ҳар томонга эгилиб, билганича таъзим қила бошлади.

— Шунақаям жирканч бўласанми? — дейишди ёввойи ўрдаклар. — Дарвоқе, бунинг бизга алоқаси йўқ. Фақат биз билан яқинлашишни хаёлингга келтирма тағин.

Бечора ўрдакчага йўл бўлсин эди улар билан дўст тутинишга.

Фақат унга қамиш орасида ўтиришга ва ботқоқ сувдан тотинишга рухсат берсалар бўлди.

Ўрдақна шу алпозда икки кун ўтирди. Учинчи кун икки ёввойи ўрдак бола учиб келиб, унинг олдига қўнишди. Улар эъдиғина тухумдан чиқишган ва шунинг учун ўзларига жуда бино қўйишган эди.

— Билиб қўй, оғайни, — дейишди улар, — сенинг башаранг шу қадар тасқараки, тўғрисини айтганда, бизга ёқиб қолдинг! Биз билан бирга дунё кезиб, эркин қуш бўлиб юришни хоҳлайсанми?..

Аmmo шу пайт ботқоқ узра «Пиф!», «Паф!», «Қарс!» деган товушлар эшитилди ва иккала ёввойи ўрдакчанинг ўлиж таналари қамишзор пчига шалоплаб тушди. Устма-уст яна «Қарс!» товушлари эшитилиб, қамишзордан бир гала ёввойи ўрдаклар учиб чиқишди. Отишма кучайди. Ўрдакча тагин қамишлар орасига беркинби олди. Аҳён-аҳёнда боши узра сочма ўқлар визиллаши эшитиларди.

Отишма оқшомдан кейингина тинди, лекин ўрдакча қўрққанидан яна анча вақтгача қимирламай ўтираверди...

Орадан бир қанча вақт ўтиб, қаттиқ, қировли қаҳратон қиш келди. Ўрдакча энди атрофидаги сув музлаб қолмаслиги учун тинмай сузиши керак эди. Лекин кун сайин у сузаётган жойдаги сувнинг атрофи музлаб борарди. Совуқ қаттиқлигидан муз ҳам тарс-тарс ёрилар эди. Ўрдакча оёқларини тинимсиз ишга солиб, ҳаракат қиларди. Охири у ҳолдан тойди, шилқиллаб йиқилиб, танаси музга ёпишиб қолди.

Азонда шу ердан бир деҳқон ўтиб кетаётди, музга ёпишиб, қотиб ётган қушни кўриб қолди. У ёғоч қовуши билан музни ёрди ва чалажон қушни уйига олиб бориб, хотинига берди. Ўрдакчанинг танасига илиқлик югурди.

Болалар қуш билан ўйнамоқчи бўлишган эди, у хафа қилишмоқчи деб ўйлаб, қўрққанидан, уларнинг қўлидан отилиб кетди. Уй бекаси қичқириб, қўл силкиган эди, ўрдакча хонада у ёқдан бу ёққа қочиб, ёг солинган хумтовоққа тушиб кетди, у ердан учиб, ун солинган ёғоч хумга тушди. Ўзини эса таниб бўлмай қолди.

Аёл қўлига оташкўрак олиб, уни қувлар, ортидан болалар бир-бирини туртиб, йиқитиб, югуришар, хохолаб, қийқиришар эди. Яхшики, эшик очиқ қолган экан, ўрдакча пирр этиб, у ердан учиб чиқди ва буталар устидаги янги ёққан қорга тушди. Уша ерда ҳушсизланиб, узоқ ётиб қолди.

Мана шу қаҳратон қишда бечора ўрдакча бошпдан кечирган барча кулфат, машаққатларни гапириб бериш жуда қайғули бўлар эди.

Қуёш ўзининг қайноқ нурлари билан ерди яна илита бошлади. Тўрғайлар сайради. Баҳор келди!

Қиш ичи ботқоқда, қамши-қиёқлар орасида ётган ўрдакча ҳам жонланиб, қанотларини силкитиб, парвоз қилди. Энди қанотлари аввалгидан анча кучли бўлиб, балад-баладларга уча олар эди. Ўрдакча тез учганидан бир зумда каттакон бир боқча келиб қолди. Олмалар чаман-чаман гуллаган, муаттар сирень дарахтининг узун, ям-яшил новдалари бўтана бўлиб оқаётган анҳор сувига тушиб турарди. О, бу ер пақадар гўзал, мафтункор, баҳор бутун атрофга атир-уфур сочарди!

Шу пайт, бирдан яқиндаги қамишзор ичидан, учта чиройли ошпоқ оққуш учиб чиқди. Улар сувда гўё сирпанаётгандай раван, мағрур сузишарди. Ўрдакча бу қушларни таниди ва яна вужудини қандайдир маънос ҳаяжон чулғаб олди.

Таваккал қилиб, шу улугвор қушлар ёнига бораман. Мендай бадбашара бир қуш уларга яқинлашишга журъат қилганим учун ўлдиругудай чўқиб ташлашса ҳам майли! Улеам ўла қолай! Ўрдаклар ва товуқларнинг чимчилаб, бурашларига, паррандабоқар қизининг турткиларига, қаҳратон қишнинг изгириши ва очлик-яланғочлигига чидаб юришдан кўра шу чиройли қушларнинг қўлида ўлганим яхши!

Шундай деб, ўрдакча анҳор сувига тушди ва гўзал оққушлар олдига сузиб борди. Буни кўрган оққушлар ҳам қанотларини силкитиб, ўрдакчага яқин кела бошлашди.

— Мени ўлдиришлар! — деди бечора ўрдакча ва бошини қўйи солди. Шу заҳоти у кўзгудай тиниқ сувда ўзининг аксини кўриб қолди. Лекин энди у қорамтир, кулранг, жирканч ўрдакча эмас, ошпоқ оққуш бўлиб кўринди!

Ўрдакча авваллари бениҳоя кулфат, машаққатлар тортганига хурсанд эди, чулки худди шу кулфат, машаққатлар туфайли у ҳозирги бахтини, атрофидаги гўзалликни қадрлай олди. Катта оққушлар эса атрофида парвози бўлиб, унга тумшуқлари билан суйганишарди.

Шу пайт боқча кичкинтой болалар югуриб киришди. Улар оққушларга нон ушоқлари ва дон-дун сепи бошлашди. Болалардан энг кичиги бирдан «ўрдакчани» кўриб қолди ва:

— Янги оққуш келипти! Янги оққуш келипти! — деб қичқирди. Бошқа болалар ҳам:

— Янги оққуш! Янги оққуш! — деб қувониб қийқиришди.

Болалар севинганидан чапак чалиб, ўйинга туша бошладилар. Кейин улар ота-оналарига хушхабарни айтишга чопқиллаб кетишди. Кўп ўтмай, ҳаммалари сув бўйига келиб, қушларга яна нон увоқлари ва ширинликлар ташлай бошлашди. Болалар ҳам, катталар ҳам:

— Янги оққуни ҳаммасидап яхши! У жуда чиройли ва жуда ёш! — деган гапларни айтишарди.

Қари оққушлар эса, унга бош эгиб таъзим қилишарди.

Ёш оққуни эса, хижолат бўлиб, пима учунлигини ўзиям туншунмаган ҳолда бошини қапотларни ортига яширишга уринарди. У шу лаҳзаларда ҳаммадап таъна эшитиб, дакки еб, урилиб, сурилиб, қувғинди бўлиб юрган вақтларини эслади. Энди бўлса, ҳамма уни: «Гўзал оққушлар ичиде энг гўзали», — деб мақтарди. Сирень муаттар шохлари бплан сувга эгилиб, уни олқушларди. Қуёш уни илтиб, ардоқлар ва майин нурини сочарди... Шу пайт, бирдан, у қанотларини беихтиёр ёйиб, чиройли қаддини ростлади ва унинг кўксидан қуйидаги сўзлар беихтиёр отилиб чиқди:

— Йўқ, мен жирканч ўрдакча бўлиб юрганимда бундай бахтви орзу ҳам қилмаган эдим!

Турғунбой Ғойинов

БЕК ВА ТАБИВ

/Эртак/

Олис қишлоқда яшовчи деҳқоннинг Тилаболди исмли ёлғиз ўғли бор экан. Бир куни ўғли оғир касалга чалиниб қолибди-да, деҳқон уни соғайтириш чорасини топа олмай қийналибди. Бир қария:

— Фалоп жойда Жалол исмли зўр табиб бор, ўғлиниги соғайтириш ўшанингина қўлидан келади! — дебди. Деҳқон аравага от қўшиб, ўғлини олиб жўнабди. Ўйдим-чуқур дала-тошлар, жазирама сувсиз қумликлардан ўттип осон бўлмабди. Йўлда тошга тегиб, араванинг бир гилдираги синибди. Деҳқон аравани қолдириб, болани отга мингаштириб, жўнашга мажбур бўлибди. Бир вақт атрофини туман чулғаб, икки қадам нарини кўриб бўлмай қолибди. Эгаларидан баттар чарчаган, очлик, ташналикдан мадорп кетган от тепаликка чиқишда мункиб йиқилиб, жон берибди. Ўзи озган-тўзган, кийимлари шалвираб осилиб қолган бечора ота нақадап қийналган бўлса-да, продаси кучли бўлганидан ҳаммон мақсад сари талпинаркан. У озиб, сарғайиб, бир парча бўлиб қолган фарзандини елкасига кўтариб, антика-антика олға силжийверибди. Қани энди ҳозир бир томчи сув!.. бир бурдагина нон топилса... Йўқ, йўқ, бу кимсасиз саҳрода фақат азоб бор. Олисдан бўрилар овози ҳам эшитилгандек... Ҳеч бўлмаса, туман тарқала қолсайди! Туман тарқалишни истамай хитлик қилса-да, бари бир... аста-секин тарқалишга, қуёш нуридан чекиншига мажбур бўлибди. Ота-ўғил баланд адир устидан ўтаётган экан-

лар. Бирдан... Адир бағрида ўсган ўт-ўланлар, писта дарахтлари яшнаб кўринибди, дарахтлар яқинида тишиқ булоқ сувлари қайнаб-тошиб чиқиб ётганмиш! Отага қайта бошдан жон киргандай бўлибди, кўзлари қувончдан чақнаб кетибди. Тез ўғлини ерга қўйиб, ҳовучида сув олиб, унга ичирибди. Ўзи ҳам ичибди. Баданига куч-қувват, дилига шодлик югурибди. Ўғли ҳам ўзини енгил ва тетик сезибди. Сув шифобахш экан! «Ота.. бу қанақа жой?»—сўрабди ўғлон. Шу чоқ наstdан булоққа томон эшак ҳайдаб, чиқиб келаётган саллали киши кўришибди. У салом бериб:

— Кимсизлар, бу жойда нима қилиб турибсизлар?—деб сўрабди. Унинг товушидан андак хавотирлик сезиларкан.

— Жалол табиб деган донишмандга ўғлимни кўрсатгани бораётганим,—дебди деҳқон,—йўл жуда олис экан. Тинкаматоримиз қуриб кетди. Яхшики, бу ерда сув бор, бўлмаса табиб ёнига етолмай, шу ерларда қолиб кетардик.

— Тўғри, бу сув кўиларини ўлимдан қутқарган, дардларига даво бўлган!—дебди ўйчанлик билан нотаниш киши.— Ўша сиз ахтариб бораётган Жалол табиб менман. Лекин айтинг-чи, бу атрофдан бироқ сирли овоз эшитмадингизми?

— Эшитмадик, нимаиди? —Шу пайт гаройиб садо келибди:

— Булоқнинг сирини энди учовингизга аён бўлди. Мол-дунёга учмай, эл соғини учун фидокорона хизмат қилмоқчи бўлсангиз, сувдан фойдаланишларингизга рухсат! Лекин бу ерни шахсий бойлишга ишлатмоқчи бўлган олғирлардан сақланг!

Овоз тишиб, учовдон ўйланиб қолибди. Ниҳоят, Жалол табиб сўз бошлабди:

— Бу сувларнинг қайси дардларга даво бўлиш хусусиятларини яхши ўргандим! Бироқ бу ер ҳақда ҳеч кимга оғиз очмадим. Сабаби, бу жойни очкўз кишилар эгаллаб олишидан қўрқдим. Ўзим эса уни хумларда олиб кетиб, беморларни даволадим. Келинлар, энди шу ерни обод қилайлик.

Шундай қилиб, улар булоқ атрофини ободонлаштиришга киришибди. Касаллар шифобахш сув ҳақида эшитиб, даволанишга кела бошлабдилар. Хизматкорларини эргаштириб, Мағрурбек деган бек ҳам саман отини йўрттирибди. Сувдан ичиб, чўмилиб, дардларидан халос бўлгач, буурибди:

— Булоқ атрофларини кўрғон билан ўранг, текинга ҳеч кимга сув берманг, бу ер менинг мулким!

Табиб ва ота-бола бу сўздан шошиб қолибди. Табиб:

— Ҳой, бек ога! Сув барчага қарашли! Агар ундан кимки шахсий бойлик орттиришга уринса, қуриб қолади. Кишиларни шундай зўр пезматдан маҳрум қилмоқчимисиз, бу фикрингиздан қайтинг,—деган экан. У:

— Нима, менга ақл ўргатмоқчимсан? Терингга сомон тиктираман,—деб дағдаға қилибди.

Бирдан... Булоқдан бир томчи ҳам сув чиқмай қолибди!

— Ия, сув қайга йўқолди? Қазинг! Сув чиқаринг!!!—Хизматкорларига буюрибди бек.

Бироқ қанча қазиб, овора бўлишмасин сув кўринмабди. Кўёш атрофни тобора қиздириб, қовжирата бошлабди. Нафас олиш оғирлашибди. Бек ноилож, навкарларини бошлаб, жўнаб кетибди. Улар кетишлари биланоқ булоқ қайта мавж урибди.

У жойлар фидокор табиб исмига «Жалолобод» аталиб қолган экан. Уша булоқлар ҳозир ҳам бор.

Оллоёр

РАНГИН ҚОРЛАР

(Эртақ)

Қадим-қадим замонда қиш пайтлари ранг-баранг қорлар ёғар экан. Улар баъзан алоҳида-алоҳида, яъни бир кўчага сариқ, бошқа маҳаллага яшил, яна бир бошқасига пушти рангларда ёғилса, баъзан бир жойнинг ўзига етти-саккиз хили ёғилиб, жуда гаройиб ранг ўйини бўлар экан. Қишлоқларда қорбўрон ўйнаган болалар мацца қилишаркан. Кўчанинг бу томонидаги болалар қип-қизил қордан тўпча ясаб, кўчанинг у томонидаги болаларга отишса, у томондагилар оёқлари остида ғирчиллаётган бинафша тусли қорни ҳовучига олиб, бу томондаги болаларга ёғдиришаркан. Аёз эса дераза ойналарига рангин нақшлар чизаркан.

Шундай қилиб, ўша даврлар ҳам сувдай оқиб ўтиб кетибди. Кейин-кейин фақат оқ қорлар ёғадиган бўлибди. Одамлар аввалига оқ рангли қорлар мўл-кўл ёғаётганлигидан роса суюнишибди. Бир-икки йил ўтиб ўтмишда ёққан рангли қорларни соғина бошлашибди. Оқ қорларга эса ўрганиб кетишибди. Уларга қорнинг оқлиги йиллар оша табиий туюла бошлабди. Энди улар бирор нарсанинг оқлигини таърифлайдиган бўлишса, «қордай оп-поқ», деб гапиришаркан.

Нега қорлар фақат оқ рангда ёғадиган бўлиб қолди?! Бунинг боисини билиш учун ўша қадим замонлар ҳақидаги эртаққа қулоқ солиш керак. Бу эртақда бир неча минг йилда бир марта бўладиган бўёқ бозори тўғрисида сўз боради...

Буюк бўёқчи қирқта қирқ қулоқли қозонларда бўёқ пишираётган пайт экан. Унинг бўёқлари қиёмига келиб, ҳар қозон-

дан ўзига хос рангда буғ кўтарилиб, осмону фалакка ўрлай-ўрлай, рангли булутларга айланиб, шамолнинг етовиди турли тарафларга учиб кетаётган ғаройиб манзара. Буюк бўёқчи харидор кутиб, йўл кузатаётган маҳали олисдан қора кўрнибди. Агар қўлни пешонага соябон қилиб, йўл қаралса, ушбу йўловчи Баҳор эканлигини билиш мумкин экан. У тобора шитоб билан яқинлашиб, унинг либосию қиёфаси тиниқ кўрина бошлабди. У жуда чиройли қиз экан. Сочларида куртак ва гунчалар бўртиб турганмиш, кўйлагининг этакларига бинафшалар қадалган. Мой-чечаклар чамбари кийдирилган боши узра қалдирғочлар чарх уриб, елкасига қўнган саъваю қумрилар чаҳ-чаҳлаб келаётир.

Баҳор бозорга етиб келгач, Буюк бўёқчига таъзим бажо қилибди. Буюк бўёқчи харидорларининг биринчисини буғланиб турган қирқ қулоқли қозонлар сари бошлабди.

— Баҳоржон, мана бу бўёқлардан керагича ол!—дебди у. Баҳор эса энг аввал яшил бўёқ қайнаётган қозон ёнига борибди. Баҳор учун яшил бўёқ жуда зарур экан. Унинг қўлидаги керакли бўёқлар рўйхатида яшил ранг биринчи қаторда ёзилган экан.

Баҳор бўёқ бозоридан кўнгли тўлиб, чиқиб кетибди, ахир у керакли бўёқлардан истаганича олибди-да.

Шу вақт бўёқ бозорига кунчиқиш томондан терлаб-пишиб Ёз етиб келибди. У ҳар маҳалгидек мудраб қолган экан. Баҳор ўз аравасида харид қилган бўёқларини ортиб, момоқалдироқларни гумбирлатиб, чақинлар чақнатиб, ўтган маҳали Ёз уйқудан уйғониб кетибди-да, эрта-индин далаларда арпа-буғдойлар бўй бериб, боғларда олма-ўриклар таъм йиғиб олишини улар ўзининг бўёқлар келтиришини кутиб, унга мунтазир бўлиб туришини ўйлаб, бозорга отланибди.

Буюк бўёқчи упи ҳам рози қилиб жўнатибди.

Бўёқ бозорига Қуз келган пайт кўплаб қозонлар бўшаб қолган экан. Қозонлардан фақат иккитаси — заъфар ва оқ бўёқ қайнаётган қозонларда ҳали анча бўёқ бор экан. Қолганларида бўёқларнинг юқигипа бор экан, холос. Қуз ўз тегиши — заъфар рангли бўёқнинг ҳаммасини олибди. Қолган бўёқларнинг юқини ҳам қозонлардан қириб олгач, оқ бўёқлардан ҳам оз-моз пдишига солиб олибди. Унинг ҳам ташвиши ўзига яраша экан. Боғроғлар, ўрмон ва яйловлардаги баҳорнинг яшил бўёқларини ўчириб чиқиб, уларни заъфар, пушти, зарғалдоқ рангларга бўяб чиқиши керак экан.

Буюк бўёқчи бўшаган қозонларини ювиб, уларни йиғиштираётган пайтда сўнги харидор — Қиш етиб келиб қараса, аҳвол чатоқ. Унга фақат оқ бўёқ қолибди. Бўёқчи янги бўёқларни тайёрлагунча минглаб йил кутиш керак экан. Қиш оқ бўёқни олиб, йўлга тушар экан, қолган фасллардан хафа бўлиб кетибди. Уша

кундан бошлаб Куз ва Баҳорнинг, иложини топса Ёзнинг ҳам бўёқларига зарар келтириш пайдан бўлишга интилармиш. Айни ўриклар гуллаб турган пайтда, пахталар чаман-чаман очилб, боғларда тилладай узумлар аини етилган куз кунларида Қиш қаҳрини сочиб қоларкан. Баъзан эса Ёзнинг саратонига ҳам ўз қори, совуғи билан суқилиб кираркан.

Бу орада хилма-хил қорларнинг гувоҳи бўлган авлод ўрнига қорнинг бошқа рангда ҳам ёғиши мумкинлигини тасаввур қилолмайдиган авлодлар дунёга келибди. Қишнинг бўёқ бозорига кеч келганлиги эса эртак сифатида бувида невараларга мерос бўлиб қолибди. Одамлар қишни ўз қилмишидан кўп ҳам ўксимаслиги, келгуси сафар бўёқ бозорига ўз вақтида бориши учун янги йил байрамларида арча шохларига турли рангдаги ўйинчоқлар, қўғирчоқлар, шокилалар оспини одат қилишибди.

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ УҚИШ УЧУН

Эркин Воҳидов

УЛКА

Боғларингни сайр этганимда,
Сен бор эдинг қалбда, Ватаним.
Боғ ҳуснига шеър битганимда,
Уни дастлаб сенга атадим.

Минглаб тилда мадҳингни
сўзлар
Бунда ўсган ҳар битта дарахт.
Нур эмади миллионлаб кўзлар
Кўндал сенинг ҳуснинга қараб.

Жилмайдн ўзида йўқ шод
Янги ой ҳам кетмай қошингдан.
Этак-этак олиб кинвот
Юлдузларин сочар бошингдан...

Қудрат Ҳикмат

МЕН ТУҒИЛГАН УЛКА

Мен туғилган ҳур ўлка,
Озод Шарқда нур ўлка.
Қўркам қишлоқ, шаҳари,
Шод ўтар ҳар маҳали.
Металл берар Бекобод,
Фарҳод ГЭСдан эл обод.

Нур олар ҳар хонамиз,
Гуллаган Фарғонамиз.
Халққа уст-бош пилласи.
Бебаҳо оқ тилласи.
Мевазор боғу бўстон,
Серқуёш Ўзбекистон.

КУЙГА ТЎЛСИН ОНА-БАТАН

Менинг дўстим, қушчалар, сиз,
Куйни мунча хуш чаларсиз.
Баҳор келди, учиб келинг,
Боғимизга кўчиб келинг.

Келинг, келинг, сайроқ қушлар,
Қўшиқлари янгроқ қушлар.
Куйга тўлсин бу боғ, гулшан,
Куйга тўлсин она-Батан.

Уринбой Қўлдошев

ОЛТИН ШУЪЛА*

Ватаним осмонидан
Қуёш қулиб боқади.
Унинг олтин шуъласи
Боғларга гул тақади.

Мен ҳам ниҳол қададим,
Парваришлаб қарадим.
Гулбоғимни безашга
Бу биринчи қадамим.

Турсунбой Адашбоев

ҚОРОНҒИДА БИЛМАСДАН...

— Бу нимаси, сандиққа
Биров чангал солибди.
Бир халтача ёнғоқдан
Беш донаси қолибди.
Ҳой, боласи тушмагур
Ёнғоқларни ким еди?—

Деб Нурматдан онаси
Аста сўраган эди,
Нурмат жавоб қайтарди,
Бошини қилиб сарак:
— Қоронғида бештасин
Кўрмаган бўлсам керак.

ЖОЙИГА ОСЯПМАН...

Назми хола кўрпа қавиб
Ўтирарди супада.
Набираси хом олмани
Узиб солар липсага.

— Шохда нима қилиясан?
Пастга туш, Хосиятхон!
— Тўкилган олмаларни
Жойига осаяпман...

БЕКОРЖОН

Кўча бўйлаб санқирди
Бекоржон ўзи.
Анграяди атрофга
Жавдираб кўзи.
Йўл четида қуларди
Усталар бино.
Бекоржон қараб қолди
Кўргандай кино.
«Қурувчилар ўз вақтин
Тежаб астойдил
Шундай ишлар қиларкан!»—
Деб бўлди қойил.

Тайёр уйлар деворин
Кўтарар кран.
Ўтган кетган тикилар
Таажжуб билан.
Икки соат айланиб,
Келса Бекоржон,
Бир хона уй битибди,
Бўлди у ҳайрон.
Аммо, ўзин кўп вақти
Ўтгандан бекор —
Хабари бормикан ҳеч?
Ўйласин бир бор!

Абдусайд Кўчимов

ТОПИБ КЕЛАМАН

Буви:
— Ҳеч уйқум келмаяпти,
Энди нима қиламан?

Невара:
— Қайдалигин айтсангиз,
Ҳозир топиб келаман.

ТУШ КЎРДИМ*

— Ака, ака, бугун мен,
Жуда қизиқ туш кўрдим.
— Қани, айт-чи, тушингни, —
Қулиб синглимдан сўрдим.

— Тушимда-чи, мен билан
Насиба ҳам бор эди.
Юзим ювиб келгунча,
Айтиб берсин у,— деди...

Ҳамза Имонбердиев

АЛДАНДИ

Телевизорда қорни
Кўрдию Жаббор,
Севиниб дер:— Ур-ра, ҳей,
Ёғаяпти қор!

Қўлқоп кийиб ҳовлига
Чикдию шошиб:
— Алдашибди, — деди у
Бошини қашиб.

САНАШНИ БИЛАСАНМИ?*

— Санашни биласанми?
— Катта боламан, ахир!
— Мана сенга шоколад.
Бармоғида санар:
— **Бир.**
— Мана, яна биттаси.
— Икки.

— Ма, буни ҳам ол,
Энди санай қол.
Саногига етолмай
Кўзини четга олар:
— Бўлди шу иккисига
Қорним ҳам тўйиб қолар.

Анвар Обиджон

ПАХТА

Оппоққина
Ошнанг — мен.
Тўлпоққина
Ошнанг — мен.
Эғнингдаги
Шу нимчанг,
Оқ кўйлагинг,
Кўк шимчанг,

Киссангдаги
Дастрўмол—
Бари менман,
Билиб ол.
Пайпоқларинг ҳам
Ўзим...
Айтсам,
Тугамас сўзим.

УЗУМ*

Доналарим —
Маржонча.
Бир бошим —
Нақ бир жомча.
Қуритсангиз —
Майизман.
Дастурхонга —
Файзман.

Кузда
Еб-еб тўйишар:
Қишга
Осиб кўйишар.
Боқар шод
Еш-қарилар.
Мақтар, ҳатто,
Арилар.

Равшан Файз

БОДРИНГ*

Бодринг дер:—Диринг-диринг, Мен ҳам сиздай боламан,
Полизга кириб туринг. Қовоқ солиб оламан.
Полизга кирган чоғда, Палагимни боссангиз,
Палагим босмай юринг. Аччиқ бўлиб қоламан.

БАЛИҚ*

Балиқ-балиқ, бақалоқ,
Акулага чақалоқ.
Ҷани, энди зўр бўлсанг,
Аквариумдан чиқиб боқ.

Эркин Воҳидов

ГИЛОС

Мен гилосман,
Қулоқ сол,
Рангим олу
Тотим бор.

Топсанг
Қўшалогимни,
Қулоғингга
Тақиб ол.

Кавсар Турдиева

ҚОР ПАРЧАЛАР

Қор парчалар, парчалар,
Оқ кияди арчалар.
Қир, адирлар, қўралар
Оқ кийимга ўралар.
Уйга кирди оқ одам,

Қарасам, менинг дадам.
Дадамнинг устин қоқдим,
Дадамга кулиб боқдим.
Еқаларин тузатдим,
Иссиқ тўнни узатдим.

Т. Баҳромов

СУМАЛАК*

Тарновларда сумалак,
Сумалак.
Сув томади чак-чак-чак.
Чак-чак-чак.
Томчилар биллур рангда,
Ўқаранг-а!

Кўз ёшин қилмас қанда,
Аттанг-а!
Қишни кузатса керак,
Сумалак,
Баҳордан бериб дарак —
Чак-чак-чак!

ОНА ТАБИАТ*

Қиш дер: — Кумуш қорим бор,
Қорбобо ясанг!
— Гулим кўркам, — дер
баҳор, — Гулдаста
ясанг!
Ёз дер: — Сувим беғубор,

Суз балиқ мисол!
Куз дер: — Мевам,
болим бор,
Бари сенга, ол!
Демак, она табиат
Бизни дер ҳар вақт.

Шухрат

БАХТНИНГ РАНГИ*

Бахт рангини билсайди одам,
Уни дарров таниб оларди.
Ё шарпасин сезса, ўша дам
Орқасидан отин соларди.

Яхшиямки, ранги йўқ аниқ,
Турли рангда келиши мумкин.
Уни фақат қалби пок, ёниқ,
Содиқ киши кўриши мумкин!

Ҳамза Имонбердиев

ОЛАМОШИМ*

Токчадаги қаймоқдап
Кўтармай сира бошин,
Ичаяпти, қарасам,
Уялмай Оламошим.

Қулоқларин чмириб,
Ичар эди бир майин.
Бепарволигим сабаб
Қорни очгани тайин.

Аввалига «пишт» деб бир
Қувмоқ бўлдим у бироқ,
Раҳмим келиб негадир
Тикилиб қолдим узоқ.

Оёқ учида аста
Чиқиб кетдим ҳовлига —
Бир гал қаймоқ емасам,
Емабман-да, майлига.

КЕНГУРУНИНГ НИДОСИ*

— Кўнглим жуда безовта,
Қафасингни оч, эгам.
Хўп де, лоақал бир марта,
Портлаб кетар юрагим.

Динголар қуршовида
Боламини беҳуш кўрдим.

Кўнглим жуда безовта,
Ҳозиргина туш кўрдим.

Хизмат қилдим чин дилдан,
Энди жуда қаридим.

Қафасим атрофидан,
Айт, халқ қачон ариди?!

Шу катакда ўтказдим
Айни ўктам чоғимни.
Чидолмайман, бас, энди,

Болажоним соғиндим...
Кенгурунинг кўзидан
Думалайди унсиз ёш:
— Ёлвораман, жон ағам,
Тезроқ қафасингни оч!

ЎҚИБ, ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

ОВЧИ БОЛА¹

(Ўзбек халқ эртаги)

Бор экан, йўқ экан, қадим замонда бир бева хотин бўлган экан. Унинг биттагина ўғли бор экан. Она ҳар куни унга бир қадоқ ип йиғириб бериб:

— Шунинг пулига ун олиб кел,—дер экан.

Бола бозорга бориб, ипни сотаркан-да, пулига ун олиб келар экан.

Бола бир куни ипни сотибди. У энди ун олмоқчи бўлиб турган экан, отнинг думини кўтариб юрган одамни учратиб қолибди. Ундан думни сотиб олиб, уйига келибди. У думдан тузоқ эшиб ўтирган экан, онаси келиб қолибди. У ўғлининг қилган ишидан хафа бўлиб:

— Бунинг ўрнига ун олиб келсанг бўлмасмиди?—дебди.

Бола далага тузоқ қўйиб келибди. Эртасига бориб қараса, тузоққа бир жуфт ғоз, бешта ўрдак илиниб ётган эмиш. Уларни уйига олиб келаётса, бир бола бир кучукни ўлдирмоқчи бўлиб, қийнаб турган экан. Бева хотиннинг ўғли ундан битта ўрдак ва бир ғозга кучукни сотиб олибди, қолган овини онасига олиб бориб берибди. Боланинг тузоғига эртасига тўртта ғоз, тўртта ўрдак илинибди, уларни олиб уйига келаётса, кечаги болалар бир мушукни ўлдирмоқчи бўлиб, қийнаб туришган экан. Улардан мушукни бир ғоз ва икки ўрдакка сотиб олибди. Эртасига ов янада соз бўлибди. Тузоққа илинган ўрдак ва ғозларни олиб келаётса, болалар бир илоннинг боласини ўлдирмоқчи бўлиб туришган эмиш. У илонни ҳам бир ўрдакка сотиб олибди-да, уни йўлда келатуриб қўйиб юборибди. Илон болага бир дона соч берибди. Бола ўрдак ва ғозларнинг ортиқчасини сотиб, бозордан турли нарсаларни олиб, уйига борибди. Мушук ва итни боқиб юраверибди.

Бошқа овчилар ови юришмаганидан хафа бўлиб, боланинг тузоғини ўғирлаб кетишибди. Бола далага борса, тузоғи ўрнида

¹ Эртакине қисқартирилган матни.

йўқ эмиш. Бола хафа бўлиб, уйда уч кун ётибди, уйдаги бор нарсани еб тугатишибди. Онаси унга:

— Болам, тур, нега йиғлайсан, овга чиқ,—деган экан, ўғли онасига бўлган воқеани айтиб берибди. Шу вақт илон берган мўй боланинг эсига тушиб қолибди. Бола мўйни куйдирган экан, шу пайт илон етиб келибди. Бола илонга бўлган воқеаларни айтиб берибди. Илон:

— Мени қўйинингга сол, мен кўнглингдаги гапни сенга айтман,—дебди.

Бола илонни қўйнига солиб, дарё бўйига келибди. Илон унга дебди:

— Мен аслида илонлар подшосининг ўғли бўламан. Фалон ойда Чортоқ сойига сел келганида мени оқизиб, шу ерга олиб келган эди. Сен мени отамнинг шаҳрига олиб бор. Отамнинг эшигидан киришинг биланоқ сенга иккита аждар ташланади, иккинчи эшиқдан кирганинда ҳам улардан каттароқ иккита аждар ташланади, учинчи эшиқдан кирганинда ҳам шундай бўлади. Улардан ҳеч қўрқмай, мени кўрсатиб, ўтиб бораверсан, охири, отам олдига кирасан. Унга:

— Селда оқиб кетган ўғлингни олиб келдим,—дейсан. Отам:

— Тила тилагингни, суюнчисига нима берай, бир шаҳарнинг ҳокимлигини берайми ёки молу дунё берайми, дейди. Сен, менга мол-дунё ёки шаҳарнинг ҳокимлиги керак эмас, сиздан қўлингиздаги узугингизни сўрайман, дегин,—деб тайинлабди.

Бола илоннинг айтганини қилибди. Уни қўйнига солиб, илонлар мамлакатига етиб борибди. У мамлакатга қадам қўйиши билан болага бир катта аждар ташланибди, у аждарнинг узунлиги ўн қулоч экан. Бола ундан қўрқмасдан ўтиб кетибди ва иккинчи аждарга рўпара бўлибди. У аждар ҳам болага ҳамла қилибди, бола қўрқиб, орқасига қайтибди ва қўйнидаги илонга қараб:

— Менга бошқа йўл кўрсат, — дебди. Илоннинг боласи:

— Сенга бошқа йўл йўқ, қўрқмай кириб боравер,—дебди. Бола иккинчи ва учинчи эшиқдан ўтиб, илон подшонинг олдига кириб бориб, унга салом берибди:

— Сизга бир хушxabар келтирдим, шоҳим,—дебди.

— Қандай хушxabар келтирдинг,—дебди илонлар подшоси.

— Бир вақт сизнинг ўғлингизни сел оқизиб кетган экан, шу ўғлингизни болалар қийнаб ўлдирмоқчи бўлиб турганда, мен уни қутқазиб қолдим ва уни сизнинг олдингизга олиб келдим,—дебди бола.

— Қани ўзи?—деб сўрабди илонлар подшоси.

— Ўғлингиз шу ерда,—дебди бола.

— Тила тилагингни,—дебди подшо.

— Сизда бир узук бор экан, шуни берсангиз, менинг тилагим шу, — дебди бола.

— Мендан тиласанг, молу дувё тилагин, мен сенга бошқа нарсаларни берайин,—дебди подшо.

— Бўлмаса, мен суюнчи ҳам олмайман, болангизни ҳам келтириб бермайман,—дебди овчи бола ва орқасига қараб кета бошлабди.

Буни кўрган подшо қўлидаги узукни йигитга берибди. Бола узукни олиб, илонбаччани подшога берибди. Илонбачча болага яна бир мўй берибди. Бола мўйни чўнтагига солиб, ўз уйига қайтиб келибди. Овчи бола уйига қайтиб келса, онаси очликдан ўлар ҳолга келиб ётган экан. Бола онасидан ҳол-аҳвол сўрабди. Онаси:

— Сен мени ташлаб қаерларга кетдинг? — деб кўп хафа бўлиб, йиғлабди. Бола онасига:

— Қани, дастурхонни ёзинг,—дебди.

Қампир дастурхонни ёзган экан, бола онасига қараб:

— Онажон, кўнглингиз нимани хоҳлайди?—дебди.

— Менинг кўнглим қиймалик ошни ва бир чойнак аччиқ чойни тусайди,—дебди кампир. Бола қўйнидаги узукни олиб:

— Ангуш, ҳозир бир товоқ ош ва бир чойнак аччиқ чойни ҳозир қил,—дебди.

Ангуш унга:

— Юм кўзингни,—дебди. Бола кўзини юмибди. Бир вақт очиб қараса, у айтган ош ва чой дастурхонда турган эмиш. Она-бола Ангуш ёрдами билан истаган овқатларини еб, кун ўтказа бошлашибди...

Татилла Қосимова

ТОШБАҚА ТАРОЗИБОН ЭКАН...

(Ҳикоя)

Ирода уй орқасидаги майдончада копток ўйнаётган эди. Бирдан кўм-кўк майсалар орасида ётган тошбақани кўриб қолди. Унинг расмини китобларда жуда кўп кўрганди-ю, лекин ўзини энди учратиши. Ирода яқин келиб, уни томоша қила бошлади. Бўйни халтум-халтум, тош косаси сарғимтир жигарранг, катак-катак чизиқли тошбақа қимирламасди. «Ухлаётган бўлса керак»,—ўйлади Ирода:

*Бир бор экан, бир йўқ экан,
Бўри баковул, тулки ясовул,
Қарга қақимчи-ю, чумчуқ чақимчи экан,*

*Урдак сурнайчи-ю, ғоз карнайчи экан,
Тошбақа тарозибону,
Қурбақа ундан қарздор экан,—*

деб эртақ айтарди бувиси. «Қизиқ, тошбақа қандай қилиб тарозибонлиқ қилган экан-а? Тош косасидан палла қилиб, ҳайвонларнинг яхши ишларини тортиб кўрармикан? Тошбақани уйга олиб кетса-чи, Ироданинг яхши ишларини тарозиде тортармикан? Шунда қурбақа келиб, яхшилигингдан менга қарз бериб тур деса, Ирода: «Қурбақaxon, яхшилиқ қарзга берилмайди. Ўзингиз яхши-яхши ишлар қилинг, тошбақам тарозиде тортиб беради»,—дерди. Уртоғи Нигора-чи, кир-чир юради, ойнисига қарашмайди. Унинг яхши ишлари жуда оз. Буни тошбақаси тарозиде тортиб, Нигоранинг ўзига кўрсатсами, роса уялардида.

Ирода тошбақани уйғотмоқчи бўлиб, тош косасини авайлаб силай бошлади ва бирдан қон изларига кўзи тушди. Тошбақани эгагига солиб, уйга олиб кетди. Ахир, дадаси врач. Тошбақага, албатта, ёрдам беради. Дадаси тошбақани синчиклаб кўриб, ёрилган тош косасини бинт билан сиқиб боғлаб қўйди.

Ирода тошбақани парварिश қила бошлади. Унга қоғи гул ва майса ўтлардан юлиб берса, жон-жоп деб ер эди. Карам барги, бодринг пўчоғини еган куни эса, умуман, сув ҳам ичмасди. Тошбақа бора-бора соғайиб, ҳовлини айланиб юрадиган бўлди. Агар у Ироданинг олапар кучутига ёки бароқ мушугига дуч келиб қолса борми, бошини, оёқларини, ҳатто, калтагина думини ҳам тош косалари орасига яшириб олар эди. Ирода: «Энди тошбақам тузалди, қачон яхши ишларни тарозиде тортар экан-а»—деб кузата бошлади. Бир куни қараса, тошбақаси газ плита орқасига ўтиб, суваракларни тутиб, еяпти. Ирода чопқиллаб бориб, бувисидан суюнчи олди. Бувиси жуда-жуда хурсанд бўлди? Яна бир куни тошбақасининг имиллаб боғ томонга ўтаёганини кўрган Ирода: «Балки яхши ишларни ўша ерда тортмоқчидир»,—деб ўйлаб, секингина унинг орқасидан юрди. Аммо тошбақаси кўкимтир қуртларни ейишдан бошқа нарсани хаёлига ҳам келтирмасди. Дадаси хурсанд бўлиб: «Тошбақангга балли, экинларимиз зараркувандалардан тозаланадиган бўлди»,—деб қўйди.

— Дада, нега у эртақдагидай яхши ишларни тарозиде тортмаяпти?—хуноб бўлиб дадасидан сўради Ирода.

Ҳан нимадалигини фаҳмлаган ота қизига тошбақанинг эртақдаги тарозибонлиги унинг фойдали жонивор эканлигидан тўқилганини тушунтириб берди. Ироданинг тошбақасига меҳри янада ошиб кетди. Унга «Дўмбоғим» деб ном ҳам қўйди.

«Бувим мени «Дўмбоғим»,—деб эркалайдилар-ку. Ахир, тош-бақам ҳам юм-юмалоқ, дўмбоққина, кўзлари мунчоқдай-ку!»—ўйлади Ирода.

Дўмбоғим ҳам, Ирода ҳам мазза қилиб ёзни ўтказишди. Малла чакмонига бурканиб, куз ҳам келди. Ҳаволар совий бошлаганда Дўмбоғим яна касал бўлиб қолди. У ҳеч нарса эмас, бошини, оёқларини тош қосасининг ичига тортиб, ётгани ётган эди.

«Совуқ еяётган бўлса керак»,—ўйлади Ирода ва уни эски жун кўйлагига ўраб қўйди. Шунда ҳам Дўмбоғим қимирламасди. Кечқурун дадаси ишдан келганда:

— Дада, Дўмбоғим касал бўлиб қолди,—деди Ирода кўзларига ёш олиб. Дадаси Дўмбоғимни кўлига олди. Ирода хавотирланиб, унга қаради. Дадаси жилмайгач, Ирода енгил тортди.

— У касал эмас, қиш уйқусига кетмоқчи.

Дадаси каттагина қутичага қум тўлдириб, Дўмбоғимни қўйди ва:

— Энди унга тегма. У ўзига қумдан жой топиб олсин, — деди.

Эрталаб Ирода кўзини очди-ю, Дўмбоғимнинг тепасига келди. Қараса, дадаси айтгандек, у қум остига шўнғиб кетибди. Фақат тош қосасининг тангадек ери кўриниб турар эди.

— Урра! Дўмбоғим тирик экан. Ўзи қум ичига шўнғибди, — деб Ирода чапак чалиб юборди.

— Хайр, Дўмбоғим, баҳоргача яхши ухла, — деди у.

Замира Иброҳимова

ГУЛБАҲОРНИНГ ДУСТЛАРИ

(Эртак)

Қадим замонларда Гулбаҳор деган қизча бўлган экан. У касалманд онаси билан хароб бир кулбада яшар экан.

Гулбаҳор жуда меҳрибон, хушмуомала ва меҳнаткаш қиз экан. У бир бурда нон учун эртадан-кечгача бойнинг уйида тинмай ишлар экан. Ишлари жуда кўп бўлишига қарамасдан, ҳар куни вақт топиб уйларидан анча нарида ўсадиган бир дарахтни суғориб келар экан.

Кунлар кегидан кунлар ўтибди. Гулбаҳорнинг ишлари яна ҳам кўпайиб кетибди. Шунинг учун у анча вақтгача сеvimли дарахтнинг суғоришга боролмабди.

Бир кунп кўзлари йиғидан қизарган Гулбаҳор дарахтнинг олдига келибди. Дарахт аввалгидек яшнаб, савлат тўкиб турганмиш.

— Салом, дарахтжон! — дебди Гулбаҳор.

— Яхшимисан, Гулбаҳор?

— Сувсиз қолгандирсан, деб жуда қўрқувдим. Қайси ялши одам сенга сув берди? — дебди Гулбаҳор.

— У-ў, жуда қизиқ бўлди, — деб гап бошлади дарахт. — Сени роса кутдим. Чанқаб, энди тамом бўлдим, деб турсам, бир кичкинагина қўзиқоринча келиб қолди. «Сенга ёрдам бераман», — деди. Олдинга ҳеч ишонмадим, «ўзи кичкина бўлса, менга нима ёрдам берарди», деб ўйладим. Шунда, дегин, бир силкинувди, узун-узун, ингичка, оппоқ илдиэлари атрофга ёйилиб кетса бўладими? Бирпасда илдиэлари ерни тешиб, менинг илдиэларим орасига кириб, қувват бўлишди. Кейин ернинг тагига бориб, сув ҳам тошиб чиқишди. Уша сувни ичиб, ўзимга келдим. Кетмоқчи эди. Илтимос қилувдим, мен билан дўст бўлиб, шу ерда қолди. Энди мен унга озиқ-овқат топиб бераман, у менга сув етказиб беради. Аҳилчилик, бир-бирига ёрдамлашиш жуда яхши экан-да...

— Ҳа, ростдан ҳам жуда қизиқ иш бўлибди. У шу ерда қолди, дейсан, кўринмайди-ю? — дебди Гулбаҳор.

— Ҳар келганингда ўзинг ўтирадиган жойга қарагин.

Гулбаҳор дарахтнинг чап томонига ўтибди ва салласини хиёл қийпайтириб, мамнун қараб турган бир дона қўзиқоринни кўрибди. Гулбаҳор меҳр билан унинг бошини силабди-да, ёнига ўттирибди. Шунда дарахт:

— Гулбаҳор, ўзинг нега хафасан? Кўзларинг ҳам қизарган? — дебди. Гулбаҳор бошини қуйи эгиб, секингина гап бошлади.

— Биласан-ку, бойнинг уйида иш жуда кўп. Бугун ҳамма ишларимни тамомлаб бўлай деганимда битта пиёла қўлимдан тушиб, синди, — дебди Гулбаҳор пиқ-пиқ йиғлаб. — Кейин бой хотин мени роса калтаклаб, вон бермади. Энди уйга қандай бора-ман, ойим касал, қорни оч.

Бу воқеадан дарахт хафа бўлиб, шохларини қаттиқ-қаттиқ силкитибди. Кичкина қўзиқорин ҳам Гулбаҳорнинг гамига шерик бўлибди. Қиз бир оз тинчлангач, қўзиқорин гап бошлади:

— Биласанми, мен жуда узоқдан келганман. Илгари одамлар мендан лаззатли овқатлар тайёрлаб ейишарди. Роса мақташарди.

— Сендан-а? — ҳайрон бўлибди Гулбаҳор. — Қанақа овқат тайёрлашарди?

— Мени-чи, ёғда қовуришарди, сувда пишдириб, шўрва қилишарди, қуритиб, қишга сақлаб қўйишарди. Яна-чи, бочкаларга тузлаб ҳам қўйишарди. Ол, мени уз-да, онагнинг олдига бор. Сени кутаётгандир.

— Йўқ-йўқ! — ўрнидан туриб кетибди Гулбаҳор. — Сен менинг дарахтимга сув бериб, яхшилик қилибсан. Сизлар энди дўст бўлиб, бирга яшанглар.

— Дўстлик — жуда зўр куч. Агар сен мени эҳтиётлаб, илдиэ-

ларимга шикаст етказмай, узиб олсанг-да, менга бир челақ сув қуйсанг, дўстим дарахтнинг берган овқатларини маза қилиб есам, мен шундай кўпайиб кетаманки, теришга ҳам улгуролмайсан. Яхшилик қилишдан ҳам яхши парса борми оламда? Қўрқма, уза-вер, — дебди қўзиқорин.

Гулбаҳор қўзиқоринни авайлаб узиб олибди, ўрнига бир челақ сув қуйибди-да:

— Хайр, дарахтжон, мен эртага келаман, — деб уйига кетибди.

Гулбаҳор қўзиқоринни юшибди, сувга солиб қайнатибди. Шўрва тайёр бўлгач, сопол қосачага солиб, онасининг олдига қўйибди. Онаси куч-қувватдан кетиб, ранглари саргайиб кетган экан. Ёғоч қошиқни зўрага қўлига олиб, бир қултум ичибди. Ияган парасаси кўзларига нур бўлибди. Яна бир қошиқ ичган экан, рангларига қизиллик югурибди. Яна ичибди, руҳи тетиклашибди...

Онасидаги ўзгаришларни кўриб, Гулбаҳор севишиб, чақак чалиб юборибди. «Онажон!» — дея уни маҳкам қучоқлаб олибди, юзларидан ўпибди.

— Қизгинам... ўргилиб кетай сендан. Менга қандай шифобахш шўрва бердинг? Бутун танам яйраб кетди-я...

— Онажон, бу — қўзиқорини шўрва, — деб Гулбаҳор бўлган воқеани онасига айтиб берибди.

— Ҳа, дўстлар билан яшасанг, муродингга етасан, — деб она қизини бағрига босибди.

Толг отгач, она-бола қадрдон дарахтнинг олдига боришибди. Қарашса, дарахтнинг гир айланаси виж-виж қўзиқорин эмиш. Улар роса севиштишибди, бир-бирларига ёрдам беришиб, қийпалмай яшашибди.

ҚАЛДИРҒОЧ ҲИММАТИ

/Ривоят/

Нух пайгамбар даврида қаттиқ ёғингарчилик бўлиб, ҳаммаёқни сув босиб кетибди. Одамлар, ҳайвонлар, дов-дарахтлар-у, тоғу тошлар ҳам сув остида қолибди. Шунда Нух пайгамбар бир кема ясатибди. Унга дунёдаги жамики ҳашорат, наранда ва ҳайвонлардан биттадан олиб: «Бирон бир жойдан қуруқлик қолгандир», — деб йўлга чиқибди. Уммонга айланган ер юзида сўзиб кетаётса, сичқон қурмагурнинг қитмирилиги тутиб, кемани тешиб қўйибди. Тешиқдан сув кириб, кема ичи сувга тўла бошлабди. Нух қараб турса, кемага сув тўлиб, ундагилар сувга фарқ бўладиган, шунда у:

— Кимда-ким тешиқни тўсиб, сувни тўхтатиб қолса, дунёда-

ги энг ширин гўшти унга тақдим этаман, — дебди. Шунда илон:

— Буни мен бажараман, — дебди-да, кулча бўлиб тешикка ётиб олибди. Сув гўхтабди. Нуҳ пайғамбар янглишмаган экан. Бир жойда қуруқлик қолган экан, ўша жойга етиб боришибди. Шунда илон:

— Нуҳ, айтганингни бажар эвди, — дебди. Нуҳ пайғамбар: «Дунёдаги энг ширин гўшти билиб келинглар», — деб, у қушни у ёққа, бу қушни бу ёққа юборибди. Қалдирғоччи ҳам бир ёққа жўнатибди. Илон уч кўчанинг бошида кулча тушиб, уларни пойлаб ётибди. Бир пайт қушлардап бири келиб қолибди.

— Дунёдаги энг ширин гўшт нима экан? — деб сўрабди.

— Топшақанинг гўшти экан, — дебди қуш. Илон:

— Йўқ, у сенинг гўштинг, — деб чангал солиб, унинг ўзини ютиб юборибди. Кейин ари учиб келибди. Илон аридан:

— Дунёдаги энг ширин гўшт ниманики экан? — деб сўрабди.

— Дунёдаги энг ширин гўшт итники экан, — деб жавоб берибди ари. Илон бир чанг солиб, унинг тилини узиб олибди. Бир пайт қалдирғоч учиб келиб қолибди. Илон:

— Қани, сен айт-чи, дунёдаги энг ширин гўшт ниманики экан? — дебди.

Қалдирғоч ҳамма паррандаю дарранда ичда одамнинг гўшти энг ширинлигини билар экан. «Илонга одам гўшти ширин десам, у бутун умр одамзоднинг гўшти билан овқатланади, шундан кейин оламда одамзод қолмайди», — деб ўйлабди-да, унга қараб:

— Қурбақанинг гўшти дунёдаги энг ширин, тотлап гўшт экан, — дебди. Илон:

— Ёлғон айтасан, — деб сапчиб унга ташланган экан, қалдирғоч энчилик қилиб, қочиб кетибди. Илоннинг оғзи унинг думига теккан экан, қалдирғочнинг думи айрилиб, очиқ қайчиға ўхшаб қолибди. Шу-шу унинг думи қайчисимон эмиш. Одамзодни ўзига дўст-ошна қилиб олибди. Қалдирғочнинг одамлар уйига ин қуриши, улардан қўрқмаслиги шундан эмиш. Илон бўлса, ҳар доим ундан қасдини олши ниятида юрармиш. Ияни бузиб, тухуми ё боласини еб қўйини ҳам шундан эмиш.

ТУЛКИБОЙ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир қуни Тулкибой чангалзорда овқат қидириб, бир ангишвона топиб олибди. Тулкибой юриб-юриб, бир кампирнинг уйига келиб қолибди.

— Она, сенга шу ангишвонани эртагача қолдириб кетаман, эрталаб келиб оламан, — деб чиқиб кетибди. Ўзи эшикнинг тир-

қишдан кампирнинг ангишвонани қаерга қўйганини кўриб олибди. Тулкибой кампир ухлагандан кейин секин уйга кириб, ангишвонани қўйган жойидан олиб чиқиб кетибди. Эртаси кампир шошиб-пишиб қатлама пишириб турганда, Тулкибой кириб келибди.

— Она, кечаги омонат-қолдириб кетган ангишвонани беринг, — дебди.

Кампир югуриб уйга кириб, ангишвонани қўйган жойидан топа олмабди.

— Тулкибой, ангишвонанг қўйган жойимда йўқ, йўқолиб қолибди, — дебди.

Тулкибой:

— Тоғиб берасиз, тоғиб бермаганингизга қўймайман, — дебди.

Кампир:

— Йўқолган нарсани қаердан тоғиб бераман, ўрнига қирқ қатлама бераман, — дебди.

Тулкибой «хўп» деб, қирқта қатлама олиб ташқарига чиққанидан кейин: «Бир ангишвона, бир ангишвонага қирқ қатлама», — деб жўнабди. Йўлда кетаётса, бир оқ эчки боқиб юрган кампирни кўрибди. Тулкибой кампирга:

— Она, шу қирқта қатламани эртагача омонат олиб қўйинг. Эрталаб келиб оламан, — дебди.

Кампир қирқ қатламани уйига олиб кириб, кўрпанинг қатига бекитиб қўйибди. Тулкибой яна эшик тирқишидан мўралаб туриб, қатлама қўйилган жойни кўриб олибди. Кампир кечаси ухлагандан келиб, секин кампирнинг уйига кириб, қирқта қатламани битта ҳам қолдирмай, еб кетибди.

Эртаси эрталаб келиб:

— Она, кечаги омонат-қолдириб кетган қирқ қатламани олиб беринг, — дебди.

Кампир уйига кириб кўрпасининг қатини қараса, битта ҳам қатлама қолмабди.

Кампир:

— Тулкибой, қўйган жойимдан қатламаларинг йўқолиб қолди, — дебди.

Тулкибой:

— Тоғиб берасиз, тоғиб бермаганингизга қўймайман, — дебди. Кампир Тулкибойдан кўрқиб:

— Бисотимда битта оқ эчким бор, шуни олақол, — дебди.

Тулкибой оқ эчкини етаклаб, хурсанд бўлиб:

— Бир ангишвона, бир ангишвонага қирқ қатлама, қирқ қатламага оқ эчки, — деб жўнабди.

Тулкибой оқ эчкини етаклаб кетаётса, бир портуяни боқиб юрган чолни кўрибди. Тулкибой чолга яқин келиб:

— Ота, эртагача мана шу эчкини сизга омонат қолдириб кетаман, эртага келиб оламан, — дебди.

Чол «хўп» деб, эчкини ҳовлисига олиб кириб, боғлаб қўйибди. Кечаси чол ухлаганида Тулкибой келиб, оқ эчкини еб, терисини қолдириб кетибди. Эртаси Тулкибой чолнинг олдига келиб:

— Ота, кеча қолдириб кетган омонат оқ эчкини беринг, — дебди.

Чол тулкига:

— Кечаси эчкини бўри еб, терисини қолдириб кетибди, — дебди.

Тулкибой:

— Эчкини топиб берасиз, топиб бермаганингизга қўймайман, — дебди.

Чол:

— Бисотимда биргина нортуюм бор, оқ эчкининг ўрнига бераман, — дебди.

Тулкибой нортуюни етаклаб: «Бир ангишвона, бир ангишвонага қирқ қатлама, қирқ қатламага оқ эчки, оқ эчкига нортую», — деб хурсанд бўлиб жўнабди.

Тукибой нортуюни етаклаб юриб, қизи билан иш йигириб ўтирган кампирга учрабди. Тулкибой:

— Она, мана шу нортуюни эртагача сизга омонат қолдириб кетаман, эрта билан келиб оламан, — дебди.

Кампир нортуюни ҳовлисига олиб кириб, боғлаб қўйибди. Кечаси кампир ухлаганда, Тулкибой нортуюни ҳовлидан олиб чиқиб, бир чангалзорга олиб бориб қўйибди, эртаси кампирнинг олдига келиб:

— Она, кечаги қўйиб кетган омонат нортуюни беринг, — дебди. Кампир қараса, нортую боғланган жойида йўқ, ахтариб топа олмабди. Тулкибой:

— Топиб берасиз, топиб бермаганингизга қўймайман, — дебди. Кампир тулкидан қўрқиб:

— Нортуюнинг ўрнига ҳеч қандай молим йўқ. Биргина ойдин қизим бор, она-бола иш йигириб кун кечирамиз, — дебди.

Тулкибой:

— Нортуюм ўрнига ойдин қизингизни беринг. Бермасангиз она-бола икковингизни ҳам еб кетаман, — дебди.

Кампир пачор, ноилож ёлғизгина қизини Тулкибойга берибди.

Тулкибой Ойдин қизни олиб, хурсанд бўлиб, кампирга қараб: «Бир ангишвона, бир ангишвонага қирқ қатлама, қирқ қатламага оқ эчки, оқ эчкига нортую, нортуюга Ойдин қиз», — деб, Ойдин қизни қопга солиб, қопнинг оғзини бўғиб, орқасига кўтариб жўнабди. Бир тўқайдан ўтиб жетаётса, узоқдан итини етаклаб келатган бир овчи кўринибди. Тулкибой орқасидаги қопни қўйиб, ўзи бекинбди. Овчи келиб, қопни очиб қараса, ичида бир қиз

ўтирган экан. Овчи қондан қизни чиқариб олиб, қиз ўрнига итинни қонга солиб, оғзини бўғиб боғлаб қўйибди. Овчи кетганидан кейин Тулкибой келиб: «Овчидан қутулиб қолдим», — деб суюниб. Қонни орқалаб жўнабди. «Йиғлама, Ойдин қиз, йиғлама, ҳозир уйга етамиз», — деб қадамини илдам ташлаб, уйга етиб келибди. Қоннинг ичидан яна овоз келибди. Тулкибой: «Ойдин қиз, қоннинг ичидан зерикканга ўхшайсан. Бир ангишвона, бир ангишвонага қирқ қатлама, қирқ қатламага оқ эчки, оқ эчкига нортуй, нортуйга Ойдин қиз, чивқ!» — деб қоннинг оғзини очибди. Қоннинг ичидан қулоқларини шалпайтириб, овчининг ити чиқибди. Ойдин қиз чиқшини кутган Тулкибой овчи итинни ҳайбатини кўриб, қочиб кетибди. Ит тулкининг кетидан қувлаб кетибди. Тулки ўзини бир шудгор томонга олибди. Тулки югуриб кетаётди, куён тугиш учун қўйилган қопқонга тушиб қолибди. Қопқоннинг эгаси келиб тулкининг терисини шилиб олибди.

ДЕҲҚОН БИЛАН ШАЙТОН

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир кун шайтон билан деҳқон учрашиб қолибди, иккиси бир бойнинг ерини ижарага олиб, деҳқончилик қилмоқчи бўлишибди. Ерга маслаҳат билан жўхори экишга қарор қилишибди. Ерни ҳайдаб, экишга тайёрлашибди. Жўхори пишибди. Иккиси ҳосилни баб-баравар бўлши тўғрисида маслаҳатлашибди.

Деҳқон шайтонга:

— Жўра, сен хоҳлаган қисминини ол, — дебди. Шайтон мўлжаллаб қараса, жўхорининг пояси кўп кўрншибди. Топасига қараса, онда-сонда жўхори сўтаси турган эмиш. Шайтон: «Устки қисмини олсам оз, пояси кўп, кел, кўпни олайин», — деб ўйлабди.

— Эй жўра, бўлмаса, мен пастки қисмини олдим, — дебди. Деҳқон:

— Ҳай, майли устки қисми оз бўлса ҳам бизга қолақолсин, — дебди. Деҳқон жўхорини қайриб-қайриб олибди, пояси шайтонга қолди. Шайтон: «Деҳқонни хўп алдадим, фақат беш-олти қоп жўхори олиб кетди. Кўни менга қолди», — деб қувонибди. Ўроқ билан жўхори пояни ўриб олибди. Деҳқон жўхорини офтобда қуриптибди, қонга солиб, тўқмоқлаб, донини ажратиб олибди. Кейин жўхорини бозорга олиб борибди. Шайтон ҳам бир эшакка пояни ортиб, бозорга борган экан. Деҳқон бир қоп жўхорини саккиз тангага пуллабди. Шайтон эса бир эшак жўхори поясини етти пулга зўрга сотибди. Шайтон:

— Эй деҳқон, қандай нопсофсан, мен алдабсан-ку, — дебди. Деҳқон айтибди:

— Сен, қизиқ гапни гапирасан-а, жўхори пишган вақтда-ку, ўзинг танлаб олдинг. Бўлмаса, бу йил яна икковимиз деҳқончилик қилайлик. Кўнглингга маъқул бўлганини танлаб олақол, — дебди. Шайтон: «Ўтган йилнинг зарарини тўлатиб олама», — деб иккинчи йили ҳам деҳқон билан биргаликда сабзи экибди.

Сабзи пишгандан кейин деҳқон билан шайтон маслаҳат қилишибди. Деҳқон шайтонга:

— Бултур, «мен фориб едим», деб жанжал қилган эдинг. Бу йил ҳам кўнглингга ёққан қисмини ўзинг сайлаб олақол, — дебди. Шайтон сабзи экилган ернинг тўрт ёғини айланиб қараса, сабзидинг барги ҳаммаёқни босиб ётган эмиш. Тағвни очиб қараса, ҳар ерда биттадан сабзи эмиш. Шайтон: «Бултур тагини олиб, фориб еб едим, бу йил юқорисини олақолай», — деб деҳқонга айтибди.

— Эй жўра, ердан юқориси меники, ердан пасти сеники.

Деҳқон:

— Энди хоҳлаган томонингни ўроқ билан ўриб олавер, — дебди. Шайтон ўроқ билан сабзининг баргини ўриб олаверибди. Деҳқон ҳам бир бошдан ерни кавлаб, сабзини йиғиштираверибди.

Деҳқон сабзини ювиб, бозорга олиб борибди. Шайтон ҳам сабзи баргини боғлам-боғлам қилиб, эшакка ортибди. Деҳқон бир қоп сабзини беш танга, олти тангага сотибди. Шайтон бир эшак сабзи баргини уёққа-буёққа олиб бориб, икки пулга ҳам сота олмабди. Шайтон деҳқонга:

— Менга бултур ҳам фориб бердинг, бу йил ҳам. Мен катта зарар кўрдим. Буларни тўла! — деб жанжал қўғарибди. Иккиси жанжаллашиб, бозордан чиқиб кетаётганларида қаранса, йўлда бир дарахт остида икки хум тилла турган эмиш. Деҳқон:

— Икки хум тилла экан, бир хумини сен ол, бир хумини мен олайин, — дебди.

Шайтон:

— Икки йилдан бери бирга деҳқончилик қилганимизда менга фориб бердинг. Энди бу бир хум тиллага ҳам шерик бўласанми? — дебди.

— Бўлмаса, нима қиламиз? — деб сўрабди.

Шайтон:

— Ёшимизни сурштирамыз, қайси биримизнинг ёшимиз катта бўлса, тиллани ўша кўп олад, — деб жавоб берибди. Бир оз туриб шайтон деҳқонга:

— Сен неча ёшга кирдинг? — деб сўрабди. Деҳқон:

— Аввал сен айт! Сўнгра мен айтаман, — дебди.

Шайтон айтибди:

— Мен бир юзу етмишга кирдим.

Деҳқон қўлига рўмолчасини олиб, ҳўнграб йиғлабди. Шайтон ҳайрон бўлиб:

— Нега йиғлайсан? — дебди. Деҳқон ўпкасини туютолмай туриб:

— Менинг кичкина ўғлим ўлмаганда, сен билан барабар бўлар экан, — дебди. Шайтон айтибди:

— Эй аҳмоқ, сенинг кичкина ўғлининг мен билан барабар бўлса, ўзинг бобом билан барабар экансан-да, қўй-е, бу ишимда ҳам фириб едим. Энди икковимиз бир-биримизни опичлаб, ашула айтиб кетамиз, қайси биримизнинг ашуламиз кўп бўлса, тиллани ўша олади.

— Ҳа, майли, айтганинг бўла қолсин, — дебди деҳқон.

Шайтон деҳқоннинг бўйнига мишиб, уч кечаю-уч кундуз ашула айтибди, охирида:

— Энди менинг ашулам тамом бўлди, — дебди-да, деҳқоннинг устидан тушибди. Деҳқон шайтоннинг кифтига мишиб олиб, етти кечаю етти кундузгача «тарала-тарала»дан бошқа нарсани айтмабди.

Етти кундан кейин деҳқон шайтонга:

— Ҳали сен «тарала-тарала»сини эшитяпсан, «тарала»си қирқ кунга боради. Бундан бошқа ашулам жуда кўп, уларни айтиб тамом қилиб бўлмайди, — дебди. Шайтон деҳқонни елкасидан итқитиб ташлаб, уришиб, борди-келдини узиб кетибди. Деҳқон шакки хум тиллага эга бўлиб қолибди.

ДОМЛА БИЛАН ХИЗМАТКОР

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир домланинг хизматкори бор экан. Домла хизматкорига:

— Шу хўкиз қўшга ярамай қолди, бозорга олиб бориб сотиб кел, — дебди.

Хизматкор хўкизни етаклаб, бозорга бораётганда бир дарахтдаги сассиқпопишак: «Поп-поп», — дебди.

— Ҳа, ука, хўкиз оласанми? — дебди хизматкор. Попишак яна попоплабди. Хизматкор:

— Икки юз тангам, пулини қачон берасан, эртагами? — дебди-да, хўкизни дарахтга бойлаб кетибди. Домла олдида борибди. Домла хизматкордан: «Хўкизнинг пули қани?» — деб сўрабди.

— Хўкизни насияга сотдим, пулини эртага олиб келаман, — дебди.

— Қимга сотдинг? — дебди домла.

— Бир маллапўшга сотдим, бошида кулоҳи, бўйнида ридоси бор.

Хизматкор эрта билан туриб, ҳалиги дарахт ёнига келиб, қа-

раса хўкиз ҳам йўқ, маллапўш ҳам йўқ, ёлғиз бир кўққарга дарахт устида ўтирибди. Хизматкор бориб: «Хўкзанинг пули қани?» — дебди.

Қарга: «Қар-қар», — дебди.

— Хў, сен хўкизнинг пулини бермай, пўрим бўлиб ўтирасанми? Кеча келганимда эгниингда малла тўн, бўйнингда ридо, бошингда кулоҳ бор эди. Бугун эгниингга пўстин, бошингга телпак кийгансан, хўкизнинг пулини бермайсанми? — деб қўлини кўтарган экан, қарга қўрқиб учиб кетибди. Хизматкор этагни белбоғига қистириб, қарганинг орқасидан қувиб кетибди. Қарга учиб бориб, бир жардаги уясига кириб кетибди. Хизматкор: «Хўкизнинг пулини бер»; деб уясининг орғига қўлини тикибди. Қарга уясидан чиқмабди. Хизматкор пичоғини олиб, бир чеккадан уяни қавлай бошлабди. Пичоқ бир нарсага тегиб, жараңлаб кетибди. Қараса, бир хум тилла. Шунда у: «Хўкизнинг пулини ундирдим», — деб бир қоп келтириб, тиллани тўлдириб олиб кетибди.

ТАНДИР

(Ривоят)

Алишер Навоийнинг Мамат ака деган қўлиниси бўлар экан. Мамат ака умр бўйи ишлаб, биргина том ёптириб олган экан, холос. Кўнлардан бир кун Мамат ака Навоийнинг ҳузурига келибди-да:

— Ҳазрат, ўзлягизга аёнки, мен анча-мунча ёшга бориб қолдим. Бугун бўлмаса, эртага омонатни тоширадиганга ўхшайман. Сизга айтadиган бир илтимосим бор, хўп десангиз, айтай, — дебди.

— Бажонидил, бажарурмен, — дебди шоир.

— Илтимосим шулки, — сўзини давом этибди Мамат ака, — мен бу дунёдан кўз юмган кунимок боласи тушмагур ўғлим Худойберди кулбани сотадиган кўринади. Нима бўлса ҳам уни сотишга йўл қўймасангиз. Ахир «Ватан гадоси-кафан гадоси», деб бекор айтишмаган. Мендан кейин Худойбердининг бундай уйни тиклаб олинига ҳеч бир ишонмайман. Кулбасиз кўчаларда қолиб, ҳалок бўлади.

Мамат ака шундай дебди-да, кўзига жиққа ёш олибди. Навоий:

— Айтганингиз бўлади, менга ишонинг, — деб юпатибди. Мамат ака уйига келиб ўғлини ёшига чақирибди-да:

— Болам, — дебди унга қараб, — макодо куним битиб, қазо қилсам, уйни асло сота кўрма, кейин тиклаб олмай ҳалок бўласан. Борди-ю, жудаям сотгинг келса, Навоий ҳазратларининг ол-

диларидан бир ўтиб, кейин бу ишга қўл ур. Ишончим комил, ҳазрат сенга тўғри йўлни кўрсатадилар.

Мамат ака оламдан ўтибди. Худойберди уйни сотиш тараддудига тушиб қолди. «Отам» уйни сотадиган бўлсанг, Навоийнинг олдидан бир ўт, — деган эди, қани борай-чи, ҳазрат қандай йўл кўрсатаркин?» — дебди-да, шоирнинг ҳузурига келибди. Навоийга мақсадни айтибди. Шунда Навоий:

— Яхши. Аммо, тандирнинг биров эскироқ кўринади. Бузиб, янгисини қур. Уйнинг пархи икки баробар ортади, — дебди.

Худойберди уйга келиб, тандирга қараса, ҳақиқатан ҳам тандир жуда эски, бир томони қулаб тушган эмиш. «Навоий тўғри айтди, буни бузиб, яхшисини қурсам, уйнинг пархи икки баробар ошади», — дебди-да, тандирни бузибди. Қўшни қишлоқда тандирчи бор экан, ўшаникига жўнабди. Тандирфурушдан тандир сотиб олибди-да, орқага қайтибди. Йўлда келаётиб, ниҳоятда чарчабди. «Бир оз нафасимни ростлаб олай», — деб бир дўнгликка ўлтирмоқчи бўлган экан, тандир ерга қаттиқроқ тегиб, синиб кетибди. Худойберди орқага қайтиб, ҳалиги устадан яна битта тандир сотиб олибди. Уйга етай деганда, уни ҳам синдириб қўйибди. Бир иложини қилиб, учинчи тандирни уйга олиб келибди-да, эскисининг ўрнига қура бошлабди. Устига кўп лой бостириб юборган экан, эрталаб ўридан туриб қараса, тандир тушиб ётган эмиш. Худойбердининг жаҳли чиқиб: «Навоий нега мени бунчалик оворагарчиликка солиб қўйди», — дебди-да, шоириникига йўл олибди. Навоий сунада ўтириб олиб, шеър битин биллап банд экан.

— Ҳазрат, — дебди Худойберди унга қараб, — тандирни қуролмадим. Майли, арзвонроққа кетса ҳам, уйни тандирсиз сота бераман.

— Ҳовлиқмай, сўзимни эшит, — дебди Навоий, — кўрдингми, биринна тандирни эплаб қуролмайсан, аммо уйни сотмоқчи бўласан. «Бели оғримагагининг нол ейишини кўр», деб бекорга айтишмаган. Уйни сотиб қўйиб, янгисини тиклай оймай, кўчаларда қолиб кетишни ўйламадингми?

Бор, ҳувар ўрган, нила, уй ҳам ёнда қолади, тиршчилигинг ҳам яхши ўтади...

Навоийнинг доно сўзларига тан берган Худойберди уйни сотмабди, бир ҳунарни ўрганиб, яхши кун кечира бошлабди.

БАРНО БИЛАН БУВИСИ

(Ҳикоя)

Барнонинг бувиси ошхонада эди. Айвонда қўғирчоқ ўйнаб ўтирган Барно ойнадан бошини чиқариб, бувисини чақира бошлади:

- Буви, ҳой буви!
- Нима дейсан, болам?
- Буёққа қаранг.

Бувиси ошхонадан чиқди.

- Ҳа?
- Келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз!

Бувиси қулиб юборди.

— Вой, нима деясан, қизим, қариганда қўғирчоқ ўйнамай мени кўтарсин, ёш боламанми.

Барно кўзларини катта-катта очиб, бувисига қаради.

— Кеча, ўзиз нима дедиз?

— Нима депман?

— Дадамга: «Мен ҳам қариб, ёш бола бўлиб қолдим», дедиз-ку...

— Ҳа, десам нима қипти?

— Бола бўлиб қолган бўлсангиз, келинг, қўғирчоқ ўйнаймиз, депман-да.

Бувиси кула-кула ошхонага кириб кетди.

Барно, бармоғини оғзига солганча, бувисининг кетидан қараб қолди. Бувиси ҳам қизиқ, нимага кудди?

БИР «ҚОШИҚ» ШЎРВА

(Ҳикоя)

Барнонинг бувиси:

— Бир қошиқ аччиққина шўрва қила қолинг, келин, — деди.

Овқат пишар маҳалда, нима ҳам бўлиб, Барно ошхонага кирган эди, қозонга кўзи тушиб:

— Ойи, — деди ҳайрон бўлиб.

— Нима, қизим?

— Нега бувимнинг айтганларини қилмадингиз?

— Вой, ана, — деди ойиси, — шўрва қилиман-ку.

Барно лабини буриб, ойисига қаради:

— Бувим бир қошиқ шўрва қилгин десалар, сиз бир қозон шўрва қилиясиз-ку!

ҚЎШОҚВОЙНИНГ «ҲИММАТИ»

(Ҳикоя)

Қўшоқвой битта қизиқ китоб ўқиб қолди. Унда Анвар деган бола укасини жуда яхши кўриши, доим овутиб, ўйнатиб юриши ёзилган экан. Ҳикоя Қўшоқвойга жуда ёқиб тушди. У ҳам ўша Анвар деган болага ўхшаб укасига бир яхшилик қилмоқчи бўлди. Нима яхшилик қилсам экан, деб роса ўйлади. Охири, укаси Парпини чақирди-да:

— Ҳозир сенга пароходча ясаб бераман, — деди.

— Ростданми, ясаб беринг, ясаб беринг, — деди Парпи хурланд бўлиб.

Қўшоқвой қогоздан пароходча ясай бошлади. Парпи акасининг ишига кўзларини чақчайтириб, қараб турди, севинчи ичига синамай:

— Қачон битади, ака, қачон битади? — деб кетма-кет тихирлик қилаверди.

— Бижирлайвериб, халақит бермасанг, тез битади, — деб кулди Қўшоқвой.

Ниҳоят пароходча битди. Парпи икки қўллаб пароходчага ёпишган эди, Қўшоқвой уни тўхтатди:

— Шошма, олдин мен ўзим оқизиб кўрай-чи, қандай чаққан экан.

Ака-ука ариқ бўйига боришди. Қўшоқвой пароходчани сувга авайлаб қўйди.

Пароходча сув юзида тебраниб, сузиб кетди. Парпи унинг кетидан қичқирганича югурди. Қўшоқвой ҳам укасининг кетидан эргашди. Ариқ қўшни ҳовлига чиқиб кетадиган жойда Қўшоқвой пароходчани тутиб олди.

— Энди менга беринг! — деди Парпи акасига.

— Тўхта, олдин ўрганиб ол, — деди Қўшоқвой.

Ариқ бошига бориб, пароходчани яна оқизди. Пароходча майда тўлқинлар устида сакрай-сакрай сузиб кетди, девор тагига етганда уни Қўшоқвой яна ушлаб олди.

— Энди бера қолинг, мен ҳам битта оқизай, — ялинди Парпи, — ўзингиз айтдингиз-ку, сенга ясаб бераман, деб.

— Ҳовлиқмасанг-чи, — укасини жеркиб берди ўйинга қизиқиб кетган Қўшоқвой. — Сен билмайсан, чўктириб юборасан. Олдин яхшилаб қараб, ўрганиб ол, деялман-ку сенга!

Қўшоқвой пароходчани бу гал ҳам ўзи сувга оқизди. Парпи бир четда хомуш бўлиб, акасини кузатиб турди. Пароходча сув бетига қалқиб-қалқиб борарди. Шу пайт у ариқ лабида ўсиб ёт-

тан ёввойи ўтга урилиб, ағдарилди, ичига сув тўлди-да, қогози ивиб, чўкиб кетди.

— Вой, аттанг, — деб юборди Парпи кўзларини жавдиратиб.

— Қўявер, хафа бўлма, — деди Қўшоқвой жилмайиб, — сенга бошқасини ясаб бераман.

— Керак эмас, — деди Парпи қовоғини солиб, — унисини ҳам зўзингиз ўйнаб, чўктирворасиз.

Рауф Толиб

КЕЧИККАН ЛОЛА

(Эргак)

Офтоб «ярқ» этибди-ю, бутун олам яшнаб кетибди. Қорлар эриб ботибди. Аллақандай ёқимли, дилларни эркаловчи шамол эса бошлабди.

Бойчечаклар уйғониб, офтобга юз тутишибди.

Қирлардаги сон-сапоқсиз лолалар ҳам кўзларини ишқалай бошлашибди. Баҳор нафаси жамики дов-дарахтларни гуллашга, яшашга ундабди.

Хув, қир бағридаги бир дона Лола эса ҳамон оламдан беҳабар ухлаб ётаркан. Шамол бу ҳолни кўриб, эсишдан бир оз тўхтаб, Лоланинг қулоғига шивирлабди:

— Лолаҳон, тур энди!

Лола уйқу аралаш:

— Э, — дебди, — тургим келмаяпти.

— Атрофга қара, баҳор..

— Туриш бўлса қочмас, — дебди Лола.

Эринчоқ Лола яна уйқуга кетибди.

Орадан кунлар, ҳафталар ўтибди. Бир кун Лола кўзини очиб қараса, ҳаммаёқ қош-қоронғи. Осмонда ола булутлар сузиб юртанмиш.

— Вой, ҳали совуқ экан. Этим жунжикяпти, — дебди-да, Лола яна уйқуга кетибди.

Оламни ларзага солиб, момақалдироқ гумбурлабди. Шатир-шутур ёмғир ёға бошлабди. Аллақаерда кўзиқоринлар бодроқдай униб чиқибди. Бутун дов-дарахтлар ёмғирда маза қилиб чўмилишибди. Тол ва теракларнинг яшил япроқлари янаям тиниқлашиб, кўзни яшната бошлабди. Ўт, майсалар шамолда серкиллашиб, ўйинга тушишибди.

Кўкда яна офтоб чарақлаб, ерни қиздирибди. Бинафша, чуч-момалар очилибди. Қир этагидаги сон-сапоқсиз лолалар шудринг-

да ювинишибди. Қуёш бобога салом беришибди. Лолаларнинг худди шу турини лўппи-лўппи қизил юзли қизалоқларни эслатадими. Лолаларни кўргани шаҳардан одамлар чиқишибди. Қирлар байрамдагидай ясаиб кетибди. Айниқса, қизчаларни айтмайсизми? Кўпдан кўрмаган дугоналарнинг учратгандай, лолаларни бағриларига босишибди, ўпишибди. Кун бўйи яйрашибди, кулишибди. Қизалоқлар ўзлари билан лолаларни ҳам шаҳарга олиб келишибди. Лолалар энг азиз меҳмондай, уй тўридан жой олишибди. Одамларга қанча завқ, қанча қувонч беришибди...

Кун қизигандан қизиб, баҳор ёзга юз тута бошлабди. Қир этагидаги эринчоқ Лола аста кўзини очибди:

— Энди уйғонсам бўлади, кунлар исиб кетибди, — ўйлабди ўзича. — Ўзиям роса уйқуга тўйдим-да!

Лола қаддини тутиб, очила бошлабди. Хуссини кўз-кўзлаб, атрофга боқибди. Қоқиғул, бўта кўзларни писанд қилмай, ҳатто, қўёшга ҳам тик боқибди. «Дунёда энг чиройли ўзимман», — деб ўйлабди Лола.

Аммо унга ҳеч ким қайрилиб қарамабди. Туриб-туриб Лолага алам қилибди. «Бу қанақаси бўлди? Ҳеч кимнинг мен билан иши йўқ».

— Ҳой, шамолжон, — деб сўрабди Лола, — нега одамлар мени суйиб, эркалашмайди? Нега кўксиларига тақишмайди, қувониб боқишмайди?

Шамол увиллаб, уйқучи Лоланинг устидан роса кулибди.

— Эй, сен ўша эринчоқ Лоламсан, охири уйғонибсан-да! Росаям гафлат босиб ётдинг-да!

— Бўлди, бўлди, — дебди қизариб Лола.

— Бошқа лолаларнинг уйғонишгани қачонлар эди. Лолалар — элчи гуллардир. Улар совуққа ҳам, дўлга ҳам чидашди. Қийинчиликлардан қўрқибмади. Шунинг учун улар одамлар олқишига сазовор бўлишди.

— Мен-чи? Мени одамлар олқишламайдими?

— Агар сен ҳам ҳамма лолалардай барвақт уйғонганингда, одамлар сени севишиб, юз-кўзларига суртишган бўлишарди.

— Энди-чи, энди нима бўлади?

— Энди сенга ким ҳам қайрилиб қарарди? Ишонасанми, мен бутун оламни кезиб келдим. Ҳаммаёқ яшшаб ётибди. Алвон-алвон атиргуллар очилибди. Боғларда сиренлар чаман-чаман, осмон ҳам, ер ҳам гул... Олам гулга тўлган...

Лоланинг хўрлиги келиб, кўзига ёш олибди.

БУЛБУЛ БИЛАН ТЎРҒАЙ

(Ривоят)

Тўрғай аслида сўфи экан. Бир пайтлар худога шак келтиргани учун тўрғайга айлантирилган экан. Тўрғай, Булбул аслида

одам зотидан бўлиб, бир-бирлари билан қалин дўст, ошна оғайни экан. Худойи таоло уларни қўшиқ айттириб, мусобақа қилдирибди. «Кимда-ким кўп ва хўб куй ва қўшиқ айтса, эл орасида қолади, куй-қўшиғини боғу роғларда айтадиган бўлади, енгилган эса чўлу биёбонга чиқиб кетиб, у ерда бўзлаб ўтади», — дебди у.

Шундан кейин Булбул билан Тўрғай навбатма-навбат куй куйлаб, қўшиқ айта бошлашибди. Булбул минг биттага етказибди. Тўрғай бўлса, мингтага етказа олибди.

Шунда худойи таоло:

— Булбул, сенинг маконинг шу ерда — одамлар орасида бўлсин. Боғ-роғларда куйлаб юравер. Тўрғай, сенинг маконинг эса чўл бўлсин, то маҳшар кунигача, у ерларда бўзлаб юравергин, — дебди. Шу-шу булбул гуллар орасида, боғ-роғлар ичида ишқ-муҳаббат, вафо ва садоқатдан куйласа, тўрғай чўлу биёбонларда аламиндан бўзлагани бўзлаган эмиш...

Оллоёр

УРИК ГУЛЛАРИ

(Эртак)

Бу хонанинг ичи — худди асалари уясининг ўзи. Устма-уст қўйилган каравотларда болалар, нимпушти қўйлакли қизалоқлар, яшил қалпоқли ўғил болалар пишиллаб ухлаб ётишибди. Хона ҳавоси мўътадил. Миттигина деразачалардан ташқарида ҳали қиш эканлиги билиниб турибди. Болаларнинг онаси — Урик хола хонанинг чангини артиб юраркан, ўзига-ўзи мамнунлик билан таъкидларди: «Қиш қанча совуқ бўлса, болаларим шунча ором олиб ухлашади». У ухлаб ётган болаларининг ҳар биридан хабар олар, устлари очилиб қолганларининг кўрпасини тўғрилаб қўярди.

— Ойи, ҳали баҳор келмадими? — ногоҳ улардан бири уйқу-сираб сўраб қолди.

— Дўмбоғим, баҳор келса, энг аввал ўзим сени уйғотаман! — деди унга жавобан онаизор.

Болаларнинг отаси Урик амаки эса бу маҳал ёнбошлаб олиб «Дўзах» деган паширосни тутатганича, «Илдизлар ва япроқлар» гаветасини ўқирди.

— Онаси! Ҳо, онаси! — дея бақира бошлади ота. У Урик холадан: «Астароқ, болаларни уйғотасиз!» — деган ташбеҳни эшитгач, овозини пасайтириб сўзида давом этди: — Мана бу ерда ёзишларича, масканимизга қора қўнғизлар ҳужум уюштираётган-

миш. Улар йигирма беш илдиэни ишдан чиқариш учун етарли қўшин тўплашибди.

— Яна урушими?! — Урик хола уф тортди. — Худо сақласин. Утган йили нариги қўшимиз нақ ёзнинг ўртасида қуриб қолган эди-я!

— Гапнинг давомини эшит! Қорақўнғизларнинг ашаддий душмани бўлган бўғимоёқдиларнинг бир тури аллақачон биз билан бирга бўлиш учун битим тузишибди.

— Эвазига улар нима сўрашибди? — дея сўради сиёсатга қизиқшини яширолмай Урик хола.

— Деярли ҳеч нарса! — жавоб берди болаларнинг отаси. — Улар ўз ёрдамлари эвазига пўстлоғимиз ичига кприб тухум қўйишини сўрашапти, холос.

Шу вақт ташқарида нимадир чақнагандек бўлди. Хона ёришиб кетди. Ота-она ўриклар югуриб бориб деразачалардан ташқарига қарашди: Чақмоқ! Осмон бобо Баҳорой қизига тиллақош ясапти, шекилли.

— Ойи! Дада! Баҳор келдими? Турайликми? — ўнлаб бош ёстиқчаларидан кўтарилиб, деразачалар томонга жовдиради.

— Ҳали келгани йўқ. Осмон бобо ишлаяптилар. Ётгиларнинг келмаётган бўлса, ўринларидан туриб, жимгина, шовқин қилмай ўтиришлар. Бошқаларнинг уйқусини бузмашлар.

Пунти қўйлакли қизалоқлардан бир нечаси ўринларидан туришиб, деразачалар олдига келишди. Лекин улар чақмоқни кўрмадилар.

— Ойи! Ойи! Чақмоқ қани?

— Чақмоқми? У ўтиб кетди. Эрта-индин қуёш чиқиб қолади... — деб жавоб берди уларнинг онаси. — Яна бирор ойлардан кейин сизлар уни кун бўйи кўрадиган бўласизлар!

— Вой-бу, бир ой?! — норози бўлишди ўрик гуллари.

— Ҳў-ўў... — Йўтал тутди уларнинг отасини. — Яхшиси, ётиб ухланглар, шунда бир ой қандай ўтиб кетганлигини билмай қоласизлар. Керак пайтда ўзимиз уйғотамиз.

Қизалоқларнинг ухлагиси йўқ эди. Улар бир-бири билан «хола-хола» ўйнашга тушиб кетишди.

Орадан ўн кунча вақт ўтди. Ҳар куни қуёш деразачалардан бир марта мўралаб ўтар, унинг мўъжизадек шуълалари қизалоқларни ташқарига имларди. Улар ташқарига чиқамиз, деб хар-хаша қилишни, қават-қават ётоқ жойларни оралаб, «бекинмачоқ» ўйнашни одат қилиб олишди. Бечора Урик хола уларни зўрға тартибга келтирар, сочилган нарсаларни аранг йигиб оларди. Қизалоқлар шовқинига бошқа болалар ҳам уйғониб кетишарди. Улардан баъзилари уйқуни афзал билиб, яна ёстиққа бош қўйсалар, бошқалари устларидаги кўрпани отиб ташлаб, ўйинга қушилиб кетарди.

— Қани, чиқ баринг ташқарига! — дея бақриб берди бир кун Урик амаки. У Урик холадай болаларини тартибга чақриш учун ялиниб-ёлвориб ўтирмасди.

Болаларга эса худди мана шу керак эди. Қувончи танасига сизмаган тўрт-беш қизалоқ қий-чув кўтариб, ташқарига чиқиб кетишди. Улар новдаларнинг чалкаш йўлақлари бўйлаб ким ўзарга чошганларича тезроқ куёшни кўришга, теваракни кузатишу ўзларини ҳам кўз-кўз қилиш учун ошиқдилар. Улар балад-паст новдаларнинг куртақларига жойлашиб олишди. Қизалоқларнинг пушти кўйлақларини енгилгина шабадахон дазмоллаб берди. Қизалоқлар бир-бирларига суқ билан тикилишиб, ошиқлари — асалариларни пинҳона кута бошлашди. Асаларилар тўғрисида оналаридан эшитишганди. Бир пайт гўнғиллаган овоз эшитила бошлади. Учиб келган яккаю ягона асалари энг катта гул атрофида парвона бўлди. Бошқаларнинг унга ҳаваси келди. Улар асаларидан ўртоқлари қачон келишини сўроқлай бошлашди. Асалари эса гўнғиллай-гўнғиллай жавоб қайтарди: «Чамамда, сизлар бироз шошилибсиз! Табиат момонинг ҳавонинг совиши ҳақидаги айтганларини эшитмадингларми? Бизнинг оила ҳали ташқарига чиқмади. Мен эса беморман. Тоза ҳаво олиш, чиниқиш учун тез-тез ташқарига учиб чиқаман. Мени онамизнинг ўзлари кузатиб кўйиб, ўзлари кутиб оладилар. Сизлар ҳали ҳам бўлса уйларингга қайтинглар».

Бу совуқ хабардан шошқалоқ ўрик гуллари жунжика бошлади. Бир оздан сўнг куёш ҳам булутлар ортига бекинди. Ҳаво совуди. Гуллар кўйлақларига ўраниб олишди. Тонгда совуқ ёмғир уларни беаёв савалади. Улар отаси ва онасини, иссиқ ўринларда ухлаётган ука ва сингилларини эслашди. Афсус чекишди. Шўрликлар ортга қайтолмасликларини сезишиб, саросимага тушишди. Кечга яқин лайлак қор ёға бошлади.

Деразачадан қор ёғаетганини кузатиб турган Урик хола чолига таънали боқди:

— Сиз уларни эшикка ҳайдадингиз. Ташқарида эса қор ёғяпти. Бечораларнинг ҳоли не кечдийкин? Мундоқ ўйласангиз бўлармиди ўшанда.

— Бас, дийдиёинг билан ярамга туз сепма. Ўз ёғимга ўзим қоврилиб ўтирганим ҳам етиб турибди. Мен уларга пшониб, янглишибман. Қолганларидан эҳтиёт бўлайлик, — деди тундлик билан Урик амаки.

Урик хола қизалоқларининг ўйинқароқлигию катталарнинг гапига кирмай, енгилтаклик қилишганини ўйлаб, қаттиқ ўқинди. Чолиннинг кўнгли қаттиқлиги ва ўзининг кўнгли бўшлигини ўйлаб, изтиробга тушди. Ташқарида, қорда қолган қизалоқлари кўзига кўринган лаҳзаларда ўзини қаерга қўйишни билмасди

бечора. Бола, у шошқалоқми, ўйинқароқми, она учун барибир, бола-да.

Ўрик хола бошқа болаларининг ташвишлари билан бўлиб, ғам-ғуссани бир оз унутди. Чолининг ҳам кўнглини овлаб; юпатиб, баҳор ишларига тайёргарликни биргаликда бошлаб юборибди. Эрта-индин кунлар исиб, улар тонглари, ёруғ кунларни ташқарида қаршилаш учун отланадилар.

Уткир Ҳошимов

ЯЛПИЗ СОМСА

(Ҳикоя)

Ферузлар шаҳарда, тўққиз қаватли уйда туришади. Шунинг учун у далага боришни жуда яхши кўради.

Бир кун дадаси Ферузага:

— Эртага Карим амакингникига борамиз. — деб қолди.

Феруза суюнганидан чапак чалиб юборди. Бўлмаса-чи, Карим амакилар шундоқ тоғнинг ёнида — Паркент деган қишлоқда туришади. У киши Ферузанинг дадаси билан ўртоқ. Карим аканинг иккита қизи бор. Иккаласи ҳам Феруза билан барабар. Фотима-Зухра.

— Тоққа ҳам чиқамизми? — деди Феруза қувончидан қичқириб. — Ҳар хил гуллар терамиз-а?

— Албатта! — деди дадаси. — Сен. Фотима-Зухрага нима совға қиласан?

Феруза ўйлаб-ўйлаб, охири ўзи расм чизган альбомини совға қиладиган бўлди.

Эртасига эрталаб Феруза, дадаси, ойиси — учовлари аввал трамвайга, ундан кейин автобусга ўтириб, йўлга тушишди. Анча юрганларидан кейин, автобус манзилга етиб келди. Атрофда балад-баланд тоғлар шундоқ кўриниб турар, кўм-кўк дарахтлар шамолда силкинади. Сув шовиллаб оқиб ётган каттакон сой бўйидан бориб, Фотима-Зухраларнинг ҳовлисига киришди. Ҳовлида иккита кўзичоқ, учта эчкича чопқиллаб, ўйнаб юрарди.

Уйга кириб, дастурхон атрофида ўтиришди. Феруза тезроқ гул тергани боргиси келарди.

Ниҳоят, у чидаб туролмади:

— Юринглар, гул тергани борамиз, — деди Зухрага.

— Кетдик, — Зухра Ферузанинг қўлидан ушлаб, йўл бошлаган эди, ойиси тайинлади:

— Ялпиз ҳам териб келинглар.

Феруза ялпизни ҳеч кўрмаган эди.

— Нима, ялпиз ҳам гулми? — деб сўради Фотимадан.

— Вой, ялпизни билмайсанми? — Фотима ҳайрон бўлди, — Ялпиз — ўт-да.

— Нима қилади уни?

— Нима қиларди, ейди-да! — Бу гал Зухра тушунтирди. — Сомса қилиб еса бўлади. Овқатга қўшса ҳам бўлади.

Қизалоқлар бир зумда сой яқинидаги ўтлоққа бориб қолишди. Феруза шаҳарда фонтан ёнидаги гулзорни кўп кўрса ҳам, бунақа гулларни ҳеч кўрган эмасди.

— Бу — қоқигул, — деб тушунтирди Фотима. — Қара, худди тугмачага ўхшайди, думалоқ, сап-сариқ.

— Буниси — бойчечак, — деди Зухра пайзага ўхшаган уч бурчак гулни узиб. — Бойчечак-чи, қордан ҳам, совуқдан ҳам кўрқмайди.

— Ялпиз-чи, ялпиз қайси?

— Мана, мана шулар ялпиз-да! — Фотима билан Зухра чақ-қонлик билан ялпиз узишга тушиб кетишди.

Феруза ҳам ялпизлардан териб, этагига солаверди. Апчадан кейин Фотима унинг ёнига келди.

— Мана, анча тердим, — деди Феруза этагидаги ялпизларни кўрсатиб.

— Вой, бу ялпиз эмас, ёввойи беда-ку! — Фотима кулиб юборди. — Ялпиз бунақа бўлмайди. Кўрдингми, ёввойи беданинг барглари думалоқ, тангага ўхшайди. Ялпизники узунчоқ бўлади. Кейин тўқ яшил бўлади. Мама, ҳидини қара!

Феруза уялиб кетди. Этагидаги ўтларни тўкиб ташлади-да, Фотима кўрсатган ялпизларни тера бошлади. Аммо, бари бир, мана шу ўтлардан сомса пиширса бўлишини ҳеч тушуна олмасди.

Пешинга яқин қизалоқлар анча-мунча ялпиз, бинафша, турли-туман гуллар териб келишди. Фотима-Зухраларнинг аяси ялпизларни яхшилаб ювди-да, пичоқ билан майдалаб, сомса тугди. Кейин таңдирга ёпди.

Пишгандан кейин Феруза еб кўрган эди, қараса, маза!

— Яхши экан! — деди Фотима-Зухраларга қараб.

— Ялпизни ўзинг терганинг учун сомса янаям ширин бўлиб кетган, — деди дадаси кулиб.

Кечқурун Ферузалар шаҳарга қайтишгаётганда, Фотима билан Зухра унга анча ялпиз сомса берди. Феруза уялиб турган эди, Фотима тушунтирди:

— Боғчадаги ўртоқларингга берасан. Улар ҳам ялпиз сомса еб кўришсин-да.

Феруза сомсаларни оларкан:

— Раҳмат, — деб қўйди.

ИККИ ВАФОЛИҚ ЁР¹

(Ҳикоят)

Тўрт улус (халқ) хоши Темур аскарлари жанг пайтида кўп одамларни асирга олишибди... Асирларнинг орасида икки бири-бирига ниҳоятда садоқатли дўст бўлган экан. Подшоҳ уларни ўлдириб ҳақида буйруқ берибди. Жаллод энди бириччисини ўлдирмоқчи бўлган экан, иккинчиси унинг қўлларига ёпишиб олиб: «Унга тегма. Агар сенга бош керак бўлса, эвазига меникини олгин» — (деб ялинибди).

Сипоҳи («хўп!» — деб) иккинчисини ўлдирмоқчи бўлса, биринчи дўст («Тўхта!» — деб) унинг қўлларига ёпишиб олибди: «Аввал мени ўлдир. Мен ўлгунимча дўстим тирек турсин», — деб ялинибди. Шундай қилиб, икки садоқатли дўст узоқ вақт сипоҳининг қўлларига ёпишибдилар: «Аввал мени ўлдир», — деб ялинаверибдилар. Жаллод нима қилишини билмай, ҳайрон қолибди. Сўнг подшоҳга бўлган воқеа ҳақида хабар беришибди. (Подшоҳ ҳам жуда ҳайрон қолибди. «Бундай вафоли дўстлари бўлган халқ бахтли халқдир!» — деб подшоҳнинг уларга ҳаваси келибди).

Подшоҳ: «Бу икки дўстни ўлдирманглар. Улар билан бирга асир тушган ҳамма одамларни ҳам озод қилинглар!» — деб буйруқ берибди.

Икки одамнинг қалин дўстлиги учун жуда кўп одамлар асирликдан озод бўлиб, уйларига, ота-онаси, болалари олдига етиб боришибди.

Заҳириддин Муҳаммад Бобур

ТУҒҚИЗ ЮЗ УН ИККИНЧИ (1506—1507) ЙИЛ ВОҚЕАЛАРИ

(«Бобурнома»дан нарча)*

Бобур ўз лашкарлари билан тоғ йўли орқали кетаётганида қалин қор ёрибди. Қор тўрт кун тинмабди. Улар ниҳоятда қийналяшибди. Чунки йўл босиб жуда оғир эди. Қорнинг қалнини одам белигача, ҳатто, кўксигача келар эди. Бобур орқадагиларга

¹ Алишер Навоийнинг «Ҳайрат ул-аброр» дostonидаги «Икки вафолиқ ёр» ҳикоятининг насрий баёни.

* Матн боғча ёшидаги болалар савиясига мослаштирилди.—З.И.

йўл очиб, қорни тешиб-тешиб борар эди. Юриб-юриб, чарчаб, тоғдаги бир ғорга етиб келиб, тўхтабдилар. Шу ерда дам олишга қарор қилишибди. Ғор торроқ экан. Бобурнинг хизматкорлари дарҳол унга ғорнинг ичидан иссиққина, юмшоққина жой тайёрлаб беришибди. Ғорга киргач, Бобур бир зум қараб турибди-да, кейин ҳеч қимга гапирмай, бурчакда турган куракни олиб, ташқарига чиқибди. У қор кураб, чуқур қазий бошлабди. Қор шу даражада қалин эканки, кўксига етгунча чуқур қазиса ҳам ер кўринмабди. Албатта, чуқурнинг ичи иссиқ эмас экан-у, аммо совуқ тоғ шамолидан уни бемалол асраши мумкин экан. Шунинг учун Бобур чуқурга тушиб ўлтирибди. Унга бир неча марта: «Сиз ичкарига киринг», — дейишибди. Аммо Бобур кўнмабди. «Барча эл ташқарида, қорда турса-ю, мен иссиқ жойда дам олиб ўлтираманми? Ахир бу инсофдан эмас-ку!» — деб кўнглидан кечирибди Бобур. «Мен ҳам қандай ташвиш бўлса кўрайин, эл тоқат қилиб турибди, мен ҳам тураин. Форсча бир гап бор: «Дўстлар билан биргаликдаги ўлим тўйдир», — дебди у йиғитларига.

Кун бўйи қор ёғибди. Намози хуфтонгача чуқурда ангашиб ўлтирган Бобурнинг устидаги қор тўрт энлик бўлибди. Шу вақт йиғитларнинг севинчли овозлари эшитилибди: «Кенг ғор топдик. Ғорга жуда кўп одам сиғади». Бу гапни эшитган Бобур устидаги қорни силкиб, чуқурдан ташқарига чиқибди. Йиғитлар билан бирга совуқ ва қордан сўнг ажаб иссиқ ва фароғатлик жойда маза қилиб дам олибди.

Юсуф Хос Ҳожиб

ҚУТАДҒУ БИЛИГ

(Парчалар)

Саломлашини қондасида улуғлар кичикка салом беришса, етук иш бўлади. Кичиклар камтарлик йўлини тутиб, улуғлар сўзини олса, ўзини улуғлик сари элтади.

*Омон берди элга салом қилувчи,
Саломатлик топди алик олувчи.
Салом бўлди одам тинчига гаров.
Соғлиқ олар салом билан қолувчи.*

* * *

Кўнгли камтар бўлса, кишини севинтиради. Киши севинтирганлар эш-оғайниларнинг кўнглини овултиради. (Одам) очиқ дил, кўнглида қир сақламайдиган бўлмоғи керак. Очиқ дилли кишининг сўзларига боқ:

*Суюкли бўлади очиқ дил киши,
Дили тошнинг қарғиш қозонмоқ иши.
Улуғлик олади киши камтари,
Улуғликка етмас дағал аксари.*

* * *

Сўзлар мисоли ерга сочилган уруғ дони. Агар оғиздан чиққудек бўлса, уларни битталаб териб олиш мумкин эмас. Эл-юрт өшитганидан кейин бу сўзларни пардалаб бўлмайди.

*Оғиздан гоҳо ўт, гоҳо сув чиқар,
Яшнатар бириси, бириси йиқар.
Ёнар ўт мисоли кераксиз сўзинг
Оғиздан чиқарма, куйарсан ўзинг.*

Ширин сўзга ҳамма — катта ҳам, кичик ҳам эрийди. Ширин ва эзгу сўзлар оқиб турган зилол сувга ўхшайди. Зилол сув қаера оқиб борса, у ердан анвойи чечаклар униб чиқади.

Саъдий Шерозий

ҲОТАМ ТЎҒРИСИДА ҲИКОЯТ

(«Бўстон» асаридан парча)

Ҳотамнинг тим қора, учқур оти бор экан. Отнинг учқурлиги олдида ҳатто шамол ҳам худди чанг каби ортда қолар экан. Кишнаши эса момағулдиракка ўхшармиш.

Ана шу отнинг донги Рум подшоҳининг қулоғига етибди ва отга ҳаваси кетиб: «Уни Ҳотамдан сўрасам, менга берармикан?» — деб вазирларига маслаҳат солибди. Доно вазир: «Ҳотам саҳийдир, у мурувватла сизга отини берса керак, агар бермаса, унинг шуҳрати пуч, ёлгон бўлиб чиқади», — дебди.

Подшоҳ билими, оқил бир одамга ўн кишини қўшиб, Ҳотамнинг уйига юборибди. Улар Ҳотамнинг уйига зўрға етиб келишибди, чунки бу пайт қаттиқ бўрон бошланган экан.

Ҳотам меҳмонларни очиқ чеҳра билан кутиб олиб, от сўйиб, дастурхонга бор ноз-неъматларини қўйиб, уларнинг дилни хушнуд этибди. Рум элидан келган меҳмонлар эртаси куни ерталаб, Ҳотамга подшоҳ унинг отини сўраттириб юборганини айтишибди.

Ҳотам паршон бўлиб қолибди ва бармоғини афсус билан

тишлаб: «Не учун бурунроқ менга бу ҳақда айтмадингиз. Кеча кучли бўрон туфайли қўрага бориб қўй ёки от олиб келишнинг иложи бўлмади, шунинг учун мен ана шу учқур отимни сўйган эдим.

*Менимча, мурувват эмасди шу он
Қараб турсаму ётса, оч меҳмон», — дебди.*

Меҳмонлар кетар пайтида Ҳотам уларга турли совға-саломлар бериб, хайр-хушлашибди. Улар ўз Ватанига етиб бориб, бўлган воқеани шоҳга айтиб беришибди. Шунда шоҳ: «Яша, офарин, тош зафар», — деб Ҳотамнинг саҳийлигига қойил қолибди.

ДУШМАННИНГ КАТТА-КИЧИГИ БЎЛМАЙДИ

(Ўзбек халқ аргаги)

Ўтган замонда, Ясар мамлакати подшосига қарашли чўлларда бир гуруҳ карвон ўтиб кетаётган экан. Жазирамада ҳолдан тойган кишилар кечки салқинда бир оз дам олмоқчи бўлиб тўхташибди. Чўлда сичқонлар яшар экан. Шу қуни сичқонларнинг маликаси ўртоқлари билан карвон ортилган молларни кўриб қизиқиб қолишибди. Сичқонлар маликаси анча ўжар экан, у саватлар орасига кириб, нималар борлигини ўз кўзи билан кўрмоқчи бўлибди. У дугоналарининг: «Эҳтиёт бўл, саватга чиқма», — деганига қулоқ солмабди ва саватга қамалиб қолибди.

Эрталаб карвон сичқон-маликани ҳам олиб йўлида кетаверибди.

Воқеадан хабардор бўлган сичқонлар қайғуриб, бир ерга йиғилишибди ва маслаҳат қилиб, Ясар мамлакатининг подшосига нома юборибди. Унда: «Эй улуг шоҳ, сизнинг шаҳрингизга келган карвонда бизнинг маликамиз ҳам бирга келган, шунинг озоқ этсангиз», — дейилган экан.

Ясар подшоси бу номани ўқиб, ғазабланибди.

— Бор, подшойнингга айт, карвон орасида сичқон қидириб юриш мендек подшога ярашмайди. Қўлидан келганини қиясин! — дебди.

Сичқон вакиллар хафа бўлиб, қайтишибди. Уларнинг подшоси ҳамма сичқонларни йиғиб:

— Ясар мамлакати подшосининг хазинасидаги ҳамма олтин-кумуш, лаъл-жавоҳирларни ташиб, хазинамизга келтиринглари! — деб фармон берибди. Бутун сичқонлар ер тагидан лаҳимча қовлаб, Ясар подшоси бойликларининг ҳаммасини ўз хазиналарига тўшлабдилар. Ундан кейин сичқонлар подшоси:

— Ясар подшоси омборидаги ғаллаларни ҳам қуритинглари! — дебди.

Подшо омборидаги ғаллаларни ҳам сичқонлар ташиб битиришибди.

Сичқонлар подшоси йўл четига чиқиб турса, бир ўтинчи йигит ўтиб кетаётган экан. Сичқон йигитни тўхтатибди:

— Эй йигит, ўн минг аскар йнғ. Ўзинг уларга лашкарбоши бўласан. Ясар подшоси билан жанг қиламиз. Хазинамиздан истганингча тилла, кумуш олиб харажат қилавер! — дебди.

Ўтинчи: «Ақлим бору. пулим йўқ», — деб юрганлардан бири экан. У сичқоннинг таклифига рози бўлиб, шаҳарлардан камбағалларни йиғибди. Пулни аямай харажат қилиб, ўн минг лашкар тузибди. Уларни от, кийим, қурол-аслаҳалар билан таъминлабди. Сичқонлар аскарларни кўриб, хурсандликларидан ўйинга тушиб кетишибди. Подшоси эса уларга:

— Тўхтаглар, тўйдан илгари ногора чалманглар! Ҳали урушда ким енгиб чиқади, номаълум. Жангга яхши тайёрланиш керак, ҳушёрликни қўлдан берманглар! — деб сичқонларни огоҳлантирибди. Шундан сўнг сичқонлар подшоси Ясар подшосига нома юбориб, уруш эълон қилибди. Ясар подшоси номани ўқиб, қаҳқаҳ уриб кулибди. Кейин бу нома таъсир қилиб:

— Энди кунимиз сичқонлар билан жанг қилишга қолдимиз? — дебди.— Қанча подшоларни енгиб, қойил қилдик. Сичқонлар билан урушиш бизга номус эмасми? Сичқонлар киму биз ким? — деб подшо мўйлабини бураб, хаёл сурибди.

Подшо ена ўзига-ўзи: «Балки сичқонларнинг ажали етиб, қирилиб, ер юзидан йўқолиб кетиш вақти етгандир, бу вазифани биз бажаришимиз керакдир», — дебди. Кейин вазирга:

— Қани, урушга ҳозирланиглар! — деб фармон берибди.

Жангга тайёрланиш учун пул зарур, хазиначини чақиришса, у дод солиб келибди.

— Ҳа, нима бўлди? — деб сўрабди подшо.

— Тақсир, фалокат рўй берди, — деб хазиначи йиғлабди.

Подшо:

— Гапир, нима бўлди? — деса,

Хазиначи:

— Хазинада бир танга ҳам қолмабди! — дебди. Подшо ғазабланиб, вазирлари билан югурганича хазинага кирса, ҳақиқатан ҳеч вақо йўқмиш. Подшо:

— Ғалладан сотиб, уруш анжомларини тахт қилинглари! — деб фармон берибди.

Омборчилар ҳам йиғлаб келишибди. Омборда ҳам бир қадоқ ғалла қолмаган экан.

Ясар подшоси бу аҳволни кўриб, хазиначи ва омборчиларни жазога буюрибди. Подшо лашкарларини жанг майдонига юборибди. Ҳар икки томон жанг майдонига етиб келибди ва эрта

саҳарда уруш бошланибди. Бироқ кеча лашкарлар ухлаб ётганида сичқонлар келиб, Ясар подшоши лашкарлари отларининг эгаржабдуқларини ва бошқа нарсаларини қийиб, йиртиб, тешиб, тилка-пора қилиб ташлашибди.

Ясар лашкарлари эрталаб жангга кирмоқчи бўлиб, पोшилиб отларини эгарламоқчи бўлишибди, лекин қўлларидан ҳеч нарса келмабди.

Лашкарлар ваҳимага тушиб, тўрт томонга зир югуришибди.

Бу фурсатдан фойдаланган сичқонлар томонидаги лашкарлар ҳужум бошлаб, Ясар подшоши аскарларини енгилди.

Душман таслим бўлибди, Ясар мамлакатига ўтинчи йигит подшо бўлибди. Шундан буён эл орасида: «Душманнинг каттакичиги бўлмас», деган нақл юрар экан.

ОЙ БИЛАН ШИРИН

(Ривоят)

Ширин деган қиз шундай гўзал эдики, туғилиб, балоғатга етгандан сўнг, ҳуснининг таърифи бутун оламга ёйилган эди. Уша замонда дунё бўйича Ой ўзини чиройли санаб, ер юзида юрар экан. Ҳамма гўзалликда тенги йўқ Ойни мақтар экан. Ширин балоғатга етиб, гўзаллиги кундан-кун орта боргач, одамлар Ойни мақтамай, Шириннинг ҳуснини тилда дoston қилибдилар. Бунга Ойнинг раҳки келиб: «Наҳотки, мен турганимда Ширинни мақташса, Ширин билан мен ҳуснимизни ўлчашиб кўрайлик-чи, сўнгра мени ким эканимни билиб қўйсинлар», — дебди. Ширинни ўз қошига чақириб: «Сен киму мен ким? Эл оғзида сенинг ҳуснинг овозаси оламни тутаяпти. Кел, иккимиз ўзимизни тарозига солиб, тортиб кўрайлик-чи, ким чиройли бўлса, тарозидан маълум бўлади», — деди. Ширин хижолат чекиб: «Ҳуснида сиз зиёдасиз, қўйинг, мени уялтирманг. Мен ҳусн даъвосини қилмайман», — деди. Бунга Ойнинг жаҳли чиқиб: «Сен ҳусн даъвосини қилмасанг ҳам, гўё одамлар назарида сен мендан чиройли эмсан. Бир тарозидан тортишиб синашмасак бўлмайди», — деди. Ширинни қўярда-қўймай тарози олдига олиб борибди. Томошага халойиқ йиғилган экан. Ой мағрурланиб: «Мана Ширини мана мен, кўрарсизлар ҳозир, ҳуснида ким голиб чиқар экан?» — деб ялпайиб тарозининг бир палласига чиқиб олибди. Ширин уялиб, ноилж ўнг оёғини: «Бисмилло», — деб, тарозининг бўш палласига қўйгани ҳам йўқ экан, Ой лайлак бўлиб, осмонга чиқиб кетибди. Хижолатдан Ой қайтиб ер юзига тушолмай, шу-шу қолиб кетган экан.

ПАҲЛАВОН ВА НИМЖОН

(Ҳикоя)

Акбар маҳаллада энг кучли бола. Энди ўн бирга кирган бўлишига қарамай, бўй-басти йирик. Кўрганлар тўққизинчи ёки ўнинчи синфда ўқиса керак, деб ўйлайди.

Акбар ҳар куни болаларни атрофига йиғиб олиб, кучини кўз-кўз қиларди: битта билагига Хидиралини, иккинчисига Муроджонни осилтириб, чирпирак қилиб айлантирарди. Ҳамма болалар унга ҳайратланиб тикилишарди. Жуссаси ҳам жуда келишган, ҳавас қилса арзирли эди. Лекин ачинарлиси шунда эдики, футбол ўйнаганларида у, нимжонсан, деб Хидиралини ҳеч қўшмасди.

— Биров билмасдан туртиб юборса, йиқилиб тушасан, — деб калака қиларди Хидиралини. — Менга дуч келиб қолсанг-ку, майиб қилиб қўйишим ҳам ҳеч гап эмас.

Акбарнинг бу гапи тўғри эди. У ҳимоячи бўлиб ўйнади. Хужумчилар унга яқин йўлагани кўрқиншарди, чунки ўзи айтганидек, бировни бир туртиб учириб юборарди.

Шундай қилиб, болалар футбол ўйнаётганларида Хидирали бир чеккага чиқиб, томоша қилиб турарди.

Мана, бугун ҳам у томошабин эди. Ўзини энг қизиган пайтида Акбар бир тегиб, тўпни ёриб қўйди.

— Майли, хафа бўлманглар, зерикиб қолмасларинг учун сенларга бошқа ўйин кўрсатаман, — эълон қилди Акбар. — Фақат тарқаб кетманглар, мен ҳозир чиқаман.

У лапанглаб юриб, ҳовлисига кириб кетди. Ҳадемай, ўн олти килоли қайроқ тош кўтариб чиқди.

— Қани, даврани кенгроқ олинглар, томоша бошланади, — деди, кейин, тошнинг дастасидан олиб, бўйи баробар отиб, ўйнай бошлади.

У ҳар хил машқлар кўрсатарди: тошни чап қўлида чирпирак қилиб отиб, ўнг қўлида илиб олар, кейин тескарисига — ўнг қўлида отиб, чапида иларди. Ҳар тош отганида биллак, елка, кўкрак пайлари бўртиб чиқарди.

Ўқтилмаганда чинқириқ эшитилди. Ҳамма овоз келган томонга қаради: тўрт ёшлардаги кичкина қизалоқ қўли билан кўчанинг этагига ишора қилиб чинқирарди:

— Кучук келаяпти, тишлаб олади, вой!

Болалар қарашса, Нусратларнинг ити ечилиб кетибди. Жуда ваҳимали, бўй-басти йўлбарсдек, жағи икки қарич. Тишлари курақдек-курақдек, хуллас, кўриниши кўрқинчли. У бўйнидаги

узилган занжирини судраб, болалар томон шаталоқ отиб келарди. Зум ўтмай, болалар ғойиб бўлишди. Яқин бўлгани учун Акбарларнинг ҳовлисига ўзларини уриб, эшикни ёпиб олишди.

Ҳамон бир чеккада турган Хидирали югуриб, қизалоқнинг олдига борди, елкасидан қучиб, юнатди:

— Қўрқма, тишламайди. У ақлли ит, тегмасанг тишламайди.

Ит худди қутургандек иррилаганча бостириб келди. Хидирали билан қизалоқнинг атрофида ирғишлаб, бир-икки айланди-да, яна шаталоқ отганча, кўчанинг у бошидан, бу бошига югура бошлади. Қизалоқ Хидиралига маҳкам ёпишиб олганча дағ-дағ қалтирарди.

— Тегмайди бизга дедим-ку, — ҳам ўзига, ҳам қизалоққа далда беради Хидирали.

Нусратларшикидан оқсоқланиб, шошиланча бир одам чиқди. У итни ёнига чақириб, занжиридан ушлаб олди-да, ҳовлига кириб кетди.

Хидирали қизалоқдан қаерда туришини сўради, кейин қўлидан етаклаб, уйи томон йўл бошлади.

Акбарларнинг ҳовлиси ёнидан ўта туриб, эшикни тақиллатди.

— Акбар, тошингни ол, кўчада қолиб кетди, — деди Хидирали.

Остонада писиб турган Акбар секин эшикни очиб, бошини чиқарди. Ит даф бўлганини кўриб, кўчага чиқди. Орқасидан қолганлар ҳам эргашди. Акбар кўкрагини кериб, қизалоққа ишора қилди:

— Қаердан пайдо бўлди бу тирранча? Кимнинг қизи экан? — сўради дўғ аралаш.

— Янги кўчиб келган қўшнининг қизи, — болалардан кимдир луқма ташлади.

— Сенга бари бир эмасми, кимнинг боласи эканлиги, — деди Хидирали.

— Бари биру, лекин жуда ваҳимачи экан. Чинқириб, одамнинг ўтакасини ёрвораё деди-я! — ўдағайлади Акбар.

— Ҳали кичкина-да, катта бўлса, ваҳимачиликни ташлаб, сендек «довюрак» бўлиб кетар, — кулимсираб жавоб қилди Хидирали.

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ УЎқиш учун

Иўлдош Эшбек

ЭЙ, ВАТАН*

Эй, Ватан! Полвоцларинг
Бор бўлсин! Уйғоқ бўлсин!

Тўрт буюк томонларинг
Соғ бўлсин! Порлоқ
бўлсин!

Эй, Ватан, тупроғингда
Халқим доим шоҳ бўлсин!

Ҳар майин титроғингда
Баҳордан нигоҳ бўлсин!

Нормурод Нарзуллаев

ЎЛКАМ*

Ўлка кўпдир дунёда
Бир-биридан виёда.
Ўртоқжонлар, дўстларим.
Тингланг, юрак сўзларим!
Бордир шундай бир диёр,
Бағри гулзор, ҳур диёр!
Ундан олур кун оташ,
Меҳри меҳримга туташ.

Бир гулистон, дейдилар,
Ўзбекистон, дейдилар.
Тошкент — унинг пойтахти.
Дўстликдан қулган бахти.
Эркилик, бирлик шаҳрида,
Тинчлик, дўстлик шаҳрида
Ёзиб сизга дастурхон,
Этгум дўстларни меҳмон.

Барот Исроил

ШУНДАЙ ЎЛКАМ БОР...

Ўлкамнинг далалари
Қучоғига тортади.
Бағрини кезган сари
Унга меҳрим ортади.

Ватанимнинг боғлари,
Ойна булоғи гўзал.
«Оқ олтин»дан тоғлари,
Унинг дарёси гўзал.

Яйрайман қучоғида,
Шодликдан кўкда бошим.
Гул унар тупроғида,
Бош узра ёз қуёши...

Саодат Тожи

ВАТАН*

Она-Ватан,
Доно Ватан,
Ҳаммамизга
Хона Ватан.
Қучоғингда
Яйраб ўсдим.

Иўқ бирорта
Каму кўстим.
Онам каби
Бағринг очдинг,
Юрагимга
Меҳринг сочдинг.

Беғубор ер,
Осмонларинг,
Чегарада
Посбонларинг.
Қўриқлайди
Бахтимизни.
Ер, сув, ҳаво,
Халқимизни.

Орзу-ҳавас
Тилагимда
Ватан доим
Юрагимда.
Пайвандиман,
Дилбандиман.
Она Ватан
Фарзандиман.

Турсунбой Адашбоев

ВАРРАК

Укам Акбар варрагин
Апил-тапил битказиб,
Ойим берган ғалтак ишни
Бўйра илдан ўтказиб,
Чопганича чиқиб кетди,
Кўча томон пилдираб.
Қуёш эса тоғ ортига
Ўтган эди гилдираб.

Акбар қайтди кўчадан
Ҳафсаласи пир бўлиб.
Учиролмай қийналибди,
Ҳол иккови бир бўлиб.
— Саҳар туриб куёшни
Боғлаб терак учига,
Маза қилиб, учирай, деб,
Ўйлаб қўйди ичида.

ТУТ ҚОҚДИК

Биз ёзда-чи,
Тут қоқиб,
Ҳеч қўймадан
Бут қоқиб,

Ундан шинни
Пиширдик.
Нонга булаб,
Туширдик...

Анвар Обиджон

СУВАРАК ҲАҚИДА ҚЎШИҚ

Турар эски гувалак,
Гувалакда — Суварак.
Мўйлов қўйган бўлсаям,
Ўзи думбул-дуварак...
    Ҳайрон бўлманг, болалар,
    Оғзингизни ёпволинг.
Бўлса ҳамки дуварак,
Дайди чиқди Суварак.
Ўзоқлардан келди у

Ялайин деб сумалак...
    Хоҳласангиз, болалар,
    Сумалакдан опқолинг.
Етиб келди Суварак,
Ялайин деб сумалак.
Дошқозонга тушди-ю
Чўкиб келди бедарак...
    Сумалакхўр болалар,
    Уни кавлаб топволинг.

БАЛИҚ ҲАҚИДА ҚҰШИҚ

Кўзи мунчоқ-соққасан,

Менга доим ёқасан.

Гоҳи сакраб юзага,

Дала, тоққа боқасан.

Тўни йилт-йилт Балигим,

Думи қилт-қилт Балигим.

Тапанг ўхшар кемага,

Бақа сенга энага.

Қўшиқ айтса энаганг,

Куйламайсан нимага?

Тўни йилт-йилт Балигим,

Думи қилт-қилт Балигим.

Чўчимасдан сузавер,

Сойда эркин кезавер,

Инда ётма биқиниб,

Тўр йўлиқса, узавер.

Тўни йилт-йилт Балигим,

Думи қилт-қилт Балигим.

Кавсар Турдиева

БАҲОР

Билолмадим илк баҳор

Қайси ердан бошланди.

Бирдан зумрад поёндоз

Далаларга ташлапти.

Ҳеч сездирмай ишлади

Унинг чаққон қўллари.

Бир кечада гиламга

Чатиб чиқди гулларни.

Қалин, совуқ музаларни

Эритолди ийдириб.

Сўнгра ҳар бир дарахтга

Чиқди чопон кийдириб.

Пўлат Мўмин

БУВИЖОНИМ, БУВИЖОН

Оқ пахтадай сочингиз,

Омон бўлсин бошингиз.

Айта қолинг, бувижон,

Ҳозир қанча ёшингиз?

Сўзларингиз хўп қизиқ,

Юзингиз пега чизиқ?

Ачомласам, бувижон,

Бағрингиз мунча иссиқ?

Дадамларни боққансиз,

Ойимларга ёққансиз.

Топишмоғу эртакка

Бувижоним, чаққонсиз.

ГУНАФША

Гунафшахон, гунафша,
Кулишларинг чиройлик.
Боғимизда очилиб,
Туришларинг чиройлик.

Гунафшалар очилди,
Чаккангга тақ, чаккангга.
Атир ҳиди сочилди,
Чаккангга тақ, чаккангга.

Ҳамма чиқар далага
Гунафшалар тергали.
Мен ҳам йиғдим бир даста
Опамизга бергали.

Лаззат олиб ҳидидан
Бол арилар учади.
Ипак қанот капалак
Баргларингни қучади.

— Мана, опа, гунафша,
Қаранг, қандай чиройлик.
— Юринг, — деди, — опамиз,
Гунафшалар терайлик.

Сени мақтаб куйлади
Боғ айланиб қушчалар.
Дарак бериб баҳордан
Қувонтирди шунчалар.

Гунафшахон, гунафша,
Кулишларинг чиройлик.
Кўксимизда ҳид сочиб,
Туришларинг чиройлик!

КАПАЛАК

Ҳой капалак, капалак,
Қанотларинг ипакдек,
Мунча шошиб учасан,
Тўхта, сўзлайин андак.
Учратаман ҳар куни
Сени гўзал боғчамда.
Сўриб гуллар шарбатин
Ўлтирасан олчамда.

Мендан асло қочмагин,
Дўст биламан ўзимга.
Пилдир-пилдир учининг
Оҳ, ёқади кўзимга.
Уч, учабер, учабер,
Гўзал боғчам — гулшанда.
Сира озор бермайман,
Севгим, фикрим ҳам санда.

Бориб ушлай, деганда,
Шошиб дарҳол учасан.
Сира тутқич бермасдап,
Гулдан-гулга кўчасан.

Капалакжон, капалак,
Қанотларинг ипакдек.
Дўст бўлайлик иккимиз,
Тўхта, сўзлайин андак.

ЛОЛАҒИЗҒАЛДОҒ

Она турган хонага
Ғизи кирди югуриб,
Гүё сиемай оламга
Деди шошиб-кўпириб:

— Ойижоним, тез юринг,
Кўрсатаман қизиқ гул.
Хуриятнинг томини
Лола қоплабди буткул.

Ҳали ундай гулларни
Кўрмагансиз ҳеч қайда.
Хатто, йўқ китобдаги
Қуён кезган тўқайда.

Тортиб она қўлидан
Уйдан чиқди югуриб.
Томга боқди суқ билан
Айвон лабида туриб.

— Ойи, қандай чиройли
Хуриятнинг лоласи.
Чиқиб терсак майлими?
Уришмасми онаси?

— Билмайман, жоним қизим,
Онасидаан сўранглар,
Рухсат берса, чиқингу,
Кўзишгизга қаранглар!

Қизча худди читтақдай,
Сакраб кетди шу замон.
Дам ўтмайин икки қиз
Томда уришди жавлон.

Қизлар юзидай қизил
Уша томининг чечаги.
Ўтлар тебранди енгил
Тегиб ўтса этаги.

Лола каби очилди
Томда икки қизалоқ.
Тиз баравар ўтлардан
Терди лола қизғалдоқ.

Абдулла Орипов

ОНА ТИЛИМГА

Минг йилларким, булбул каломи
Ўзгармайди, яхлит ҳамиша.
Аммо шўрлик тўтининг ҳоли
Ўзгаларга тақлид ҳамиша.

Она тилим, сен борсан, шаксиз,
Булбул куйин шеърга соламан.
Сен йўқолган кунинг, шубҳасиз
Мен ҳам тўти бўлиб қоламан...

ҚАЛДИРҒОЧ УЧИБ КЕЛДИ

Яна севинч уланди
Севинчимнинг ишига.
Қалдирғоч учиб келди,
Айвонимиз шипига.
Қалдирғоч учиб келди,
Яна баҳор, яна гул.
Боғлар чорлар кўйнига:
— Кел, бағримга, ўйна, кул!
Қўлларда кичик саваг,
Дала, тоққа чиқамиз.
Севинчлар дилда қат-қат,
Гул термоққа чиқамиз.

Гул терамиз дасталаб,
Ўқитувчига атаб.
Эсар баҳор еллари,
Юзимизни сийпалаб.
Яна ортга қайтамиз,
Дўстларимиз ёнига .
Шўх қўшиқлар айтамыз.
Гулбаҳорнинг шаънига.
Яна севинч уланди,
Севинчимнинг ишига.
Қалдирғоч учиб келди
Айвонимиз шипига.

Қуддус Муҳаммадий

ҚУШИМ БОШИ

Қушим боши — гунча,
Тумшуқ, қоши мунча.
Тана, пати хипча,
Оёқлари ипча,
Тирноқлари қилча.
— Топаيمي?
— Мусича.

— Зогча.
— Хўроз.
— Ғоз.
— Ўрдак.
— Лайлак.
— Топмадинг. —
Читтак!
Қитдек.

ХҲРОЗИМ

Қу-қу-қу-қу хўрозим,
Уйимда хушовозим.
Пақ-пақ қанот парвозим,
Қу-қу-қу-қу хўрозим!

Хўрозим мард, қўрқмайди,
Патига гард юқмайди.
Жўжасин чўқимайди,
Марди-майдон хўрозим!

Гултожи гул бошида,
Товуқ жўжа қошида.
Уйим ичи-ташида,
Чарх уради хўрозим.

Бир дон топса қаердан,
Қу-қу-қу-қулаб бирдан,
Товуқ, жўжасин севган,
Ота бабақ хўрозим!

ЭСОНМИСИЗ-ОМОНМИСИЗ*

— Тиқ, тиқ, тиқ, тиқ,
ким бор-ей.
— Эшик очик,
мен бор-ей.
— Келинг, келинг,
ўртоқжон.
— Келдик, келдик,
ўртоқжон.
Омонмисиз,
айланай,
Эсонмисиз,
ўргилай.

— Қайси шамол
учирди?
— Сизнинг шамол
учирди.
— Бир йўқлайин,
дебсиз-да.
Жуда яхши,
Кебсиз-да.
— Бормасангиз
ҳам, келдик.
Кўп хурсандман,
хуш кўрдик.

Ҳамза Имонбердиев

ҒАМГИН ЭРТАК*

Кўзда ёши шашқатор,
Бўйи-чи мирзатерак.
Талабидан бош қотар:
— Менга бир варрак керак!

Онаизор пичирлаб
Бир муддатга шайланар.
Зум ўтмасдан шитирлоқ
Чин варракка айланар.

Варракни ўйнаб, толиб,
Эркатой қолар нолиб.
Давом этади эрмак:
— Менга бир копток керак!

Онаизор пичирлаб,
Бир муддатга шайланар.
Зум ўтмасдан футбол боп
Чарм тўпга айланар.

Ночор она пичирлаб,
Бир муддатга шайланар.
Суви газли, вижирлоқ
Ичимликка айланар.

Қултилладиб эркажон
Меш қорнига жойлайди.
Сўнг тош олиб «зўр» нишон —
Бўш шишани пойлайди!

Келиб қолиб лўли чол
Чек қўйилар эрмакка.
Шишасин у бемалол
Алишворар ҳуштакка.

Қари эшак тош йўлдан
Йўрғаларкан тикирлаб,
Унсиз йиғлаб борарди
Бир бўш шиша пиқиллаб...

Тўпни хўп толиб, толиб,
Эркатой яна нолир:
— Чарчадим терлаб-пишиб,
Дам олсам, «Фанта» ичиб!

АЖИБ СИР*

Боларининг
Қаҳри ёмон.
Чақмасин-эй,
Заҳри ёмон!

Тушувмадим
Аммо сири.
Нега унинг
Боли ширин!?

ҲОСИЛ БАЙРАМИ

Тирбанд эди кенг майдон.
Йўлини топ,
кўриб қол!
Чиқиб олдим отамнинг
елкасига мен дарҳол

Томопадан завқланиб,
Қарсак чалдим, тин олмай.
Отам эса турарди
Ҳеч нарсани кўролмай!...

ХАЛҚ ОҒЗАКИ ИЖОДИДАН НАМУНАЛАР

АЛЛА

Умримнинг ширин они,
Оқ буғдойнинг нони,
Ҳамма ёмон кўрсаям,
Ойисини жони, алла-ё, алла.

Қизил гулнинг жони,
Дилимнинг меҳмони.
Дардинг олай ўзим,
Онасининг жони, аллаё, алла.

Сен бошимнинг баҳори,
Сен умримнинг наҳори,
Сен қалбимнинг оҳори,
Онасининг шунқори, алла-ё, алла.

ОВУТМАЧОҚЛАР

Қизил гулнинг донаси,
Ана, ана, онаси,
Отасию онасининг,
Эркагина боласи.

Тақир-тақир от келди,
Чиқиб қаранг қим келди?
Оёғи қора этикчали
Менинг укачам келди.

* * *

Инга-инга,
Йиғлади бола.
Қўлчасига
Тутқаздим лола.

ЭРКАЛАМАЛАР

Ферузахон ой қиз,
Кулгига кўш бой қиз.
Кулча юзи ширмой қиз,
Жўшқинлиги шўх сой қиз.

Ҳой-ҳой, чапакка-чапак,
Чапакиси кимга керак?
Отажони бозор борса,
Телпаги сувсари керак.

ҚИЗИҚМАЧОҚЛАР

Ана ўша, тоғмиди,
Тоғ ёқаси боғмиди,
Боғ ёнида ўтмиди,

Уй атрофи гулмиди?
Ўша гуллар ичида,
Сайёраҳон бормиди?!

САНАМАЛАР

Азиз кўчага чиқди,
Араваси бузилди.
Унга нечта мих керак!
Бир, икки, уч, тўрт,
Беш, олти, етти — кетди!

Бир, икки, уч, тўрт,
Беш, олти, етти, саккиз,
Тўққиз, ўн, ўну ўн,
Тулки тўнининг баҳоси —
Бир-икки сўм!

РАМАЗОН ҚЎШИҚЛАРИ*

Кираверсин давлат,
Чиқаверсин фалокат,
Омин оллоҳ, иншоолло.
Рамазон айтиб келдим
эшигингизга-ей,

Кўчқордай ўғил берсин
бешигингизга-ей,
Оқ танга, кўк танга,
Чиқара қолинг, жон янга...

* * *

Эшигингиз тагидан
Ой кўрдим,
Ҳаммадан сизни
Бой кўрдим.

Ўчоқда кул,
Ҳамёнда пул,
Чиқара қолинг
Бир сўм пул.

ТАБИАТ ТАРОЗИСИ

Табиатда тарози,
Бузсанг, бўлар норози.

Олар бўлса сендан ўч,
Кўтарасан қайга кўч!

* * *

— Ширим — тозалик! — деб, — Йўқса, нега ариқдаги
Карим роса гупирди. Тоza сувга тупурди?

* * *

— Дилдор ҳам озодалик — Унда нега ариққа
Ҳақида кўп гупирди. Ўзи ахлат супурди?

* * *

— Эси йўқми, Тўланни,
Босқилар ўт-ўланни?

* * *

Чумолини кўрса Хол, Билмаски, чумоли ҳам
Албатта, депсиб ўтар. Табиатга санитар.

* * *

Улғаясан соғ, Бўлсин чор атроф.
Бўлса ҳаво соғ. Эртами хоҳ кеч,
Шунинг учун тоза Ифлослама ҳеч!

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

ҚУРБАҚА ҚИЗ

(Ўзбек халқ эртаги)

Бир бор экан, бир йўқ экан, бўри бақовул экан, тулки ясовул экан, қарға қақимчи, чумчуқ чақимчи экан, бир замонда чолу кампир ўтган экан, улар фарзанд кўрмаган экан.

Бир куни кечаси кампир нола қилиб:

— Шу чоққача меда фарзанд йўқ эди, эндиликда эса, қурбақа бўлса ҳам бир қиз бўлса эди, — дебди.

Бир ой ўтгандан кейин кампир бир қурбақа қиз кўрибди. Қурбақа қиз тезда катта бўлибди. Унинг тили ҳам чиқибди. Қурбақа қиз уйдан ҳовлига, ҳовлидан уйга кириб чиқадиган бўлибди.

Бир куни кампир боғда ишлаётган чолига чой, нон олиб бориб беришга ҳоли бўлмади: «Уҳ, қариган чоғимда қани энди бир фарзандим бўлса-ю, ҳозир шу чой билан нонни чолимга олиб бориб берса», — дебди ўзига-ўзи.

Қурбақа қиз онасининг бу гапини эшитиб қолиб:

— Бувижон, нон билан чойни дадамга мен олиб бораман, — дебди.

— Вой, ўргилай қизим, қандай қилиб олиб борасан? Нонни кўтариб борадиган қўлинг бўлмаса, — дебди кампир. Шунда қурбақа қиз:

— Тўртта нонни устимга юклаб, тўртта оёғимга боғлаб қўйинг, — дебди.

Кампир суюниб, қиз айтгандай қилиб, нонни устига юклаб қўйибди. Қурбақа қиз боққа борса, боғнинг эшиги берк экан, нима қилишини билмасдан, уёқдан-буёққа вақиллаб, иргий бошлабди. Буни эшитган отаси боғнинг эшигини очиб, қизни кўрибди ва боққа олиб кириб кетибди.

Дадаси овқатланиб ўтирган экан қиз унга:

— Дадажон, мени томнинг устига чиқариб қўйинг, — дебди. Дадаси ҳайрон бўлиб:

— Қизим, томда нима қиласан? — дебди.

— Дадажон, томнинг устига чиққим келаяпти, — деб ёлворган экан, дадаси уни томнинг устига чиқариб қўйибди. Қурбақа қиз томнинг устига чиқиб олиб, ашула айта бошлабди. Унинг ашуласини кўчадан ўтиб кетаётган шаҳзода эшитиб қолибди ва ашула айтаётган ким эканлигини билмоқчи бўлиб, боққа кирибди.

— Ашула айтаётган қиз кимнинг қизи? — деб сўрабди чолдан шаҳзода.

Чол ҳеч нарса демабди. Шаҳзода кечаси билан у қизни ўйлаб ухламай чиқибди, жарангдор овозли қиз шаҳзоданинг кўз ўнгидан ҳеч нари кетмабди.

Эртасига шаҳзода яна ўша жойдан ўтибди. Қурбақа қиз ҳам шу пайтда отасига чой, нон олиб келган ва том устига чиқиб яна ўша ашуласини бошлаган экан. Унинг ашуласини эшитган шаҳзода яна боққа кирибди ва ашула келаётган томонга қараб, том устидаги Қурбақа қизни кўриб қолибди.

— Отажон, бу кимнинг қизи? — деб сўрабди.

— Кеча ҳам шу қиз ашула айтган эди, сенга уни кўрсатгани номус қилган эдим, бу менинг қизим бўлади, — дебди чол.

— Шу қизингизни менга берсангиз, — дебди шаҳзода.

— Бу қурбақа-ку, қандай қилиб уни сен хотинликка оласан? — дебди чол.

— Хотин қилмасам ҳам, ашуласини эшитиб юраман! — дебди шаҳзода. Дадаси қиздан сўрабди:

— Қизим, шаҳзода сени олмоқчи, сен нима дейсан?

Шунда Қурбақа қиз туриб:

— Агар мени шаҳзода олмоқчи бўлса, битта оқ хўрозни юганлаб, ясатиб ва шоҳона кийимларни олиб келсин! — дебди.

Эртасига шаҳзода қизнинг айтганларини юборибди. Қиз шоҳона кийимларини кийиб, хўрозга миниб, шаҳзоданинг олдига жўнабди. Қурбақа қизни шаҳзоданинг саройига қўйишмабди. Шунда қиз:

— Мен шаҳзоданинг қайлиги бўламан, — деган экан, дарвозабонлар уни қўйиб юборишибди. Қурбақа қиз дарвозадан кириши биланоқ оқ хўроз ясагилган оқ отга айланибди, Қурбақа қиз эса тенги йўқ чиройли маликага айланиб қолибди. Шаҳзода унинг олдига пешвоз чиқибди, қирқ кечаю қирқ кундуз тўй-томоша қилиб, қизга уйланибди.

Подшога Қурбақа қиз учинчи, энг кичик келин экан, бир куни подшога унинг катта келини оқ гул, ўртанча келини қизил гул, энг кичиги эса бир даста буғдой бошогини совға қилиб, олиб кирибди. Кенжа келиннинг ақллилигини кўрган подшо:

— Менинг ҳамма бойлигим ва тахтим кичик ўғлимга бўлсин, — деб васият қилибди. Шундай қилиб, шаҳзода билан Қурбақа қиз яхши ҳаёт кечириб, муроду мақсадларига етишибди.

ВАФОДОР ИТ

(Ўзбек халқ эраги)

Бир куни бир йигит тўқайда бемаҳал ўтиб кетаётган экан, қаршисидан бўри чиқиб қолибди. Йигит ҳеч қўрқмасдан, қўлидаги таёқ билан бўрини ҳайдабди. Бўри нарироққа бориб, увлай берибди. Бир оздан кейин бир бўри бешта бўлиб йигитнинг орқасидан тушибди. Йигитга ҳужум қилишибди. Йигит ўзини йўқотмасдан, таёқ билан ўзини қўриқлаб, бир дарахтнинг тепасига чиқиб олибди. Номозшом билан хуфтон ораси экан. Қишлоқ шу ердан икки-уч чақирим нарида экан. Бўрилар кетмай, дарахтнинг остида баҳузур тишларини қайраб ётаверибди. Йигит нима қилсам экан, деб кўп ўйлабди. Кейин тепароқ жойга чиқиб олиб, қичқираверибди. Анча вақт ўтгандан кейин бир итнинг вовуллаган овози эшитилибди. Бўрилар итнинг овозини эшитиб тўқайга кириб кетишибди. Йигит дарахтдан тушиб, ит билан кетаверибди. Бир оз юргандан кейин ит акиллайверибди. Йигит орқасига қараса, ҳалиги бўрилар яна келаётган эмиш. Ит бўриларга ташланибди. Итнинг бир ўзи, бўрилар бешта. Йигит итга ёрдам бериб, калтак билан, пичоқ билан иш қўриб, бўриларнинг иккисини йиқитибди. Бир бўри келиб, унинг болдирини тишлабди. Қон оқаверибди. Йигит ҳолдан тойибди. Ит ҳам чарчабди, унинг ҳам бир оғи чўлоқ бўлибди. Бўрилар ҳужумни кучайтирибди. Ит билан одам бир-бирларини қўриқлаб, бир тарагининг остига боришибди. Йигит қараса, икки боғча келадиган қуруқ пичан ётибди. Хайрият, чўнтагида гугурти бор экан, ҳалиги пичандан

оз-моз олиб ёқаверибди. Бўрилар яқинлаша олмай, беш-олти қадам нарида одамга тикилиб ётаверибди. «Энди нима қилиш керак? — ўйлабди йигит. — Бу пичан эрталабгача етмайди. Уч-та оч бўрига бас келолмаймиз. Бу икки боғ пичан ҳадемай тамом бўлади, ундан кейин нима қиламиз?» — деб кўп ўйлабди-да, итни чақирибди. «Кет!» — дебди. Ит ғингишиб, унамабди. Йигит итни калтак билан урибди. Ит вангиллаб, сира кетгиси келмабди. Кейин йигит итнинг бўйинини кучоқлаб, бошини силабди, чўнтагидан дастрўмолини чиқариб, итнинг бўйнига соглабди. Итнинг қулоғига бир нарсалар деган бўлиб, гапирибди. Ит нарироқ бориб, яна қайтибди. Йигит минг азоб билан итни қишлоққа жўнатибди-да, кутаверибди. Анча вақт ўтибди, пичан ҳам озгина қолибди. Бўрилар ўт ўчай деганда яқинлашар эмиш, йигит оловни кучайтирганда, яна жойларига бориб, тилларини ялаб, оч кўзларини одамга тикиб ётар эмиш. Пичан ҳам тамом бўлибди, бўрилар одамга қараб секин яқинлашаверибдилар. Одам пойлаб туриб, яна бир бўрининг қорнига пичоқ урибди. Қолган бўри яна орқага тисланибди. Кейин яна кураш бошланибди, йигит ортиқ ҳолдан тойган экан. Ярадан тўхтовсиз қон оқар эмиш. Бўрилар қон ҳидига интилиб, жуда яқин келиб қолибдилар. Йигитнинг пичоқ кўтаришга ҳам мадори қолмабди. Йигит: «Энди ўлдим дегани шу экан, афсус», — деб жонидан умидини узиб турганда, бирдан итнинг вовуллаган овози келибди. Бир оздап кейин одамларнинг ҳай-ҳайлаган товушлари эшитилибди-да, бўрилар ура қочибдилар. Бир зумда ҳалиги ит етиб келибди, йигитнинг олдига келиб, унинг юз-кўзларини ялабди. Кўп ўтмай, милтиқли икки киши келиб, йигитни ўлимдан қутқарибдилар. Кейин билсак, бу ит жонивор қишлоққа бориб, йигитнинг отасини топибди, унинг этагидап тортиб, ажиллайверибди, тўқай томонга югуриб, яна қайтиб келаверибди. Отаси итнинг бўйнидаги дастрўмолини кўриб: «Бир гап борга ўхшайди, итнинг авзойи ёмон», — деб кўшнисини билан тўқайга қараб югурибди. Ит йўл бошлаб келибди.

Шундай қилиб вафодор ит ўз эгасини ўлимдан қутқарибди.

Абдулла Авлоний

АРСЛОН ИЛА АЙИҚ

(Масал)

Бир кун Арслон ила Айиқ иккиси дўст бўлуб, ов қилмоқчи бўлдилар. Саҳрога чиқуб, югуриб, елуб бир кийикни тутдилар.

Емакчи бўлуб турган вақтларида ароларида уруш пайдо бўлди. Арслон: — Ман каттаман, манга кўброғ берурсан. Айиқ: — Ман кичик бўлсам ҳам, сандан кўб ҳаракат қилдим, югурдим, елдим. Сан бир жойда қараб турдинг. Сергўшт ерни ман ерман, — деб уруш бошладилар. Шул даражага етдиларки, иккиси ҳам ўлар ҳолатга егуб, ерга йиқилуб, қимирланга мажол қолмади. Буларнинг ҳолидан бир неча бўрилар хабардор бўлуб, келишуб тайёргина кийик гўштини еб, суягини кўюб кетдилар. Бу икки жанжал қилгон бечоралар бир-бирларига дер эдиларки: «Агар бизлар урушмагон бўлсак эди, иккимизнинг ҳам қорнимиз тўйгон бўлур эди. Мана, урушгонимиз учун иккимиз ҳам оғзимиздаги ошимиздан айрилдук», — деб афсус қилуб, охирда сурголиб боруб, қуруқ суякни чайнадилар.

*Урушгонлар суякни зўрга чайнар,
Тамошочи суяксиз этни пойлар.
Кетиб қаймоғи, сут қолғий ўзига,
Сут ҳам ширин кўрингой оч кўзига.*

МАҚТАНЧОҚ ҒОЗ

(Масал)

Бир ғоз сувда сузуб юруб, ўзига ўзи мақтануб: «Оламда мандан ҳунарманд қуш йўқдур. Ерда югурарман, сувда сузарман, ҳавода учарман. Бир ўзимнинг уч хил ҳунарим бор», — деди. Ғознинг бу сўзини бир Қурбақа эшитиб: «Биродар, сан мушча мақтанмасанг ҳам бўлур эди. Чунки балиқдек сузолмайсан, кийикдек югуролмайсан, лочиндек учолмайсан. Чала-чулпа уч ҳунарни билгунча, биришп яхшилаб билгонинг яхши эди», — деди.

Мақол: Мақтанма ғоз, ҳунаришг оз.

Паризод Муҳаммадёрова

ШАРЛАР УЧДИ

(Эргак)

Ойиси Гўзалнинг қўлидан етаклаб олган эди. Унинг бир қўлида байроқча.

Бугун — байрам.

Ойиси ҳам, Гўзал ҳам ясанган.

Гўзал чўнтагига ғоз сурати тикилган фартук кийган. Жажжи ботинкасини тўп-тўп босиб, пилдираб боряпти. Қалта сочига таққан лентаси бўлса, қанот қоқаётган қапалақдек липиллайди.

— Ойи, менга шар олиб берасиз-а? — деди Гўзал.

— Олиб бераман, қизим, — деди ойиси.

— Каттакон шар-а, ойи?

— Ҳа, каттакон шар.

— Кўп шар-а, ойи?

Ойиси индамади.

Гўзал бўлар-бўлмасга йиғлайвермайди. У жуда озода. Кўйлагини кир қилмайди. Чўнтагида рўмолчаси бор — буринни артиб юради.

Лекин бир ёмон одати бор-да!

Сиз ундан ўрناق ола кўрманг яна!

Шу одатни билиб, Гўзалнинг нима бўлганини сизга айтгани юрагим бетламайди.

Нима бўлди денг...

Гўзал билан ойиси муюлишга келганларида жуда кўп шарларни кўришди.

— Ойи, шар! — деб қичқириб қолди Гўзал.

Улар шарлар ёнига боришди.

Бир-бирига урилиб, ирғишлаб турган жуда кўп, машинанинг ғилдирагидек катта, анордек кичкина, қизил, сариқ, кўк шарларни кўришди. Шарларнинг иини бирлаштириб, арқон билан боғлаб, дарахт шохига илиб қўйишганди.

Ойиси қизига чиройли қизил шар олиб берди.

Гўзал бўлса депсиниб:

— Йўқ, йўқ! Тагин кўк, сариқ, анча шар олиб берасиз! — деб бақирди.

— Қўй, тентак бўлма, қизим, — деди ойиси кўйиниб. — Ана, қара, болаларнинг ҳаммаси битта-биттадан шар олишибди.

— Йўқ, йўқ! Кўп шар олиб берасиз! — деб туриб олди Гўзал.

Ойиси уялиб, қип-қизариб кетди. Нега дасангиз, ён-веридаги катталар ҳам, болалар ҳам Гўзалнинг қилиғини кўриб, ҳайрон бўлиб қараб туришган эди-да.

Ойиси сотувчига пул бераётган эди, Гўзал дарахтга осилган шарлар олдига югуриб борди-да, шарларни оламан, деб бир сакраб арқонга тирмашди.

Шунда арқон дарахт шохидан чиқиб кетди. Шарлар бўлса, тез осмонга кўтарила бошлади.

Гўзал буни сезмай қолди. Оёғини ерга қўймоқчи бўлган эди, оёғи ерга тегмади, осилиб турган арқон илмоғига кириб қолди. У арғимчоққа осилгандек, оёғини илмоққа қўйиб, икки қўли билан арқонни ушлаб олди. Бундай қараган эди, шарлар уни учириб кетаётганини кўрди.

Қўрқиб:

— Ойи!! — деб қичқирди.

Ойиси қизини шарлар олиб қочаётганини кўриб, қути ўчди.
Қизига қараб:

— Ушланглар! Хой, ушланглар!! — деб қўлини осмонга чўзиб жонҳолатда қичқирди.

Атрофидаги одамлар ҳам буни пайқаб қолшди.

— Учди! Учди!

— Хой, ушланглар! Қиз учди!! — деб ҳар томондан шовқин солиб югуришди.

Энди нима ҳам қилиб бўларди — шарлар дарахт учига етай-етай деб қолганди.

— Вой, шўрлик қизча энди нима қилади-а?

У йиғлашини ҳам, додлашини ҳам билмай, қўрқувдан қотиб қолди.

Шарлар бўлса бир-бирларини итариб, тикка учмай, қиялаб учиб катта майдонга ҳам келиб қолди.

У ерда турганлар Гўзални кўриб:

— Вой, қаранглар! Қўғирчоқ учяпти!

— Қўғирчоқни шарларга боғлашибди! — деб қичқиришди. Болалар бўлса суюниб, дўнчиларини осмонга отишди. Гўзал чиндан ҳам шарларга осилган қўғирчоққа ўхшарди...

Шарлар Гўзални баландга учирайиб кетди. У: «Ойи, ойижоним», — деб аччиқ-аччиқ йиғлади. Кўз ёшлари думалаб-думалаб оқиб, ерга тушди.

Шунда унинг ёнидан бир гала чумчуқ чирқиллаб учиб ўтди.

— Ажаб бўпти, ажаб бўпти, — деб қичқиришди. Чумчуқлар Гўзалнинг шарларга тирмашганини кўришганди.

— Рост-да, — деди катта кўк шар. — Гўзал ойисининг гапига кирмади, ҳамма шарларни оламан, деди. Мана энди нима бўлди...

— Энди биз осмонда бекорга портлаб юбуд бўламиз, — деди тутақиб қизил шар. — Эҳ, бугун байрам, болалар бизни ипимиздан ушлаб, суюниб-суюниб учирайиб юришарди-я... Бизни кичкин-тойлар учирайиб юришсин, деб, илишган-да!

— Шу қилганига, Гўзални баланд осмонга учирайиб, ерга ташлаб юборайлик. Ушанда билади, — деди ғазабланиб сариқ шар.

Сариқ шарнинг бу сўзи Гўзалга алам қилди. У ҳўнг-ҳўнг йиғлади.

Атласдек ялтироқ қанотларини тез-тез силкиб, қалдирғочлар ўтиб қолшди.

Улар Гўзални овутиб:

— Йиғлама, йиғлама, — деб сайрашди.

Шарлар Гўзални яна ҳам баландга олиб чиқишди. Энди ердаги уйларнинг томларигина кўринар, кўчалар тор йўлакдай, кўчалардаги машиналар гугурт қутисидек, заводларнинг узун-чезун трубаларидан чиқаётган тутун лентадек эди.

Бирдан кенг қанотларини ёйиб, бургут учиб ўтди.

Гўзал суюниб кетди.

— Ҳой, бургут, жон бургут! Қанотингга ўтқизиб, ойимнинг олдига олиб бор! — деб ялинди.

Бургут болаларига озиқ олиб кетаётган экан. У: «Майли, шўрликни ойнасига олиб борай», — деб ўйлади.

— Қанотинг бўлмаса, нега осмонга чиқдинг? — деб сўради бургут ажабланиб.

Шарлар Гўзалга гал бермай, унинг қандай қилиб осмонга чиқиб қолганини айтиб беришди.

— Ҳм... — деди Бургут қовоғини солиб. — Йўқ, мен гапга кирадиган, ақли болаларимнинг олдига бораман. — У шундай деб тоққа қараб пастлаб, учиб кетди.

Вой, энди шўрликнинг йиғисини ким эшитади-я?

Осмонда ғувиллаб совуқ шамолгина эсарди, холос.

Шамол қизнинг этагини пуфақдек шиширди, сочларини тўзғитиб, лентасини варракнинг қулоғидек пирпиратди, шарларни бўлса кун ботиш томонга судради...

Шаҳар орқада қолиб кетди. Ана, кўм-кўк боғлар, ҳайдалган экин далалари, қишлоқлар, кумуш тасмадек ялтираб, чўзилиб ётган канал кўринди.

Қурғур шарлар уни қаёққа олиб боришар экан-я?

Шунда нимадир «пақ» этиб қолди. Гўзал чўчиб, нима экан у деб турган эди, бурда-бурда бўлиб кетган сарик шар қўлига тушди.

Қўрққанидан унинг ранги оқариб кетди.

— Вой, шарлар портлайверса, нима бўлади?

У яна ерга қаради. Ер шундай узоқ эдики, кўзи тиниб кетди. Баланд-баланд тоғлар у боғчада ўйнайдиган қум уюмидек кичкина-кичкина бўлиб кўринди.

Гўзал энди Қуёшга яқинлашиб қолгандек бўлди.

Нега десангиз, чўғдек қип-қизил Қуёш энди жуда катта шардек бўлиб кўринди.

— Гўзални Қуёшга олиб борамиз, — деди бир шар. — Ушласа қўли, юрса оёғи куйсин. Ушанда билади...

Гўзалга бу шарнинг сўзи алам қилиб яна йиғлади.

Шунда тагин битта қизил шар пақиллаб қолди. Сал ўтмай яна бирин-кетин икки кичик шар ёрилди.

Ёйилиб кетган катта кўл устидан учаётганларида Қуёш кўлга ботиб, яримта бўлиб қолган эди. Кўл бетигаги майда-майда тўлқинлар Қуёш пурида қип-қизил бўлиб жимиллар, кўл четида ўсган қамишлар кўм-кўк бўлиб кўринарди.

Кўлнинг қоқ ўртасига келганларида кўк шар:

— Келинлар, Гўзални кўлга ташлаймиз, катта балиқ ютиб юборсин! Ушанда билади... — деди-да пақиллаб ёрилди.

Гўзал кўл томонга тезлик билан туша бошлади. Нега десангиз поқиллайвериб, учта-тўрттагина қолган шарларга Гўзал оғирлик қиларди-да.

Гўзал пастга, кўлга тикилган эди, кенг, катта кўл ваҳимали бўлиб, унга томон учиб кетаётгандек туюлди, юраги шув этиб кетди.

Кўлнинг ўртасида қайиқ турар эди. Қайиқда қармоқни сувга ташлаб, силжинаётган ипга тикилиб, қимирламай балиқчи йигит ўтирарди.

Шунда самолёт овози эшитилиб қолди. Балиқчи бошини кўтариб, осмонга қаради. Қаради-ю, анграйиб, қотиб қолди.

Шарларга осилган қизча осмондан унга қараб тушиб келарди.

Шунда кўл устида гувиллаб, пастга учаётган самолёт пайдо бўлди.

Балиқчи ирғиб турди. Яна «пақ-пақ!» этиб, қолган шарлар ҳам ёрилиб бўлди. Гўзал отилган тошдай «чўлп!» этиб кўлга тушиб кетди.

Балиқчи ҳам ўзини кўлга отди. У сувга ботаётган Гўзални тутиб, қирғоққа қараб сузди.

Самолёт кўлни бир айланиб, қирғоққа келиб қўнди. Самолётдан учувчи билан Гўзалнинг ойиси тушди. Кейин сузаётган балиқчига қараб югурди.

Балиқчи қирғоққа етай деганда учувчи ҳам улар олдига етиб келди. У қизнинг омон қолганини кўриб, суюнди. Уни сувдан тез кўтариб олди.

Гўзалнинг тўзғиб кетган сочлари ҳўл, кўйлак ва ботинкаларидан сув оқиб турарди. Роз сурати тикилган чўнтагига сув тўлган эди. Кўкарган лаблари титрарди.

Йиғидан кўзлари қизарган, ҳаяжонланган ойиси Гўзални қучоқлаб олди.

— Вой қизгинам, Гўзалим! — деб қизини бағрига босди.

Ойисини кўрган Гўзал хўнграб йиғлади. Унинг бўйнидан қучоқлаб:

— Ойижоним, энди ҳеч ўжарлик қилмайман, гапингизга қулоқ соламан! — деди.

Мана, кўрдингларми, Гўзал ойисининг гапига қулоқ солмаган эди, нима бўлди? Қўтқазинишамаганда у кўлга тушиб кетар, биронта катта балиқ уни ёб қўярди.

Сиз ундай бўла кўрманг яна!

РОБ, УНИНГ ДЎСТЛАРИ ВА ЕВУЗ ШАМОЛ ҲАҚИДА ЭРТАК

(Қисқартириб олинди)

Ёзнинг иссиқ кунларидан бирида мистер Томсоннинг Миссисини дарёси бўйидаги пахта плантациясида Роб ва Жим деган

негр болалар оналари билан пахта териб юришарди. Улар ҳориб-чарчашди, очликдан ҳолдан тойиншди. Айниқса, ташналиқдан қийналишди, мистер Томсон кўриб қолмасин деб яширинча сув ичгани дарё бўйига боришди.

Шунда Жим сувнинг гирдоб бўлиб оқшига тикилиб турди-да:

— Мен сувдан кўрқмайман! — деб мақтанди.

Шу вақт қаттиқ шамол эси ва Робни дарёга йиқитиб юборишига сал қолди.

Роб бундан кўрқмади ва дадил туриб:

— Мен шамолдан кўрқмайман! — деди.

Робнинг гапини эшитган Ёвуз шамол бўғилиб, тутақиб кетди. Нега деганда қариб, мушқиллаб қолган Ёвуз шамол, мен ҳаммадан кучлиман деб юрарди. Бунинг устига, мистер Томсон негр болаларни қамчин билан савалаганда Роб шерикларини ёқлаганини у бир неча бор кўриб қолган. Робнинг бу иши унга ёқмаган эди. Тирмизак Робнинг ҳозирги гапи уни, айниқса, газаблантирди.

Ёвуз шамолнинг узун, паҳмоқ соқоли ҳурпайиб, кўзлари олакула бўлиб кетди. Робни соқолига ўраб, осмонга кўтариб, учириб кетди:

— Сени олиб бориб, денгизга улоқтираман. Қани, кўрқмаганингни кўрай-чи! — деди Ёвуз шамол кўзини олайтириб.

Жим пастда, осмонга қараганча, анграйиб қолди. Кейин Робни Ёвуз шамол олиб қочганига тушунди-да, оналари олдига югурди.

Ёвуз шамол Робни учириб-учириб, океан тепасига етиб келди-да, тўлқинлар ҳар томонга отилиб, қозондек қайнаб ётган сувга ташлаб юборди. Лекин Роб сувга эмас, океан бўйидаги ярим оролга жойлашган катта шаҳарга бориб тушди.

Шаҳар жуда катта, бинолари жуда баланд экан. Роб ўша баланд уйлар орасида сиқилиб қолган тор кўчага тушиб қолди. Қараса, мовий кўз, малла сочли кичкина Дик бир уйнинг олдида темир-терсақларни ўйнаб ўтирибди.

— И-я, Роб! — деб қичқирди, ўртоғини кўриб севиниб кетган Дик. — Кел, сенга ўзим ясаган пароходимни бераман!

Роб унинг олдига югуриб борди.

Ёвуз шамол қараса, Роб дўстининг ёнига тушибди, унинг баттар аччиғи чиқибди. Робни соқолига ўраб олиб, яна учириб кетди.

Дик, аввал, ҳайрон бўлиб турди, кейин дарҳол денгиз бўйига қараб чоқди, пароходга тушиб, океанда Ёвуз шамолни қувиб кетди.

— Энди сени океаннинг нарёгидаги ўрмонга олиб бориб таш-

лайман, — деб ўшқирди Ёвуз шамол. — Ҳолинга маймунлар йиғласин! Қўрқмас экансан-а!

— Қўрқмайман! — деб дадил жавоб қайтарди Роб.

Шамол Робни учириб-учириб, дарахтлари бир-бирига чирмашиб кетган қанин ўрмонга олиб бориб ташлади. Бу ерда Роб каттақон фил мўшиб кетаётган кичкина Ражни кўрди.

— Роб, кел, филга мин! — деб қичқирди дўстини кўриб севинган Раж.

Роб чоғиб, фил ёнига борди.

Ёвуз шамол Робни ё йўлбарс бурда-бурда қилиб ташлайди ёки илон чақиб ўлдирарди, деб ўйлаган эди. Энди дарахтлар орасидан мўралаб қараса, Роб фил устида дўсти билан маза қилиб, сайр этиб юрибди. Ёвуз шамолнинг баттар аччиги чиқди. Яна Робни соқолига ўраб олиб, осмонга учиб кетди.

Раж аввал ҳайрон бўлиб турди, кейин зудлик билан филни чоптириб, Ёвуз шамолни қувиб кетди.

— Энди сени ботқоққа олиб бориб ташлайман! — деб дўқ урибди Ёвуз шамол. — Қўрқмаганингни бир кўрай-чи!

— Қўрқмайман! — деди Роб дадил.

Ёвуз шамол баттар қутурди. Робни соқолига ўраб олганича, булутлардан ҳам баланд, жуда баланд тоғлар ошиб, учириб кетди. Учиб-учиб, узокда кўзгудек йилтиллаб турган жойга етиб келишиди.

— Энди ботқоқда ботиб ўласан! — деб бақирди Ёвуз шамол, кейин уни ташлаб юборди. Ёвуз шамолнинг ботқоқ дегани шоникорлик бўлиб чиқди. Бу ерлардан ҳайдалганига анча бўлгани учун ботқоқликда ҳаёт бошланганини у билмас экан.

Роб шоникорликнинг бир томонидаги ўтлоққа юмшоққина тушди-да, ўрнидап туриб, теварак-атрофига аламлилади. Қараса, шоникорликнинг иккинчи томонидаги йўлдан ипақдек ёлли, думи узун, ошпоқ тойни йўрғалатиб, кичкина Ли келяпти.

— Роб! — деб қичқирди Ли ва тойини чоптириб дўстининг олдига келди. — Кел, орқамга мингашиб ол!

Роб мингашиб олди.

Ёвуз шамол қараса, Робнинг бу ерда ҳам дўсти бор экан. У жуда аччигланди. Пайт топиб, Робни яна соқолига ўради-да, осмонга учириб кетди.

Ли дўстини Ёвуз шамол олиб қочганини билди-да, тойини йўрттириб, уни қувиб кетди.

— Энди сени сахрога олиб бориб ташлайман! Ташналикдан куйиб ўласан! — деб бақирди Ёвуз шамол. — Қўрқмас экансан-а!

— Қўрқмайман! — дадил жавоб қайтарди Роб.

Ёвуз шамол яшил тўн кийган далалар, оқ телпак кийган ба-

ланд-баланд тоғлар тепасидан учди. Робни учириб-учириб келиб, сахрога улоқтириб юборди.

Роб бу ерда дўсти Нодирни кўриб қолди:

— Роб! Юр, самолётда учамиз! — деб қичқирди у севиниб.

Нодир дўстини самолётга ўтқазиб, ўзи учириб кетди.

Ёвуз шамол қараса, Робнинг бу ерда ҳам дўсти бор экан. Пайт топиб, бари бир уни яна олиб қочаман, деб самолётни қувиб кетди. Уларнинг кетидан югуравериб тинчаси қуриган Ёвуз шамол пайт топиб, Робни соқолига ўради-ю, яна осмонга учирди.

Нодир дўстини Ёвуз шамол олиб қочганини билиб, самолётда уни қувиб кетди.

Ёвуз шамол учиб кетаётиб, бир маҳал орқасига қараса, самолёт қувиб келяпти. Шунда у пастлаб, денгизга қараб қочди. Бундай қараса, олдидан пароходда Дик сузиб келяпти. Ўзини ўрмонга урган эди, филини чоптириб Раж келиб қолди. Тоққа қочай деган эди, тойини елдириб Ли етиб келди.

Ёвуз шамол қочиб қутула олмади. Робнинг дўстлари бир бўлишиб, унинг узун соқолидан маҳкам ушлаб, тоққа отиб юборишди. Ёвуз шамол тоғдан ошиб, думалаб кетди.

Тўлқин Илҳомов

АДИБ-БЕТАРТИВ

(Эртак)

Бор экан-да, йўқ экан, оч эканда, тўқ экан. Адиб исмли бола бўлган экан. У одобли бўлсаям, ишлари жуда бетартиб экан. Дўпписини ҳам, кўйлагини ҳам дуч келган ерга ташлаб кетар экан, кейин, керак бўлганда қидиришга тушар экан. Баъзан қаерга қўйганини эслай олмай, хуноби ошаркан. Шунинг учун ҳам дадаси унга:

— Болам, пала-партишлигингни ташламасанг, катта бўлганигда қийналиб қоласан, — дер экан.

Адиб дадасининг насиҳатларини жимгина туриб эшиктар экан-лу, лекин эшитганлари унинг у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетар экан.

Адиб ўспирини йигитча бўлганда дадаси унга дурадгорлик касбини ўргатибди. Чунки ўзи қўли гул уста экан-да. Кунлар кетидан кунлар ўтибди. Адиб бу хушарни яхшилаб ўрганиб олибди. Бир кунги бир боғбон унинг отасидан ром, эшик тайёрлаб бе-

ришни сўрабди. Дадаси, ўзи бетоб бўлиб қолгани учун, вақтинча ўглини юборибди.

Адиб ишга киришибди. Боғбон эса ўз юмушга уйнабди. У тоқ қайчини энди қўлига олган экан, Адибнинг овози эшитилибди:

— Отахон, исканани кўрмадингизми?

Боғбон ичда, ие, бу қандоқ бўлди, асбобини қайга қўйганини билмаса. Майли, иш билан унутгандир, деб роса қидириб, охири пайраҳалар орасидан исканани топиб берибди.

Кейин хомтоқ қилиш учун энди нарвонга кўтарилганида яна Адибнинг овози эшитилибди:

— Отахон, буни қаранг, аррампи қайга қўйибман-а?!

Энди боғбоннинг қошлари чимирилибди. Аммо бу гал ҳам пндамай, аррани қидиришга тушибди. Уни топиш анча мушқул бўлибди. Охири тахталарнинг остидан чиқибди.

— Ҳе, ҳали тахта олаётганимда ёстида қолган экан-да.

Боғбон яна ўз ишига кетибди.

У ҳали битта тоқ зангини қўлдан чиқармасдан яна Адиб:

— Отахон, рандам ҳозиргина шу ерда турган эди, қаяққа йўқолибдйкин? — деб чақирибди.

Энди боғбон тутақиб кетибди-да, Адибнинг олдига келиб дебди:

— Исминг Адибми ё Бетартибми? Ўз асбобиягни тайинли бирор жойга қўймай, на ўзинг ишляяпсан. па мени ишлатгани кўляяпсан. Қани, жўнаб қол-чи, отанг тузалганида ўзи келиб ишлайди!

Шунда Адибнинг хаёлига отасининг: «Бетартиб бўлсанг, кейин қийналасан», — деган гаплари желибди. У бир хўрсинибди-да, боғбоннинг уйдан бошини эгиб чиқиб кетибди.

Замира Иброҳимова

УРУШҚОҚ ГУЛ ВА БОЛА ҲАҚИДА

(Эртак)

Азиз кейинги пайтларда жуда ўзгариб қолди. Қулогига гап кирмайди. Ўртоқлари билан ҳеч чиқишпа олмайди. Ким билан ўйнаса, тургади, уради, ўйинчоқларини тортиб олади-да, синдириб ташлайди. Шунинг учун болалар уни «урушқоқ» деб атай бошладилар.

Бутун ҳам шундай бўлди. Азиз бирпасда Дилноза, Дилмурод, Шухрат исмли ўртоқларини йиғлатди-да, бир ўзи қумларни ҳар ёққа сочиб, ўйнай бошлади. Кейин нарироқда турган

болаларга бир қараб: «Билиб қўйинглар, мен шунақа зўрман», — дегандай, керилиб, уйлари томон юриб кетди. Уйга кириб оқ укаси Аҳмаднинг ўйнаб турган қизил машиначасини тортиб олди...

Азизнинг бу қилиқлари онасини қаттиқ ранжитди.

Мана, ухлаш вақти бўлди. Аҳмад ўрнига ётқизилгач, ширин уйқуга кетди. Азиз бўлса ойиси ва дадасининг гапига кирмай:

— Йўк, мен ухламайман, ухла-майман! — деб туриб олди.

Ойисининг жаҳли чиқиб:

— Хўш, нима учун ухламайсан, вақт бўлдику?! — деди.

— «Бузоқча» ҳақидаги эртаки айтинг, кейин ухлайман, — деди Азиз ялинганроқ оҳангда. Ойисп:

— Майли, юр жойингга ёт. Сенга жуда қизиқ бир эртак айтаман, — деб Азизни ётоқхонага бошлаб кирди. Азиз кароватга ётгач, ойиси эртак бошлади:

«Қадим замонларда катта, жуда чиройли бир боғ бўлган экан. Боғда оқ, қизил, сариқ гуллар иноқ яшар эканлар. Улар донм бирга ўйнашар экан. Катта гуллар қичкиналарига эртак сўзлаб беришаркан. Бир куни улар орасига янги бир гул келиб қўшилибди. Ўзи жуда чиройли экан. Лекин тез кунда унинг ниҳоятда урушқоқ, мақтанчоқ, салга аразлайдиган, ўртоқчиликни билмайдиган гул эканлиги билиниб қолибди. У гуллар билан уришиб-уришиб, якка ўзи қолибди. У билан ҳеч ким ўйнамай қўйгач, боғнинг энг чеккаларига бориб, ёлғиз ўзи айланиб юра бошлабди.

Бир куни боқча шамол кирибди-да, бир жойга беркиниб олиб, гулларни томонга қила бошлабди. Унга гуллар жуда ёқибди. Бирортасини уйига олиб кетмоқчи бўлибди. Шовуллаб, бақириб-чақириб уларнинг олдига келибди. Гуллар ундан кўрқибди. Улар дадил туриб, бир-бирларини маҳкам ушлаб, гўж бўлиб олишибди. Шамол қапчалик ҳаракат қилмасин, уларнинг ораларига кириб, бирортасини ололмабди. Шунда шамолнинг ҳафсаласи пир бўлибди. У боғдан чиқиб кетаётган экан, ёлғиз ўзи юрган гулни кўриб қолибди. Хурсанд бўлиб: «Мана шу гулни олиб кетаман», — дебди ва унинг ёнига келибди. Уни кўрган гул қаттиқ кўрқиб кетибди ва ерни маҳкам ушлаб олибди. Шамол уни роса юлқибди, баргларини узиб олибди, аммо ўзини ердан ажрата олмабди. Жуда чарчаб қолган шамол бир оз дам олишга қарор қилибди. У кўзларини бир зумга юмган экан, пайтдан фойдаланган гул ўрнидан тура солиб қочибди. Тезда ўртоқлари олдига етиб келибди. Ранглари оқариб, ҳансираб кетган гулни кўрган ўртоқлари, уни дарров ўртага олиб, меҳрибонлик кўрсатишпти. Шунда ҳалиги урушқоқ гул йиғлаб:

— Мени кечиринглар. Энди ҳеч қачон, ҳеч ким билан уришмайман, — дебди.

Ростдан ҳам, гул кейин ҳеч ким билан, ҳеч қачон уришмабди, улар яна дўст, ўртоқ бўлиб, аҳил яшай бошлабдилар.

Ойиси эртанги тугатгач, Азизнинг кўрпасини устига ёпиб қўйиб, пешонасидан ўпди-да: — Яхши ухлаб тургин, хўпми? — деб чиқиб кетди.

Азиз анчагача ухлай олмади. Кўзлари юмилганини ўзи ҳам сезмай қолди. У туш кўра бошлади. Гўё ўртоқлари билан уришиб, ёлғиз ўзи қумда ўйнаб ўтирган эмиш. Бирдан қаттиқ шамол турибди. Худди Қорбобога ўхшаган бир киши: «Мен уришқоқларни яхши кўраман, шунинг учун мен билан юр!» — деб уни осмонга кўтариб кетмоқчи бўлармиш. Шунда Азиз ҳам гулга ўхшаб, ерни ушламоқчи бўлармишу, лекин атроф нуқул қум бўлгани учун ҳеч маҳкам ушлолмасмиш. У йиғлаб: «Йўқ-йўқ, бормайман, энди уришмайман, уришмайман!» — деб жон ҳолатда қичқирармиш. Бироқ шамол кулоқ солмай, уни юлқиб олиб кетмоқчи бўлармиш. Шу пайт қаердандир ҳали ўзи уришган ўртоқлари — Дилноза, Дилмурод, Шухрат ёрдамга келишибди. Уни маҳкам қучоқлаб олишибди. Дилмурод ҳали ҳам ўкираётган шамолга қараб: «Йўқ, биз хафа эмасмиз, бир ўртоқмиз, дўстмиз! Азизни олиб кетманг!» — дермиш. Аммо шамол бақириниши қўймас, қўллари билан Азизни тортқилар эмиш...

Азиз сесканиб, уйғониб кетди ва: — «Ойи, ойи-жон!...» — деб бақириб юборди. Ойиси унинг ёнига шошилиб кирди ва юпатди. Бироз тинчланган Азиз, бирдан хўнграб ўзини ойисининг бағрига отди:

— Ойижон, болалар билан энди қандай ярашмап?

Ойисининг кўнгли бузилиб кетди.

— Қўй, ўғлим, йиғлама. Ҳамма нарса ўзингга боғлиқ. Сен яхши бўлсанг, болалар ҳам сени яхши кўради. Агар ёмон бўлсанг, болалар ҳам ёмон кўришади. Шунинг учун улар билан яхши ўйна, уришма. Ҳеч кимни бекордан-бекорга хафа қилмагин. Эртага ўртоқларингдан кечирим сўрагин, хўпми? — деди ойиси.

Азиз буршини тортиб:

— Кечиринмасачи? — деди.

— Йўқ, улар, албатта, сени кечиринишади. Урушқоқ гулни ҳам ўртоқлари кечиринди-ку. Ахир, сен ҳам энди ҳеч уришмайсан-ку, тўғрими?

Азиз бошини кўтариб, қоп-қора кўзларини онасининг кўзларидан узмай:

— Ҳа, ойижон, мен энди ҳеч қачон, ҳеч ким билан уришмайман, яхши бола бўламан, — деди ишонч билан.

РАҲМДИЛНИНГ ДАРАХТИ

(Эртак)

Бор эканда йўқ экан, оч эканда тўқ экан, осмон булутли экан, ер сахий, қутли экан. Омон-омон замонда, номп йўқ бир томонда она-бола яшаган экан. Топганлари кунларига гоҳ етиб, гоҳ етмай, бир нав кун кўришар экан. Онанниг эркатой шу боласи ойдан-ой, йилдан-йил ўтиб, йигит бўлиб қолипти.

— Вой, болам, — депти бир кун унга онаси. — Энди болалинг қолмади. Катта йигит бўлдинг. Кўчани чангитиб, ялангоёқ юришлар энди сенга уят. Ма, манови зебигардонимни ол-да, бозорга олиб бориб, сот. Пулига бир этик, қолганига бирор егулик сотиб ол.

Ялангоёқ йигитча зебигардонни белбоққа ўраб, қўлтиққа қисганича, онасининг гапларини қулоғида тутиб, бозорга равона бўлибди. Йигит оққўнғил экан. Бу дунёнинг таъвиши-тириқчилиги унинг ёшлик завқи ин қурган қалбига ҳали соя солмаган экан... Зебигардонни сотиб, қўлига тушган тўрт-беш оқ тангани ўйнаганча этик расасига ўтаётиб, бир четда қўлига терак кўчати ушлаб турган кампирга кўзи тушиб қолибди. Кампир унинг онасига ўхшаб кетганлигидан бефарқ ўтиб кетолмабди. Кампир эса олдидан уёқ-буёққа ўтаётган кимсаларга терак кўчатини пеш қилиб: «Яхшилар, кўчатимни ола қолинглар. Эвазига кўп пул сўрамайман», — деб ёлворармиш. Кўплар: Жиннимсан, кимга зарил сенинг кўчатинг. Ана, ҳамма ёқда терак ўсиб ётибди», — деб уни жоркиб беришаркан. Бечора кампир бундан хафа бўлмай, яна янги-янги ўткинчиларга кўчатини тутаркан.

Йигитча кампирнинг бу ҳолатини бироз қузатиб, раҳми келиб, унга яқинлашипти.

— Хой, болагинам, шу кўчатни олгин, — дебди кампир бечора. — Очликдан бошим айланиб, силлам қуриб борапти.

Йигитча савдолашиб ўтирмай, қўлидаги бор пулини кампирга тутиб, кўчатни сотиб олибди. Бунинг кўрган одамлар раҳмдил ва ақлсиз йигитнинг устидан роса қулишибди.

Энди гапни йигитнинг онасидан эшиттинг. У ўғлини бозорга жўнатгач, тушликка бирор нарса пишриш учун енг шимарибди. Бироқ ҳамма идишлар бўш экан. Ун халтада ун йўқ, дон халтада — дон... «Тоza бўлгапимизча бўлибмиз». — деб бор умидини ўғлининг бозорлигига боғлабди. Кўчага чиқиб: «Илоё, ўғлим киссавурларга дуч келмаган бўлсин-да», — деб пнтқлик билан йўл пойлабди. Кун чошгоҳга келганда куттирган ўғил йўл бошида кўринипти. Ие! Унинг оёғида этиги йўкмиш. Қўлида эса, егулик эмас, қандайдир калтак. Шошиб қолган она, бўлса-бўлмаса,

Ўғлим ўғрилар тўдасига учраб қолиб, бор нарчасини олдиргану уларни савалаш учун бирор дарахт новдасини сивдириб олган кўринади, деб уввос солиб, уни қаршилабди.

Йўқ, ўғли ҳеч қанақа ўғриларга дуч келмаган экан. У бор пулига шу «калтак»ни — терак кўчатини сотиб олипти.

— Вой, ақлсиз! — Она энди йигига зўр берипти. — Оёғинга этик, ейишга ун, дош олсанг бўлмасмиди?

— Ҳа, майли, — депти йиглаб-йиглаб, ўзини босиб олган она. — Кўчатингни яхшилаб ўтказайлик. Ҳеч бўлмаса шуни кўкартириб олайлик. Пули куйган қалампир еган экан-ку, ахир!

Шундан кейин она-бола теракни ҳовлиларининг ўртасига экиб, тагига сув қуйиб, оч ҳолда уйқуга кетибдилар.

Тонгда йигит ҳовлига чиқиб, ҳайратдан турган жойида қотиб қолибди. Ҳовли ўртасига кечагина ўтқазилган ниҳоллари аллақачон барг ёзиб, бўйи одам бўйдан ҳам баланглаб кетибди. Энг ҳайратланарлиси, унинг шоҳларида бир жуфт қимматбахо этик, нималардир солинган халталар осиб эмиш. Йигитча нима қиларини билмай, қотиб турганида онаси уйдан чиқиб, йўлидаги обдастани олганча юзини югани терак пойига борибди. Ҳали уйқуси аримаганлигидан у, терак ниҳолидаги бу ўзгаришлардан беҳабар, юз юва бошлабди. Шу пайт терак шоҳларида осилиб турган «мевалар» тўп-тўп қилиб, кампирнинг бошига тушибди. Кампир бошини унлаганча бир томонга, обдаста бошқа томонга қулабди.

Шундагина анқайиб қолган йигитча ўзига келиб, онасининг қошига югургилаб борибди-да, уни ўрнидан турғазибди.

— Вой болам-эй, кал-катта йигит бўлсанг ҳам болалик шўхликларинг қолмапти! — депти онаизор. — Шунча нарсани сотиб олиб, яшириб қўйганинг нимаси!

— Майли, бу нарсаларни мен яшириб қўйган бўлай. Аммо кечагина экан кўчатимиз бир кечада шундай дарахт бўлганига нима дейсиз? Қаранг, атрофдаги дарахтлар энди куртак ёзипти!

— Ҳа-я?! — ажабланибди кампир ҳам.

Сиз ҳам бунга ажабланипсиз-а? Мен ҳам бу ҳақда биринчи марта эшитганимда жуда ажабланган эдим. Ҳатто, раҳмдил йигитчанинг ўша дарахтини излаб топмоқчи ҳам бўлганман. Ахир, менинг ўша теракдан сўрайдиган нарсам кўп: қизиқ-қизиқ китоблар, гаройиб ўйинчоқлар, уй-жой, ҳатто, кечирасиз, чиройли ва пишиқ бошмоқлар ҳам...

Бироқ, юқорида айтилганидек, бу воқеалар омон-омон замонда, номи йўқ бир томонда содир бўлган. Менимча, раҳмдилнинг дарахтини топиш учун аввал омон-омон замонни топишимизга тўғри келади. Шунда номи йўқ томонни топиш эса унча қийин бўлмайди.

ҚОБУСНОМА*

(Парча)

ОТА-ОНАНИ ҲУРМАТЛАШ ҲАҚИДА

Эй фарзанд... ақл юзасидан билгилки, ота-онанинг пизат ва ҳурматини бўйинга олиш лозимдир, чунки фарзанднинг асли ота-онадир. Нима учун ота-онамни ҳурмат қиламан, деб кўнглингга келтирма.

Билгил, улар сенинг учун ўлимга ҳам тайёр турадилар...

Агар ҳар фарзанд ақлли ва доно бўлса, ота-онанинг меҳри-муҳаббатини адо қилишдан бош тортмайди. Ота-онанинг иши сени парвариш қилиш ва сенга яхшилик ўргатишидир.

Эй фарзанд, ота-онанинг кўнглини ранжитма, уларнинг қалбини азоблама.

Сен, ота-отанинг ҳақиға дин нуқтаи назаридан рия қилмасанг ҳам, ақл ва мурувват нуқтаи назардан рия қил, кўргил, ота-она сени жон-дил билан парвариш қилмишлар, агар сен уларга нисбатан хато иш қилсанг, сен ҳеч яхшиликка сазовар эмассан, чунки ҳар киши ота-она (асл)нинг яхшилигини билмаса, бировнинг яхшилигига баҳо беролмайди ва ўз фарзандининг сенга ҳурмат қилишини истасанг, сен ҳам ота-онанинг ҳурмат қил, чунки сен ота-онанинг ҳақиға нима иш қилсанг, фарзанднинг ҳам сенга шундай иш қилади.

Илёс Муслим

ТУЛКИ БИЛАН ҚАРҒА

— Сенга келдим, қарғавой,
Сен кўшк, куйларга бой.
Булбул сендай сайрамас,
Ёнгинамга туш бирпас!
Шу чоғ қарға: «Қар-р-р-р», — дейди,

Зарур ишим бор, — дейди.
Тулки бўлиб шарманда,
Қолди роса армонда.
...Кетаркан йўл-йўлақай,
Оқар эди сўлақай...

ОДОБЛИ ҚИЗЧА

Раъно кичкина ҳали,
Ишига ҳамма ҳайрон.
Қўлда жажжи супурги,
Чиннидек ҳовли, айвон.

Пластинини олиб
Ясар баъзан уйчалар.
Уни табриклагандай
Радио шўх куй чалар.

Бувиси ва ойиси
Кетинганда тўйларга.
Уйни пойлаб ўтирар,
Чиқмай кўча-куйларга.

Уйни тартибли тутар,
Чанг қўнмас диванга ҳеч,
Бунни кўриб қўшнилар
Мақташади эрта-кеч.

Турсунбой Адашбоев

УЙНИ ТОПМАЙ

Туни билан булут қорни
Элаб чиқди,
Тўқайзорни оқ чойшабга
Белаб чиқди.

Хавфу-хатар қор остида
Қолгандайин,
Қаддин букиб, таъзим қилар
Арча, қайин.

Ўқуён полвон қайтар эди
Оқшом ишдан,
Тўқ-тўқ қилиб, ўлжа излар
Ўзизлиштон.

Ўқуён ўйлар: «Бу ҳам мендек
Сархуш—гаранг,
Уйин топмай ҳар эшикни
Чертар қаранг...»

Қуддус Муҳаммадий

*НИЛУФАР**

Сув ичида гул ўсар,
Ўзаллиги гул сафсар.
Сўнг оқарар оқ лола,
Очилар кўсак дона.
Барглари нақ шапалоқ,

Яшил зонтик япалоқ.
Сув ичиб тўймас экан,
Ўзуруқни севмас экан.
Гул барги майин уқпар,
Номи экан нилуфар.

*ТУГУНЧАСИ ОЧИЛДИ**

Ёмғир, ёмғир, ёғалоқ,
Яшнайдн яшил чақмоқ.
Яшин-ойнинг боласи,
Ўзал томчи думалоқ.
Томчи-томчи, ҳой томчи,
Ўлида ипак қамчи.

Ёр юзини савалар,
Ёрдан унар майсалар.
Майса тугар гул-ғунча,
Ғунча эмас, тугунча.
Тугунчаси очилди,
Ҳар ёнга гул сочилди.

СИР*

Уқасининг қаймоғин
Айёр Сайёр еб қўйди.
Сўнгра:— Ҳўра, ойимга
Айтма, хўпми,—деб қўйди.

Оқшом Ҳўра мақтанар:
— Мен ваъдамдан
қайтмайман.
Акам қаймоқ еганин,
Ойи, сизга айтмайман.

Миразиз Аъзам

АЙИҚНИНГ МАҚТАНИШИ ВА АЛДАНИШИ*

Айиқ шохга чиқиб деди:
«Қуш бўламан,
Қуш бўлмасам, ўз танамни
уч бўламан!»
Аммо қушдек майда
шохга ўтолмади,
Нимжон шохлар Айиқвойни
кўтармади.
«Қасир-қисир» этган эди,
«войдод»,—
деди.
«Синиб кетса, қани менда
қанот» — деди.
Худди шу пайт етиб келди
тўртта қуён,

Улар деди: «Биз иламиниз,
сакра, полвон!»
Айиқ сакраб, бир ёнбоши
бўлди пачоқ,
Қуёнчалар ҳуркиб кетди,
сапчиб у чоқ.
Тум-турақай қочиб кетди
тўрттови ҳам,
Дош бермади паҳлавони, энг
дови ҳам.
Айиқполвон мақтанмайди
шундан бери,
Ҳам қуёндай қўрқоқлардан
юрар нари.

Сафар Барноев

ФЕРУЗА АЙТГАН ҚУШИҚ*

Дардан «беш» олган чоқлар
Феруза қўшиқ айтар.
Қувончларини жўшиб
Қўшиққа қўшиб айтар.
Қуёш бўлсин, ой бўлсин,
Ойим, дадам бой бўлсин.
Менга атлас, укамга
Гижинглаган той бўлсин.

Дадам юзга кирсинлар,
Ойим юзга кирсинлар.
Бизлар юзга кирганда
Ёнимизда турсинлар.
Дардан «беш» олган пайтлар
Феруза қўшиқ айтар.
Қувончларини жўшиб
Қўшиққа қўшиб айтар.

КУЗАТИШ

— Уйга киргин, Бахтиёр,
Кеч бўлди-ку, жон болам!
— Ҳозир, ая, ёнимда
Уйнапти Ҳикмат ҳам.
Кузатмасам бўлмайди,
Қўрқар уйга боргани.

— Сен-чи, сен қўрқмайсанми
Елғиз ўзинг юргани?
Бўш келмайди Бахтиёр,
Аясига айтади:
— Нега қўрқай, келишда
У кузатиб қайтади.

Абдулла Орипов

МИЛТИРАЙДИ БИР МИТТИ ЮЛДУЗ

Кўк гумбазин бир четда
Бўшлиқларга уриб бош,
Милтирайди митти юлдуз,
Танҳоликдан тўкиб ёш.
Атрофида на бир юлдуз,
На булут бор, на туман.

Юлдузларга термулиб у
Титраб турар шамсимон.
Эҳ, бечора, яшаш нечун,
Порламасанг, кулмасанг.
Ўз тўдангдан нега учдинг,
Қайтиш йўлин билмасанг?!

ДОРБОЗ

Булутларга ёндош,
осмон остида
Қиприкдаги ёшдай турибди дорбоз.
Қиличнинг дамидай арқон устида
Кўзларини юмиб юрибди дорбоз.
Одамлар, одамлар, уни олқишланг,
Қаранг, у нақадар эпчил ва ўктам,
Биз-чи, эҳ... баъзи бир кўзи очиқлар
Эплаб юролмаймиз катта йўлда ҳам.

Эркин Воҳидов

КАМТАРЛИК ҲАҚИДА*

Гарчи шунча мағрур турса
ҳам,
Пиёлага эгилар чойнак.
Шундай экан, манмашилик
нечун,

Қибру ҳаво нимага керак?
Қамтарин бўл, ҳатто бир қадам
Ўтма гурур остонасидан,
Пиёлани инсон шунинг-чун
Упар доим пешонасидан.

ОЙГА УЧСАК...

— Ойга учсак, Холжонни ҳам
Оламизми?

— Ҳамма учса, ахир, ошнам,
Қоламизми?

— Арғимчоқдан қўрқдинг,
Холжон,
Қўрмайсанми!?

Учар бўлсак Марсга томон,
Қўрқмайсанми?

— Дўстлар, сизни ҳеч уятга
Қўярмидим?!

Анвар ўзи қўрқитмаса,
Қўрқармидим?!

Инобат Бобоқулова

КҲК СОМСА*

Келганда Наврўз,
Исмалоқ, ялпиз
Териб биз уч қиз,
Келгирдик уйга.
Суюб ўптилар,
Ойим чоптилар,

Сомса ёпдилар,
Тўйдик хушбўйга.
Қилиб биз маза,
Едик кўк сомса,
Дер укам Ҳамза:
— Уй ўхшар тўйга.

Рауф Толиб

БАҲОР ШОШИБ ҚОЛИБДИ

Баҳор шошиб қолибди,
Кўнгил тошиб қолибди.
Булутларга минволиб,
Тоғдан ошиб қолибди.

Қараса, боғ, далалар
Ухлаб ётибди қотиб.
Ел бўлиб хуштак чалар,
Табиатни уйғотиб.

Кўзларини ишқалаб,
Боғлар уйқуси қочар.

Дарахтлар тонг елида
Қилишар физкультура.
Қуёш бобо тоғ оша
Ҳавас-ла қараб турар.

Дарахт шохлари юзлаб
Қуртак кўзини очар.

Она ер қор кўрпасин
Улоқтириб ташлади.
Гулдор яшил кўйлагин
Шошиб кия бошлади.

КУКЛАМДАН ХАБАР*

Бақа сайраса,
«Ваққа-қо» деса,
«Кўклам қўзғалди!»
Деб хабар берса,
Мунда ҳам кўнглим
анча яйрайдир!
На учун япроқ,
чойшаб ёймайдир —
Тавларига қон
Тўлиб қолса ҳам,

Кўкрагига жон
Кириб қолса ҳам?
Эй, гўзал кўклам,
Судралма сен ҳам!
Югуриб, елиб,
Тез дарак келиб,
Ўпиб ол барғни,
У эринчакни.
Очсин кўзини,
Алвон юзини!

Абдурахмон Акбар

ЗИЙРАК ЧУМОЛИ ҲАҚИДА ЭРТАК*

Сигмай кенг уясига
Хавотир олиб бу чоғ,
Кенжатоё ўғлин қутар
Она чумоли муштоқ.

Кўзгинасин қораси
Қайларда экан шу дам.
Кўрмадик деб кўнглига
Ваҳм солар қўшнилари ҳам.

Ҳаялламоқ одати —
Йўқ эди-ку унинг ҳеч.
Она йўлга кўз тикиб,
Кунни зўрға қилар кеч.

Тун чўқар. Юлдуззорга
Сайр этгани чиқар Ой.
Қаердадир туш кўриб,
Аста кишнаб қўяр той.

Бир пайт — сайхонлик тўлғач
Чирилдоқлар куйиға,
Чумоли дон ортмоқлаб
Кириб келар уйига.

Танбех, дашном бермоқнинг
Бўлса ҳамки хонаси,
Бир сўз демай ўғлига
Ҳорғин боқар онаси.

— Уйга эрта қайтардим,
Буғдойзорлар оралаб,—
Дея митти чумоли
Каловланиб бошлар гап.

— Қарасам, йўл четида
Чалинган каби дардга,
Этган экан ушоқ-дон
Беланиб тупроқ-гардга.

Уни тишлаб, ортмоқлаб
Ошдим дала, ошдим қир.
Илҳақ қилдим Сизни ҳам.
Кечиринг, она, узр...

ОРИЯТЛИ КУЧУКЧА*

Қўзичоқлар: «Хой, кўппак,
Нари тур катта йўлдан!»
Деб ювош кучукчани
Тергашар ўнгу сўлдан.

Бундан ранжир кучукча:
— Наҳотки сиз беҳабар,
Менинг исмим кўппакмас,
Менинг исмим Олалар.

АХЛОҚ-ОДОБГА : ОИД ҲАДИСЛАРДАН НАМУНАЛАР

Кимки ҳадисларимни ривоят қилишда ёлғонмикан, деб хаёл қилса, демак, у ёлғончиларнинг ёлғончисидир.

* * *

Мунофиқлик белгиси учтадир: ёлғон сўзлаш, ваъдасининг устидан чиқмаслик ва омонатга хиёнат қилиш.

* * *

Чақимчилик нима, биласизларми? У — одамларнинг гапларини (уларнинг ўзаро муносабатларини бузиш ниятида) бир-бирларига ташимоқликдир.

* * *

Икки киши бир кишидан яхши, уч киши икки кишидан, тўрт киши уч кишидан яхши. Кўпчилик билан бирга бўлинглар. Тангри умматларимни фақат тўғри йўлда боришликда бирлаштиради.

* * *

Тангри наздида энг яхши гап — рост гапдир.

* * *

Ўзингга ёққан нарсани бошқаларга ҳам раво кўр!

* * *

Либосларингизни чиройли қилинглар, от ўловларингизни яроқли тутинглар! Юздаги холдек одамларга намуна бўлинглар!

* * *

Савобли иш қилганингизда хурсанд бўлсангиз, гуноҳ иш қилганингизда эса хафа бўлсангиз, демак, сиз ҳақиқий мўминдирсиз.

* * *

Қайси бирларингда жаҳлу ғазаб қўзиса, дарҳол у сукут сақлашга ўтсин.

* * *

Агар уч киши бўлсаларингиз, иккиталарингиз алоҳида, учинчи шахсга эшиттирмай, пичирлаб гаплашманглар, чунки бу уни ранжитади.

* * *

Тишларингизни мисвок (тиш тозалагич) билан тозалаб юринглар ва тозаликка одат қилинглар.

* * *

Одамларга яхшилик қилиш ва қариндошлар билан яқин алоқада бўлиб, ҳол-аҳвол сўрашиб туриш — бу савоби тез тегадиган хайрли ишлардандир. Зулм ва қариндошлардан узилиб кетишлик эса, жазоси тез билинадиган ёмон ишлардандир.

* * *

Ҳамма ишларингизда тўғри бўлинг, шунда одамлар ҳам сизларга шундай бўлурлар.

* * *

Одамларга таом едиринглар ва ширин сўз бўлинглар.

* * *

Касбнинг энг яхшиси кишининг ўз қўли билан бажарадиган иши ва ҳалол савдодир.

* * *

Учрашганда қайси бирларингиз биринчи бўлиб салом берсангиз, ўша одам Тангрига ҳам итоатлироқдир.

* * *

Саломлашиб юринглар, одамларга таом едиринглар. Тангри буюрганидек ўзаро биродар бўлинглар.

* * *

Тангрига имон келтиришдан кейинги амалларнинг афзали — бу одамлар билан дўстлашишдир.

* * *

Инсон хатони кўпроқ ўз тили билан содир қилади.

* * *

Нонни эъзозланглар.

* * *

Аввало онангга, яна онангга ва яна онангга, сўнг отангга яхшилик қил.

* * *

Тангри гўзалдир, гўзалликни яхши кўради.

* * *

Тангри афв этувчидир ва афв этувчи кишиларни дўст тутади.

* * *

Тангри сахийдир, сахийларни дўст тутади. Ахлоқи олий кишиларни ёқтириб, ахлоқсизларни ёқтирмайди.

* * *

Тангри сизларнинг ташқи кўринишларингиз ёки молу дунёларингизга эмас, балки, дилларингизга ва ишларингизга қараб баҳо беради.

* * *

Тангри биродарларига қовоғини солиб қарайдиган кишиларни ёқтирмайди.

* * *

Тангри гам-ташвишли одамларга ёрдам берадиганларни дўст тутади.

* * *

Тангри ҳар бир ишда мулоғимликни яхши кўради.

* * *

Тангри ўз бандаларни ичида гайратлисини ёқтиради.

* * *

Фақат хайрли ва савобли ишлар буюрилганда, унга итоат қилиш керак.

* * *

Экмоқ ниятида қўлингизда кўчат тутган пайтда, беҳосдан қиёмат қойим бўлиб қолиши аниқ бўлганда ҳам, улгурсангиз уни экиб қўйинг.

* * *

Қўшни билан яхши алоқада бўлинглар!

* * *

Қилиб қўйиб, сўнг узр сўраладиган ишдан сақлан.

* * *

Омонатни сақлаб, вақтида қайтариш кишининг ризқини зиёда қилади. Омонатга хиёнат қилиш эса қашшоқлик келтиради.

* * *

Кишининг гўзаллиги — унинг тилидан билинур.

* * *

Ҳаёнинг бутун вужуди яхшидир.

* * *

Ҳаё донмо яхшилиқ келтиради.

* * *

Ҳаё — имовдандир.

* * *

Ҳақингни хоҳ мукаммал, хоҳ кам билан бўлса-да, ҳалол қилиб ол!

* * *

Мўмин кишида қўйдаги икки хислат бўлмаслиги керак: бахиллик ва ахлоқсизлик.

* * *

Мўминларнинг яхшиси — унинг қўли ва тилидан бошқалар озор топмайдигандир.

* * *

Яхшиликка далолат қилувчи билан уни бажарувчининг савоби тенгдир.

* * *

Мулоимлик — ҳикматнинг бошидир.

* * *

«Салом» — Тангрининг ердаги исмларидан биридир. Бир-бирингиз билан саломлашиб юринглр. Зеро, мўмин киши одамлар олдидан ўтиб бораётиб, уларга салом берса, улар ҳам алик олишса, уларга саломни эслатгани учун бир даража кўп савобга эришади. Мабодо алик олишмаса, унга бари бир, улардан яхшироқ ва афзадроқ зотлар, яъни фаришталар алик олишади.

* * *

Отага итоат қилиш — Тангрига итоат қилишдир. Унинг олдида гуноҳ қилиш Тангри олдида гуноҳкор бўлиш билан баробардир.

* * *

Ҳалол ризқ топиш ҳар бир мўмин учун вожибдир.

* * *

Ешликда олинган билим тошга ўйилган нақш кабидир.

* * *

Одамлар билан хушмуомала бўлинглар. Одамларга қаттиқ-қўллик қилиб, беҳаё сўзламанглар!

* * *

Хайрли ва савобли ишлар инсонни турли ҳалокатлардан сақлайди.

* * *

Соясидан халқ фойдаланиб турган дарахтни кесиб қоборган одамни Тангри дўзахга маҳкум этур.

* * *

Ҳар бир қилинадиган яхшилик садақа савобига тепгдир.

* * *

Ќураш тушиб йиқитган эмас, балки, ғазаби келганда ўзини босиб олган одам кучлидир.

* * *

Енида қўшниси оч туриб, ўз қорнини тўйғазиб юрадиган одам мўмини комил эмас.

* * *

Менинг у нарсам бор, бу нарсам бор, дейишни ёқтирмайман.

* * *

Ќимки ҳаётда тежамкор бўлса, зинҳор қашпоқликка тушмайди.

* * *

Мулоимлик ҳар бир нарсага зийнат беради. Қайси нарсада у бўлмаса, у нарса бузилади.

* * *

Қайси бир мўмин бирор экин экса, ёки мевали дарахт ўтқазса-ю, улардан қушлар, одамлар ёки ҳайвонлар еса, бу унингучун садақа ҳукмида бўлади.

* * *

Одамлар билан муросаю, мадорада бўлиш ҳам садақа ҳисобланур.

* * *

Кишининг бемаъни гаплардан тилини тийиши — унинг мўминлиги чиройли эканлигидан дарак беради.

* * *

Қимки бировнинг ёзаётган ёки келган хатини берухсат ўқишга интилса, гўёки у дўзахга интилган бўлади.

* * *

Қимки қилмишига пушаймон бўлиб, узр сўраган одамни кечириб юборса, унинг хатоларини ҳам Тангри қиёмат куни кечирур.

* * *

Қимки ота-онасининг розилигини олган бўлса, унга қандай яхши! Тангри унинг умрини узайтиради.

* * *

Қимки Тангри наздида ўзини камтар тутса, унинг мартабаси ва обрўсини зиёда қилур.

* * *

Бировни яхши йўлга бошлаб қўйган одамга ҳам ўша йўлга тушиб кетган одам олаётганчалик савоб ёзилиб борур.

* * *

Қимки одамларга нисбатан ношукур бўлса, Тангрига нисбатан ҳам ношукур бўлур.

* * *

Раҳм қилмаганга раҳм қилинмайди, кечирмаганни кечирилмайди ва бировнинг узрини қабул қилмаганнинг тавбаси ҳам қабул қилинмайди.

* * *

Қимки бировга ёмонлик қилса, шу дунёнинг ўзидаёқ жазосини кўради.

* * *

Мўмин мўминнинг кўзгусидир. Мўмин мўминнинг биродаридир. Унга маиший ишларда ёрдамлашади, йўқлигида моли ва обрўсини ҳимоя қилади.

* * *

Вазифани ўз вақтидан кеч қолдириб бажариш ҳам зулм турларига киради.

* * *

Гуноҳига пушаймон бўлиш ҳам тавба ҳукмидадир.

* * *

Аёлларни урманглар!

* * *

Биродаринг бирор оғир аҳволга тушиб турганда, сен унинг устидан кулма. Агар кулсанг, Тангри унга марҳамат қилиб, оғирини енгил қилиши ва унинг кунини сенинг бошингга солиб қўйиши мумкин.

* * *

Ғазабланма! Бадбахт одамдагина раҳму шафқат бўлмайди.

* * *

Уч кундан ортиқ аразлашиб юриш исломда йўқ.

* * *

Бир-бирларингизга тухмат ва бўҳтон қилманглар!

* * *

Мўмин киши бировнинг ҳақиға хиёнат қилмайди.

* * *

Ишни пухта ва чиройли бажарувчи одамни Тангри дўст тутади.

МАҚОЛЛАР

Аввал ўйла, кейин сўйла.

Яширмоқ — қўрқоқ иши.

Аввал салом, кейин — калом.

Айбсиз дўст излаган дўстсиз қолар.

Айбига иқроп — мард киши,

Ариқни сув безар,
Одамни — сўз.

Арпа—буғдой ош бўлур,
Слтин—кумуш тош бўлур.

Арслон изидан,
Ботир сўзидан қайтмас.

Ақл—ёшдан, одоб — бошдан.

Ақл — кучдан устун.

Ақлли дўстини суяр.

Аҳмоқ мақолни севмас.

Аҳд қилган бахт топар.

Балиқ сув билан тирик,
Одам — эл билан.

Барака — иноқликда,
Боқийлик — қувноқликда.

Чахт кулгу бор уйга кирар.

Бахт гарови — дўстлик.

Бахт ғойибдан келмас,
Уни қўлинг билан ярат.

Баҳорги ҳаракат — кузги
баракат.

Беш бармоқ йиғилса, мушт
бўлар.

Бир йигитга етмиш ҳунар оз.

Бир йил тут эккан киши қирқ
йил гавҳар терар.

Бир қизга етти қўшни ота-она.

Битта гаприб, иккита эшит.

Бодом пўсти билан,
одам дўсти билан.

Ботир топса бўлиб ер,
Бахил топса, бекитиб.

Бошингга қилич келса ҳам,
тўғри сўйла.

Боққа булбул ярапар,
Одамга — ақл.

Богни боқсанг — бог бўлур,
Ботмон даҳсар ёғ бўлур.

Бўгунги ишни эртага қўйма,
Эртанинг ҳам ўз иши бор.

Булбул чаманни севар,
Одам — ватанни.

Ватан севгиси ортар,
Меҳнат севгиси тортар.

Ватан борнинг бахти бор,
Меҳнати борнинг — тахти.

Ватанинг тинч — сен тинч.

Вақтинг бор — нақдинг бор.
Вақтинг кетди—бахтинг кетди.

Гул ўсса — ерниг кўрки,
Қиз ўсса — элнинг кўрки.

Гўзаллик — юзда эмас, дилда.
Давлатинг — ота-онанг.

Данакни данак дема,
Унда азим дарахт бор.

Дангаса ишдан қочар,
Меҳнат иштаҳа очар.

Дўст минг бўлса ҳам — оз,
Душман бир бўлса ҳам — кўп.

Дўстлик — барча бойликдан
афзал.

Дарахт япроғи билан кўркам,
Одам — меҳнати билан.

Дўст — дўстнинг ойнаси.

Дили тўғрининг тили тўғри,
Тили тўғрининг йўли тўғри.

Дилнинг калити — тил.

Дуо билан эл кўкара,
Ёмғир билан ер кўкара.

Дуо олган омондир,
Қарғиш олган ёмондир.

Ерга меҳр -- элга меҳр.

Ерга қарасанг, боғ бўлар,
Кўнгил очилиб, чоғ бўлар.

Ерни тепма, жони бор,
Уриб турган қони бор.

Ёзги меҳнат қишки роҳат.

Ёлғон уялтирар, рост суюнтирар.

Ёлғоннинг ўмири—қисқа.

Ёлғончининг рост сўзи ҳам
ёлғон.

Ёмон тузалса—замон тузалар.

Ёмонлардан йироқ бўл,
Яхши билан иноқ бўл.

Ёмонликни яхшилик билан енг.

Ёшга — хизмат,
Кексага — ҳурмат.

Одам бўламан десанг, она
тилингни сев.

Жаҳл дориси — сукут.

Иш бошлаганда мақтанма,
Иш битганда мақтан.

Иззат тиласанг, кўп дема,
Сиҳат тиласанг, кўп ема.

Иззат қилсанг, ҳурмат кўрасан.

Илм бахт келтирар,
Билим тахт келтирар.

Йўқолган олтин топилар,
Пўқолган вақт топилмас.

Ивсон — одоби билан,
Осмон — офтоби билан.

Камтарлик одамга ҳусн берар.

Меҳр — гул, қаҳр — тикан.

Кеч қолган ишга қор ёғар.

Кимки бўлса дилозор,
Ўздан элу юрт безор.

Нон мўллиги — эл тўқлиги.

Нон ҳам нон, ушоғи ҳам нон.

Кўкка тупурса, бетга тушар.

Кўп гап — туяга юк.

Нон—асли дов.

Кўп ўқиган-кўп биялар.

Меҳмонхонанг тор бўлса ҳам,
Меҳру дилинг кенг бўлсин.

Кўпчилик қайда бўлса,
Тўқчилик шунда бўлар.

ТОПИШМОҶЛАР

Онаси — битта,
Боласи — мингта.
(*Ой ва юлдузлар*)

Кетаверади, кетаверади,
Орқасига қарамайди.
(*Сув*)

Ўтда ёнмайди,
Сувга ботмайди.
(*Муз*)

Қўлсиз, оёқсиз гул солади.
(*Аёз*)

Қаноти йўқ, учади,
Оёғи йўқ, қочади.
(*Шамол*)

Вов-вов дейди, бақиради,
Туғишганинг чақиради.
(*Ит*)

Узун қулоқ,
Калта дум.
(*Қуён*)

Қочди, қўрғонга кирди.
(*Сичқон*)

Тўрт оёқли,
Темир туёқли.
(*От*)

Қуён эмас,
Узун қулоқ.
От эмас
Тўртта туёқ.

(*Эшак*)

Боши — тароқ,
Думи — ўроқ.
(*Хўрроқ*)

Қасби доим тақир-туқур,
Қайда илон кўрса чўқир.
(*Лайлак*)

Бу жонивор беозор,
Усти нуқул тиканак.
Копток дейсиз бемалол,
Бўлиб олса ғужанак.
(*Типрагикан*)

Кўриниши — арқон,
Қўл-оёқсиз чопар.
(*Илон*)

Бели қилдай,
Боши хумдай.
(*Чумоли*)

Қаноти бор, учмайди,
Қуруқликда юрмайди.
(*Балиқ*)

Тўр устида яшайди,
Пашшани ўраб ташлайди.
(*Ўргимчак*)

Пиширса ош бўлур,
Пиширмаса қуш бўлур.
(*Туҳум*)

Маконидир далалар.
Ер тагида болалар.
(*Каргошка*)

Тўни—силлиқ, туки йўқ,
Ичи—қизил, кўки йўқ.
(*Тарвуз*)

Ҷат-қат тўнли,
Ҷарич бўйли.
(*Карам*).

Ер тагида олтин қозик,
У ҳаммага бўлур озиқ.
(*Сабзи*)

Урмасдан йиелатар.
(*Пиёз*)

Ёзда кийинади,
Ҷишда ечинади.
(*Дарахт*)

Ўзи ширин, туклигина,
Мазаси бор, тотлигина.
(*Шафтоли*)

Маллагина тўни бор,
Нордонгина таъми бор.
(*Беҳи*).

Ости сариқ, усти сариқ,
Ширин, тотли, ичя тариқ.
(*Анжир*)

Сариқ-лигин зар, дедим.
Тотиб, асал-қанд, дедим.
(*Ўрик*).

Кичкина декча,
Ичи тўла миҳча.
(*Анор*).

Ҷордай оппоқ,
Юнгдай юмшоқ.
(*Пахта*)

Сув эмас, суюқ,
Ҷор эмас, оқ.
(*Сут*)

Ўзи таом бўлмас,
Ўсиз таъм бўлмас.
(*Туз*)

Ҷатта-кичик беш ўртоқ,
Уюшса, бўлар тўқмоқ.
(*Бармоқлар*)

Эштади, кўрмайди,
Кўради, эшитмайди.
(*Қулоқ, кўз*)

Кел-кел десам, келмайди,
Келма, десам, келади.
(*Лаб*)

Юрсам, юради,
Турсам, туради.
(*Соя*)

Тилсиз, ақл ўргатар.
(*Китоб*)

Чиқ-чиқ боради,
Чиқ-чиқ келади.
Иккиси бир томон
Қувалашиб юради,
(*Соат*)

Бир чуқурда минг чуқур,
Чуқурни игна чўқир.
(*Ангишвона*)

Ҳамманн кийинтиради,
Ўзи — яланғоч.
(*Игна*)

Ўт-оловни тишлайди,
Оғзи куйиб, пишмайди.
(*Оташкурак*)

Ҷиздирсанг, ишлар,
Кийим текислар.
(*Дазмол*)

Буралди қулоқ,
Очилди булоқ.
(Водопровод)

Сира овқат емайди,
Сув ичаман, демайди.
Гапиради, қулади,
Қўшиқ қуйлай билади.
(Радио)

Ажиб икки қулоғи бор,
Бири тинглаб, бири сўзлар.
(Телефон)

Изи бўлса, юради,
Бўлмаса, тек туради.
(Трамвай)

Томоша кўрсатар кунда,
Ҳамманинг кўзлари унда.
(Телевизор)

Йўл четда қаққайганча тураё
ўз,
Йўловчига йўл кўрсатар учта
кўзи.
(Светафор)

ТЕЗ АЙТИШЛАР

Тоҳир тунгача тўп тепди.

Саъва саҳарда садада сайрайди. Ҳалимани санама.
Салимани сана.

Пирнирак пириллайди,
Чирилдоқ чириллайди.

Толиб тандир тагидан танга
топди.

Оқ чойнакка оқ қопқоқ,
Кўк чойнакка кўк қопқоқ.

Лола аллалайди,
Сора арралайди.

Қурилишга терак керак,
Демак, экмoқ керак терак.

Жўжа чўчиб гўжа чўқир.

Тоҳир тоға тоғда тулки тутди.

Асад асил асал сақлайди.

Боқи ботир бузоқ боқар.

Сотволди босволди қовун сотиб
олди.

Гули гулдонда гул келтирди.

Тошмат тошни тоғдан ташиди.

Тез айтгини, тез гапир,
Тез айтганга бир патир.

Ойдин ойни ойнадан кўрди.

Ток тагида товуқ тухуми туриб-
ди.

Турсун тунда тура турсин.

Қалпоқни топ, қопқоқни ёп.

МУНДАРИЖА

А. Орипов, М. Бурҳонов. Ўзбекистон Республикаси Давлат Мад- ҳияси	3
З. Иброҳимова. Болалар боқчасида бадиий адабиёт (Муқаддима ўрнида)	4

КИЧИК ГУРУҲ

БИРИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК. ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Фил билан хўроз (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	16
Бўри билан эчки (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	17
Қизганчиқ ит (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	17
Шолғом (<i>Рус халқ эртаги</i>)	18
М. Муродов. Тўп (<i>Эртак</i>)	19
Ф. Мусаџонов. Қанд берсангиз, қиламан (<i>Ҳикоя</i>)	19
Фаросатсиз эшак (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	20

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ҲҚИШ УЧУН

А. Обиджон. Қизил гул	21
А. Обиджон. Пахта ва чигит	21
И. Сулаймон. Бувим	21
Ө. Абдураҳмонов. Қўнғиз нима дейди?	24
М. Асқаров. Енғоқ	22
М. Асқаров. Анор	22
Ҳ. Муродов. Бойчечак	22
Эркаламалар	22
Ялинмачоқлар	22

ИККИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК. ҲҚИБ ВА ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Я. Саъдуллаева. Йўлда (<i>Ҳикоя</i>)	23
Ҳ. Тўхтабоев. Ҳасса (<i>Ҳикоя</i>)	24
З. Аълам. Май ёмғири (<i>Ҳикоя</i>)	24
Р. Фарҳодий. Тонгги сўз (<i>Ҳикоя</i>)	25
Ҳ. Бадалов. Қип-қизил олма (<i>Ҳикоя</i>)	26
Бўғирсоқ (<i>Рус халқ эртаги</i>)	27

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ҲҚИШ УЧУН

Т. Адашбоев. Қовун едик	29
С. Жаббор. Илтибди кўзи	29
Ю. Шомансур. Довучча	29
Ҳ. Эрматов. Нок	30
Ҳ. Эрматов. Шафтоли	30
Ҳ. Эрматов. Анор	30
А. Обиджон. Уч ёшлилар	30
А. Обиджон. Бодом	30
М. Асқаров. Инғлоқи	31
Эркаламалар	31
Алла	36

ҚҶШИМЧА АДАБИЕТЛАР

Ўтинчи йигит билан шер (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	31
М. Муродов. Қўприк (<i>Эртак</i>)	32
А. Абдуразоқ. Дум-думалоқ кўнғиз (<i>Эртак</i>)	34
Ф. Мусаёнов. Яхшилик (<i>Ҳикоя</i>)	35
Қўённинг ачиқ кўз ёшлари (<i>Бурят халқ эртаги</i>)	35
Қ. Муҳаммадий. Кичкина қўшча	36
Т. Адашбоев. Насибанинг олмаси	36
О. Маҳкамов. Мушук	37
С. Барноев. Дарахтлар нима дейди	37
Қ. Ҳикмат. Боғчамдаги боғчам	37

ИККИНЧИ БЎЛИМ. ЎРТА ГУРУХ

БИРИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК. ЎҚИБ ВА ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Қумурсқа (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	38
Чивинбой (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	39
Олтин тарвуз (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	41
Н. Норқобилов. Дўст (<i>Ҳикоя</i>)	43
М. Муродов Аҳилликда гап кўп. (<i>Эртак</i>)	43
Т. Адашбоев. Қўғирчоғин авайлаб	44
К. Турдиева. Қандай яхши	46
Алпомиш (<i>Ўзбек халқ достонидан парча</i>)	46
Гўрўғлининг туғилиши (<i>Ўзбек халқ достонидан парча</i>)	47
Х. Назир. Пальточа (<i>Ҳикоя</i>)	48
Ў. Ҳошимов. Томчи ҳақида (<i>Эртак</i>)	49
Т. Ғойибов. Марсдан келган одам (<i>Эртак</i>)	51
Овчи, Кўкча ва Доно (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	53
Ҳалоллик (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	56
Я. Саъдуллаева. Фишт (<i>Ҳикоя</i>)	57
Л. Маҳмудов. Барно (<i>Ҳикоя</i>)	58
А. Авлоний. Тақсим (<i>Ҳикоя</i>)	60
Л. Толстой. Эшак билан от (<i>Масал</i>)	60

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ЎҚИШ УЧУН

Т. Адашбоев. Сичқоннинг орзуси	61
Ш. Саъдулла. Лола ва Мушук	61
Х. Еқубов. Қор	61
Н. Орифжонов. Қишда	62
А. Обиджон. Сўнги ахборот	62
Ғ. Ғулوم. Буни топинг, қизларим	62
Солижон Худоёров. Қирқоёқ ва қирқ пайпоқ	63
Солижон Худоёров. Игна	63
Абдурахмон Акбар. Ҳар кимники ўзига	63
Абдурахмон Акбар. Қойил-э, ёмғирвой!	63
Ҳабиб Раҳмат. Тиллақўнғиз	63
Толиб Йўлдош. Меҳмон	64
Толиб Йўлдош. Ота-она	64
Алла	64

ИККИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК. ЎҚИБ, ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Қўёнжон ва Лайлакхон (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	64
Я. Саъдуллаева. Ёнғоқжон (<i>Эртак</i>)	67

З. Иброҳимова. Нўхот ва туз ҳақида эртак	69
Мирмуҳсин. Олхўри ва Урик. (Эртак)	70
Н. Раимова. Ялпиз (Ҳикоя)	71
А. Авлоний. Ақлли қарға (Ҳикоя)	72
Алишер Навоий	72
Заҳриддин Муҳаммад Бобур	73
П. Муҳаммадёрва. Нигора (Ҳикоя)	74
К. Раҳим. Дилбар (Ҳикоя)	76

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ ҲҶИШ УЧУН

А. Рўзимухамедов. Қўғирчоғим	77
Ш. Саъдулла. Қалдирғоч	77
Ш. Саъдулла. Баҳор	78
Т. Адашбоев. Баҳор келгач	78
Т. Адашбоев. Қани, топинг!	78
О. Абдурахмон. Уста	78
Т. Ортиқўжаев. Тушлик	79
Х. Раҳмат. Қуёнча	79
М. Раззоқов. Ужар	79
С. Барноев. Уйқу қайдан келади	79
П. Мўмин. Бўшашмайман	80
Т. Ортиқўжаев. Кулча нон.	80
А. Орипов Қушча	80
Т. Йўлдош. Қўғирчоғим ўйнасин	80
Т. Йўлдош. Ойим уйда бўлсалар	81
Р. Назар. Лолазорда	81
Офтоб чиқди оламга (Ялиқмачоқ)	81
Сағамалар	81

ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

Бароқхон (Ўзбек талқ эртаги)	82
А. Авлоний. Очкўзлик (Ҳикоя)	83
Т. Эшбек. Уста (Эртак)	84
Я. Саъдуллаева. Етиб олдими (Ҳикоя)	86
Р. Толиб. Из (Ҳикоя)	77
В. Берестов. Чин сўз (Эртак)	88
З. Иброҳимова. Майина нега бўлди майна? (Эртак)	89
Э. Воҳидов. Укамнинг «жанги»	91
Э. Воҳидов. Урик	91
Э. Воҳидов. Олма	91
О. Хожиева «Дулдул» от	92
Қ. Муҳаммадий. Бўғалоқ	92
Т. Йўлдош. Одоб нима?	92
Т. Йўлдош. Она	92
Зулфия. Капалак	93
Чўлпон. Бой чечак	93
Қ. Исмоилов. «Вой бошим...»	93
Р. Назар. Шомқалоқ	93
Алла	94

КАТТА ГУРУҲ. ҲҶИБ, ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Эгри ва тўғри (Ўзбек талқ эртаги)	95
Алишер Навоий. Шер билан Дурроғ (Ҳикоят)	97

А. Авлоний. Хўроз ила бўри (<i>Масал</i>)	98
К. Раҳим. Хўрозқанд (<i>Ҳикоя</i>)	98
Сахий билан Бахил (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	100
Алишер Навоий. Ҳимматли бўлсанг (<i>Ҳикоят</i>)	103
Ф. Мусажонов. Тўлаб бер (<i>Ҳикоя</i>)	103
Нима эксанг, шуни ўрасан (<i>Ўзбек халқ дostonидан парча</i>)	105
Ш. Перро. Қизил шапкача (<i>Эртак</i>)	107
Хурмача полвон (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	109
З. Аълам. Якшанба кунги шоколад (<i>Ҳикоя</i>)	110
Қаргавой (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	112
Ур тўқмоқ (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	114
Ч. Айтматов. Жимжилоқ (<i>Эртак</i>)	117
З. Иброҳимова. Азамат ва Гунча (<i>Ҳикоя</i>)	118
Зумрад ва Қиммат (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	120
А. Авлоний. Ақлли бола (<i>Ҳикоя</i>)	124
А. Авлоний. Елғон дўст (<i>Ҳикоя</i>)	124
Я. Саъдуллаева. Ҳозир, бувижон! (<i>Ҳикоя</i>)	125
М. Муродов. Икки хил ёрдам (<i>Ҳикоя</i>)	126
А. Навоий. Бир кабутар (<i>Ҳикоят</i>)	126
Рустамхон (<i>Ўзбек халқ дostonидан парча</i>)	127
Нон ҳиди (<i>Ривоят</i>)	129
Навоийнинг дўсти (<i>Ривоят</i>)	129
Бобур ва кабутар (<i>Ривоят</i>)	130
Боғи Бобурий (<i>Ривоят</i>)	131
Ибн Сино ва китоблар (<i>Ривоят</i>)	133
Уч оғайни ботирлар (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	136
Берунийнинг дам олиш кунлари (<i>Ривоят</i>)	138
Саъдий Шерозий. Гулистон (<i>Парча</i>)	139
Саъдий Шерозий. Бўстон (<i>Парча</i>)	140
Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (<i>Парча</i>)	140
Е. Шукуров. Ойша (<i>эртак</i>)	141
З. Иброҳимова. Уйқу хафа бўлди (<i>Эртак</i>)	143
Гилам (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	146
А. Авлоний. Ақлли боғбон (<i>Ҳикоя</i>)	148
Т. Ғойибов. Ҳунарди йигит хор бўлмайдн (<i>Эртак</i>)	148
Луқмони Ҳаким ривоятлари	149
Сукутнинг хосияти (<i>Ривоят</i>)	151
Е. Раҳимова. Чана (<i>Ҳикоя</i>)	152
Т. Қосимова. Яхмалак (<i>Ҳикоя</i>)	152
Ака-ука Гриммлар. Урмондаги Авлиё Йозеф (<i>Эртак</i>)	154
Х. К. Андерсен. Жирканч ўрдак боласи (<i>Эртак</i>)	155
Т. Ғойибов. Бек ва табиб (<i>Эртак</i>)	158
Оллоёр. Рангян қорлар (<i>Эртак</i>)	164
	166
ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ УҚИШ УЧУН	
Э. Воҳидов. Ўлка	168
Қ. Ҳикмат. Мен туғилган ўлка	168
Э. Раимов. Куйга тўлсин она—Ватан	169
У. Қўлдошев. Олтин шуъла	169
Т. Адашбеев. Қоронғида билмасдан	169
Т. Адашбеев. Жойига осияман	169
П. Мўмин. Бекоржон	170
А. Кўчимов. Топиб келаман	170
А. Кўчимов. Туш кўрдим	170
Х. Имонбердиев. Алданди	170

Х. Имонбердиев. Санашни биласанми?	174
А. Обиджон. Пахта	171
А. Обиджон. Узум	171
Р. Файзиев. Бодринг	171
Р. Файзиев. Баллиқ	172
Э. Воҳидов Гилос	172
К. Турдиева. Қор парчалар	172
Т. Баҳромов. Сумалак	172
Т. Холматов. Она табиат	173
Шухрат. Бахтиниг ранги	173
Х. Имонбердиев. Оламошим	173
Х. Имонбердиев. Кенгурунинг видоси	173

ИККИНЧИ ЯРИМ ЙИЛЛИК. УЎҚИБ ВА ҲИКОЯ ҚИЛИБ БЕРИШ УЧУН

Овчи бола (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	174
Т. Қосимова. Топбақа тарозибон экан (<i>Ҳикоя</i>)	176
З. Иброҳимова. Гудбаҳорнинг дўстлари (<i>Эртак</i>)	178
Қалдирғоч ҳиммати (<i>Ривоят</i>)	180
Тулқибой (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	181
Дехқон билан Шайтон (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	184
Домла билан хизматкор (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	186
Тандир (<i>Ривоят</i>)	187
Л. Маҳмудов. Барно билан бувиси (<i>Ҳикоя</i>)	189
Л. Маҳмудов. Бир «қошиқ» шўрва (<i>Ҳикоя</i>)	189
Ф. Мусажонов. Қўшоқвойнинг ҳиммати (<i>Ҳикоя</i>)	190
Р. Толиб. Кечиккан лола (<i>Эртак</i>)	191
Булбул билан Тўрғай (<i>Ривоят</i>)	192
Оллоёр. Ўрик гуллари (<i>Эртак</i>)	193
Ў. Ҳошимов. Ялпиз сомса (<i>Ҳикоя</i>)	196
Алишер Навоий. Икки вафолиқ ёр (<i>Ҳикоя</i>)	198
Заҳириддин Муҳаммад Бобур. Бобурнома (<i>Парча</i>)	198
Юсуф Хос Ҳожиб. Қутадғу билиг (<i>Парча</i>)	199
Саъдий Шерозий. Хотам тўғрисида ҳикоят	200
Душманнинг катта-кичиги бўлмайди (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	201
Ой билан Ширин (<i>Ривоят</i>)	203
Ф. Мусажонов. Паҳлавон ва Нимжон (<i>Ҳикоя</i>)	203

ЕД ОЛИШ ВА ИФОДАЛИ УЎҚИШ УЧУН

Й. Эшбек. Эй, Ватан	204
Н. Нарзуллаев. Ўлкам	205
Б. Исроиқ. Шундай ўлкам бор	206
С. Тожи. Ватан	206
Т. Адашбоев. Варрак.	206
Т. Адашбоев. Тут қоқдик.	207
А. Обиджон. Суварак ҳақида кўшиқ	207
А. Обиджон. Балиқ ҳақида кўшиқ	207
К. Турдиева. Баҳор	208
П. Мўмин. Бувижоним, бувижон.	208
З. Диёр. Гунафша	208
З. Диёр. Қапалак	209
Зулфия. Лолақизгалдоқ	209
А. Орипов. Она тилимга	210
Х. Салоҳ. Қалдирғоч учиб келди	210
Қ. Муҳаммадий. Қўшим боши.	211

Қ. Муҳаммадий. Хўрозим.	211
Х. Раҳмат. Эсонмисиз—омонмисиз?	211
Х. Имонбердиев. Ғамгин эртак	212
Р. Назар. Ажиб сир	212
Р. Назар. Ҳосил баирами	213
Алла	213
Овутмачоқлар	213
Эркаламалар	213
Ўзинчмачоқлар	214
Санамалар	214
Рамазон қўшиқлари	214
Табнат тарозиси	214

ҚУШИМЧА АДАБИЕТЛАР

Қурбақа қиз (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	215
Вафодор ит (<i>Ўзбек халқ эртаги</i>)	217
А. Авлоний. Арслон ила Айиқ (<i>Масал</i>)	218
А. Авлоний. Мақтанчоқ ғоз (<i>Масал</i>)	219
II. Муҳаммадёрва. Шарлар учди (<i>Эртак</i>)	219
II. Муҳаммадёрва. Роб, унинг дўстлари ва ёвуз Шамол ҳақида эртак	223
Т. Илҳомов. Адиб—бетартиб (<i>Эртак</i>)	226
З. Иброҳимова. Урушқоқ гул ва бола ҳақида эртак	227
Оллоёр. Раҳмидилнинг дарахти (<i>Эртак</i>)	230
Ҳайковус. Қобуснома (<i>Парча</i>)	232
И. Муслим. Тулки билан Қарға	232
И. Муслим. Одобли қизча	232
Т. Адашбоев. Уйин топмай	233
Қ. Муҳаммадий. Нилуфар.	233
Қ. Муҳаммадий. Тугунчаси очилди	233
Х. Имонбердиев. Сир	234
М. Аъзам. Айиқнинг мақтаниши ва алдангани	234
С. Барноев. Феруза айтган қўшиқ	234
Ф. Шоҳисмоил. Кузатиш	235
А. Орипов. Милтирайди бир митти юлдуз	235
А. Орипов. Дорбоз	235
Э. Воҳидов. Камтарлик ҳақида	235
Э. Воҳидов. Ойга усақ	236
И. Бобоқулова. Қўк сомса	236
Р. Толиб. Баҳор шошиб қолибди	236
Чўлпон. Қўкламдан хабар	237
А. Акбар. Зийрак чумоли ҳақида эртак	237
А. Акбар. Ориятли кучукча	238
Ахлоқ—одобга оид Ҳадислардан намуналар	238
Мақоллар	244
Топишмоқлар	247
Тез айтишлар	249

Адабий-бадний нашр

Ўзбек тилида

«ДУРДОНА»

Тўплам

Муҳаррир Ҳ. Имонбердиев
Расмлар муҳаррири У. Солиҳов
Саҳифаловчи муҳаррир Е. Толочко
Мусаҳҳиҳ Ш. Соатова

ИБ № 0537

Босмаҳонага 14.05.94 да берилди. Бўришга руҳсат этилди 18.07.95 Бичими 60×84¹/₈. Босма қоғози. Юқори босма. Шартли босма табоғи 14,88. Нашриёт табоғ ҳисоби 15,03. 30000 нусхада. Буюртма № 529. Шартли кр. от 15,3. Шартнома №14—95. Баҳоси шартнома асосида.

«Чўлпон» нашриёти, 700129. Тошкент, Навоий кўчаси, 30.

Ўзбекистон Республикаси Давлат матбуот қўмитасининг Тошкент китоб-журнал фабрикасида чоп этилди. Тошкент, Юнусобод даҳаси, Муҳаммад Юсуф кўчаси, 1-уй.